

Aniszi Kálmán

Kényszerű társbérlet

Kisesszék
Esszénovellák

SZALAY-BZ

Aniszi Kálmán (1939 -): író, publicista, szerkesztő, nyugalmazott egyetemi oktató. Nagyváradon érettségizett, esti tagozaton. Kolozsváron 1962-1964 között a Tanárképző Főiskola Zenepedagógiai fakultásának hallgatója volt. A Babes-Bolyai Egyetem történelem-filozófia karán (filozófia szak) szerzett tanári oklevelet. 1971-től 1985-ig egyetemi oktató a kolozsvári „Ion Andreescu” Képzőművészeti Egyetemen, ahol filozófiát, filozófiatörténetet, esztétikát és etikát tanított. 1985-1990 között a Korunk folyóirat filozófia és társadalomtudományok rovatának felelősszerkesztője. Több mint húsz évig a Kolozsvári Rádió Magyar Szerkesztőségének állandó külső munkatársa, saját rovatokkal. 1982-ben egyetemi doktori címet szerzett filozófiából. Ezerkilencszázkilencvenben visszahonosodott Magyarországra. Előbb a Vas Népe újságírója, majd a budapesti Magyar Honvéd szerkesztője. 1991-1994 között a fővárosi Zrínyi Kiadó felelősszerkesztője. Egyidejűleg a miskolci Bölcsész Egyesületnél filozófiatörténetet oktatott. Évekig a budapesti Kapu című folyóirat könyv- és olvasószerkesztője. Jelenleg főmunkatársa.

A Magyar Írószövetség tagja. Az 1990-ben újraalakult Erdélyi Szépművészeti Céh egyik alapító tagja. Az Ághegy című skandináviai magyar irodalmi és művészeti lapfolyam egyik szerkesztője, magyarországi megbízott elnöke. A Magyar Kultúra Lovagja.

ANISZI KÁLMÁN

KÉNYSZERŰ TÁRSBÉRLET

ANISZI KÁLMÁN

KÉNYSZERŰ TÁRSBÉRLET

POLITIKUM ÉS ETNIKUM

KISESSZÉK ESSZÉNOVELLÁK

Szüleim emlékének

A kötet
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával készült.

© *Aniszi Kálmán*

ISBN 978-963-552-469-3
Kiadja a Székely Ház Alapítvány
Felelős kiadó: Nagy Zoltán kuratóriumi elnök

„... Mindig így volt e világi élet,
Egyszer fázott, másszor lánggal égett“

Vörösmarty: A vén cigány

„VERSENYFUTÁS AZ ÁRA”

Korunk technikai műveltsége különös erővel alakítja életünk külső formáit, miközben a bennünk munkáló erkölcsi törvény nyugtalanítóan gyengékedik. A legkorszerűbb műszaki ismeretekkel felvértezett ezredforduló utáni ember mind távolibb horizontokra figyel, ám morális univerzuma, sajnos, lemaradt a kényszerű versenyfutásban. Egymás iránti érzékenységünk aggasztóan meggyöngült, elkérgesedett a lelünk.

Néha-napi füstölgéseim közben meg-megkérdzem magamtól, végtére is mi a haladás titka, ismérve: a gépek hatékonysági foka, a mind kényelmesebb közlekedés, az üzemek szaporodó száma?... Ezek is persze, de ha újféle bálványként imádjuk a gépeket, az anyagi javakat, jut-e elég idő azzal is törődni, ami benső, ami lényegi? Ami azért is fontos, mert belső ösztönzés, igény nélkül nincs előrelépés, nincs haladás.

Ezért érzem korparancsnak a személyiség tökéletesedését, a fejlett moralitást.

Errefelé, Közép-Európában a történelem különösen fontos szerepet rőtt a szellemépítőkre, akiknek példája olykor századokig sugárzott, hat ma is. Hitet, erőt meríthettek belőlük a kései utódok abban a törekvésükben, hogy az egyes, a nemzet felzárkózzon oda, amit nem első-sorban földrajzi értelemben nevez Európának a világ.

Mindenekelőtt a fiatalokra gondolok, az ifjúságba plántálandó erkölcsi értékek begyakoroltatását érzem halaszthatatlannak.

Miért mondunk begyakoroltatást? Azért, mert erkölcsiek dolgában a tudás egymagában nem elég. Ugyanis nem kevés (volt) azoknak a száma, akik nagyon is jól tudták, tudják mi az erény, mi az erkölcsi jó, mégsem azt, hanem az ellenkezőjét cselekedték/ teszik. Itt nem elég tudni és akarni, hanem, a költővel szólva „tenni kell!”

Ahhoz, hogy erkölcsösekké váljunk, gyakorolnunk kell az erényeket. Az erkölcs mindig tettekből vizsgálódik. Mert az erkölcsnek nincs önálló léte, mint a tudományoknak vagy a művészeteknek, az erkölcsi értékek immanens módon vagy benne foglaltatnak tetteinkben, gondolatainkban, szándékainkban és érzelmeinkben, vagy megnyilvánulásaink híjával vannak/lesznek az erényeknek. Aki nem cselekszi is a jót, hanem csak prédikál róla, az moralizál, farizeuskodik.

Ne higgyünk neki!

ELÖLJÁRÓBAN

A jog és az erkölcs érvényesülése a társadalmak működésének alapja, elengedhetetlen feltétele. A jog az írott törvények erejével szabályoz, kényszerít, az erkölcs a közösség által szentesített viselkedési, magatartásbeli normák, íratlan törvények, szokások, morális érzékek révén ítélkezik: marasztal el, dicsér, magasztal, jutalmaz.

Mindenkori követelmény, hogy a társadalmak jogi és erkölcsi rendszerei kölcsönösen áthassák egymást.

Nincs örökérvényű erkölcsi rend, mint ahogy a jogrendek is változnak idővel. Amiképpen a jog, úgy az erkölcs is egyéni és/vagy csoport-, illetve közösségi érdekeket fejez ki.

A társadalmak életében nem ritkán adódtak olyan helyzetek, hogy ami az egyik oldal szemében erkölcsösnek, az a másikéban erkölcsetlennek tűnt, minősült. A királygyilkos az arisztokrácia szemében elvetemült gonosztevő, a kiszolgáltatottak, alárendeltek népmentő dicső hőst láttak, ünnepeltek benne. Hogy mi (volt) valójában, azt mindig az emberibbért folytatott küzdelem ismérve döntötte/döntheti el: az tudniillik, hogy a humánus szolgálatának a jegyében állt-e az a tett, vagy alávaló célt szolgált.

A világ összes élőlényei közül egyedül az embernek van szabad akarata. Céljainkat követve, viszonylag szabadon fejezzük ki, így is valósítjuk meg magunkat.

Voltaire-rel valljuk: Szabad vagyok, ha azt tehetek, amit akarok, de nem akarhatok ok nélkül. Hebehurgyán. Felelőtlenül.

Azáltal, hogy választok, és szabadon döntök jó és rossz között, az egyik lehetőség mellett, a másik vagy a többi ellenében, erkölcsileg és jogilag felelőssé válok.

A szabadság és az erkölcs egzisztenciálisan összetartoznak. Egyik (fel)tételezi a másikat: nem létezhetnek, érvényesülhetnek egymás nélkül.

Közhely számba menő igazság, hogy minden társadalmi rendszer csúcsán a politikai hatalom áll.

A politikai mérlegelés lényege annak felismerése, hogy a reális lehetőségek közül melyek visznek leggyorsabban a kitűzött célhoz.

Az erkölcsöt viszont alapvetően az a kérdés foglalkoztatja, hogy melyik út a legemberibb, melyik változat követel (leg)kevesebb áldozatot, szenvedést az emberektől a személyes és a közösségi élet nagy menetelésében.

A világban a Jó és a Rossz, a humánus és az embertelen erők szünet nélkül hatnak. Melyik mikor hogy.

Jobbik énünk arra törekszik, hogy a társadalmakat kibillent állapotukból visszavezessük természetes egyensúlyi helyzetükbe. De bármennyire szeretnénk is, a Rossz teljes és végleges legyőzése lehetetlen. Mert a legkülönbözőbb érdekek követése (a Jó és a Rossz örök párharca), illetve ütköztetésük tartja feszültségben, mozgásban a világot.

Aminek minden mást maga mögé utasító oka az Én hipertrófiája.

Az „Ember vagyok: semmi sem idegen tőlem, ami emberi” („Homo sum, humani nihil a me alienum puto”) terentiusi felismeréstől fajunk egyre brutálisabban tört előre a mai beteges én-központúságig.

Ahol az Ego a világ középpontja. Minden őerte van. Minden körötte forog. Minden az ő érdekében történik.

Ezzel az elfajult individualista világ- és önszemlélettel áll szemben az örök homo morális, aki szerint minden a humánus jegyében kell(ene), hogy történjen, álljon. Csakhogy ennek a csodaszép óhajnak a teljesülése lehetetlen. Ezért már annak is örülni kell, ha nagy néha sikerül a kórosan túldimenzionált kollektív Egónak úgy az orrára csapni, hogy súlyosan beteg önzésében kénytelen legyen valameddig visszahúzódnia, meghunyászkodnia.

Az emberi együttélés minősége szempontjából olyannyira jelentős politikum és etikum kényszerű versenyfutásában eszünk és szívünk szerint egyaránt ez utóbbinak kell drukkolnunk, már csak azért is, hogy minél jobban bírja szusszal az emberélet nemesbítéséért folytatott örök küzdelmét.

Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy a politika inkább csak félszemmel figyel az erkölcsi követelményekre; hogy a politikum és az etikum csupán részlegesen – ritka-kivételes esetekben valamivel erőteljesebben, de többnyire bizony elég gyengén vagy alig-alig – fedik egymást.

A politika természetében van, hogy diktálva vezet, irányít.

Az erkölcs rendeltetése: a humánus mezejére terelni a politika sokszor kellőképpen át nem gondolt döntéseit, galoppozásait.

Nekünk, polgároknak pedig emberi kötelességünk azon fáradozni, hogy az erkölcs szelleme minél mélyebben és mennél teljesebben hasa át a mindenkori politikai gyakorlatot.

A hagyomány szerint Szókratészt, mielőtt valamilyen fontos kérdésben döntött, mindig megszólította egy belső hang (daimonion), idejében figyelmeztetve őt, nehogy elkövessen valami rosszat. Mi lehe-

tett, mi volt az a titokzatos belső hang? Bizony nem volt az más, mint a lelkiismeret szava.

Bárcsak minket is megszólítana, valahányszor kétes döntések előtt állunk!

Alább egy hihetetlenül bonyolult, érdekfeszítő világba lépünk. Nem tudósi fejtegetésekkel tekintünk szét benne, sokkal inkább töprengve, példákat hozva, élményeket sem mellőzve, műfajilag vegyesen.

Aki többet szeretne tudni arról, mit és hogyan, szegődjön mellénk!

AZ ERKÖLCSI KÓDEXEK TERMÉSZETÉRŐL

A Föld egy gigantikus oltár, ahol ezerféle eszme, cél, ügy nevében gyúltak ki és lobogtak a „máglyák”, és nem volt egyetlen pillanat sem, amikor kialudtak volna mind a tüzek, percnyi békét hozva e sárteke lakóinak.

Ma sincs másképp.

Egy emberöltővel előbb, a rendszerváltozások eufóriájában, rövid ideig, kicsírázott bennünk a remény, hogy az erőszak ideje lejárt. Hit-tük, mert legemberibb énünk azt súgta: a birodalmak rendre széthullnak, a fegyverek által szerzett győzelmek ideig-óráig valók. A mara-dandó, igazi értékek forrása, alapja csakis az értékteremtő munka lehet.

Szeretnénk hinni, hogy a jövő emberének sorsa az alkotó cselekvés-ben való személyes kibontakozás lesz, amely egészen más morált fog szülni, mint amilyet a hódító mentalitás ragálya, az uralkodhatnék csilapíthatatlan akarása mutat(ott) fel eddig a világon.

Csakhogya...

Az erkölcs az élet egyféle „párlata”. Amiként az élet, az erkölcs világa is rejtelmekkel teljes, hallatlanul bonyolult. Már a társadalmi ranglétra különböző szintjein élők erkölcsi szokásrendje sem azonos, nem is beszélve a más-más kultúrák millióinak eltérő morális világképéről.

Helyénvalóbb és pontosabb is lenne *erkölcsökről* beszélni, semmint általában *az* erkölcsről. Szoktak is különböző foglalkozások, hivatások, tevékenységi formák... erkölcséről gondolatokat cserélni. Orvosi etika, munkamorál, katonaeetika, politikusi attitűd... mondjuk, melyek-

ben egyaránt benne foglaltatnak közös és eltérő vonások, normák és törvények.

A legnagyobb eltérés a gyakorolt erkölcs és a hirdetett morális eszmék, minták között szokott lenni. Az, amit óhajtunk, sohasem azonos azzal, ami van, létezik. Mert az, amit élnünk kell, rendszerint a hatalmon lévő, uralkodó (érdek)csoport, osztály, kaszt... kívánalma szerint való. A részérdek(ek) érvényesülése az egész helyett – az egész képében.

A mögöttünk hagyott szocialista etika, például, bizonyos kinyilatkoztatott értékek mentén megfogalmazott, és követendőként hirdetett potenciális magatartásminta rendszere volt. Amelynek – miért tagadnánk? – voltak elfogadható elemei is.

Ez az erkölcsi kódex mégsem nyerhetett polgárjogot. Nem annyira időhiány miatt, hanem főleg azért, mert messze túlhajszolta a kollektívizmus eszméjét, miáltal az egyének jogos érdekeinek, a személyes önkifejezésnek alig-alig hagyott résnyi teret. Ami eleve összeegyeztethetetlen az ember természetével.

Most pedig mintha amannak épp az ellenkezője történne, volna: a magánérdek, a magántulajdon jelentőségének abszolutizálásával, fetisizálásával rendre kilúgozódnak a közösségekből a kollektív értékek, érdekek, jogos követelmények érvényesülésének az esélyei. Ami – moráliter – szintén kudarcos, hamarabb vagy később szintűgy csődhez vezethet.

Az etikai rendszereknek ebben a vége-nincs játékában, íratlan szabályok és irányelvek „gyűjteményében” az a legnagyobb faramuciság, hogy a csoportkivánalmak rendre úgy állítatnak be az aktuálisan domináns erők részéről, mintha azok mindenki, az egész társadalom érdekei, óhajai lennének. Az „igehirdetőkről” pedig csak akkor szokott kiderülni, hogy nem éppen makulátlanok, amikor a helyükbe lépők lerántják róluk a leplet, és elvégzik a letűnt struktúrák erkölcsi kritikáját.

A história tanúsága szerint az óhajtott révbe érkezések csak ideig-óráig valók, és – más színben, új résztvevőkkel és vezérrel – kezdődik minden újra.

Hihetőleg így is fog ez lenni az idők végezetéig.

„...SZABADSÁG! TE SZÜLJ NEKEM RENDET!”

Az égbolt mélykék búráján egy golya vitorlázott nesztelen. Nagynagy köröket húzott a levegőég végtelen mezején, hogy aztán néhány szárnycsapással eltűnjön a kéklő messzeségben.

Hazafelé baktatva – ahogy a szabadság fenséges érzése lassan szeretefoszlott – nagy űrt hagyott bennem az odalett tünemény...

Gyermekfejjel nyilván nem tudhattam, amivel ma tisztában vagyok: hogy a madár nem, egyedül az ember képes felfogni és a maga mélységében átélni a szabadság misztériumát. Csak az ember éli át és vágyja a teljesség csodáját.

A szabadság a legfőbb öncél, minden pozitív emberi megnyilvánulás órá irányul, körötte gravitál.

A történelem a szabadságért vívott harcok történeteként, egymásutánjaként is felfogható.

Ez a viadal örök küzdelem, mert nem elég kitűzni a zászlót, fel is kell építeni azt az óhajtott emberibb világot...

A demokrácia a szabad élet ígérete, halljuk naponta, a társadalmi szabadság elő- vagy első szobája.

Csak hogy a mindenkori társadalom egymaga nem képes automatikusan megváltoztatni az emberek szellemi és erkölcsi arculatát, ezt kinek-kinek magának kell megcselekednie.

Az, hogy mivé leszünk, nem csupán a külső körülményektől függ, hanem döntően mi magunk határozzuk meg. A vége-nincs öntökéletesedés a feltétele annak az óhajnak, hogy többé váljunk, mint amik voltunk. „Az ember az, amivé önmagát teszi” (J.-P. Sartre.)

Mennél több vagyok, annál felelősebben gondolkodhatom, mert árnyaltabban vizsgálódhatok, és biztosabban ítélni tudom a világ dolgait. Minél nagyobb a szabadságom a közös ügyek intézésében való cselekvő részvételre, mennél erősebb irányomba a megelőlegezett bizalom, annál inkább tágulnak erkölcsi felelősségvállalásaim keretei.

Minél önállóbbá, szabadabbá válok, annál inkább felelősséget kell vállalnom tetteimért. Így szoktatom magam a szabadsághoz, így nővök fel azokhoz a feladatokhoz, amiket az élet minduntalan föl fog vetni. Csakis így – gyakorolva az erényeket – tanulhatok meg helyesen cselekedni, viselkedni. Csak a politikum és az etikum frigyéből születhet meg és teljesezhet ki az igazi demokrácia, az oly régen áhított, hiteles emberi világ.

SZISZIFUSZ MÉLYSÉGISZONYA

A lehetőségek közötti választás és döntés viszonylagos szabadsága és az a körülmény, hogy az ember – egyedülként a teremtett világban – szabad akaratral bír, nélkülözhetetlenné tette, teszi az erkölcsöt a mindenkori társadalmak életében.

Erköls nélkül elképzelhetetlen lenne az emberek, társadalmak élete. Hisz az erköls magába foglalja az emberi magatartás mindazon elveinek, normáinak az összességét, amelyek szabályozzák az egyéneknek egymáshoz, a társadalomhoz, az államhoz, a hazához, a családhoz, a különböző társadalmi csoportokhoz... való viszonyát, melyeket egyéni meggyőződés, hagyomány, hit, nevelés, az egész közösség vagy csak egy bizonyos csoport, réteg közvéleményének ereje támaszt alá.

Egyes cselekedeteket az erkölcsi normákkal összhangban állóknak, erkölcsöseknek, másokat azokkal ellentmondásban lévőeknek, erkölcs-teleneknek tekintünk. Ilyen értelemben jó és rossz cselekedetekkel, magatartásformákkal állunk szemben.

Amikor minősítünk: értékítéletet mondunk mások (ritkábban a magunk) tettei, szándékai, gondolatai felett.

A köznapi szóhasználatban erkölcsön legtöbbször nemi erkölcsöt értenek. Máskor meg kizárólag a magánéletre vonatkoztatják: „Ne lopj!”; „Tiszteld atyádat és anyádat...!” Az ilyen erkölcsi parancsok persze rendkívül fontosak, hisz évezredek át ezek képezték a társadalmi együttélés fundamentumát, és ma is változatlanul érvényesek – időtlenek. Viszont az erköls sokkal több ennél: át- meg átszövi a társadalmak életét. És nemcsak normákat, tiltásokat, parancsolatokat, eszméket és eszményeket tartalmaz, hanem tényleges társadalmi viszonyokat is jelent: az emberi kapcsolatok bizonyos (morális) vonatkozását, vetületét, ezek érzületét és tudatát.

Minden kor alapvető erkölcsi jellemzői, a korabeli társadalom legfontosabb, vagy annak nevezett s ilyenként propagált feladataiból fakadnak.

Korunk alapvető erkölcsi kérdéseinek a vizsgálója nyilván nem hagyhatja figyelmen kívül az alig letűnt totalitárius rendszerek néhány jellegzetes vonását. Azt sem például, hogy miközben a tömegek úgynevezett történelemformáló szerepét és az osztályharc kérdéseit abszolút prioritással súlykolták a köztudatba, figyelmen kívül hagyták az individuum, a kisebb-nagyobb közösségek és a társadalom viszonyának alapos kutatását, a temérdek gonddal-bajjal küszködő, súlyosan nélkülöző egyénről szinte tudomást sem vettek. Egyszerűen „megfeledek-tek” az emberről.

A marxizmusnak a természetéből fakad, hogy nincs kidolgozott etikai rendszere.

A kommunista világrend összeomlásával mélyreható változások álltak be milliók életében. Csakhogy, sajnos, zömében nem olyanok, mint amilyeneket a szovjet típusú diktatúrák szenvedő alanyai oly rég óhajtottak és reméltek. Az elmúlt negyedszázad társadalmi és egyéni tapasztalatai egyértelműen arra figyelmeztetik a politikai elitet, hogy felül kell(ene) vizsgálni és újraértékelni bizonyos elképzeléseket, törekvéseket, célokat. Az élet agyongépesítése, a nem tudni merre tartó – immár nemcsak kívülről ránk erőltetett, hanem önmagát is gerjesztő – „fejlődés”, a még elfogadhatót messze meghaladó vagyoni polarizáció, az anyagi javaknak a tényleges szükségleteket messze meghaladó halmozása, s az arra irányuló eszelős törekvés, szellemi rövidlátókká alacsonyították le, degradálják az emberek egyre növekvő hányadát. Azok, akik saját „teremtményeiket” (a kényelmüket szolgáló dolgokat) pusztá eszközlétükből (ön)céllá léptetik elő, tulajdonképpen kiszolgáltatják magukat nekik: tobzódnak az anyagi javakban, ám maguk észrevétlen különös szolgásgorba süllyednek. Miközben a világ (emberiség) túlnyomó része nélkülöz vagy nyomorog, az anyagi javakban tobzódó kevesek emberi mivoltukban csorbulnak súlyosan.

Vajon elegendő-e a makrostruktúra átgyúrását – amit manapság a politikusok nagytöbbsége előszeretettel szajkóz – az élet legfőbb, mi több, egyedüli céljának tekinteni? Aligha. A külső világ mégoly mélyreható pozitív átalakulása sem lehet több, mint az emberibb élet megteremtésének fontos, de mégis csak egyik feltétele, közege.

Egy rózsaszínűre festett holnap – egy felröppentett, de végig nem gondolt eszme, cél – irányába manipulálni embermilliókat, enyhén szólva cinizmus. A szünet nélkül fokozódó fogyasztással az ember felhalja utódai előtt a természet véges tartalékait. És vajon csakugyan boldogabbak-e a „jóléti társadalom” fogyasztó polgárai, mint amilyenek a korábban élt közösségek tagjai voltak, hisz a jóléti polgárt az elidegenedés, az elembertelenedés, az atomizálódás, a magány, a szorongás annyira nyomasztja, hogy már-már elviselhetetlennek érzi az életét? Ez lenne az a csodálatos jövő, amely felé nyelvkiöltve, nyújtott nyakkal, ha kell, egymást (le)taposva rohanunk?...

Biztos, hogy a harmonikus élet megteremtése sokkal összetettebb feladat, semhogy kimerülne az élet külsőleges jegyeinek átalakításában. Semmilyen politikai hatalom (legkevesbé az álszent) egymaga nem képes választ adni az ember alapvető, zömben belső, lelki természetű kérdéseire. Az erkölcsi nemesbedés, az élet emberiesítése nem

következik közvetlenül és automatikusan a pozitív gazdasági és politikai változásokból, még akkor sem, ha azok egy magasabb rendű belső átalakulás alapjául szolgálhatnak. Téved, aki azt hiszi, hogy a homo oeconomicus vagy a homo politicus a jövő embereszménye lehet. A szakbarbárok világa, amely felé rohamléptekkel közeledünk, az elkérgesedett lelkű, agyonmanipulált, atomizált tömeg világa. (Amit Madách zsenije már rég megjósolt). Józaneszű, egészséges érzés- és érzelmvilágú ember nem vágyhat ilyen világban élni.

A harmonikus embereszmény felé legjobb esetben is csak aszimptotikusan közeledhetünk. A tökéletességet, a teljességet, az abszolútumot, mely maga Isten, sohase érhetjük el. Lemondani róla persze nem szabad, de ne kergessünk illúziókat: a legtöbb, amit tehetünk és tennünk kell, hogy formálgatjuk magunkban és építgetjük körülöttünk a dédelgetett ember- és életideált.

Amit, sajnos, igen eredményesen hátráltat az a körülmény, hogy a személyes függetlenség, az autonóm egyéni megnyilvánulások ideje – bizonyos jelek szerint – lejárt. Az értelmiség döntő hányadát fizetési alkalmazottá változtatták, integrálták a magán és az állami gépezet mechanizmusában. Az utóbbi bő másfélszáz évben végbement illetően változások ezt a réteget fokozatosan megfosztották autonómiájától, az intelligenciát egy beszűkülő látókörű specialista csoportra degradálták, ami tovább erősítheti azt a kóros és káros felfogást, hogy a végrehajtó nem felelős a következményekért, hisz a gépezetet nem ő, hanem mások irányítják. Amiben – mellékesen szólva – nem kevés igazság rejlik.

Ennek a szerencsétlen mentalitásnak az elburjánzása kedvező a munkaadó tőkés számára, mert előbb-utóbb konformistává teszi értelmiségi alkalmazottainak jelentős hányadát, akik könnyen lemondanak a véleménynyilvánítás igényéről, minek okán felelősségérzetük lassan elsorvad, elsatnyul. Ilyen szociális tenyészetben a technokrata szemlélet térhódítása, a nagy emberi problémákkal szembeni érdektelenség akár világjelenséggé is terebélyesedhet.

Mit tehet ilyen helyzetben a jó szándékú, felelősen gondolkozó, ám eszköztelen kisember? Különösen ha (mint nálunk is) tovább kísért a totalitarizmus szelleme. Ki tudjuk-e heverni valaha is az emberi méltóság sárba tiprásának súlyos következményeit? Közel két emberöltőn át vergődni a joghalál és az erkölcsi nihilizmus légkörében, ez a trauma elmúlhat-e úgy, hogy ne hagyjon nyomot még a kései utódok lelkében is? A legjobbak vívódása tehát törvényszerű volt. (Ma is az.) „Mennyiben voltam én részese annak a szörnyűségnek, amelyben ma-

gam is éltem? Hozzájárultam-e, s ha igen, mivel és milyen mértékben a súlyos helyzet kialakulásához? Személyesen is bátorítottam-e vagy csak eltűrtem az embertelenségeket? Miért nem tettem többet annál, mint amennyit tettem? Tehettem volna-e többet? Elmentem-e addig, ameddig az ésszerűség határain belül el lehetett és el kellett (volna) menni?...” – ilyen és hasonló kérdések nyugtalanít(hat)ják a lelkeket.

A kommunizmus történelmi vargabetűje, az Egyesült Államok „demokrácia-exportjának” tragikus következményei Közel- és Közép-Kelenten, a globalizáció vasmarkának kérlelhetetlen szorítása, óhatatlanul felvetik a perspektíva kérdését.

Az atomkataklizma veszélye és más szörnyűségek rémképe pszichotikus állapotokat szülnek.

A terrorizmus térnyerése, hamarabb vagy később, ki fogja kényszeríteni a jelenséget generáló igazi okok feltárását és nyilvánosságra hozatalát. Címkézések helyett az igazi okokat.

Hiszen látnivaló, hogy az ébredő lelkiismeret nyomán az emberiség növekvő hányada kezd másképp gondolkozni ezekről a dolgokról. Tudatosodik és erősödik, inkább, mint eddig bármikor a jóhiszemű, tiszta lelkületű emberekben az erkölcsi felelősség gondolata és érzése, az alattomos bomlasztó erők leleplezésére és nevesítésére irányuló késztetés. Szorul a hurok a szörnyűségekért ténylegesen felelősek nyaka körül.

Mindenki tehet valamit!...

Sziszifusznak szörnyű mélységiszonya támadna, ha a véres verejtékkel felfelé görgetett sziklát ellenérdekelt erők megint kiütnék a kezéből, és – alázuhanva – az ígért fénysugara, a sarjadó remény ismét szertefoszlana.

VÁLTOZÁSBAN IS ÁLLANDÓSÁG

Amióta világ a világ, nagyon sokan firtatták: változik-e az erkölcs, és változva, fejlődik-e?

Voltak, akik úgy vélték, hogy erkölcsi dolgokban a századok nem hoztak semminő lényeges változást. A Tízparancsolat ezredévekkel előbb megfogalmazta a közösségi együttélés morális normáit, és ma sem tudunk hozzátenni semmi érdemlegest.

Ellenkezőleg, mások azt állították, ezt vallják ma is, hogy a világon semmi sem állandó, az erkölcs is az étellel, az életkörülményekkel együtt változik.

Hol az igazság?

Opportunizmusnak tűnhet, mégis azt mondjuk, valahol a kettő között, középtű.

Az emberek erkölcsé életűk feltételeivel együtt változik ugyan, de a változásban is ott az állandóság. „Tiszteld atyádat és anyádat!”, „Ne lopj!”, „Ne ölj!”, ezeket az erkölcsi követelményeket ma sem tudjuk lakonikusabban és tökéletesebben megfogalmazni, időszerűségűkhöz sem fér kétség. De a „szemet szemért, fogat fogért” törvényét ma már idejétműltnek érezzük.

A házasságtörés bűnébe esett asszonyt sem agyonkövezéssel torolja meg a közösség jogi és erkölcsi érzéke.

Azt sem lehet egyértelműen és ellentmondást nem tűrően kijelenteni, hogy az erkölcs hovatovább egyre fejlettebb.

A természettudományok esetében valóban úgy van, hogy a régi tudásra újabbak halmozódnak, az ismeretek mélyülnek és tökéletesednek.

Ám ami az emberek benső, lelki világát, illetve annak tükrözését illeti, merőben más a helyzet. Mondhatjuk-e, hogy századunk szobrászművészete fejlettebb, mint az antik görög, a reneszánsz vagy a barokk koré? Nyilván nem. Mert mindegyik kor művészeti törekvése a maga korának legtökéletesebb kifejeződése volt. Az volt a maximum, amit akkor elér(het)tek. És maximum volt abban a tekintetben is, hogy azt, amit kifejeztek, csak úgy lehetett legteljesebben kifejezni, ahogyan ők tették.

Az egymást követő korszakok művészei nemigen vették át az elődök szemléletét, inkább amazokat tagadva vagy módosítva léptek új utakra.

Erkölcseikben is hasonló (volt) a helyzet. Kijelenthetjük-e, hogy a XXI. század embere erkölcsösebb, mint a Homérosz korabeli, vagy akár a XIX. századi társa volt? Egyáltalán nem. Humánusabb-e a keresztre feszítésnél az idegméreg, az atom- vagy egyéb tömegpusztító fegyverek használata? Aligha. Erkölcsükben a tényleges fejlődés az emberi viszonyok tartalmasabbá, humánusabbá, emberibbé válásában rejlik.

Vajon efelé tartunk?...

AZ ÉRDEK – MINDENEKFÖLÖTT!

Minden emberi cselekvés végső mozgatója az érdek, mondta a filozófus. Lehet, hogy ez a kijelentés – kizárólagossága miatt – túlzó, ám hogyha a kanti kategorikus imperativus szellemében gondolkodunk, érvényességi köre akár egyetemessé is tágulhat. Ugyanis minél mélyebbre hatolunk az emberi szándékok és cselekedetek búvárlásában, meglepődve tapasztaljuk, hogy még ott is rejtett érdek(eltség)ekre bukkanunk, ahol ilyesmit fel se tételeztünk, s nemigen fogunk találkozni olyan esetekkel, amelyek mélyén ne munkálna valamilyen – többnyire személyes – érdek.

Ami nem feltétlenül elítélendő, és nem mindig baj, hisz például a természetes szükségletek kielégítése nem csupán a személyiség fejlődésének, hanem az egyén létének is nélkülözhetetlen feltétele. Érdekeink arra kényszerítenek bennünket, hogy teljesítsük, kielégítsük azokat.

Az érdek valamilyen társadalmi szükséglet lehetőségeihez képest legmegfelelőbb kielégítése. Az önfenntartás ösztönének és az önkifejlés igényének emberivé vált formája.

Ahányféle a társadalmi igény, szükséglet, annyiféle az érdek. Minden közösségnek és egyénnek megvannak a maga saját(os) érdekei.

Amikor cselekszünk, érdekeink kitapintására, teljesítésükre törekszünk.

Az érdekérvényesítésben az embereket legfőképpen gazdasági természetű szükségleteik hajtják, de ez nem jelenti azt, hogy más természetű, például politikai, művészeti vagy erkölcsi jellegű érdekek ne emelkedhetnének, akár huzamosabban, a gazdaságiak fölé.

Az érdekek eltérhetnek, gyakran el is térnek egymástól, ellentétek feszülnek köztük, amik nyílt konfliktusokba csaphatnak át.

Ha csak teheti, az ember azt cselekszi, amiben érdekelt. Az érdekelttség az érdek lelki mozgatója. Annyiféle érdekelttségünk lehet, ahányféle érdekünk van.

De bármely érdekelttségbe a valós érdeke(ke)n kívül bizonyos vélt érdek(ek) is belejátszhatnak. Ami az egyének, csoportok érdekeire általában vonatkozik, az vonatkozik erkölcsi érdekeikre is.

Az embereknek nincs érdekelttségüktől független, azon kívül álló egyéni erkölcsi érdekeik.

Ha, például, valaki egész életét hazája felszabadításának szenteli, ebben érdekelt, akkor ezen kívül nincs más erkölcsi érdeke. Csak az,

hogy olyan legyen, amelyennek érzelmei szerint lennie kell, illetve lehet.

Az emberek bizonyos érdekeiktől és szükségleteiktől hajtva, fokozatosan szabályos magatartásformákat vesznek föl, amelyeket szigorúan betartanak, állandóan gyakorolnak, és átadnak az utódoknak.

Ezek a szabályjelleggel bíró magatartási és cselekvési formák tulajdonképpen a *szokások*.

A szokások két fő jellegzetessége, hogy legalább egy embercsoporton belül általánosan elterjedtek, és ott, ahol elterjedtek, kötelező érvényűek. Amiből természetesen következik, hogy az egyénnel szemben normaként, követelményként működnek, hatnak.

Minél kisebb az egyén viszonylagos autonómiája, annál erőteljesebb a szokás szabály- és kötelező jellege. A hűbériség idején a jobbágy a házáat kötelezően kékre kellett, hogy fesse, a nemes a magát fehérre. Ruházatuk is képosztóból készült. Jobbágy-kékből.

Antigonének azért kellett meghalnia, mert – lelkiismeretének belső parancsszáva hallgatva – szembeszegült az antik görögöknél akkor általánosan elterjedt szokással -, a szigorú tilalom ellenére eltemette el-esett testvérbátyját.

ANTIGONÉ:

*„... Hát nem megvonta két testvér közül Kreón
A másiktól, mi egyiknek kijárt, a sírt?
Eteklézt, mint mondják, jog s törvény szerint
A föld göröngyével takarta el, hogy őt
Az alvilágiak közt várja tisztelet.
De Polüneikézt, mert elhullt vesztett ügyért,
Ilyen parancs fut szét a város népe közt,
Hogy eltemetni, sem siratni nem szabad,
Hagyják, heverjen ott megkönnyezetlenül,
A dögmadár kíváncsós zsákmányaként.
A jó Kreón ilyen parancsot osztogat
Neked s nekem – nekem! ki kell ezt mondanom! -,
S mindjárt jön is, hogy kik még nem tudják talán,
Azok saját szájából hallják meg s vegyék
A tiltó szót szívükre, mert ki megszegi,
Nyilvánosan fogják azt megkövezni majd.
Ez így van, és most megmutathatod, ki vagy,
Derék ösökhöz méltó, vagy hitvány utód...”*

Mennél nagyobb az egyén viszonylagos szabadsága, annál kevésbé érvényesül a szokások kötelező jellege. Mint jeleztük, a rendi társadalomban mindenki saját társadalmi státusának, rangjának megfelelő, vagyis központonlag megszabott, előírt öltözködést kellett, hogy viseljen, és a bevett, általánosan elfogadott szokásoktól, büntetlenül, senki sem térhetett el.

A kialakult szokás(rend) valamely egyénnel szemben akkor ölt kényszerítő normajelleget, ha az az egyén számára még nem vált természetessé, szokássá.

Manapság mindenki úgy öltözködik, ahogy úri kedve tartja, akár a legmegbotránkoztatóbb módon is megjelenhet a nagynyilvánosság előtt. Liberalizált világunkban a szokások kényszerítő szabályozó ereje, jellege eltűnt. Ami azért nem szerencsés, mert a túlhajtott individualizmus ezen a területen is szabadossághoz vezet.

Amikor valamilyen érdek létrehoz egy szokást, és az már általánossá válik, az azt létrehozó érdek igen gyakran elhalványul. Még jelen van ugyan, de az emberek már nem tudnak róla – a szokás spontánul hat.

Léteznek olyan szokások is, amelyek mögül az érdek teljesen kihalt. (A böjt, a disznóhús evésének tilalma ma már csak a valláserkölcse kifejezője.) A szokást létrehívó érdek már régen megszűnt, de a szokás továbbra is normaként működik.

Azok a társadalmi erők, képződmények (csoportok, szervezetek, intézmények) igazán fejlődőképesek, amelyek életében a szokásteremtő érdekek között a természetes és szükséges, azaz a jövőbe tekintő érdekek dominálnak.

Nemcsak a tudás, a szokás is hatalom. Az emberek érdekeik meghatározta szokások láncában élnek. Apor Péter a *Metamorphosis Transilvaniae* című munkájában írja: *”...Régenten az grófok és bárók az igen régi familiákból voltak; szégyenlem az nevet leírni, az kinek az apja vagy nagyapja az eke szarvát fogta, és robotára az földesurának bejárta, mert olyan bárónk is nagyon. Noha az atyámmal egytestvér volt gróf Apor István, de hízelkedés nélkül írom, ő is igazán viseli vala a grófságot; mert mindennap rendszerint kijáró ezüsttábla nyolcvan-nyolc volt s ugyanannyi ezüsttágyéra, azok pedig oly vastagok voltak, mint az óntálak, tágyérok; magának s feleségének aranykalánokat adtanak be asztalhoz, tágyérokot pedig négyszegre csinált és kétujjnyira megaranyozott ezüsttágyérokot. Ezüsből való borhűtője volt nagy öreg, egy hatusztendő gyermekét megfereszhettek volna benne; kül-belől egy tenyérnyiig aranyos volt, melyet is Bécsből háromezer német forinttal hozatott volt...”*

Egyes szokások elviselhetetlenül nehezé tehetik az életet, mások viszont segíthetik a fejlődést. Az emberiség a szokásokkal együtt született, és mindaddig lesznek is, amíg társadalmi együttélés létezni fog.

Ha minden emberi cselekvés végső mozgatója az érdek, ahogy Helvétius mondta, akkor honnan származnak az olyan elmarasztaló, megbélyegző jelzők, mint: érdekesember, érdekcsoport, érdekhajhász, aljas érdek?... Minden bizonnyal az emberi kapcsolatokban és minden másban oly kíváncs, mindközönségesen elfogadott, kötelező *mérték* felrúgásából.

Mindig a mérték tesz azzá valamit, ami. A dolog mértéke a dolog minőségének a garanciája. A kulcsín, a külső forma mindig összhangban kell, hogy álljon a belső tartalommal, mert amaz emennek a kifejezője. A pufók arc szép a kisgyermeken, de nevetséges, visszatetsző, groteszk (lehet) a felnőtt esetében.

A mérték túllépése gyakran súlyos következményekkel jár. Gondoljuk el, milyen visszatetszővé, rúttá, visszataszítóvá torzulhat egy szép arc, ha arányait erősen eltúlozzák!?

Ha valaki csupán „mértékkel” lop, arra azt mondjuk, tyúktolvaj, ám ha valaki azért ölt, mert azt feltételezi, hogy komoly összegre, tetemes javakra, értékekre „biztosan” csakis így tehet szert, az rablógyilkos. (Akire másutt, a mienktől eltérő kultúrkörökben – ha elkapják a frakkját – selyemzsinór, méreginjekció...vár.)

Vagy említsünk egy másik példát. A demokrácia sok gonddal-bajjal járó ígéretes találmány. A demokrácia, vagyis a népuralom viszont csak az átláthatóság, ellenőrizhetőség határán belül működőképes. Ennek a mértéknek a túllépésével az emberek a legvisszatetszőbb aljasságokat is elkövethetik a demokrácia örve alatt. A mai ilyen-amolyan címkékkel teleaggatott demokráciáknak már semmi közük sincs a demokrácia, vagyis a népuralom eredendő tisztaságához; a modern idők jelzős demokráciái agyonmanipulált társadalmak, tömegek uniformizált világa.

Szerény véleményünk szerint a mai amerikai társadalmat – hogy csak ezzel a példával éljünk – a demokrácia netovábbjának, mintaképének kikiáltani, és ennek örvén jogot formálni arra, hogy saját mintáját a világ minden részébe, ha kell, fegyverrel exportálja, nem más, mint a túlhatalom dőlyfe, groteszk kinövése. A túlhatalom illetén kinövéseit, amint a beteg szervezetben keletkező polipokat is, időről-időre ki kell metszeni, még mielőtt elrákosodnának.

A féktelen mohóság, a határtalan bírvágy többnyire az emberalatti attitűdök forrásvidékén keletkeznek. Anélkül, hogy gondolkoznánk, az ilyesmire gyakran egyszerűen rávágjuk: állati. Pedig az állat mérték-

tartó: nem eszik, nem halmoz fel többet a kelletténél. Az ember gyakran és sok mindenben alulmúlja az állatot.

Természetesen nem arról van szó, hogy ne kövessük a szükségleteinket, ne érvényesítsük érdekeinket, ám ezt csak úgy és csakis olyan mértékben tehetjük erőnyesen, ameddig nem korlátozzuk, nem sértjük meg vele polgártársaink, mások tisztességes érdekeit, természetes jogait.

Ez a dolog valahogy így fest:

A szükséges és természetes igények kielégítése elengedhetetlen.

A természetes, de nem szükségeseké nem feltétlen, de kielégítésük kellemes lehet.

A nem természetes és nem szükséges, azaz a parttalanra fajuló önös érdekek követése (polgároktól elzabrált pénzeket venni vagy építtetni kies helyeken irigylésre méltó tusculanumokat), az anyagi javak öncélú halmozása, a beteges uralkodhatnék-vágy kieléje, súlyos jogi konzekvenciákat maguk után vonó alapos erkölcsi hiányosságokra, immoralitásra vallanak, amikkel akár egész tömegeket is nyomorba lehet taszítani. (Jó ideje hasonló esetek ismertetésétől terhes a honi sajtó!).

Kaput nyitni a saját és/vagy ilyen-olyan klikkek, kétes ideológiájú pártok érdekeinek érvényesítése előtt, sokakban lappangó feszültségeket kelt, továbbbmélyülve pedig a jelenség súlyos konfliktusokhoz vezethet a társadalmak életében.

Az érdekérvényesítés erkölcsi megítélése mindig attól függ, hogy az érdekeiket követő egyének, gazdasági, politikai vagy más érdekcsoportok tiszteletben tartják-e vagy ellenkezőleg, felrúgják, semmibe veszik mások jogait, érdekeit.

A világ mindenkor Janus-arcú volt.

A mienk is az. Míg a mai magyar valóságban az érdekek természetes követése a tisztesség és a becsület köreibe, szigetvilágaiba (?) egészséges versenyszellemet szül, és a fejlődés hajtómotorja lehet, addig a hiénamohóságú – épp csak letűnt – hatalom kegyeltjeinek tobzódása miatt egész tömegek szenvednek a nagy romlás bűzös tenyészetétől.

De isteni szerencse, hogy a társadalom képes az öntisztulásra. A csak a magát néző telhetetlen, aki „egy pénzért Bécsbe hajtana még a tetűt is”, előbb az érintettek marasztalják el, vetik meg, működő jogállamban pedig a törvény erejével bírják jobb belátásra. Mindennek eljön, meglesz a maga ideje!...

Ismételve nyomatékosítjuk: *A jog és az erkölcs érvényesülése az egészséges társadalmak működésének alapja, elengedhetetlen feltétele. Természetes és megnyugtató az, ha a társadalom jogi és morális rendszere kölcsönösen áthatják egymást....*

A bolsevik totalitarista ideológia, álszent módon, a nagy ellenfélre, a kapitalizmusra tartotta jellemzőnek a féktelen önzést. A tőkés társadalmat olyan gazdasági-társadalmi formációnak minősítette, amit a magán- és csoportérdekek gátlástalan érvényesítése mozgat. Amivel – mutatis mutandis – nem lehet nem egyetérteni, hiszen most, hogy mi is ezt a „rothadó”, „egyhelyben topogó” rendszert építgetjük, érezzük csak igazán a bőrünkön, hogy kevesek túlhajtott érdekérvényesítése mennyi keserűséget, nyomorúságot, idegbajt, sokféle testi és lelki nyavalyát okoz(hat) a társadalom nagytöbbségének.

Csakhogy az, aki farkast kiáltott, maga is vérszomjas fenevad volt: a kommunizmus ugyanabba a hibába esett, amikor az állami, politikai érdekeket helyezte mindenek fölé, csírájában elfojtva az egyének jogos érdekeinek érvényesülését.

A közösséginek hazudott állami, politikai érdekeknek az egyének fölé helyezésével, uralkodóvá, mi több, kizárólagossá tételével, a szerencsétlen individuum tehetatlenné, eszköztelenné vált. Az autonómiájától, szabadságától megfosztott, kiszolgáltatott kisember, a körülmények hatalma folytán, könnyen manipulálhatóvá lett/lesz. Azokra pedig, akik igazságérzetük belső kényszere folytán fel merték/merik emelni a szavukat, a hatalom kíméletlenül lesújtott, lesújt ma is.

Az érdekérvényesítés erkölcsi megítélése mindig attól függ, hogy az érdekeiket követő egyének, a gazdasági, politikai vagy más érdekcsoportok betartották-e a törvényeket vagy sem. Ha pedig felrúgták, mennyire lépték túl a szóban forgó dologra, jelenségre jellemző mértéket.

Janus-arcú világban élünk, igen. Hisz miközben az érdekek követése egészséges versenyszellemet szül és éltet, mindenkor ott függ fejünk fölött az erkölcstelenné válás, a lealjasodás Damoklész-kardja, mert ki a megmondhatója, hogy rohantában ki-ki meglátja-e, észrevéve pedig betartja-e a tisztesség, emberség („élj, de hagyj másokat is élni”!) nem szemmagasságban lévő alsó határát, tiszteletben tartja-e azt a limest, amit amúgy illene nem átlépni?

Természetes és megnyugtató lenne, ha a társadalom jogi és morális rendszere kölcsönösen áthatná egymást. Ha az etikum a politikum szerves részévé válna.

Milyen jó és megnyugtató lenne, ha az antik görög bölcs daimonionja idejekorán megszólítana minket is, valahányszor rosszban sántikálunk. Vajon győzné szusszal?...

TÖRVÉNYES, DE ERKÖLCSILEG KIFOGÁSOLHATÓ

Törvényes volt, de erkölcsileg kifogásolható – halljuk a közvélemény előtt magukat tisztázni igyekvők „önigazolását” a parlamentben, a bírósági döntések után, valamely egyesületet, intézményt vagy egyént ért kétes kimenetelű tranzakció, sérelem kapcsán. Az ügylet nem sértett törvényt, de tisztességtelen. Magyarán: *Amit a jog még megenged, azt az erkölcs már elítélheti.*

Jogosságon általában a fennálló jogrend megtartását, jogtalanságon annak megsértését szokták érteni.

De vannak a jognak olyan jelentései is, amelyek túlmutatnak az adott jogrenden. Amikor arról beszélünk, hogy az embernek joga van a személyes és a közösségi szabadsághoz, a félelem és megkülönböztetés nélküli élethez, a vélemény szabad kinyilvánításához, a méltósághoz – ezek az igények, óhajok vagy követelések már meghaladják a szóban forgó társadalom jogrendjét, a kellőre, a hangsúlyosan erkölcsire utalnak.

A jogrendegekben meglévő erkölcsi tartalom sohasem elégítheti ki teljes mértékben az emberek igényeit. Ilyen helyzetet csak eszményi állapot szülhet, ideális társadalom pedig nincs, nem is volt soha és, sajnos, nem is lehetséges.

A valóságos és az óhajtott, a tényleges és a kívánatos, kellő mindig csak részlegesen és eltérő mértékben fed(het)ik egymást. Kedvezőbb időkben általában közelednek egymáshoz, ám adódhatnak olyan helyzetek is, amikor az erkölcsösség egy vagy több vonatkozásban elkülönül a fennálló jogrendtől, sőt, szembe is kerülhet vele. Ilyenkor az emberek új eszmei alapra helyezik követeléseiket, és szembeállítják a tételes joggal. A követeléseket jogosnak, megszegésüket pedig jogtalanságnak minősítik.

Az emberek erkölcsi érzéke, tudata rendszerint jogosnak minősíti mindazt az újat, emberit, amit az idő kereke már kiforgott, a körülmények lehetővé tettek, és csak azért nem valósultak meg, mert ellenérdekelt erők útját állták, megakadályozták. Ilyenformán a jogosságra apelláló gazdasági, kulturális, politikai és egyéb követelések nem is annyira a jog, mint inkább az erkölcs és a politika világába tartoznak.

Valamely társadalmi erő csak akkor öntheti jogszabályokba a maga erkölcsi igényeit, követeléseit, amikor hatalomra kerül. Példának okáért a ma oly természetesnek tartott vallási türelem nem volt mindig törvényben rögzítve. Az államhatalmak általában egy vallást tettek kizárolagossá, a többi vagy megtűrték, vagy betiltották.

A felvilágosult polgár viszont épp a türelmességet tekintette erkölcsösnek és jogosnak, és a kizárólagosságot, az intoleranciát minősítette erkölcstelennek és jogtalanak. Ezt az igényt először a világon Erdélyben fogalmazták meg és emelték törvényerőre az 1568-as Tordai Országgyűlés határozatában:

„... Urunk Ő felsége miképen ennek előtte való gyűlésibe országával közönséggel az religió dolgáról végezött, azonképen mostan és ez jelen való gyűlésébe azont erősíti, tudniillik, hogy mindön helyökön az prédikátorok az evangéliumot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerént, és az község ha venni akarja, jó, ha nem pedig senki kényszerítéssel ne kényszerítse az ű lelke azon meg ne nyugodván, de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő nékie tetszik. Ezért pedig senki az superintendensök közül, se egyebek az prédikátorokat meg ne bántassa, ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől, az elébbi konstitutiók szerént, és nem engedtetik ez senkinek, hogy senkit fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyögessön az tanításért, mert az hit Istennek ajándéka, ez hallásból lészön, mely hallás Istennek Igéje által vagyon.”

Bár a jogrendnek mindig van erkölcsi előtörténete és morális alapja, minden kialakult jog magában hordja az erkölccsel való ellentmondás lehetőségét és valóságát. Egyebek közt azért is, mert nincs olyan jog, amit feltétel nélkül, minden körülmények között betartának. Az emberek azért nem tartják be maradéktalanul a jogi előírásokat, mert a jog érvényesítését temérdek egyéni, csoport- vagy államérdek befolyásol(hat)ja.

Bizonyos politikai konstelláció idején egy tettért súlyosan elítélnék valakit, más társadalmi-politikai helyzetben, ugyanazért a tettéért nemcsak felmentik, rehabilitálják, hanem még meg is dicsőülhet:

Az ötvenes évek elején XY-ont halálra ítélték, mert egy N-beli lap dicsérően írt a magyar honvédek egy kisdud csapatáról, akik a második világégés idején, nevezett parancsnok irányításával, halált megvető bátorsággal harcoltak a partizánok ellen valahol a Brijanszk-i mocsaras erdőkben.

Az ötvenes évek elején egy spicli rábukkant a háború idején írt ominózus tudósításra, s máris megvolt az elégséges ok a tetemrehívásra. Csakhogy csapatvezető kiskatona nem szerelemből ment a nagy mézárszékre, őt oda kivezényelték. Többhónapos siralomházi várakozás után, újabb tárgyalásokat követően a halálos ítéletet másfél év börtönre enyhítették. A rendszerváltoztatás (1989) hajnalán az új hatalom

a közel negyven év előtti ítéletet semmisnek nyilvánította, és a rajparancsnokot minden tekintetben rehabilitálta.

És mi mindent produkálhat, milyen nem várt fordulatokat hozhat az élet!? A halálos ítéletet kimondó bíró váratlanul felkereste egykori kliensét és bocsánatot kért tőle: „Higgye el, százszor szívesebben feküdtem volna a kórházban ‘beteg’, sem hogy magát elítéljem. De velem fentről előre közölték az ítéletet: kötél általi halál...”

A jog és az erkölcs közti különbségek, ellentétek az emberekben jog és moralitás konfliktusaiként jelennek meg. A történelem folyamán az emberek gyakran kerültek olyan választás elé, hogy a jogot kövesse-e, vagy lelkiismeretükre, meggyőződésükre hallgassanak inkább? Hogy másokat a fennálló jogrend, vagy erkölcsi meggyőződésük alapján ítéljenek-e meg, illetve ítéljenek el?

Bizony nem könnyű tisztán látni, előre megsejteni a helyes, igaz utat, ha arra gondolunk, hogy vannak:

- jogilag megengedett és erkölcsös;
- jogilag megengedett, de erkölcsileg elmarasztalandó;
- erkölcsös, ám jogsértő;
- és jogilag nem megengedett és erkölcsileg is elítélendő helyzetek, esetek, cselekedetek.

Az igazán erkölcsös ember nem azért nem cselekszi azt, ami erkölcsileg elítélendő, mert fél a jog lesújtó kezétől, hanem legfőképpen azért, mert erkölcsi érzéke, belső morális tartása, lelkiismerete nem engedi, hogy olyasmit tegyen, amivel másoknak súlyos vagy kevésbé fájdalmas sérelmet okozhat. A történelem tömegesen termeli ki az ilyen magatartásokat.

Aminthogy az ellenkezőjét is. Például azt, amikor egyesek csak arra vannak tekintettel, hogy ne sértsék meg a fennálló jogi keretet, de ezen belül képesek a legocsmányabb csalásokra, aljasságokra is.

A kisemberek erkölcsi érzéke épp az ilyen eseteket, azaz a jogot nem sértő, a törvényességet tiszteletben tartó erkölcstelenségeket ítéli el a legsúlyosabban, mert a jogos immoralitás büntetlen marad.

Meggondolkoztató, sőt felháborító, hogy bizonyos (általában magasabb) körökben az ilyen, vagyis a jogot nem sértő gazemberek, különösen, ha sikeresek, nemcsak hogy „tiszták” marad(hat)nak, hanem még tiszteletben is részesül(het)nek. Ezek után azon már nem is csodálkozunk, hogy ugyanők ugyanúgy viszonyulnak azokhoz is, akiknek jogsértő tetteik sohase kerültek nyilvánosságra. Fonák logikájuk szerint, ha a gáztettek nem tudódtak ki, akkor nem is történtek meg. S ha gáztettek nem történtek, gazemberek sincsenek...

Merőben más lelki mechanizmusok működnek azoknál, akik végre akarják hajtani saját erkölcsi követelésüket, de csak addig mennek el, amíg az nem ütközik a jogba (jogi keretek között, a törvények tiszteletben tartásával).

A jog szigorú megtartása gyakran megkívánja vagy kikényszeríti a morális követelések korlátozását. Viszont a morális szükségletek határozott követése a jog felrúgására készlet. Ennélfogva: igazán fontos, súlyos döntések előtt az embernek mindig magával kell megküzdenie. És a motivációk pankrációjából vagy a lelkiismeret szava kerül ki győztesen, vagy egyéb megfontolások esnek nagyobb súllyal a latba...

Ami nagyon nem mindegy!

„MINT TITKOS BÁNYA MÉLYÉBEN...”

(ERDÉLYI TÖRTÉNET AZ ÁLLAMI SZINTŰ DISZKRIMINÁCIÓRÓL)

Az ellenséges többségi politikai hatalom egy „titkos bánya mélyében formálta terveit...” más ajkú polgárai ellen.

Abban az évben – a múlt század hatvanas éveinek végén – a betöltendő állások szétosztására a moldvai Jászvásárra (Iasi) terelték össze a végzeteket. Ötvennél több filozoptert három egyetemi központból.

Amikor tizenhetediként Péter a bizottság elé került, még két betöltetlen tanársegédi állás volt a felsőoktatásban. Egy a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen, és egy Moldvában, a Jászvásári Műegyetemen. Amaz magyar, emez román nyelvű.

Az elnöki felszólításra, hogy tessék választani, Péter boldogan vágta rá:

– Marosvásárhelyt kérem!

– Az már nincs. Kérjen mást! Például a Iasi-i Politechnikai Intézetet.

– Erdélyi vagyok. Vásárhelyt kérem.

– Mondtam már, hogy azt elvitték! – szólt ismét az elnök, rendreu-
stító nyomatékkal.

– Hogyhogy nincs!? – erősködött Péter. – Mi kint a folyosón rögtön kipipáltunk minden kiválasztott helyet az ajtóra kifüggesztett listán, és Marosvásárhely még nincs kihúzva. Ha nem hiszi, kérdezze meg a kint várakozókat!...

– Jól hallottam? Tán csak nem maga fogja megmondani, mit tegyek!?... – botránkozott meg a frissen végzett fiatalember „szemtelenségén” ítélőbírója. – Azt hiszem, elég érthető voltam. Felejtse el a marosvásárhelyi orvosi egyetemet, és válassza a Iasi-i Politechnikai Intézetet. Ha akarja – tette hozzá halkán kicsit később.

Péter elborzadt: Mit keressen ő abban a román tengerben, gondolta!? Egész testében remegett, mert tudta, hogy nem babra megy a játék.

– Köszönöm, nem kérem! – válaszolta keserűen.

– Hallatlan! Felajánlok neki egy ragyogó állást a felsőoktatásban, és ő visszautasítja! – harsogta az elnök, mintegy igazolva pártatlanságát a bizottság tagjai előtt. Valójában azonban Pétert igyekezett maga alá gyúrni a pontos felső utasításokkal ellátott prezidens.

Vigyázz, nehogy bedőlj ennek a színjátéknak – figyelmeztette magát szorult helyzetében Péter! Mert ha egyszer aláírtad a kihelyezési okmányt, akár ott is rohadhatsz, ahova passzoltak. Hiába reménykedsz: felettesed később úgy sem fogja jóváhagyni áthelyezési kérelmedet. De ha beleegyezne is a távozásodba, merre vennéd az irányt, hova mehetnél, hisz nemcsak hallomásból tudod, hogy a magyar jelleghű, túlsúlyú vidékek módszeres elrománosítása miatt frissen végzett magyar nemzetiségű értelmiségit csak elvéve fogadnak Erdélyben.

Hány olyan esetről hallhattunk, hogy aki nem bírta tovább, egyszerűen eltűnt kirendelt állomáshelyéről!?

Mint az az agrármérnök-asszonyka is, akit szállásadója mentett meg az ostoba haláltól, amikor egy avasi paraszt arra készült, hogy a nyitott ablakon behajolva, orvul leszúrja. Micsoda szerencse, hogy – megpillantva a villanó kést – szállásadó gazdasszonya egy hirtelen mozdulattal félrelökte háttal a nyitott ablaknak ülő beszélgető partnerét.

Ámde a pályakezdő inzsellér olyan sokkot kapott, hogy másnap felutazott Nagybányára, és az első géppel hazarepült Kolozsvárra. Ahol attól való félelmében, hogy ha rábukkannak, visszakényszeríthetik az Avasba, jó ideig bujkálni kényszerült. Letagadva diplomáját, később szálnalmas kinézetű kócerájoknál helyezkedett el nevetségesen kis fizetésekért, remélve, hogy ott nem fognak utánanézni iskolai végzettségének.

Az Avasban, azon a településen – ahonnan a körülmények kényszerítő ereje folytán távozott – az a hír járta, hogy a késelő férfi azt vallotta a hatóság előtt: azért akart végezni a fiatal mérnöknővel, mert faluszerzte azt beszélték, hogy ő és a helyi párttitkár el akarják venni a földjüket, hogy bekényszerítsék a falut a közösbe.

Kiszolgáltatva a bedaráló hatalmi önkénynek, Pétert újabb rohamra ajzotta teljes kiszolgáltatottsága:

– Elnök elvtárs! – mondta felindultságtól rekedtes hangon -, az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben meghirdetett állásnak léteznie kell, azt még senki sem választotta ki. Marosvásárhelyt kérem! Jogom van hozzá!

Az elnök és a végzett ekkor már valósággal kiabáltak egymásra.

Látva az elmérgesedő helyzetet, a bizottságban ülő kolozsvári professzor – kísérőjük – ekkor hozzálépett, és empátiával, halkán, őszintén azt mondta neki:

– Péter, látja maga, mi folyik itt!... Miért nem választja Aradot, az mégis csak Erdély!? Magát kéri a helyi lap szerkesztősége. Itt a papírja a minisztériumból...

Csakugyan, bő félévvel előbb Pétert azzal kereste meg két szerkesztő az aradi hírlaptól: tudják, hogy írogat, olvasták írásait, több tanára véleményét is kikérték: nem lenne-e kedve hozzájuk szegődni szerkesztőnek, miután végzett?

– Ha nem kapok jobb állást, szívesen – válaszolta Péter túláradó bizakodással.

Ezt „a jobb állást” követeli most, teljesen reménytelenül.

Péter után egy oltyán (regáti) fiatalember lépett a terembe, a bizottsági randevúra.

– Mit választottál? – kérdezték tőle az ajtó előtt toporgók, amikor az kilépett a teremből.

– Institutul Medico-Farmaceutic din Tirgu-Mures, vagyis a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemet – felelte vigyorogva a fiú.

Péter három nappal később Marosvásárhelyre utazott. Fenemód bosszantotta a fiaskó, szerette volna megtudni az igazságot. Az Orvosi Egyetem Elméleti Tanszékének magyar nemzetiségű tanszékvezetője e szavakkal reagált Péter beszámolóját hallva:

„Kedves kolléga, nagyon sajnálom, hogy nem maga került hozzánk, de tudnia kell, mi azt a szigorú utasítást kaptuk a minisztériumból, hogy ide mindenképpen román ajkú végzőst kérjünk, mert erősíteni kell a román nyelvű részleget az Orvosi Gyógyszerészeti Egyetemen. Az sem baj – üzenték oda fentről -, ha az illető nem filozófiát, hanem, mondjuk, történelmet végzett.”

Mellesleg, de nem jelentőség nélküliként jegyezzük meg: Tulajdonképpen akkor vette kezdetét a többségi politikai hatalomnak az a máig tartó kurzusa, szigorú tiltása, amelynek egyenes következménye, hogy

a magyar tanárok minden tiltakozása és jogos követelése ellenére a marosvásárhelyi orvosi egyetemnek, negyvenöt évvel később, ma sincs magyar orvosi kara.

Így esett el a fiatal filozopter a „jobb állás” szép reményétől, és lett, közel egy évig, munkanélküli csak azért, mert nem hagyta magát birkamód beteregni a neki kijelölt karámba.

Ilyenszerű kálváriát persze nem csak neki kellett végigjárnia akkoriban a „sokoldalúan fejlett” szocialista Romániában.

Annak a sok ezer erdélyi tanárnak, mérnöknek, orvosnak, gyógyszerésznek..., magasan képzett magyar értelmiséginek a jelentős része pedig, akiknek, kiszolgáltatottságukban, nem volt elég erejük felvenni a küzdelmet az asszimiláló többségi hatalom fullajtárjaival, Moldva és Regát román tengerébe veszett.

Voltak – igaz sokkal, de sokkal kevesebben -, akik, diplomájukat letagadva, hazatértek Erdélybe. Ahol megalázó, semmi-aljamunkát végezve, egy emberibb jövőről álmodtak: magyarul – édes anyanyelvükön.

SZENTESÍTI-E A CÉL AZ ESZKÖZT?

A szándék elvontan magában hordozza az erkölcsi célnak és azoknak az eszközöknek a képzetét, amelyekkel a célt megvalósíthatjuk.

Amikor a szándék a cselekvésben megvalósul, akkor mutatkozik meg, hogy az eszköz vagy eszközök illettek-e vagy nem a kitűzött célhoz. Ezért a cél és az eszköz viszonyát nem a szándékban, hanem a megvalósulás folyamatában, a cselekvésben kell vizsgálni.

Az ötvenhatos magyar forradalom és szabadságharc céljaival szimpatizáló erdélyi magyarokat, „érthetetlen módon”, nem a forradalmi eseményeket közvetlenül követően tartóztatták le, csak évekkel később kerítettek sort rá. *Miért kerítettek sort olyan későn a letartóztatási sorozatokra Erdélyben? Dr. Péter Miklós kolozsvári lelkész, egyetemi docens, aki azért kapott potom tizennégy év börtönbüntetést, mert 14 méter gyászszalagot vásárolt kolozsvári teológushallgató társainak, hogy így fejezzék ki együttérzésüket a magyarországi teológushallgatókkal, elesett kollégáikra emlékezve, így válaszolt a feltett kér-*

désre: „Rossz történész vagyok, remélem, annál lelkiismeretesebb teológus, ezért kevésbé keresem hátrafele nézve az okokat, inkább figyelek minden intézkedés és esemény céljára. Mert cél is volt ám a letartóztatások időzítésében, a román belügyi hatóságok mindig legalább két legyet akartak ütni egy csapásra. Úgy időzítették a politikai letartóztatásokat és elítéléseket, hogy sikerüljön megfélemlíteni azt az intézményt vagy társadalmi réteget, amellyel kapcsolatban súlyos terveik voltak.

Amikor a Bolyai Tudományegyetemet akarták felszámolni, akkor kezdték, tömegmérétekben, letartóztatni a tanárokat és a diákokat. Amikor a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetnek az 'átszervezését' érezték szükségesnek azért, hogy egységesebb irányítás alatt szigorúbb belügyi felügyeletet gyakorolhassanak fölötte, akkor kezdték mind a négy protestáns teológiai egyház professzorait, hallgatóit meg az intézetek néhány tisztviselőjét lefogni és elítélni. Ürügyet, igazolást is találtak rá, hisz ezek az intézmények nem olyan nevelést biztosítottak a jövő nemzedékeinek, amelyet a párt és a kormány tervezett. A párttartározatok végrehajtását akadályozó személyeket – lett légyenek azok tanárok vagy diákok – félre kellett állítani az útból.

Ugyanez történt a mezőgazdaság szövetkezetesítésekor. Minden faluból elvitték és súlyos börtönbüntetésre ítélték azokat a gazdákat, akiknek tekintélye volt a faluban, akikre hallgatott a többség...”

Minden célnak megvannak a neki megfelelő, rá jellemző, hozzá illő eszközök. Cél és eszköz nem egymástól független valami, szervesen összetartoznak.

Persze az is igaz, hogy valamely célhoz nemcsak egy, hanem többféle eszközt is fel lehet használni. Sokfélét, de nem végtelenül sokat, nem korlátlan számút.

Valamely célhoz illő eszközöknek a száma azért korlátozott, mert a célok tartalma meghatározott. Az eszközöket pedig a cél immanensen magában hordozza. Cél és eszköz között ilyenformán szükségszerűségi viszony van.

Az ember viszonylagos szabadsága (autonómiája) nemcsak a célok, hanem az eszközök helyes megválasztásában is megmutatkozik.

„A cél szentesíti az eszközt” téves gondolata filozófiailag helytelen premisszákból, a cél és az eszköz önkényes elválasztásából, szétszakíthatóságuk gondolatából indul ki.

Ez a szemlélet tévesen azt feltételezi, hogy bármilyen – elvontan jó tartalmú – cél rossz tartalmú eszközzel is megvalósítható. Ez a felfogás idővel a cinizmus miatyánkjává vált.

Abszolút jó tartalmú célhoz abszolút rossz tartalmú eszköz egyáltalán nem illik.

Össztársadalmi vonatkozásban léteznek progresszív, és vannak maradi vagy rossz, káros célok; olyan célok, amelyek jogosultak, és olyanok, amelyek jogosulatlanok.

Jogosult célok azok, amelyekben a progresszivitás, a humánus valamilyen társadalmi vonatkozásban benne rejlik. Jogosulatlanok pedig az olyanok, amelyek a társadalmi haladás, a humanizálódás folyamataival minden vonatkozásban szemben állnak.

Ezek természetesen nem „tisztá” esetek, hanem viszonylagosak, ahol az egyik vagy a másik oldal van túlsúlyban.

Ha egy jogos cél szükségessé teszi bizonyos eszközök felhasználását, akkor nincs szükség szentesítésre, mert a szóban forgó eszközök nélkül a cél nem érhető el.

Ha a cél jogosulatlan, akkor a hozzá illő eszközök is jogosulatlanok.

Amennyiben egy célhoz rossz erkölcsi tartalmú eszközöket használnak fel, és ezek az eszközök mégis illenek a célhoz, vagyis a célt el lehet érni velük, akkor nem jó cél és rossz eszköz ellentmondásáról van szó, hanem az erkölcsi ellentmondás magában a célban van. Naivitás azt hinni, hogy jó célt rossz eszközei rontanak el.

Eddig olyan esetről beszéltünk, amikor az emberek megtalálták az adott célhoz illő eszközöket.

Előfordul viszont, hogy az emberek felhasználnak nem megfelelő eszközöket is. Ha a nem megfelelő eszközök menet közben elég hamar lemorzsolódnak, tendenciájában mindig megvalósul a cél és az eszközök harmóniája.

De az is előfordul, hogy az emberek nem találják meg a célhoz illő eszközöket. Ilyenkor vagy a cél túl elvont – a vezetők nem tudják közzérhetően megfogalmazni és a tömegekkel közölni, hogy pontosan mit is akarnak –, vagy nem mérték fel eléggé a valóság ellentmondásait.

A nem megfelelő eszköz alkalmazása nem visz közelebb a célhoz, sőt el is távolíthat annak megvalósulásától. Nem megfelelő eszközökkel a cél megvalósíthatatlan, és így eszközeivel együtt bukik.

Persze az embernek nemcsak egy, hanem igen sok célja van, melyek gyakran szemben állnak egymással. Kivételes nagyságú személyiségeknél megtörténhet, hogy az összes célok harmonikusan élnek egymás mellett.

Életünkben egymás után adódhatnak olyan szituációk, amelyekben a különböző célok különböző konfliktusokba kerülnek egymással, üt-

köznek, és az egyik cél megvalósítása maga után vonja a másik cél megvalósíthatatlanságát.

Viszont általában az emberekben a célok potenciálisan hierarchikusak. Az embernek el kell tudni dönteni azt, hogy ha az élet úgy hozza, beáll-e akár fegyverrel is harcolni egy igaz ügyért, bizonyítva ezzel, hogy céljai hierarchiájában a Rossz elleni küzdelem mindenekfölött áll. Vagy pedig jóléte, nyugalma mellett dönt, lemondva az előbbiről.

Ha a rossz elleni küzdelem mellett dönt, a jólétről, mint célról való lemondás már eszközként (tűrés, viszontagságok elviselése, kockázatvállalás stb.) kezd funkcionálni.

Az egyén erkölcsisége egyértelműen kiolvasható céljaiból, céljainak erkölcsi tartalmából. Más szóval: céljaiban tükröződik az ember lényege.

Örök kérdés: lehet-e az ember az ember számára eszköz?

A mindenkori társadalmakban az állam, mint elidegenedett intézmény állt/áll az egyes emberrel, mint alattvalóval szemben, akiket céljai érdekében eszközként használ fel. Ebből a célból segítségül hívta a katonaságot és bürokratikus apparátusát.

Kant azt követelte, hogy az ember semmilyen körülmények között ne legyen eszköz a másik ember számára, hanem mindig csak cél.

Vajon lehetséges-e, és jó-e, ha az ember az ember számára soha, semmilyen körülmények között nem lesz eszköz?

Egy bizonyos: az ember nem lehet *csak* és minden vonatkozásban eszköz a másik, illetve más emberek számára.

Mégis a történelemben hosszú-hosszú időszakokon, korszakokon át az egyik ember több lényeges vonatkozásban kizárólag eszköz volt a másik ember számára.

A rabszolga a rabszolgatartónak eszköze volt, akár egy szerszám vagy igás állat. Minden az úr érdekében történt, a rabszolgáéban semmi vagy édeskevés. Azért etették, hogy dolgozzon, hogy eszközként minél jobban funkcionáljon.

A történelemben mindig eszközként használták a közembert, de idővel szaporodtak azok a vonatkozások, amelyek célként is szerepeltek az életükben.

A társadalmi élet elképzelhetetlen úgy, hogy az ember a másik ember számára egy vagy több meghatározott vonatkozásban eszközzé ne váljon. Ki kell-e és ki lehet-e tűzni azt a célt, amit Kant követelt? Sajnos, nem.

De okvetlenül embertelen-e, hogy az ember bizonyos vonatkozás(ok)ban eszköz is legyen? Kétségtelen, emberségesebb az a társadalom, amelyben kevesebb az olyan vonatkozás, amely(ek)ben az ember eszközként, és több az olyan vonatkozás, amely(ek)ben célként funkcionál, él.

Az ember egy és ugyanazon vonatkozásban eszköz is és cél is lehet.

Amennyiben ugyanabban a vonatkozásban, amelyben eszköz, egyúttal cél is, akkor az eszközzé válás nem okvetlenül embertelen.

Egy művész önmagát eszközként és célként is tételezi.

Szabadságharcban különbség van azok között, akik az erőszakot gyakorolják, és azok között, akikkel szemben gyakorolják.

Akik ellen gyakorolják, azok pusztán eszközök.

Akik gyakorolják, eszközökké válnak a társadalmi feladat szempontjából, de tevékenységük egyúttal öncélú is, mert saját legszenvedélyesebb kívánságuk, a szabadság megvalósítására, vagyis önmegvalósításukra irányul.

Ha az ember eszköz volta problémamentes, erkölcsileg pozitív tartalmú lesz;

ha ellentmondásos, akkor ellentmondásos lesz;

ha pedig objektíve negatív, akkor az eszközfunkció elembertelenít. Semmiféle általános séma nincs és nem érvényesíthető.

Az, hogy az ember semmilyen vonatkozásban soha ne lehessen eszköz, utópia.

De ki lehet és ki is kell tűzni célként, hogy az ember egyszerre eszköz és cél is legyen, s minél több vonatkozásban legyen cél.

Súlyos hiba a jelent és a jövőt mereven elkülöníteni egymástól olyan formán, hogy azt mondjuk: a jelen embere áldozat az unokák ol-tárán.

A jelent és a jövőt nem szabad erőszakkal azonosítani úgy, hogy a jövőt – hamisan – belemagyarázzuk a jelenbe (lásd: szocialista, kommunista ideológia). A jelent lépcsőfoknak kell tekinteni a jövő felé vi-vő menetelésben. Ezért kell a jövő eszményeinek megvalósítását a jelenben elkezdni, ama illúzió nélkül, hogy a jelen maga a jövő lenne.

Végül: lehet-e az ember pusztán öncél? Az az ember, aki magát ki-zárólag öncélként tekinti, és nem egyúttal más emberek céljai megva-lósítójának, eszközének is, az képtelen igazi öntökéletesedésre. Az igaz ember önmagát eszköznek is és célként is tekinti, a másikat azon-ban elsősorban célként, beleértve ebbe eszköz mivoltának mozzanatát is.

Nagyon bonyolult dolgok ezek! Nem csoda, hogy sok politikus úgy belegabalyodott/belezavarodik a gubancba, hogy képtelen (volt) kiigazodni, kilábalni belőle.

A TEHETSÉG AZ ÉLET DÍSZE, A JELLEM A KORONÁJA

„Sok van, mi csodálatos,
De az embernél nincs semmi csodálatosabb” – mondta Szophoklész.

Nincs okunk kételkedni benne.

Márai Sándor Füves könyvében olvassuk: *„Egy népes kávéház is van olyan érdekes, mint az Atlanti-óceán vagy a Szahara, vagy a Kárpátok fenyőerdői. Igen, egyetlen ember, mikor megmutatja lényét és elárulja titkát, érdekesebb, mint a Mont Blanc. Csodáld a természet végtelenségét, iparkodj összhangban élni jellemeddel és a természet erőivel, de ne szégyelld és ne is tagadd, hogy a legfenségesebb természeti színjáték is meglepő gyorsan elveszti számodra igazi érdekességét és vonzerejét, ha nincs közvetlen köze általad ismert emberek sorsához.”*

Az emberi mivolt legösszetettebb része, szegmense jelleme. Becserkészhetetlen. Kielégítően tán meg se határozható. Könnyebben üstökön ragadhatjuk, ha körülírva közelítjük meg lényegét. Ilyenformán: A jellem a lelki sajátosságok összessége, olyan belső erő, amely irányt szab a cselekvéseknek, meghatározza a viselkedést, magatartást. A jellem a személyiségnek a humánus irányába mutató fokmérője.

Csak erkölcsileg fejlett ember lehet igazán jellemes, illetve csak jellemes ember lehet erkölcsileg fejlett.

Aki jellemes, az nemes eszméktől fűtött, bensőjéből vezérelt, őszinte, bátor, állhatatos, nem váltogatja, és nem adja fel elveit, nem alkuszik, fejlett igazságérző, megbízható, olyan teremtménye a Fennvalónak, akire, ha a szükség úgy hozza, akár az életedet is rábízhatod.

Az átlagot felülmúló, derekas viselkedésű, elveihez következetesen ragaszkodó, őszinte egyént szoktuk jellemesnek, igazi karakternek nevezni.

Az erős, férfias, igazi, kiforrott, római jellemről a tisztelet hangján beszélünk. De fenntartásokkal vagy elmarasztalóan szólunk a gyenge,

ingadozó, megbízhatatlan, kiforratlan jellemről. És elítélően a jellemtelenről, akivel nem szívesen dolgoznánk együtt, még kevésbé merénk kockázatosabb, veszélyesebb feladatokra vállalkozni vele.

A szilárd, tiszta jellem az egyik legnagyobb emberi-erkölcsi tulajdonság, érték.

Anyagelvű világunkban anakronizmus ilyes dolgokkal bibelődni – mondják lekicsinylően a sikerorientáltak.

Ne törődjünk velük!

Mammon szolgálhata és az opportunisták kiterjedt tenyészete mellett azért jut még hely azoknak is, akik merőben másképp ítélik meg a világot, főleg másmilyennek szeretnék látni az életet.

Tudjuk, hogyne tudnánk, hogy sokkal több a történelmi széljára – sokhoz igazodó, önös érdekektől hajtott, jobbitó eszmékért, eszményekért lelkesülni képtelen vagy nem is akaró szélkakas, mint a bensőjéből vezérelt „idealista”. Mégis hinnünk kell, hogy a szárnyalni vágyók és a szárnyaszegettek örök párharcában, időről-időre felülkerekedik az, ami értékesebb, emberibb, ami méltóságot sugárzó. Aminthogy abban is bízunk kell, hogy az erkölcsi jó időnkénti sikere – amit vallunk, és fennen hirdetünk – sokkal inkább megelőlegezett bizalom, semmint gyermeki hiszékenység. Legalább résnyire mindig nyitva kell hagyni a reménység kapuját, különben... Különben nem igen marad más, mint az alkohol, a narkó, a stukker. No és a hit – akiknek van.

„Az életet nem az dönti el, ami az embert kívülről érinti – írja Hamvas Béla. – Az élet az elhatározáson múlik... a belső aktivitáson... Az emberi lét nem jelenségekből, hanem elhatározásokból áll... Ma még sokan hiszik, hogy a hősben a látvány, a színpadi meghatározó és elragadó szerep a legfontosabb. Nem. A hősben egyedül a megvalósuló álom és eszmény a fontos.”

*

Jellemről, jellemességről nem beszélhetünk úgy, hogy szót ne ejténénk a *felelősségről*. Honnan a felelősségérzet, felelősségtudat az emberben? Honnan is származna máshonnan, mint abból, hogy a jellemes ember önelemző. Az egyetemes értékrend viszonyrendszerében újra és újra megvizsgálja a maga és mások tetteit, szándékait, gondolatait, magatartását, s ha kell, felülvizsgálja előző döntéseit.

Aki erős jellemű, sem nem csüggeteg, sem nem hurraóptimista, hanem józan ítéletű, a realizmus híve.

A jellemes ember habitusa, magatartása mérce, eligazító pont, amihez viszonyítva egyaránt megítélhetjük a saját magunk és mások gon-

dolkodásának, szándékainak, tetteinek minőségét, értékét, értéktelenségét, veszélyességét vagy káros jellegét.

Képzelnünk el egy csupa jellemtelenekből álló kisebb bandát vagy nagyobb csoportot. Működőképes lehet-e egy ilyen képződmény? Amíg az érdekazonosság összetartja őket, igen. Csakhogy az elvteleknek, enyveskezők között a csak a maga hasznát leső hamar „munkanélkülivé” válik vagy „lebénul”, a rendszer pedig összeomlik.

A társadalmak életében mindig voltak és mindenha lesznek is olyan mocskos, alávaló, aljas szándékok, célok által motivált társaságok, szövetségek, egyesületek, pártok, amelyek a komolyabb haszon- és/vagy pozíciószerezés reményében mások tönkretételére összpontosítottak, utaznak. Az ilyen üzelmeket azonban – hála a társadalom öntisztító képességének – előbb-utóbb lefűlelik, az értelmi szerzőket és végrehajtókat pedig hamarabb vagy később, csak-csak kiiktatják a rendszerből.

Úgy tűnik, hogy a népek, nemzetek életében időről-időre végbe kell, hogy menjenek bizonyos öntisztító aktusok, mert az immoralitás módfelett való elburjánzása, kiterjedt tenyészte erősen gátolja, sőt megakadályozhatja a közösségek zavartalan működését, megmételtyezi az amúgy is ezer veszélynek kitett társadalmi együttélést.

Az érvényes jogrend mellett a társadalom viszonylagos erkölcsi tisztaságának, a humánus és a méltóság szinonimájaként értelmezett haladásnak egyik, ha nem épp a legfőbb záloga a becsület, a tisztesség, az őszinteség, a jellemesség.

A jellem egyszerre tilt és sugall. Ne tedd ezt, ne tedd azt, mert törvénybe ütközik, jellemtelenségre vall. Íme, ezt és ezt cselekedd, eként és ne máshogyan gondolkozz, érezz, viselkedj, hogy mások, a tisztességesek elfogadjanak és megbecsüljenek. A jellem szabályoz és nevel, normatív és formatív funkciót tölt be egyszerre. Példaértékénél fogva alakít, gyarapít, nemesbít.

És az embernek van egy érdekes szokása: utánóz. Szerencsére nemcsak a rosszat, a jót is lekopírozza és megpróbálja tovább fejleszteni magában. Az utánzás pedig nagyon hangsúlyosan van jelen abban az életkorban (ifjúság), amikor a jellem legintenzívebben alakul, fejlődik.

Nagy szükség is van rá, hisz az emberiség erkölcsiek tekintetében igencsak lemaradt, erősen kullog a gazdasági, még inkább a műszaki fejlődés mögött. Valószínű, hogy ez a fáziseltolódás mindig is létezett a történelemben, de egy ideje sokkal észrevehetőbb, szembetűnőbb, nyilvánvaló. Ami nem annyira azt jelenti, hogy ma kevésbé erkölcsösök lennénk, mint amilyenek voltak eleink, hanem inkább azt, hogy

napjainkra bizonyossá lett, hogy a kellemesebbé vált külső élet csak akkor és csakis az által lesz humánusabb, méltóbb az emberhez, ha ki-ki erkölcsileg is lép egy-egy fokot fölfele a grádicson.

Nevezzék bárhogy, illessék bármilyen jelzővel, emberibb világot csak egészséges gondolkodású, tiszta érzésvilágú, becsületes emberekkel lehet létrehozni. Csakhogy, sajnos, szép és igaz eszméket is lehet – legalábbis ideig-óráig – rossz célok szolgálatába állítani. Ezt a lehetőséget használták ki, például, az „új világ” farizeus-ideológusai, akik saját politikai céljaik, személyes hatalmuk megszilárdítása, illetve nagyhatalmi törekvéseik érvényesítése érdekében – anno – kitalálták és megkomponálták a felsőbb rendűnek kikiáltott kommunista erkölcsi kódexet, ezt a tökéletesen működésképtelen „új tízparancsolatot”.

Vajon velünk született vagy szerzett tulajdonság-e a jellem? – tesszük fel néhanap a kérdést. Az egyik ember jellemesnek, a másik jellemtelennek születik-e?

Bizonyos készségekkel, hajlamokkal együtt születünk, ehhez nem fér kétség, de ezek csupán lehetőségek. Hogy kiből mi lesz, milyenné serdül az egyik, és mivé válik a másik emberpalánta, az döntően a ráhatástól, a neveléstől, részben pedig a körülményektől, a környezettől függ.

Goethe szerint a tehetség magányban, a jellem közösségben fejlődik.

Helvétius talán eltúlozta, amikor azt állította, hogy az ember a körülmények terméke. Valóban azok lennénk, a körülmények produktumai? Nos, lehet ugyan ebben a kijelentésben némi túlzás, de mégse jár messze az igazságtól. Mert bár a gyermek nem nulláról indul, agya nem tabula rasa (Locke), világra jöttekor magával hoz bizonyos készségeket, lehetőségeket, viszont a környezetnek, a körülményeknek igen komoly, némelykor meghatározó szerepük van a képességek kibontakozásában, a személyiség alakulásában, fejlődésében, illetve azok elakadásában, megcsökésében.

Ha Apáczait Geleji Katona István erdélyi püspök, református egyházi író a neki odaítélt ösztöndíjjal nem segítette volna hozzá, hogy holland egyetemeken kamatoztassa kiváló képességeit, a szépreményű szegénysorú falusi gyermekből aligha lett volna korának legnagyobb erdélyi tudósa, gondolkodója, pedagógusa.

Bizonyos, hogy a mai magyar társadalom a maga mindenre kiterjedő vad-kapitalista viszonyaival nem egy nagyra hivatott ifjút fog agyagba döngölni, ha az állam, a szakintézmények és jótét lelkek ide-

jekorán meg nem találják az arra érdemesek felkarolásának anyagi módozatait.

Bizony a körülmények nagyon is beleszólnak életünk alakulásába! A dúsgazdag bugyuta csemetéből sohase lesz zseni, képezzék bár a legragyogóbb intézményekben, viszont aki szegényben ott vibrál az isteni szikra, de önerőből képtelen a tudás, művelődés grádicsain fennebb-fennebb hágni, az állam, a szakintézmények nagy bűnt követnek el, ha a ragyogó ígéretet veszni hagyják.

A jellem az erkölcsiséggel, a belső erkölcsi érzékekkel egyszerre, fokozatosan alakul ki, és azokkal együtt fejlődik. És éppen úgy, mint a jóság, a felebaráti szeretet, a tisztesség, az őszinteség, a becsület, a bajtársiasság, az igazságszeretet, a szolidaritás... ez is átadható, terjeszthető.

Ezt, nyilván, nem mindenki gondolta így az idők folyamán. Harmadfélezer esztendővel ezelőtt Platón még úgy vélte, mindegyik nagy társadalmi képződménynek, rendnek megvan a maga jellegzetes karakterjegye, tulajdonsága, ami csak őrá jellemző, azt mások nem bírhatják. Szerinte az államvezetőket alapvetően a bölcsesség, a katonákat a bátorság, a tömeget pedig a mértékletesség jellemzi.

Arisztotelész ebben nem osztotta mestere véleményét. Ő azt vallotta, hogy gyakorlással az erények fejleszthetők és terjeszthetők.

Eszerint jó, becsületes, tisztességes, jellemes ember az, aki nemcsak tudja, mi a jóság, a becsület, a tisztesség, a jellemesség, hanem gyakorolja is ezeket az erényeket. „*Hidd el nekem – idézi Seneca Epikuroszt Luciliushoz írott 12. levelében -, nagyszerűbben hangzik beszéded a tábori ágyon és a durva köpenyben, mert így nemcsak mondod tanításaidat, hanem bizonyítod is.*”

A jellem az erkölccsel együtt fejlődik és teljeseedik ki. A káros hajlamokat, a csirázó rossz tulajdonságokat elfojtani, elsorvasztani, a jókat izmosítani, pallérozni a család, a munkahely, a közösségek feladata, kötelessége. Az iskoláknak, a tanároknak nyilván nem csak az (lenne) a dolguk, hogy új ismereteket közöljenek és sajátíttassanak el az atomizálódás és elidegenedés ezer veszélyének kitett ifjúsággal, hanem az is, hogy csiszolják, alakítsák, gazdagítsák személyiségüket, felvértezzék őket az egymás tiszteletén és megbecsülésén alapuló igazságos eszmékkel, hiteles belső értékekkel. Ezért nevezik oktatói-nevelői tevékenységnek a pedagógusok munkáját. Ami – idő és pénz híján? – újabban jószerével csak az ismeretek közlésére szorítkozik.

A tanárok tényleg túlterheltek. De valamit mindenképp tenni kellene, mert annak, hogy a pedagógusok – önhibájukon kívül – félmunkát végeznek, maradékaink fogják meginni a levét.

Változik-e a jellem? – kérdezzük magunktól néha tanácstalanul. Igen is, meg nem is. Nem változik abban az értelemben, hogy a jellemes ember kitart elvei mellett, meggyőződésén nem változtat párt- vagy egyéb önös érdekektől indítatva. Ám mivel a jellem csoportérdekekhez is fűződik, ha azokban menet közben változások állnak be, a csoporthoz tartozónak a felfogása, jelleme is módosulhat valamelyest. Az újabb és újabb felismerések, a több tudás és tapasztalat szintén módosíthatják a karaktert. Sajnos, nem mindig jó irányba.

Tetteink időnként más-másféle szokás- és értékrendszerű közösségek erkölcsi megítélései alá vettetnek. S bizony megtörténhet, hogy ugyanazt a cselekedetet az egyik fél jellemesnek, a másik jellemtelennek ítéli.

A királygyilkos a legelvetemültebb bűnöző, mondja a hatalom holdudvarában élő haszonélvező. A nyomorgó nincstelen alávetett szemében ugyanaz a királygyilkos dicső hős.

„. szerb diák merényletet követett el főherceg, az trónörököse és hitvese, ellen. Ez az esemény volt az kitörésének közvetlen ürügye, bár kétségtelen, hogy erre az nagyhatalmak versengése miatt került sor.

A merénylet következtében egy hónap múlva az Osztrák–Magyar Monarchia megtámadta a . Ezt követően az európai országok sorra bekapcsolódtak a háborúba, és kezdetét vette az első világháború.

Sok szerb ma is nemzeti hősként tiszteli az elkövetőt, és szerintük tette hozzájárult a nemzeti megújuláshoz. A 2014-ben, az kitörésének 100. évfordulója alkalmából, szobrot emeltek Principnek a .”

Hol az igazság, kinek van igaza? Ki mondja meg, hogy aljas gyilkos vagy bátor patrióta volt-e az elkövető? Terrorista-e vagy szabadságharcos?... Korrekt értékelést, hiteles minősítést a (többnyire erőfölényben lévő) sértettől ne várj, mert nem kaphatsz. A tömeg sem ítél egyértelműen.

A józan mérlegelő szerint azt, hogy egy tett, szándék a maga objektivitásában micsoda, vagyis, hogy minek mi a minősége, mindig az dönti el, hogy a szóban forgó cselekedet a humánus (emberiesség, igazság, igazságosság, haladás) jegyében áll-e, annak a szolgálatában van/volt-e, vagy sem. Ha igen, akkor harsoghatja bárhogy a propaganda a maga „igazát”, a tény tény marad, a körülmények, az erőviszonyok megváltozásával pedig a minősítés is módosul, felszínre kerül az igazság.

Ellenben ha kiderül, hogy a tettet aljas szándék motiválta, a tettet semmi sem mentheti. Igaz, hogy az ilyesmire legtöbbször utólag derül

fény, de ennél biztosabb „döntőbíró” ebben a kérdésben még nem találtak ki.

Anna Karenina végzete meggyőzően bizonyítja, mennyire igazságtalan, sőt gyilkos erejű is lehet valamely idejétmúlt konvenciórendszerhez való feltétlen ragaszkodás. Ő csak úgy őrizhette meg jellemtisztaságát, hogy elemésztette önmagát. Sorsa a túl korán érkezőké volt – tragikus végkifejletű.

Bonyolítja dolgunkat az a körülmény, hogy idővel a fogalmak tartalma is megváltozik. A spártaiaknál és a rómaiaknál a bátor, tántoríthatatlan, rettenthetetlen harcos volt a jellemnagyság, jellemiszilárdság mintaképe. Joggal, hisz akkoriban az embereknek nemcsak a jövőjük, hanem gyakran az életük is a halált megvető katonák, vezérek bátorságától függött. Annak a történelmi helyzetnek és azoknak a körülményeknek az elmúltával azonban még a legharciasabb jellemvonások is veszítettek csillogásukból. Kétezer évvel később, ma már sokkal inkább a lelki bátorság, a megfontolt, felelős gondolkodás és bölcs döntés jelentik a jellemnagyságot.

Mert manapság nem annyira a harcosok fizikai erőnlététől, izomerejétől függ valamely küzdelem kimenetele, sokkal inkább a technikai fölény s még inkább a politikusi bravúr, az előrelátó, idejében hozott ügyes politikai húzás, döntés hozhatja meg az áhított győzelmet.

A jellemesség előfeltétele a megfontoltság, a felelős gondolkodás. A felelősségének tudatában lévő ember bölcs: mérlegel, végiggondolja a lehetséges következményeket, és az átlagnál jóval fejlettebb igazságérzékű.

Am amennyiben a tanultság hozzájárul ahhoz, hogy jobban és gyorsabban felismerjük az igazságot, ha a nagyobb tudás elősegíti, hogy biztosabb kézzel szelektáljunk az értékek és álértékek között, annyiban a tanultság összefügg(het) a jellemmel, jellemességgel. Összefügghet vele, de nem következik automatikusan belőle.

Mellékesen, de csöppet sem jelentőség nélkülüként jegyezzük meg, hogy a közvélemény mindig átlagvéleményt fejez ki, viszont sohase téved nagyokat, mert távol áll a végletektől.

Jellemről nemcsak egyének esetében, hanem történelmi közösségek vonatkozásában is beszélhetünk. Itt a jellem azoknak a pozitív lelki tulajdonságoknak az összességét jelenti, amelyek mindenekelőtt valamely nép, nemzet kultúrájának, habitusának sajátos természetében fejeződnek ki, ami azt a közösséget, népet, nemzetet leginkább megkülönbözteti a másiktól, másoktól. Ilyen értelemben, igenis, beszélhetünk nemzeti karakterről.

Ezért is döbbsentett meg az, amit az egyik tévécsatorna egy vasárnap délelőtti vallási műsorában hallottunk. Hogy tudniillik Isten nem egyenlőknek, hanem egyenlőtleneknek teremtette az embereket, népeket. Abban a tekintetben, hogy mindegyik népnek, nemzetnek megvan a maga feladata, hivatása a világon, az életben. Következésképpen: mindegyik nép arra van teremtve, hogy ne mondjuk ítélve, hogy mind az idők végezetéig azt tegye (csakis azt, és nem mást!), amire teremtett.

Eszerint az egyik nép, nemzet arra van (volna) predestinálva, hogy amíg világ a világ a földet túrja, a másik pásztorkodjon, a harmadik üzemekben robotoljon, a negyedik hogy a csúcstechnológiával foglalkozzon, az ötödik meg, hogy a bank-, és pénzvilágot uralja? Milyen meggondolásból diszkriminálta volna így Isten a népeket, ha a Szentírás szerint az emberiség, kivétel nélkül minden nép, nemzet, individuum bűnben, méghozzá ugyanakkora bűnben, az ősbűnben fogant, egyenlőknek született, születik?

Miféle hittel bír, és milyen erkölcsöt képvisel az olyan igehirdető, aki diszkrimináló ideológiát harsog, sugalmaz, sulykol a lelki békét, üdvözítő ígéret áhító hiszékeny hallgatók, balekok fejébe, hiszékenysükkbe?

Valamiféle übermenschit, nemde?...

Hát ide jutottunk a nagy demokrácia-csinálásban!?

Még ha százszor „Isten szolgájának” neveztetik is, én megvetem és „hivatásának” gyakorlására méltatlannak tartom az olyan „prédikátort”, aki Istenre hivatkozva olyan galádságot terjeszt, hogy az egyik nép, nemzet magasabb rendű a másikinál, s hogy egyik erre, a másik meg másra hivatott, teremtdött, hogy ennek ez, amannak meg az a feladata, kötelessége, sorsa – végzete.

Szerintem egyik nép, nemzet sem magasabb rendű a másikinál, hanem más.

Minket, magyarokat, például, szabadságszerető nemzetnek ismer a világ.

Küzdöttünk, szenvedtünk is érte eleget!...

Summázat: Ha a tehetség az élet díszje, akkor a jellem a koronája. A jellem ereje pedig felülmúlja az intelligenciáját.

FELELŐSEN

Szerencsére manapság egyre többet hallani a felelősségről.

Feljövőben volna az erkölcs csillaga?

Az álságoktól megszabadulni csupán a társadalom egészének, a közösség erkölcsének fokozatos és folyamatos megerősödésével, egyféle belső tisztulással lehet. Ennek a követelménynek a jegyében állítjuk: *csakis az etikumot immanensen magában foglaló politikai gyakorlatra szabad igent mondani.*

Az a voluntarista politika, amely fittyet hány az alapvető erkölcsi normákra, emberi jogokra, az élet minősége nevében legalábbis megkérdőjelezhető.

Minél szabadabb egy társadalom, annál fajsúlyosabban kell, hogy érvényesüljön benne az erkölcs. Mert ha a szabadság nem más, mint a szaporodó lehetőségek közti választás és viszonylag önálló döntés, ebből természetesen következik, hogy ki-ki nem csupán jogilag, hanem erkölcsileg is felelős döntéseiért, tetteiért. Mi több, gondolatainkért, szándékainkért is felelősek vagyunk.

Nem lehetünk tehát közömbösek semmivel szemben, ami negatív érinti a magunk és mások életét, boldogulását. És nincs mód kibújni a felelősség alól.

Felelősségünk köre általában megegyezik cselekedeteink, illetve azok lehetséges következményeinek hatósugaraival.

Eszerint egy vezető politikus erkölcsi és jogi felelőssége összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint egy közhivatalnoké, asztalosé vagy libapásztoré, hisz döntéseivel milliók életébe, boldogulásába, sorsuknak alakulásába szól bele.

Mit jelent felelősnek lenni? Mindenekelőtt azt, hogy nem maradhatunk közönyösek, apatikusak semmivel szemben, s hogy elkötelezzük magunkat mindama nemes ügyek mellett, amelyek az egyének és közösségek előmenetelét, jövőjét szolgálják. Akár közvetve is.

Legtermészetesebb óhaj és követelmény, hogy a demokrácia kézen fogva haladjon a szabadságjogok szavatolásával és az emberek morális tartásával.

A demokrácia küszöbét átlépve (reméljük, hogy ez hazánkban is megtörtént!), kötelességünk felnőni ehhez a kíváncsisághoz. Igaz ugyan, hogy egyenes gerinccel nehezebb járni, de megéri.

A TISZTA KÉZ POLITIKÁJA – ÖRÖK ÓHAJ

Egyes politikusok, de a köznapi emberek is bűnös tetteiket gyakran azzal mentegetik: muszáj volt megtenni, nem volt más megoldás. Ez a hivatkozás annál is könnyebb és komolytalanabb, mert a jelenben nagyon nehéz teljes pontossággal lemérni, mi az, ami elkerülhetetlen, szükségszerű. Az utókornak viszont ezt a mérlegelést könnyű megtenni, mert a posteritas már tisztán látja az elkövetett tettek következményeit. Nos, éppen az a körülmény, hogy a tettek következménye – kevés kivételtől eltekintve – előre pontosan, teljes bizonyossággal nem tudható, teszi elkerülhetetlenné minden politika morális kritikáját.

Erkölcsei és politikai magatartás összefüggését illetően feltétlen meg kell jegyezni, hogy az erkölcsi követelések nem légből kapottak, nem a semmiben gyökereznek, ezek bizonyos külső követelmények tükörképei az emberek erkölcsi tudatában. Ezért minden erkölcsi tiltakozás egyszersmind politikai mozzanato(ka)t is tartalmaz. Minden politika morális kritikának vethető és vetendő alá. Bármilyen, még a leghelyesebb politikával szemben is helye van az erkölcsi bírálatnak, mert mindig rámutathat azokra a pontokra, ahol szükségtelen immoralitás történt. Gyakran hallani erről vagy arról a közéleti emberről – különösen professzionista politikusról -, hogy bemocskolta a kezét.

De van-e teljesen „tisztá” társadalmi tevékenységforma? Azt hiszem, hogy erre a kérdésre azonnal nem lehet sem nemleges, sem igenlő választ adni. Meg kell különböztetnünk:

- a társadalmi tevékenységet általában és a szűkebben értelmezett politikát;

- a vezetők és a vezetettek társadalmi tevékenységét;
- a népi és a nem népi politikát, jelesül azt a politikát, amely
- a népért a néppel,
- a népért a nép nélkül,
- a néppel a nép ellen,
- illetve a nép nélkül a nép ellen gyakoroltatik, hat, létezik.

Csakis ezek függvényében, a következmények ismeretében ítélték meg mindezek a kérdések, gondolatok.

Tény, hogy a társadalmilag tevékeny közéleti ember nem tud mindig tiszta maradni. Vannak olyan történelmi helyzetek, amikor csak több bűn között lehet választani.

Mi a helyes emberi magatartás ilyenkor?

Lehet-e a bűnt, akár a kisebb bűnt választani úgy, hogy az ember mégis jó maradjon?

Ha csak bűnök között lehet választani, indokolt-e és jogosult-e visszavonulni minden társadalmi tevékenységtől?

Rendkívül súlyos kérdések ezek, mert nincsenek sémák. Ahány helyzet, annyiféle bűn, vagy a bűn elkerülésének ugyanannyi lehetősége, esetleg éppen annyi ok a visszahúzódásra, visszavonulásra.

Minden egyénnek, minden esetben neki magának kell az utat és tétét megválasztani.

Általánosan itt csupán annyi mondható, hogy *csak a leghelyesebb politika érdekében, és csak az abszolút szükséges immoralitást szabad magunkra vennünk.*

De ki dönti el, hogy mi az, ami elkerülhetetlen, szükséges és mi nem az? Nyilván megint csak az egyén. Különösen nehéz döntések ezek, főleg konfliktusos helyzetekben, amikor több bűn között kell választani, eldönteni azt is, hogy válasszunk-e vagy ne válasszunk. (Mert a nem választás is egyféle választás.)

Megannyi kérdés, dilemma, amikre csak nagy elővigyázatossággal, felelősséggel lehet keresni a válaszokat.

BŰN ÉS FELMENTÉS

Vannak kérdések, amelyek minduntalan felmerülnek:

Bűnösnek mondható-e az az ember, aki a helyes célhoz szükséges immoralitást magára vette, vagy két bűn között a kisebbet választotta? És fordítva: Ártatlannak, tisztának nevezhető-e az, aki moralitása megvédése szándékával tartózkodott az olyan tevékenységtől, amely az összesség számára hasznos volt?

Ha valaki tetteivel a társadalom szélesebb közössége számára nagy hasznot tud hajtani, olyat, amit a történelem később igazol, de tette erkölcsstelenséget is tartalmaz, bármilyen furcsa, joga van a bűnt választani. Sőt, nem csak joga, kötelessége is:

Gondoljunk IV. Henrikre, aki végignézte Szent Bertalan éjszakáján hugenotta barátai kivégzését, többször áttért a katolikus hitre, kétszínűsködött, komédiázott. Ha ezek közül csak egyet nem tesz meg, életét veszti. Neki pedig életben kellett maradnia, hogy országát megmentse a vallásháborúk szörnyűségeitől. A Nantes-i edictum kibocsátója, melyben a katolikusokkal egyenlő jogot biztosított a kál-

vinistáknak, kétségtelenül Franciaország egyik legnagyobb királya volt.

Ott tehát, ahol csak a nagyobb és kisebb bűn között lehet választani, az embernek joga van a kisebbik bűn mellett dönteni. Bűnt választ azért, hogy elkerülje a még nagyobbat.

Persze adódhatnak olyan esetek is, amikor – akár csak időlegesen is – vissza kell vonulni. (id. Wesselényi Miklós vagy Deák Ferenc). Ha egy tevékenység történelmileg jogosultabb (előre mutató) és egy másik jogosulatlanabb (kevésbé haladó vagy retrográd), és mindkét irányba nyílnak cselekvési lehetőségek, helyes, ha megkeressük az emberibb mozgásterületeket.

Vajon a bűn megszűnik-e bűn lenni, amennyiben a politikailag helyes tartalom érdekében el kellett követni?

Az erkölcsi bűn nem szűnik meg bűn lenni, bármilyen érdek, cél, helyes következmény igazolja és teszi is szükségessé. Mert ha a bűnt nem bűnként nyugtázzuk, megszokottá tehetjük.

Igazságos háborúban helyes, ha a harcos minél több ellenséget öl meg, mert ettől függ a háború kimenetele, az igazság diadala.

De minden háború, még a legigazságosabb is, magában rejti azt a veszélyt, hogy az emberek megszokják, hogy gyilkoljanak, s ezért olyankor is megteszik, amikor a cél érdekében erre egyáltalán semmi szükség (hadifoglyok agyonlövétése).

Minél kevesebb ember sorsát érinti valamely tett, annál fontosabb a szándék értékelése az ítéletben. Ellenkezőleg, mennél több egyén sorsára hat ki a következmény, annál inkább számításba veendő a következmény súlya a tett erkölcsi megítélésében.

A magánélet területén a következmény kisebb súllyal esik latba, viszont a politikai tevékenység erkölcsi megítélésénél eleve nagyobb szerepe van a következménynek.

Az erkölcsi ítélet a következményt legsúlyosabban a vezető társadalmi személyiségeknél, a politikusoknál számítja be, mert ott milliókra kiható döntésekről van szó. A politikusok személyes súlya igen nagy, sőt rendszerint meghatározó szokott lenni az új helyzetek kialakulásában, létrejöttében.

BUMERÁNG

(TÖRTÉNT A MÚLT SZÁZADBAN, AZ ÖTVENES ÉVEK ELEJÉN.)

– Lajos – kiáltott fel a gazda –, keresik!
– Kicsoda? – kérdezte a mester.
– Nem tudom.
– Mit akarnak?
– Nem mondták.
– Jöjjön le! Beszédünk van magával. – szólt fel hivatalos hangon az egyik férfi.

A pallér lekászálódott a szarufák közül.

– Jó napot kívánok! – köszönt a két idegennek.

– Jó napot! – köszöntek vissza azok. – Maga Szilágyi Lajos, H. község, Kossuth L. u., 761. szám alatti lakos?

– Igen, én vagyok. Mit óhajtanak?

– Allambiztonság! – nyomta igazolványát a magasabbik az építész vezető orra alá. – A törvény nevében letartóztatom! Vegye a cuccát, velünk jön! – S már kattant is a bilincs az építőmester csuklóján.

– Mi ez a!?... Mit vétettem!?... – próbált tiltakozni a mester.

– Majd megtudja.

Odább, a földúton egy lefuggönyözött kocsi várakozott. Szó nélkül betuszkolták. Két órával később Szilágyi Lajos egy magánzárkában találta magát.

Rab vagyok, ismerte fel helyzetét a mester. Hogy kerülhettem ide, hisz világeletemben törvénytisztelő voltam!?...

Napok teltek el, mire közölték vele a vádat: háborús bűnös!

Háborús bűnös!?... Ééén!?... Ez nem lehet!... Ez őrültség! – tiltakozott minden porcikája.

Hivatalból védőt rendeltek mellé.

... Háború! – nyilallt Lajosba a gondolat, és nem hagyta többé nyugodni. A Magyar Királyi Honvédség X. század Y. szakasz Z. raj rajparancsnoka, Szilágyi Lajos tizedes gondolatban kezdte felgöngyöltíteni az eseményeket: „(...) Honvédek, a megcsonkított ország újraegyesítéséért, a megalázott nemzet, minden magyar méltóságáért!...” – idézte emlékezetébe az egységparancsnok indulás előtti lelkesítő szövegét.

„A megcsonkított ország újraegyesítéséért!” – ez hatott rá legerősebben. Partiumi, Körös-vidéki lévén arra gondolt, átmenni a határon rendet tenni, visszavenni azt, ami ezer esztendeig a mienk volt. Hogy megint úgy legyen minden, mint régen, mindig is volt. Hisz Erdélyt senki se vitathatja el tőlünk!...

A szerelvény lihegve robogott velük, megállás nélkül. A Kárpátok már rég mögöttük voltak. Ismeretlen tájakon jártak, sose hallott, furcsa nevű állomásokon át haladtak Keletnek.

Első állomáshelyükre szombat éjszaka érkeztek. Másnap vasárnap. Tábori mise. Az ököméne jegyében, hogy mindenkire szóljon. Felcsendül a zsoltár: „*Te benned bízunk eleitől fogva, (...) Az embereket te meg hagyod halni. (...) Taníts meg azért minket kegyelmesen, Hogy rövid voltát életünknek értsük, És eszességgel magunkat viseljük!...*” A szemek bepárasodnak, görcsbe szorulnak a torkok. Imádkozzunk, mondja a pap, és a tábor mély baritonja hittel zengi az Úr Imádságát: „*Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy (...) De szabadíts meg a gonosztól...*” A szívek megtelnek hálaadó érzéssel. Egy időre ismét élet költözik az elcsigázott testekbe.

A kisváros, ahol a magyarok ideiglenesen tábor vertek, siralmas képet mutat. Az emberek rongyokban járnak, a gyermekek csont-bőrsóványak, sápadtak, arcuk szomorú, maguk erőtleneek.

Az utcákon kószáló asszonyok és idős férfiak meg-megállnak, bámulják a honvédeket. Néhányan a kerítések mögül, többen a falak tövéből vizslatják őket. Nyelvüket nem értik, de érzik a katonák fohászos istenkeresését. Tétován keresztet vetnek, kérges kezüket imára kulcsolják, és a maguk nyelvén motyognak. Hálát adnak a Seregek Urának, és segítségét kérik a megpróbáltatások, a mérhetetlen nyomor elviseléséhez.

Szilágyi Lajos rajparancsnok keménykötésű, gyors észjárású, rettenthetetlen legényember volt, akiben csorbíthatatlanul élt a kötelességérzet és a hazaszeretet. Azok közé tartozott, akiknek már a kommunizmus hallatán is lúdbőrözni kezdett a hátuk. Amiről most már nemcsak hírlapi értesüléseik voltak, hanem személyesen is látták, tapasztalták a totális diktatúra rémségeit.

A kommunizmus, amelynek vírusa Kun Béláék révén – röpke időre – a magyar népet is megtámadta és elborzasztotta, a harci cselekmények számunkra kedvezőtlen alakulásával kezdett ismét veszélyesen Magyarország felé közeledni. A Moloch elleni hadviselést Szilágyi Lajos nemcsak becsületbeli kötelességének, hanem szívbéli ügyének is tekintette.

A frontszolgálat leányálom volt ahhoz képest, amit a partizánok elleni küzdelem jelentett, emlékezett vissza később Lajos. A fronton legalább szemből támadt az ellenség. A partizánokkal való összecsapásokban viszont sose tudhatta, mikor honnan csapnak le rád.

Szilágyi kisded csapatával halált megvető bátorsággal harcolt a partizánok ellen. A haditudósító egy N-i lapban dicshimnuszt zengett ró-

luk, követendő példaként állítva őket a honvédek elé. A város lakosságát jogos büszkeséggel töltötte el a nem mindennapi hír.

Epp ez volt a baj. Az az újságcikk rántotta Szilágyi Lajost a mélybe. Egy-két évvel a háború után valósággal nyüzsögtek az országban az idegen zsoldban álló spiclik, akik – a jól bedresszírozott kutyák szimatával bűvárolva a háborús évek sajtótermékeit – rábukkantak az ominózus írásra.

Aki a kommunizmus ellen harcolt, felfogásukban, fasiszta volt. Aki pedig szívből, keményen küzdött a bolsevizmus ellen, az kétszeresen is alávaló gazembernek számított. Ezek után már csak ki kellett emelni a szövegösszefüggésből egy-két sarkosabban fogalmazott gondolatot, máris megvolt az elégséges ok a tetemrehívásra.

Ezért kellett Szilágyinak lekászálódni a tetőről épp akkor, amikor a virágsokrot kötözte a szarufák csúcsára.

Perének tárgyalására egy határ közeli kisvárosban került sor, ami meglepően hamar véget ért. Ugyanis a védelem szerint az a tény, hogy valaki nem szimpatizált a kommunizmussal, még nem ok arra, hogy pert akasszanak a nyakába. Ilyen alapon perbe foghattak volna egész hadseregeket, a kontinens jó részét. Viszont ilyesmiért megvádolni hatalmas tömegeket, merő képtelenség lett volna, hisz a katona bárhol a világon mást se tesz, mint végrehajtja a kapott parancsot. Aki háborúban kötelességet szeg, arra halálos ítélet vár. Szilágyi Lajosnak ez alkalommal szerencséje volt: a spiclik, bírák, titkon, felsültek, a vádlottat pedig szabad lábra helyezték.

– Szilágyi úr, tekintse úgy, mintha mi sem történt volna! Menjen haza nyugodtan, és dolgozzon tovább becsületesen!... – szólt a bíró elbocsátó üzenete.

A pallérmeister először kóstolt bele a rabságba. Most érezte csak igazán a saját bőrén, milyen is az, amikor az embert megfosztják önállóságától, közönséges tárggyá silányul, akit oda dobnak, ahova akarnak, senkivé alázzák, akitől a hatalom igyekszik mielőbb megszabadulni... De ennek most vége!

Szilágyi kicsit lefogyva, megviselve, ám lélekben felszabadultan érkezett haza.

Ám szűk esztendővel az után, hogy először lefogták, megint érte jött két nyomozó, akik úgy elvitték, mint héja a csirkét. Ezúttal nem a határ közeli kisváros fogdájában találta magát, mint múltkor, most a Fővárosi Katonai Törvényszék zárkájából sóvárogta tenyérenyi lyukon az eget.

A pallérmeister nem tudta mire vélni újbóli őrizetbe vételét. Mit akarhatnak tőlem? Hisz már előző letartóztatásomkor tisztázódott,

nem terhel semmilyen bűncselekmény. Tévedés lehet, gondolta. Vagy rosszindulatú vádaskodás? Akármicsoda is, az igazságszolgáltatás tisztázni fogja, és szabad lábra helyeznek – győzködte magát.

De az építőmestert ezúttal közel egy évig tartották vizsgálati fogásban.

Mivel a vád Szilágyi első őrizetbe vételekor agyaglábakon állt, a tizedest szabadlábra helyezték. Ismételt letartóztatásához olyan indokot kerestek, amely a semmit a legsúlyosabb bűncselekmények világába röpítette. És az idegen zsoldban álló honi hatalom szolgálélcú ügynökei elég találékonynak bizonyultak a nemtelen feladatra. „Tanúkat” kerestek Szilágyi Lajos „háborús bűnösségét” bizonyítandó. Egykori csapattársakat hozattak fel az „ügy kivizsgálására”, egyet északi szomszédunktól, egyet pedig a valamikori Tündérkertből.

És az esetet újra tárgyalták. Immár „magasabb” szinten:

–...Kucsera Sándor tanú, fel tudná-e idézni a csapatnak egy-két halált megvető bátorságról tanúskodó harci tettét? – hangzott a kérdés. – Olyasmire gondolok, mint amiért annak idején az N-i lap kitüntető figyelemben részesítette magukat, erősen megdicsérve a csapatot.

– Arra az esetre tetszik gondolni, a kivilágított ablakkal?

– Arra-arra. Éppen arra.

– Miránk, kérem, minden irányból lőttek, a fák közül csakúgy, mint fedezékből.

– A házakból is?

– Onnan is.

– És mit csináltak olyankor?

– Ki kellett füstölteni őket onnan.

– Hogyan?

– Tűzharcban.

Háborúban ez természetes, gondolta a bíró.

– Civileket nem bántott, nem likvidált a vádlott? – terelte a párbeszédet abba az irányba, ahova ki kellett lyukadniuk.

– Mind civilben voltak azok, kérem. Nem tudhattuk ki a partizán, ki a békés polgár. Csak ha fegyvert találtunk náluk...

Ezzel a vallomással egy tapodtat se haladtak előre az ügy „tisztázásában”. Ezért beszélítették a második tanút.

– Dragomir János, maga is a csapat tagja volt, ugye?

– Az voltam, kérem.

– Hogy emlékszik, mi történt akkor éjszaka, amikor abból a házból tüzet nyitottak magukra?

– Viszonoztuk a tüzet.

– Maga is?
– Mindenki.
– Abban a házban civilek is voltak?
– Voltak, igen.
– Honnan tudták, hogy ki polgár, és?...
– Onnan, hogy azok civilben voltak.
– És a partizánok?
– Hááát... azok is...
– És mi történt? Hogy volt? Mesélje el.
– Láttam, ahogy a vádlott belőtt a háznak az ablakán. Senkit se kí-mélt.
– A gyermekeket se?
– Azokat se. Senkit.

Szilágyi nem bírta tovább idegekkel. Felugrott a vádlottak padjáról, szinte robbant. Csak annyit tudott kinyögni rekedtes hangon: Bíró úr!... Hirtelen odaugrott az asztalhoz, felkapta az iratcsomót, és egyko-ri bajtársának a képébe vágta a szétröppenő iratlapokat.

– Nem érdekel, ha felkötnék is, de az igazat mondd, az anyád bi-tang úristenit!... – ordította magából kikelve. – Mért hazudsz!? Tudod, hogy nem úgy volt. Mellettem voltál!...

Szilágyit a két ór hirtelen megragadta és visszanyomta a vádlottak padjára. Az elnök félbeszakította a tárgyalást.

Másnap, amikor a bírói testület bevonult a terembe, Szilágyi tiszte-lettelően bocsánatot kért a bírótól előző napi viselkedéséért. A tárgya-lássorozatot tovább folytatták, amelynek folyamán „bebizonyosodott”, hogy Szilágyi Lajos a szovjethatalom és a szovjet emberek iránti gyű-löletből ölt. Nemcsak az ellenség ellen harcolt, hanem civilek, ártatlan gyermekek vérét is kiontotta. Ezért Szilágyi Lajost a tisztelt bíróság halálra ítélte.

A rabot a siralomházba vezették. A volt tizedes egy néhány négy-zetméternyi rideg helyiségnek lett a lakója közel egy évig. Szörnyű magányát oldandó, bőven volt ideje eltöprengni egész addigi életén. Küszködéseiken az asszonnyal, akivel több gyermeket is szerettek vol-na, de nem volt hozzá szerencsájük, mert azok vagy holtan születtek, vagy valamilyen titokzatos betegségben rendre elhaláloztak.

Biztos voltam benne, hogy kivégeznek, emlékezett az egykori rab. Olyasmivel gyanúsítottak meg, amiért akkor nem volt kegyelem: a szovjet nép iránti gyűlöletből fakadó emberölés. Fegyvertelen civilek és ártatlan gyermekek legyilkolása...

A siralomházban éjjel-nappal égett a lámpa a fejem fölött.

Sokat imádkoztam, beszélgettem Istennel. Benne volt minden bizodalmam. Azt hiszem, az imádság mentett meg a megőrüléstől: „...Uram, Te vagy egyedüli reményem. Arra kérlek, Te tégy igazságot ügyemben. Ki tudva tudod, hogy ártatlan vagyok. Hogy mindaz a sok förtelem, amit hamis tanúkkal rám kentek, nem illet engem. Kérlek, ne engedd, hogy a gyalázat felülkerekedjen a Te szent akaratodon.

De ha mégis a Gonosz győzedelmeskedne az Igazság felett, Atyám, én akkor is megnyugszom akaratodban, mert úgy gondolom és hiszem, hogy próbára tettél. Próbára tetted hitemet, mérlegre helyezted gyarlóságaimat.

De bárhogy lesz is, Tetőled nem tántoríthat el semmi. Mennyei Bíró, Szent Atyám, alázattal kérlek, mutasd fel az Igazságot, mert egyedül ez méltó Hozzád!”

Egy hónap sem telt el az ítélethirdetéstől, amikor egyszer csak viszketni kezdtem, emlékezett tovább a halálra ítélt. Annyira viszketet egész testem, hogy véresre vakartam magam. Elvittek a börtönorvoshoz, mert azt gondolták, megtetvesedtem, vagy valamilyen bőrbetegség. De nem találtak semmi ilyesmire utaló jelet, bizonyítékot. Viszont az állapotom annyira romlott, hogy kivittek a rabkórházból, és civil kórházakban vizsgáltak tovább. Végül megállapították, hogy vérrák, amit a lelki sokktól kaptam.

Időközben a védelem fellebbezett, és Szilágyi Lajos ügyét újra tárgyalták, de most egész magas szinten. És akkor – talán egy jó szándékú, igazságszerető ember bátor közbelépéseként – a jogszolgáltatásba egy csepp igazságszolgáltatás csöppent. A halálbüntetést egy év két hónap letöltendő börtönbüntetésre enyhítették. Mert kiderült, hogy a terhelő vallomást tevő tanú nem mondott igazat. Ami így, persze, nem mondatott ki, de...

Szilágyi Lajosnak mindössze szűk egy hónap letöltendő büntetése maradt, mert az egy év két hónapból a vizsgálatiban meg a siralomházban már letöltött több mint egy esztendőt.

A leukémiás építőmester még bő harminc évet élt.

Szívelégtelenségben hunyt el hetven évesen.

*

A múlt század nyolcvanas éveinek végén Szilágyi Lajos nyugdíjas pallérmester fontos postaküldeményt kapott. A hivatalos irat szerint az ötvenes évek elején ellene folytatott pert és a halálos ítéletet a magyar állam semmisnek nyilvánította, őt erkölcsileg és jogilag teljes mértékben rehabilitálta, lehetővé téve, hogy pert indítson egykori vádlói ellen.

Barátai biztatására, hogy perelje be őket, Szilágyi lemondóan legyintett. Késő! Túlágoston késő! Ki tudja, meddig élek még, a végére tudnék-e járni? A rosszabb ott egye meg őket, ahol vannak – rekesztette be keserűen.

Teljes körű rehabilitációját követően Szilágyi Lajoshoz vendég érkezett. Megjelent portáján egykori bírása, az a nyugalmazott törvényszéki bíró, aki anno kimondta rá a halálos ítéletet.

Dr. Sárközi Lászlóban régóta érlelődött ennek a látogatásnak a gondolata. Azóta, hogy a tisztulás tévoya szelei fújdogni kezdtek a végőráit élő bolsevizmus nemzetközi sivatagain. Jobb az ilyesmit megelőzni, gondolta, idejében kifogni a vitorlából az erősödő szélfúvásokat...

A jog emberének lelkébe észrevétlen befészkelte magát a félelem. Tartott az esetleges következményektől, hisz senki se tudhatta biztosan, mit hoz a küszöbön álló „szociális felfordulás”.

Cefetül bemocskoltam magam azzal az ítélettel, gondolta dr. Sárközi. Lehet, hogy nem jobban, mint egyik-másik cégtársam, de új seprű jól seper: úgy elbánhatnak velem, mint rühes kutyával: halálra ítélttem egy embert, aki büntelen volt.

De hát én csak hivatali kötelességemnek tettem eleget... Nem szívesen tettem, de elnézték volna-e fölötteseim, ha nemet mondok a megbízásra? – morfondírozott.

Persze bárki képmutató most azt kérdezhetné, miért nem azt tetted, amit ilyenkor minden tiszta léleknek tennie kell? Ami üdvösségedet is szolgálta volna, és erkölcsileg is igazolható?... Ha nemet nem mondhattál is a felkérésre, kereshetnél volna valamilyen ürügyet, hogy – mint az angolna – kicsússz a kezük közül.

Azt hiszitek, hülyék gyülekezetével volt dolgom? – vitatkozott a bíró képzelt ellenfeleivel. Azt gondoljátok, nem vették volna észre, hogy ódzkodom, taktikázom, mert nem értek egyet, nem vállalom közösséget velük? De mondd csak –, nagy okosom – lendült támadásba gondolatban a bíró –, mi a célravezetőbb: fejfel fálnak menni, vagy bizonytalan ideig bolyongni az ismeretlenben, remélve, hogy előbb-utóbb felszáll a köd, vége szakad a bénító kilátástalanságnak?...

... Azt viszont el kell ismernem legalább magamnak, hogy hamis tanúkat hozatni külfönből, jutalommal kecsegtetni őket, ha azt mondják, amit odafent elvárnak tőlünk, illetve megfenyegetni, hogy könnyen ott végezhetik ők is, ahol egykori rajparancsnokuk, ha vallomásuk nem egyezik a nagyfőnökök elvárásaival, ez bizony gyalázat, aljasság volt a javából. Márpedig ott, akkor én testesítettem meg számukra a hatalmat...

De eljárhattam volna-e másképp is? Nem hiszem, mivelhogy szigorúan az utasításokhoz tartottam magam. Lépésről-lépésre haladva úgy kellett irányítanom az „esemény rekonstrukcióját”, hogy végül eljussunk oda, ahova meg kellett érkezni... Ez volt a megbízásom, a kirótt feladat: az eleve megszabott büntetéshez megfelelő súlyú bünt kellett kreálni. Ezért nem tehettem egyebet, mint hogy kitalációkból hálót szövök, és istenesen belegabalyítom a gyanúsítottat. Aki tulajdonképpen semmi mást nem tett, mint fegyvert fogott az elorzott országrészek visszaszerzéséért. Úgy is mondhatnám, a hazáért kockáztatta az életét. Az, hogy a véres pankráció másképp végződött, mint ahogy szeretttük volna, nem rajta múlt.

Hát ennek az embernek vettem el én az életét. Mert ha százszor tagadnám is, mégis csak az az igazság, hogy megfosztottam őt az életétől, hisz akkor még nem tudhattam, hogy később kegyelmet fog kapni...

Mentségemül szolgál viszont, hogy ebben az egész szörnyűségben én csupán eszköz voltam a hatalom kezében. Igaz, hogy engedelmes eszköz. Megtettem, amit rám szóztak. Mármost az a kérdés, hogy felelősségre vonható-e valaki azért, amit mások eszeltek ki számára, határoztak el helyette, ő csupán végrehajtotta?... Ez az, ami nyugtalanít... Mondják, hogy aki két rossz közül a kisebbiket választja, az már a jobbat választja, feltéve, hogy nincs más lehetősége... Nekem se nyílt kapu, hogy szorult helyzetemben kislisszoljak rajta. Igaz, nem is nagyon kerestem azt a bizonyos rést, mert eleinte megtiszteltetésnek vettem, hogy egy ilyen kényes ügynek a megoldását rám bízta.

Őszintén szólva azt kéne mondanom, hogy nemcsak az Isten ítélőszéke előtt sütnék rám a bűnrészség bélyegét, de még a legkisebb bírói testület bírója is kiköpne a szájából... Mit válaszolnék, ha például valaki azt mondaná: Uram, ön nem tartozik a szabadon, önállóan gondolkozó és cselekvő emberek közé. Ön inkább azoknak a táborát szaporítja, akik tartanak ugyan a fertőzés veszélyétől, de annál jobban szeretnek lubickolni a medence langymeleg vizében, semhogy saját elhatározásukból kiszálljanak a koszos vízből? Bizony igaza lenne.

Ha már így belebonyolódtam a kérdésekbe, szabadjon feltennem a kívülállóknak is még néhány kérdést?

Itt van mindjárt a legfontosabb:

Önök szerint az, ami törvényes, egyszersmind igazságos is?

Mi a véleményük: a törvényesség mindig az igazság(osság) jegyében áll? Nem utópia ez?

Összeegyeztethető-e az igazság(osság) képviselője a törvényes rend feltétlen szolgálatával, ha időnként farkasszemet néznek egymással?

Egyenrangúságról van-e itt szó, vagy alá-fölé rendeltségről? Rendszerint melyik uralja a másikat?

Nem a hatalom az, amely – ritkábban kimondva, gyakrabban inkább csak sugallva – igyekszik érvényesíteni a maga akaratát? Nem épp a hatalom az, amely azt mondja: minden, ami az érdekeimet szolgálja, jogos és igazságos; és fordítva: mindaz, ami az én alapvető érdekeimmel ellenkezik, törvénytelen, igazságtalan, jogellenes..., tehát büntetendő?

Bizony nagyon is úgy tűnik, hogy a mindenkor regnáló hatalom az ember minden fontosabb megnyilvánulását figyeli és minősíti. S hogy a hatalom természetétől (despotikus, demokratikus...) függ, mi minek minősül; mi kerül Justicia mérlegének egyik, és mi a másik serpenyőjébe. Így lehet valakiből az egyik optikában ugyanazon tettéért feddhetetlen hős, hozsannázott félisten, a másikban pedig bűnhődésre ítélt bűnös, megfeszítendő áldozat.

Hol keressük az igazságot, az országok talpkövét? Nem inkább ott kéne kotorászni, ahol a humánus mécsesét feltűnni, pislákolni véljük? Hol találhatnánk rá, vajon nem éppen a kompromisszumok között?...

...No, és mi a helyzet Szilágyi Lajossal? – kérdezte magától dr. Sárközi öngyötrő monológjában. – Mert végül is az ő megnyomorított életéről van szó tulajdonképpen. Arról is eltűnődhetünk – vágta rá gondolatban a nyugalmazott bíró -, de nem most, majd egy másik alkalommal. Mert ez idő szerint engem csak az érdekel, hogy megbocsát-e nekem az az ember, akit annak idején halálra ítéltem? És ha megbocsát, kitisztul-e fölöttem az újonnan érkezett politika ege?...

EGYÉNI ÉS KOLLEKTÍV BŰNÖK

Szigorúan egyéni bűn a politikai tevékenység birodalmában nem létezik. Mert azt a politikus nem egyedül követi el. Mindig vannak végrehajtók, közvetítők, fejbólintók; a végrehajtásnak pedig vannak figyelői, csendes bűnrészesei.

Hasonlóképpen nincs „tisztá” kollektív bűn sem, mert a bűnben mindig megmarad az egyéni elhatározás és végrehajtás bizonyos minimuma. A megkülönböztetés mégsem értelmetlen.

Mi tehát a különbség egyéni és kollektív bűn között?

Egyéni bűnt az követ el, aki maga követi el a bűnt, és maga teremti a bűn szituációját is.

Kollektív bűnt az követ el, akinek a bűn szituációját mások teremtették, ő csupán végrehajtó, és – mint egy nagyobb tömeg tagja – úgy cselekszik, mint a tömeg általában.

Minél nagyobb az ember szabadsága, annál egyénibb a bűne.

Minél kisebb az egyén választásának a lehetősége, mennél inkább mások teremtik számára a helyzetet, annál inkább kollektív lesz maga a bűn (pl. a náci katona és náci tiszt helyzete).

Terheli-e felelősség azokat az egyéneket, akik csupán végrehajtók, akik egy csapat, testület, hadsereg... részeként csak kollektív bűn(öke)t követtek el? Elvben nem. Gyakorlatban azonban a kollektív felelősségben is megvan az egyéni felelősség minimális mozzanata, mert nincs abszolút autonómiahiány. Mégis ott, ahol az egyéni bűnrész viszonylag csekély, a kollektív bűnben résztvevő személy nem mondható bűnösnek, és az elkövetett bűnért nem vonható felelősségre.

A történelem során a politikum és az etikum kölcsönösen többé-kevésbé áthatották (kiegészítették?) egymást, de nem függetlenül attól, milyen társadalmi rendszerről, helyzetről volt szó. A politikum hivatása: a hatalom gyakorlásával biztosítani a társadalom működését a maximális társadalmi és egyéni fejlődés érdekében. Ami feltételezi, sőt megköveteli azt, hogy az egyének társadalmi tevékenysége konvergens, békés-összehangolt legyen.

De olyan társadalmi rendszerekben, ahol antagonista (ellenséges) erők feszülnek egymásnak, nem beszélhetünk a politikum és az etikum összhangjának még a lehetőségéről sem. Azért nem, mert a domináns erkölcs az uralkodó társadalmi erők erkölce, azé a csoporté, amely mindent elkövet azért, hogy a nagy tömeg számára igazolja saját törekvéseinek általánosan humánus tartalmát.

Erkölcs és politika ellentmondása, legalábbis összhangjuk hiánya azóta létezik, amióta az ember társadalomban él és politizál. És mivel mindig is társadalomban fog élni és politizálni is fog – másképp nem is tehet! -, politikum és etikum mindig is különbözni fognak, csak részlegesen fedték, fedik, fedhetik egymást.

Mert a politika alapvető jellemzője, hogy jövőbe tekintő. Őt a társadalmi struktúra dinamikussága, az foglalkoztatja mindenekelőtt, hogyan, milyen módon fog működni holnap és évtizedek múlva az a szociális berendezkedés, amit ők, a jelen politikusai irányítanak, kormányoznak. Ezzel szemben az erkölcs előtt mindig az a követel-

mény lebeg: milyen kell, hogy legyen az élet ahhoz, hogy emberibb képet mutasson az a világ, amelyben kinek-kinek élnie adatott.

Mi lehet tehát a jóakaró emberek legfőbb célja? Ha politikum és etikum teljes fedése nem is lehetséges, minden erőnkkel törekednünk kell arra, hogy minél inkább érvényesüljenek az erkölcs alapelvei, normái, követelményei a mindenkori politikai gyakorlatban, hatalmi szférában.

AZ IGAZAT MONDD, DE HOGYAN?

Nehéz igaz módon élni, de csak úgy érdemes.

Az igazság és az igazságosság, bár egy mederben haladnak, két külön dolog. Viszonyuk rendkívül összetett.

A tényállásnak megfelelő helyes ismeret: Igaz.

Az igazságosság viszont nem pusztán valamely tényállásnak való megfelelést jelent, hanem azt, hogy az a valami összhangban áll azzal, ami emberi, emberies, méltányos, hiteles. Lett légyen szó egy személy etikus magatartásáról, vagy valamilyen igazságos társadalmi helyzetről, berendezkedésről.

Az igazságot és az igazságosat – mint tőlünk jórészt független állapotot – minden körülmények között vállalni kell, de lehetetlen mindig azonnal és bármilyen körülmények között kimondani, még kevésbé érvényesíteni.

Diktatórikus társadalmakban például az emberek arra törekedtek, azon igyekeznek, hogy a közösségileg érvényeset, kívánatosat cselekedjék, de nem (igen) szoktak beszélni róla. Kant híres mondása is ilyesmire utal: Nem mondok mást, mint amit gondolok, de nem mondok ki mindent, amit gondolok.

Persze az ilyen fazonú magatartásformát több minden motiválhatja: meghúzódhat mögötte gyávaság, sandaság, számítás vagy butaság; de bizonyulhat bölcs döntésnek is. Tudniillik, hogy mindig addig megyek el, ameddig a körülmények az elvek feladása nélkül lehetővé teszik. Nem rohanok fejfel a falnak, mert azzal nemhogy nem érek el semmit, hanem egyenesen rosszat tehetek magamnak is, másoknak is.

A tényigazság többnyire egy vagy egynéhány dologra vonatkozik, az igazságosság viszont kizárólag helyzetekre, állapotokra utalhat, csak közösségben érvényesülhet, megszegni is csak ott lehet, mert

egyéneknek egymáshoz és csoportokhoz való egyidejű viszonyának minőségét jelzi. Igazságosságról, igazságszeretetről beszélve nyomtérképpel merül fel az erkölcsi felelősség kérdése.

Nem vitás, hogy csakis az igazságot szabad képviselni, de ki lehet-e, ki szabad-e mondani mindig, minden körülmények között a teljes igazságot – kérdezzük újfent?

Vannak olyan különleges helyzetek, amikor a nyers, fájdalmas, esetleg személyiségromboló igazság közlése helyett, elhallgatjuk a tényálladékokat az érintett személy vagy közösség előtt; megszépítve írjuk körül az aktuális helyzetet; esetleg kitoljuk az igazság kimondását egy későbbi időpontra, vagy cseppenként adagoljuk. Magyarán: vannak úgynevezett kegyes csalások, jó szándékú hazugságok, melyekkel – minden látszat ellenére – emberségünkről, igazságosságunkról teszünk tanúbizonyságot.

Aki hazudik, jellemtelen. Ez a köznapi gondolkodás számára törvény, és ez általában igaz.

Mélyebben belegondolva, ez a követelmény mégsem lehet feltétlen. Más ártó szándékkal hazudni, és megint más elhallgatni az igazságot vagy elodázni kimondását. Sőt, adódnak olyan helyzetek, amikor az igazság kimondása főbenjáró bűn. Gondoljuk el, mi történt volna, ha mondjuk török időkben a magyar hírvívó némi haszon reményében, vagy azért, hogy „mentse a bőrét”, elárulta volna a rábízott titkot...

Léteznek jótékony, kegyes hazugságok is. Ha például a fia azért titkolja el az apja elől, hogy az halálos betegségben szenved, hogy megkímélje őt a halálfélelemtől, jót tesz vele. Am ha azért hazudik, hogy apja ne tudja megváltoztatni a végrendeletét másvalaki javára, amit, ha tudta volna, hogy kevés ideje van, haladéktalanul megtett volna, ez a titkolózás már elítélendő, bűnnek számít. Az ilyen természetű erkölcsi ítéleteknél mindig az a perdöntő, mi motiválja azt, aki az információ birtokában van.

Ha az igazság kimondása ártalmas a címzettre nézve, nem erkölcselenség eltitkolni előle; ha viszont ezzel megkurtítjuk, szabad döntésében, autonómiájában korlátozzuk, önző módon, erkölcstelenül cselekszünk.

Adódnak persze olyan történelmi helyzetek is, amikor minden körülmények között ki kell mondani az igazságot, mert nincs más mód rá, hogy az igazság győzedelmeskedjen.

Giordano Bruno az inkvizícióval szembeni pörében inkább vállalta a máglyahalált, semhogy visszavonja a világ végtelenségéről szóló tudományos megsejtését.

Galileivel az inkvizíció visszavonatta ugyan az igazságot (a Föld és más bolygók a Nap körül keringnek), de Galileit emiatt mégsem ma-

rasztaljuk el, mert korszakos kozmológiai megfigyeléseit többé nem rejthette véka alá semmilyen sanda szándék: a hipotézis matematikailag bebizonyított. Életben maradva pedig megnyílt annak a lehetősége, hogy újabb fontos, esetleg korszakos felfedezést tegyen az emberiség javára.

Hogy válasszuk külön a hazugság erkölcsileg elítélendő és nem elítélendő formáit? Úgy, hogy megvizsgáljuk, a hazugság csökkenti-e vagy nem az illető viszonylagos autonómiáját, önállóságát, méltóságát; vagy épp ellenkezőleg, elősegíti azt. Úgy, hogy végiggondoljuk: az igazság ki nem mondása ártalmas vagy hasznos volt-e arra nézve, akivel közöltük, vagy ha elhallgattuk, jót tettünk-e vele vagy rosszat.

Az igazságot kimondani, illetve lerántani a hazugságról a leplet, sokféleképpen, például humorosan is lehet. Gondoljunk a Mátyás király (az Igazságos) körül kialakult lélekemelő anekdotákra. Vagy az udvari bolondokra, akiknek épp az volt a szerepük, hogy „szórakoztatva” felhívják az uralkodó figyelmét a turpisságokra, ilyen-olyan álságokra, vagyis hogy fényt derítsenek az igazságra.

Amit csak humoros formában tehettek meg, mert a király s még inkább jócskán álszent környezete másképp nem viselte volna el.

Az igazságos (vagy igaz) ember rendszerint magára vállalja mások gondját, baját is, és ha kell, kockáztat is jogaikért, méltóságukért, igazukért.

A hiteles ember fejlett empátiával bír, aki vagy eleve a gyengébbek, elesettek oldalán áll, vagy oda kerül. Jellem (karakter).

Hiteles és egyszersmind cselekvő. Mert a fennen hirdetett felebaráti szeretet fabatkát sem ér, ha nem megy át segítő cselekvésbe.

Ez teszi vonzóvá, hitelessé, igazzá.

HALÁLFÉLELEM

Hogyha halál nem lenne, az ember sem filozofálna – tartja egy szálóige.

Lét nincs nemlét nélkül, a halál az élet szükségszerű tartozéka.

A halál első pillanatban abszurdnak tűnik, mélyebb elemzésben azonban látni való, az élet lehetetlen nélküle. Ami a halált központi jelentőségűvé teszi az ember életében: ismeretlen volta. Az a talány, hogy a halál abszolút vég-e, vagy *az után* is létezik valamilyen élet?

A történelmi vallások igyekeztek megnyugtató választ nyújtani hívőiknek a kínzó kérdésre.

A nem hívők másféle elképzelésekkel nyugtatgatták magukat.

Bárhogyan volt is: a haláltól való félelem végigkísérte az emberiség történelmét.

Csak nekünk, embereknek van halálfélelmünk, vagy az állatok is rettegnék tőle? A magasabb rendű állatok is félnek a haláltól, de náluk ez mindig csak a jelenre, a pillanatnyi helyzetre vonatkozik.

Az ember viszont előre látja halálát. Ezért nálunk a halálfélelem tartóssá válik, végig vonulhat az egyén egész életén.

A halálfélelemmel való szembenézés, annak leküzdése, feloldása az élet egyetemes harmóniájában az emberi önuralom része, s mint ilyen, *mélyen erkölcsi sajátosság.*

A keresztény/keresztyén etika az erkölcsös élet jutalmaként felfogott halálon túli örök élet ígéretében (transzcendenciában) oldja fel a halálfélelmét, a nem keresztény/keresztyén vallások lényegében ugyanezt teszik, ki-ki a maga módján.

A világi etikák is behatóan foglalkoztak az elmúlással. A sztoikus-epikureus erkölccstan szerint például a halálfélelem leküzdése a szenvedélytől való mentességben, a kedély és a lélek rendíthetetlen nyugalomában rejlik. Epikurosznak Menoikeszhez írott levelében olvassuk: *„...Barátkozz meg a gondolattal, hogy a halál számunkra semmit sem jelent, hiszen minden jó és rossz az érzékelésen alapszik, a halál pedig nem más, mint az érzékelés megszűnése.(...) Semmi félelmetes nincs annak az életében, aki felismerte, hogy nincs semmi félelmetes abban, ha nem élünk. Tehát a legborzasztóbb rossz, a halál, semmit sem jelent számunkra, mert amíg élünk, a halál nem létezik, amikor pedig megjelenik, akkor mi már nem vagyunk”.*

Napjainkban Martin Heidegger dolgozott ki igen rokonszenves elméletet az embernek a halálhoz való sajátos viszonyáról. Szerinte az emberi élet hősi élet, mert noha tudja, hogy halandó, a vég elkerülhetetlen, farkasszemet mer nézni, s úgy küzd meg vele, hogy múlhatatlan értékek teremtesével túlnő rajta, legyőzi. És éppen ez, a végzettel való hősi szembenézés teszi az ember életét heroikussá, egyedülállóan értékessé.

Valóban, mi más is ellensúlyozhatná a végső megsemmisüléstől való félelmünket, mint az értelmes, tartalmas élet. Annak a tudata, hogy nem éltünk hiába, nem megyünk el úgy, hogy ne hagynánk maradékainkra valamit.

Nem is akármít, nem is akármilyet!

FARIZEUSOK VÉGNAPJAI

Ahogy közeledett a toronyházhoz, úgy erősödött benne az állati félelem: gymra görcsbe szorult, két térde elgyengült, egész testében remegett.

Frászm van, gondolta. Szembe megyek a gyilkosaimmal. Bármelyik pillanatban belém ereszhetnek egy sorozatot.

De se gyorsabbra nem fogta, se nem lassított: színlelet nyugalommal, a felvett tempóban közeledett a lakásukhoz.

Ne lássák, hogy félek! – gondolta.

Néhány lépésnyire a társasház bejáratától már annyira feszült volt, hogy szinte felordított. De belépve az ajtón, a betonfalak biztonságában mintha kicserélték volna.

Így ment ez nap mint nap, amióta lábra kapott és futótűzként terjedt a környék lakói között az az ellenőrizhetetlen vészír, hogy a szomszéd toronyház tetőterébe befészkelte magát az államvédelmisek orvlövészekből álló néhány fős bandája. Figyelik a terepet, és ha bármi gyanúsat észlelnek, azonnal lönek.

A városközpontban napok óta zúgott és kavargott a protestáló tömeg. Eleinte bízón, lelkesen skandálták a közel két emberöltő alatt jelszavakká érlelődött vágyakat: Szabadság! Egyenlőség! Függetlenség! Testvériség! Méltóság!... – ilyen és hasonló táblákat tartottak magasan az emberek feje fölött – felkiáltójelekként.

A tömeg elemi jogokat követelve vonult a megroppanni látszó rettegett párthatalom helyi székháza elé, ahol viszont senki sem fogadta a protestálókat. A dölyfös kiskirályok nagy hirtelen láthatatlanná váltak. De ez csak megtévesztő látszat volt, mert az erőszak-szervezetek egységeit, melyek még a kezükben voltak, titkon kivezényelték a tiltakozók megregulázására.

A médiák időről-időre lesújtó híreket közöltek.

Forradalmak, zendülések idején a kis emberek nagy álmai főnixként élednek újra. A magasztos eszmék tiszta lelkű bajnokainak azonban, akik a diadal mámorában azt remélik, mi több, hiszik, hogy a győzelemre vitt új jogrend örökérvényű lesz, mindenkor csalódniuk kellett, mert a kivívott szabadságot, hamarabb vagy később, valakik mindig sárba tiporták. Hogy más díszletekkel és más hősökkel, újabb áldozatokkal és a győzelemre vitt eszme újbóli meggyalázásával előlről kezdődjön minden.

Bár az Ember – ez az örök Kőműves Kelemen – tudván tudja (számtalanszor tapasztalta), hogy a történelem valójában a szabadsá-

gért folytatott (sziszifuszi?) küzdelmek vég nélküli sorozata, fajtánk jobbik fele sohasem tudott megenni a humánus szolgálata nélkül. És milyen különös: a magasztos eszmék mindig az élet legmélyén gyötrődőkre hatottak/hatnak leginkább, akár a hit hegyeket mozgató megváltó erejével is.

Ami szép és felemelő, az mindig valamilyen hiányból születik.

Ajtai olyan farizeus világban élt, ahol egy eljövendő éden hamis eszméjét harsogták szüntelen a fülekbe, miközben a plebsz elképesztő hiányt szenvedett mindenben.

Az agymosás általános volt és mindennapi: A felködlő új (művi) világ örömeiből ők ugyan még nem részesülhetnek – harsogták odafent a legfőbb farizeusok –, de a boldog jövő építésében kötelező módon részt kell venniük. Ami óhatatlanul felveti azt az alapvető kérdést, hogy joga van-e a mindenkori hatalomnak feláldozni az embereknek a mégoly nyomorúságos élethez való jogát is egy elképzelt és tudatosan eszményire fényezett jövő oltárán? Avagy: szabad-e az embert kizárólag eszköznek tekinteni, és akként kezelni?

Noha ez a kérdés az emberi együttélés egyik legfontosabb erkölcsi gondja, a kommunizmus előszobájaként aposztrofált szocializmusban, nyilvánosan, büntetlenül, senki sem vethette fel – szigorú tabu volt.

Ajtai – a felemelő eszmék örök szerelmese – hallgatói körében, hasonló magvas gondolatokon és lesújtó kérdéseken töprengett tanítványaival (művészpalántáival) Mátyás király szülőházában a huszadik század nyolcvanas éveinek legvégén. Emberies válaszokat, kiutat, modus vivendiket kerestek a társadalom különböző közösségei számára, miközben alig száz méterrel odább, Erdély szellemi fővárosának ódon főterén, a lázongó tömeg az elnyomó hatalom erőszakszerveinek élesre töltött fegyvereivel nézett farkasszemet.

Tanár és diákok ilyenén együttlétének meghittségét fokozta, hogy Ajtaiék épp abban a házban cserélték ki ilyenén gondolataikat, ahol Európa egyik leghatalmasabb magyar királya (az Igazságos) született öt-száz évvel előbb.

Azokon a késő őszi, tél eleji pokolbeli napokon, heteken a gyötrelmek infernójában vergődő románság és magyarság és minden más nációbeli polgár egy emberibb élet reményében emelte fel szavát: szabadságot, függetlenséget, méltóságot!... követelve.

Időről időre eldőrdültek a gyilkos fegyverek...

Hazafelé tartva, egyik késő délután sietve jött szembe Ajtaival az egyetem egyik tanárkollégája.

– Hova ügetsz így estedén? – kérdezte tréfásan Ajtai Csécseit?

– Megyek a tüntetésre. Gyere te is! Ott a helyünk.

Ezt mondva, Csécsei elviharzott.

A városközpontban zúgott a tömeg.

Ajtai fülét megütötték a tanárkolléga iménti szavai: „Gyere te is!” „Ott a helyünk”.

Pillanatra zavarba jött. Elszégyellte magát.

Az ő fejében is megfordult a gondolat, nem kellene-e neki is csatlakoznia azokhoz, akikben van annyi bátorság, hogy cselekvően fejezik ki tiltakozásukat a fasisztoid diktatúra, a leírhatatlan nyomor, a nyelvi sovinizmus és a szellemi élet teljes elsivatagosítása ellen? Nem lenne-e neki is kötelessége farkasszemet nézni a karhatalmisták élesre töltött fegyvereivel?...

Amennyire gyötörte a dilemma, olyan hamar született meg benne a felmentő gondolat:

Lehet ugyan, hogy hamarosan romba dől a temérdek szenvedést okozó gyűlölt világ és itt is felragyog a szabadság napja, ami kétségkívül óriási vívmány, de abból, ami túl a hegyeken, az ország fővárosában minap történt, csakis az a következtetés kínálta magát, hogy minket, akiket ők, a többségiek, új hazájukban, megvetően csak „hazátlannak” gúnyolnak, továbbra is durván diszkriminálni fognak. Történt ugyanis, hogy a balkáni metropolisz bulvárain vonuló hatalmas tömeg az Egyesülés hórájának nem az ismert verssorát énekelték: „Kifele az országból az ellenséggel!”, hanem – hihetően felső sugalmazásra – ezt skandálták őrzöngve: „Kifele az országból a bozgorokkal.”

Hát azért kockáztassam én az életem, hogy továbbra is idegennek, hazátlannak gúnyoljanak? – háborgott Ajtai. – Engem, a kisebbségi sorsba nyomorított őshonost Erdély földjén? Forrják csak ki maguk az események az igazságot!

Később rezignáltan hozzátette: „Kutyából nem lesz szalonna”.

Hazafele tartva mérlegelte magában pro és kontra az eseményeket.

Milyen viszonylagosak is a dolgok! – kavartak benne a gondolatok. Mert, hogy lehet, egyáltalán lehet-e meghittnek nevezni azt a lelki állapotot, és otthonnak azt a helyet, ahol nem a nyugalom békéje árad az emberekből a puha vánkoston, hanem a bizonytalanság és a süket félelem szorítja gúzsba a lelkeket?

Boldog gyermekkor! – mondta minap is feleségének Ajtai, alvó gyermekükben gyönyörködve. Alszik, mint a tej!

Előbb-utóbb tán csak kiforrják magukat a dolgok, és jobbra fordul mindnyájunk élete – reménykedett.

Pedig...

Tegnap is mit látott a városközpontban, ahova konvojokban érkeztek az élelmiszerszállítmányok. Az úttest szélén egy külföldi teherkocsiból friss kenyeret osztottak. Egy báránybőr kucsmás férfi két veknit a hóna alá kapva a szemközti buszmegállóra sietett, ahol beállt a többiek közé.

Látva, hogy filmezik a kenyérosztást, egy, a tömegben várakozó tanár kinézetű hölgy méltatlankodni kezdett: „Nem tudom, mit fognak mondani Nyugaton rólunk, ha azt látják, hogy még kenyérünk sincs. Hogy nekünk a magyarok hoznak alamizsnát. Hát nincsenek nekünk hatalmas búzamezőink!?!... Ott van a Barágán, a Bánát, a...”

Ezt hallva, a kucsmás férfi hirtelen felindultságában földöz vágta a két kenyeret, és lábbal tiporva üvöltötte: „Nekem bozgor kenyér nem kell! Nekem bozgor kenyér!...” Meglepődött jóézésű nemzettestvérei csitígtatták – nem sok sikerrel...

Ajtai ma is kivilágítatlan mellékutcákon bandukolt az egyetemről hazafele. Ahogy közeledett az előtte magasodó toronyházhoz, amit sehogyan sem kerülhetett ki ahhoz, hogy hazaérjen, úgy erősödött benne az állati félelem: gyomra görcsbe szorult, két térd elgyengült, egész testében remegett.

Színlelt nyugalommal, egyenletes léptekkel haladt.
Ne lássák, hogy félek.
Még néhány méter...
Még két lépés...
Már csak egy...

AVATATLAN SZAVAK A VALLÁSERKÖLCSRŐL

A történeti vallások rendszerint erkölcsi előírásokat is tartalmaznak. A keresztény erkölcs azoknak a magatartásbeli szabályoknak az összessége, amiket a kereszténység állított hívei elé.

A keresztény etika a világ megkettőződésének elvére épül.

Míg a világi erkölcsök általában a személyes földi boldogság elérését tűzik zászlajukra, a keresztény erkölcs szerint az emberi cselekedetek annyiban minősülnek jónak vagy rossznak, amennyiben igazodnak az ember legalapvetőbb és végső céljához: Isten szolgálatához, s általa az ember boldogságához.

A valódi boldogság az igazság(osság)ra és a jóságra való törekvésben ölt testet. Az ember akkor él helyesen, és készül a végső boldogság elnyerésére a transzcendensben, ha Isten akarata, tetszése szerint cselekszik, él.

A földi világ hatalmasai, akiknek döntéseitől milliók sorsa függött, a történelem folyamán gyakran szegültek szembe az egyenlőségre és a felebaráti szeretetre épülő krisztusi (isteni) tanítással. A mértéktelen önszeretet, a hatalmi önkény vagyoni polarizációhoz, a gazdagság és a nyomor, a hatalmaskodás és a kiszolgáltatottság elmélyüléséhez vezetett. Ez ellen tiltakozni – e tanok értelmében – megengedett magatartás.

A nincstelenség, a nyomor, a társadalmi igazságtalanságok elleni lázadások sokszor valláserkölcsei köntöst öltöttek. Akik az egyenlőséget és igazságosságot hirdető krisztusi princípium nevében cselekedtek, nemcsak a tömegek, hanem az egyházak szemében is megdicsőültek, felmagasztosultak.

Az erkölcs az élet párlata. A valláserkölc, jelesen a keresztényerkölcs is az adott kultúrkör legfőbb jellemzőinek, a közösségi együttélés alapvető normáinak sajátos kifejeződése, melyben a szakrális és a profán találkoznak, igencsak fedik egymást.

A keresztény kultúrkörben talán erőteljesebben és közvetlenebbül, mint más világvallások némelyikében.

A társadalmi rend nem önként vállalt valami. A rendpárti rendszerekben ritkábbak és kisebbek a kilengések, devianciák. De az ilyesmi külső kényszeren alapul.

Márpedig az erkölcsösség jobbra önkéntes, belülről jövő kell/kel-lene, hogy legyen. Nem azért nem cselekszem rosszat, mert tudom, hogy ezért megbüntetnek, hanem az erkölcsi jó iránti feltétlen tiszteletből, azért, mert ez a méltánylandó.

A valláserkölcben sem elhanyagolható a büntől, az elkárhozástól, az isteni büntetéstől való félelem visszatartó ereje. Az egyházaknak a közerkölcsre gyakorolt áldásos hatására mindenkor szükség volt. Erősen szekularizált, de a moralitás tekintetében meglehetősen alacsony szintű világunkban sem nélkülözhetjük. Több szempontból sem. Mert a modern társadalmak fogyasztás- és kényelem-központúsága csábító ugyan, de távlatok nélküli, csak a mának élni nem sajátosan emberi.

Nos, a hit, a valláserkölc egyféle távlatot, valaminő kozmikus fogódzót kínál a túlságosan önmagával elfoglalt, jelenbe beragadt, fogyasztói embereknek.

Van még egy-két fontos kérdés a valláserkölc mibenlétének és történelmi szerepének felvázolásában. Ilyen például az, hogy időrendileg elsőként az erkölcsnek ez a formája jelentkezett.

Ha szemügyre vesszük a különböző vallások erkölcsi felfogásait, azt tapasztaljuk, hogy az erkölcs forrása az isteni gondviselés, az isteni akarathoz való emberi viszonyulás. Ritkán verbális, főként írásos kútfőkből értesül(t)ünk róla, hogy Isten a kiválasztott próféták révén közölte az emberekkel azokat a legfőbb normákat, amelyek az illető vallás szellemében kötelezőek.

Egyiptomban Thot, a bölcsesség istene a papok útján tudatta az emberekkel annak a nyolc könyvnek a tartalmát, amelyek bizonyos viselkedési normákat jelentenek.

Indiában Brahman a parancsok forrása.

Palesztinában Jahve Mózeset jelölte ki erre a célra.

Kréta szigetén Isten Minosz királyt.

Mohamed próféta a Koránban közvetíti a saját világának (hittestvéreinek) legmegfelelőbb erkölcsi parancsokat.

Jézus, mint Isten fia képvisel erkölcsöt. Az összes valláserkölcsi felfogások értelmében az embernek be kell tartania a kinyilatkoztatás útján számára megfogalmazott parancsokat.

A keresztény/keresztyén erkölcs szerint legfőbb erény a dőlőfős értelemről való lemondás.

Az eredendő bűn Éva részéről abban nyilvánult meg, hogy ő akarta eldönteni, mi a jó és mi a rossz. Ez a zsidó-keresztény felfogásban eretnkségnek nyilvánítatik.

A próféták halála után az isteni erkölcs letéteményese az egyház. A legtöbb vallási rendszerben az isteni kinyilatkoztatásból származó erkölcs szemben áll az emberek önző világi törekvéseivel, amelyeket ezek a tanítások hiúnak és mulandónak tekintenek, szemben az örök transzcendens értékekkel.

Nem kétséges, hogy a különböző valláserkölcsi felfogások visszfényei is azoknak a valóságos társadalmi viszonyoknak, amelyek között azok a törvények létrejöttek. Thomas Mann *A törvény* című novellájában megeleveníti azt a történelmi szakaszt, amikor Mózes vezetésével a zsidóság vándorol, és akiknek a próféta lehozza a Sinai hegyről a tíz-parancsolatot.

A zsidóság szempontjából rendkívül fontos volt Mózesnek az a törekvése, hogy erkölcsi ráhatással egységes törzssé kovácsolja népét.

A vallás és az erkölcs szimbiózisa – bizonyos zavaró elemektől eltekintve – igen fontos szerepet töltött és tölt be ma is a társadalmak életében és az erkölcs történeti fejlődésében.

Vannak olyan szabályok, normák, amelyek egyáltalán nem koptak meg az évezredek során. Ezek azok a parancsolatok, amelyek minden

emberi társadalom fennmaradásához szükséges minimális normákat jelentik.

Noha a valláserkölcsök követelményeit az emberek soha sem tartották be maradéktalanul, a mindenkori társadalmakban betöltött pozitív szerepük, jelentőségük tagadhatatlan.

MENTS MEG, ISTENEM!

Vince ma reggel a szokottnál korábban indult útnak. Fel akarta mérni állóképességét, tesztelni szeretne volna magát, hogy fel legyen készülve bármilyen feladatra. Indulás előtt abban maradtak barátjával, Jenővel, hogy estenden a szokott táborhelyükön találkoznak, s másnap reggel együtt indulnak meghódítani a csúcsot.

Aztán arra gondolt: mi lenne, ha mégis egyedül váгна neki? Ha ő érne elsőnek a csúcra? Elvégre ő a legjobb mindnyájuk között.

A gyakorlott alpinista, gondolatban, hosszasan tervezte az utat. Lépcsőről-lépésre haladva minden fontosabb szakaszt végiggondolt. Még azt is kiszámította, melyik művelethez mennyi idő szükségeltetik; hány órákor fejezi be a vállalkozást, ha ekkor és ekkor indul.

Vince pirkadatkor útnak eredt. Acélos izmai úgy működtek, mint az óramű. Egyáltalán nem tartott attól, hogy ne tudna megküzdeni az előtte magasodó hegyóriással. Mondják ugyan, hogy egyszer valaki megpróbált ugyanarra az oromra felhágni, amelyre most ő készül, de... Azt is beszélnek, hogy – mementóként – tulajdonképpen az illető emlékét őrzik az a tető közelében feszülő kőkereszt. Ott áll, azon a helyen, ameddig feljutott... De hát azóta nagyon sokat fejlődött a hegymászás tudománya...

Együtt persze egyszerűbb lenne, gondolta Vince felfelé kaptatva a hegyoldalon. Lenne kihez szólni, kivel társalogni. Az ember biztonságérzete is nagyobb, ha tudja, hogy ott van valaki mellette. Meg aztán az idő is jobban telik kettesben...

A lelkiismeret szavai lettek volna ezek a gondolatok, amiért angolosan meglépett társa elől, hogy egyedül vigye el a hőn áhított trófeát? Vagy...

...Azért az mégis másképp hangzik – ágaskodott Vincében a dicsvágy –, ha azt mondják majd rólam: „Ő a legjobb, senki se lenne ké-

pes utána csinálni. Egymaga jutott fel oda, amiről mások legfeljebb álmodni mertek.”

Tényleg, mit is csinálnék, ha történne velem valami!? – nyílt be-lé a baljóslatú kérdés. Most aztán igazán nem számíthatok senkire. Egymagában az ember ...

De hát mi történhetne?... Mióta vagyok ilyen nyúlszívű?... Vince elröstellte magát a rátörő kislányos gondolatok miatt.

A magános túrázó egyenletes léptekkel kaptatott felfelé a birtokba veendő birodalom meredekjein.

Egészen fenn járt már a törpe fenyők birodalmában. A sziklák árnyékos oldalán foltokban világított a hó. Ilyen magasságban jóval hidegebb van, de munkában lévő testének ugyancsak jólesett a magaslati friss levegő.

Mi történt velem az imént? – jutott eszébe megint. Talán csak nem félek?... – faggatta magát, mert szeretett volna tisztán látni. Nem félelem ez, pajtás – bátorította magát -, inkább csak egy kis drukkk. No, de kiben nincs feszültség, ha farkasszemet néz az ismeretlennel?...

Vince elővette távcsövét. Egészen távol megpillantott egy zergét. Odább, egy sziklafalon még egyet. Sokáig nézte őket. Milyen magabiztosak! – gondolta melegséggel a szívében. Hogy szökellnek egyik kőszárlól a másikra a szédítő mélységek fölött! Kiállnak a kőszirtok szélére, onnan kémlelik, nem leselkedik-e rájuk valahonnan valamilyen veszély, egy hiúz vagy másmilyen ragadozó. Szinte irigyelte őket.

Előtte elementáris erővel szökött magasba a meredek sziklafal, amit le kellett győzni, birtokba venni. Az igazi erőpróba valójában csak most kezdődött.

A hegyek birodalmának zavartalan csöndjét csupán a bevert szögek pengése verte fel, amikor a hírnévért, dicsőségért rendkívüli tettekre is kész hegymászó egy-egy újabb „archimédeszi” pontot talált az alig sejlő sziklarepedéseken. Időnként hallani lehetett, ahogy a csat kattan egyet a gyűrűben. A karabiner befűzve. Vince a tapasztalt hegymászó biztonságával hágott egyre feljebb.

Így ment ez hosszú órákon át. A beavatottnak minden ilyen fix pont egy-egy kis stáció a végső cél felé, a hozzá nem értő kívülállónak azonban csupa egyhangúság, dögunalom.

Vince kissé oldalra fordult, hogy újabb szöget vegyen elő a derekára övezett táskából. Akkor vette észre, hogy fejmagasságban fehér felhőfoszlányok úsznak el mellette. Puhán, egyenletesen érkeznek és távolodnak, mintha valami láthatatlan futószalag szállítná őket. A késő őszi nap langymelege, bágyadt fénye bársonyosan simogatta arcát, kézfejét.

A gyakorlott alpinista jó tempóban, magabiztosan haladt.

Ma jó napom van, nyugtázta elégedetten.

A nap lassan csúszott lefelé a nyugati égbolton.

Esteledik – állapította meg.

Ilyenkor, ősziidőn jóval rövidebbek a nappalok, az éjszakák hamarabb borítják rá fekete leplüket a tájra.

Vince megtapogatta pihe hálósákját. Itt az ideje, hogy megálljak, gondolta. Amott az a beszögellés épp elég nagy ahhoz, hogy kényelmesen elférjek rajta. Ráadásul szélvédett.

Merő szokásból újra felnézett a hegyoromra. Meglepődött, mikor meglátta, milyen közel jár a csúcshoz. Úgy saccolta, hogy a cél nem lehet több nyolc méternél, legfeljebb tíz.

A kedvező helyzet felvillanyozta.

Azon töprengett, leszálljon-e éjszakai pihenőre, vagy folytassa a mászást. Végül úgy döntött, hogy azért a néhány méterért nem érdemes megszakítani a kapaszkodást.

Tovább megyek! – határozta el. Bár itt egy kicsit jobbra kell kanyarodnom, de mindössze néhány méterre vagyok a cél alatt. Van még elég időm ahhoz, hogy feljussak.

Ismét hallani lehetett a sziklába fúródó szögek ütemes pengését a kalapácsütések súlya alatt. Feljebb érve, újabb pengő hang muzsikált kedves dalt fülébe, ő pedig belefeledkezve, elégedetten dolgozott.

Nagy hirtelen, szinte a semmiből, kavargó hóvihar kerekedett. Nem ritka az ilyesmi ilyen magasságban. Vince szinte tudomást se vett róla. Fiatal szervezete, edzett lényé könnyen dacolt az elemekkel.

És amilyen hirtelen jött, a vihar épp oly váratlanul el is állt.

De a fellegek megülték a hegyet.

Egyre sötétebb lett.

Vince megint felnézett a hegyfokra. A sűrű homályban úgy rémlett, szinte karnyújtásnyira van a csúcstól.

A feszített tempó kifárasztotta ugyan, de érzett magában még annyi erőt, hogy gond nélkül megtegye azt a néhány métert. Ütemesen, módszeresen kapaszkodott egyre feljebb.

Időközben teljesen besötétedett. A szétfolyó tinta-sötétben semmit se látott. Nekilendült, hogy feljebb húzza magát, de megfeszített lába lecsúszott a sziklapárkányról.

A vaksin sebtében bevert szög kiszabadult a résből, és Vince zuhanni kezdett.

Úgy érezte, sokáig, nagyon sokáig zuhan, az idő szinte végtelenné tárgult...

Mint egy bomlott filmtekercsen, hallatlan sebességgel peregtek agyában az emlékek. És miközben egymást váltogatva, torlódva rohantak szeme előtt a kedves és szomorú emlékképek, hirtelen hatalmasat rántott rajta a kötél.

Alatta tátongó mélység, fölötte határtalan magasság...

Vince a semmiben himbálózott.

Ocsúdva a borzasztó rántás traumájából, lassanként érezni kezdte saját testét.

Élek! – tört fel belőle a hozsannás öröm. Tényleg élek, vagy csak úgy képezem? – motyogta, de hirtelen támadt szorongásos képzelmemben nem látott semmiféle isteni fényességet, csillagözönös mennyboltozatot. Azt se tudta biztosan, hogy ezt most ő kérdezte-e magától, vagy csak valami furcsa vízió, amit szörnyű helyzetében érzékelt. Azt hiszem, mégiscsak élek, ismételte féláljultan.

Kinyitotta a szemét, hogy tájékozódjon. Körbekémlelt, lassan, folyamatosan fordult a kötélen, de a koromsötétben semmit sem észlelt.

Azóta, hogy utoljára látta, az éltető Nap már a Sárgolyó nagyon távoli tájait pásztázza aranyló sugaraival. És a Hold is valahol messzi tájakon kószál a nagy égi korzón.

Az alkonyi fergeteg felhői tovább mélyítették a csillagatlan éjszakát.

Ahogy telt az idő, a kétségbeesés ronda karmai kaparászni kezdték Vince szívét. Csinálni kéne valamit... – gondolta. Mit tegyek?... Mit tehetek!? – mardosta a kiszolgáltatottság tehetetlensége, a cselekvésképtelenség dühe.

Amennyire erejéből futotta, lendített egyet magán, hátha megvetheti lábát valami szilárd ponton, vagy kezével elkaphatja a sziklafal egy darabkáját. De bárhogy nyújtózkodott, kalimpált is, nem érzett semmit a közelében.

Kiáltani kéne, jutott eszébe, hátha meghallja valaki. Minden erejét összeszedte, hogy egy hatalmasat kiáltson, de csak nyöszörgés jött ki a száján.

A hátam!... – nyúlt hátra. Nagyon fáj a hátam!...Csúnyán megüthettem... És a lábam is!... Mi van a lábammal?... Nem érzem a jobb lábam... Elszibbadt... Tán csak nem bénultam le!?...

Úgy lógott a kötélen, mint akinek már annyi!... Mint akire kimondták a halálos ítéletet, csak a végrehajtásra vár...

Remény és kétségek között vergődve fakadt ki a száján:

– Istenem, segíts!

Valahonnan az úrból (vagy csak neki rémlett úgy?) Vince mély hangot hallott:

- Mit akarsz, hogy tegyek?
- Ments meg, Istenem.
- Tényleg hiszed, hogy megmenthetlek?
- Persze, hogy hiszem.
- Akkor vágd el a kötelet, amivel meg vagy kötve!

Vince elborzadt. Megragadta a kötelet mind a két kezével... Ha elvágom – gondolta rémülten -, az..., az a biztos halál... Harminc... éves... vagyok!... Uram, könyörülj!... Élni akarok!...Élni szeretnék!...Élni!... Élni!...Él!...

Sokáig, nagyon sokáig maradt így. Mozdulatlanul... Mereven... Mint egy élő szobor...

...Vajon meddig bírom még?... Meddig tudok így maradni?... Reggelig kibírom!?... Hány óra lehet!?... Milyen hideg van!...

Önkéntelenül hálózsákja után nyúlt, ami a hátára volt kötve... Fáj!... Nagyon fáj a hátam!...

Milyen hideg van!... Milyen fagyos a szél!... Fáááázom!..., Nagyon fáááá!...

A mentőcsapat tagjai elmesélték, hogy találtak rá másnap a megfagyott hegymászóra. Ide-oda himbálózva forgott a jeges szélben, mint egy görcsbe rándult tuskó.

Másfél méterre alatta ott volt a szilárd talaj, amit nem láthatott a kormosötétben.

NYOMOT HAGYNI MAGUNK UTÁN

Az elmúlás gondolatának lefitymálása ostoba nagyképűség. Mondjuk csak ki nyíltan és őszintén, hogy az élet legnagyobb kérdése a halál. Aki valamit is ad magára és belegondol az élet egyszerűségébe, besajog a felismerés: végleg eltűnünk.

Mi más sarkallja, kényszeríti az embert a fennmaradás titkának sokszor megszállott keresésére, ha nem épp a végesség tudata, a kérlelhetetlen mulandóság józan felismerése? Persze, hogy tudjuk, hogy ez a dolgok rendje, mégis értelemellenesnek és igazságtalannak érezzük, hogy a létet a nemlét váltja fel, az életet a halál zárja le. Hogy a Valamit a Semmi követi. Menekülnénk előle, de nincs kibúvó, nincs hova.

Megpróbálunk hát legalább nyomot hagyni magunk után.

A csupán évtizedekben mérhető emberélet nemigen több villanásnyinál az örökkévalóság időtlenségében, mégis minden erőnkkel ragaszkodunk hozzá. Tíz körömmel kapaszkodunk belé, mert a valóságot megnyugtatónak és biztonságosnak érezzük, az ismeretlentől viszont félünk, szorongunk, rettegünk. Pedig – amint az író mondja – a halál az élet tartozéka és feltétele, az élettel szembenálló önálló hatalom.

Minden élőlény a halál tőszomszédságában él, de ezt csak az ember tudja felfogni. Számunkra az életnek hihetően azért van felbecsülhetetlen értéke, mert az ember élete tudatos. Mi és csakis mi tudjuk, hogy nincs más alternatíva: az életet vállalni, élni kell. Önmagunk elemészése – zsákutca.

Az a drámai felismerés, hogy véges lények vagyunk, elcsüggeszthet, lehangelhet, de ugyanakkor erőt is adhat, megacélozhatja az embert, aki végessége tudatában farkasszemet mer nézni a rettegett Ellenféllel. Harcba száll vele, hogy legyőzze. Ez – a létezők világában egyedülálló vállalkozás – teszi hősivé az ember életét és méltóságteljessé őt magát.

Van-e ellenszere az elmúlásnak? Hogyha van, akkor az csak az alkotó cselekvés, az értékteremtés lehet. Az alkotásban való értékteremtés, mely az embernek – ennek a parányi porszemnek – a jövőbe, a végtelenbe történő szervesülése. Az a körülmény, hogy képesek vagyunk nyomot hagyni magunk után, valamelyes megnyugvást hozhat számunkra, csillapíthatja az élet legsúlyosabb kérdését, az elmúlás gondolatát, ezt a sajátosan emberi metafizikai borzongást.

Ugyanilyen, talán még teljesebb megnyugvást adhat egy másik életbe vetett hit, a transzcendencia. De ez merőben más kérdés és más dimenzió...

A SZERETET SOHA NEM FOGY EL

... Ezerkilencszázkettedik decemberében születtem Szolnokon, egy nyolcgyermekes család második gyermekeként. A békebeli időkről egyetlen kellemes gyermekkori élményem maradt. Ötéves voltam, amikor édesapám a helyi MÁV Gépgyár művezetőjeként magával vitt egy országijáró körútra. Utazásunk erdélyi végpontja Brassó, a történelmi Magyarország keleti szegélye volt. Észak-nyugaton Iglóig men-

tünk fel, délen Fiume, a magyar tengerpart volt az alsó határ. Nagy-Magyarországról való szép emlékeimet mai napig őrzöm. Hogy is gondolhattam volna akkor, hogy egyszer ilyen kis ország leszünk!?!...

Tizenkét éves koromban kitört az első világháború. Ott voltam az Országház téren, amikor 1918. november 16-án kikiáltották a „népköztársaságot”. Láttam Károlyi Mihályt. Kun Béláék kommunista diktatúrájáról szomorú emlékeim vannak:

Szolnokon hosszabb ideig állt a front. Mi, gyermekek a lehúzott redőnyű ablakból néztük, hogy masírozik a Laktanya körúton a vörös csapat. Egy páncélvonat szaladt le Szolnokra „rendet teremteni”, mert a Tisza túlsó oldaláról átjöttek a „fehér” magyarok. A csapatot leverték, s akiket elfogtak, azokat a kivégző osztag tagjai, Szamuely Tibor vezetésével, a temető árkában mind kivégezték. Magam is láttam a kivégzéseket.

Minthogy a Tiszánál sokáig állt a front, édesanyám kisebb testvéreimmel felmentek Pestre ügyvéd testvérbátyjához.

„Gyertek fel hozzánk, itt nincs lövöldözés!” – invitálta fiatal édesanyámat idősebb testvére. Aki azért is örült, hogy a húga felmegy a sok gyermekkel, mert így nem kommunizálták el tőlük a több szobás lakást, mivel ők csak ketten voltak a feleségével. Így viszont azt mondhatta: „Itt vannak a menekültek”.

Nyolc gyermekére való tekintettel édesapámat nem vitték el katonának, de mint MÁV-alkalmazottat, többedmagával, beszervezték „vörös őr”-nek, afféle rendfenntartónak a gépgyárban.

Három hónappal később, amikor véget ért a kommunista rémuralom, apámat az antant csapatokkal együtt érkező román katonák azzal az indokkal internálták, hogy „vörös érzelmű”. Később kiengedték ugyan, de B-listára tették, így aztán nem folytathatta gyári foglalkozását.

Nagy volt az ínség, óriási az infláció, a családnak nem volt semmilyen jövedelme. Barátommal kibéreltünk egy közeli telket, és zöldséget termesztettünk, ezzel járultam hozzá a nagyszámú család eltartásához.

Így érkeztem el az érettségihez, ahol mindenből jelesre vizsgáztam.

Az élet szenvtelenül ment tovább a maga útján, de egyszer csak váratlanul rám mosolygott a szerencse. A gimnáziumban az egyik tanár magánórát adott angol nyelvből azoknak a diákoknak, akik meg tudták fizetni az óradíjat. Nekem erre pénzem nem volt, hisz érettségi vizsgát is csak úgy tehettem, hogy kezdettől fogva eminens tanuló voltam, mindvégig ösztöndíjas. Jómódú padtársamnak viszont, aki első-

nek jelentkezett a nyelvleckékre, szüksége volt egy beszélgető partnerre. Kollégám megkért, én pedig ráálltam. Így ingyen tanultam a nyelvet.

A teológián is mindennap tanultam az angolt, egy félórát ebéd után. Ki is nevettek a teológus társaim: „Dobos biflázza az angolt!”

Két évvel később a budapesti teológiára látogató amerikai teológiai tanár, bizonyos dr. James Good bejelentette, kivinne magával ösztöndíjjal két olyan hallgatót, akik egy kicsit már tudnak angolul. Töltéssi Zoltán mellett, aki ismerte a nyelvet, mert egy évet már Skóciában töltött, én voltam az egyedüli hallgató, aki beszélt angolul. Így aztán ketten vágtunk neki az Új Világnak 1923-ban.

Ezerkilencszázhuszonegyben Siófokon a református teológusok egy csoportja aláírt egy nyilatkozatot, megfogadva, hogy naponta olvasnak Bibliát és imádkoznak, magukévá teszik a Krisztust követő életet. Azt is elhatározták, egész életükben Isten dicsőségére fognak élni, hogy ne csak névleges keresztyének legyenek. Így alakult meg ugyanazon évben a Soli Deo Gloria szövetség, amelynek én is tagja lettem. Később átalakították a szövetséget, megnyitva azt mások előtt is. Így lett belőle végül is az Egyetemisták Református Diákszövetsége.

A szövetségbe tömörülő fiatalok harcot hirdettek a léhaság ellen, különösen a teológus ifjak körében. Magukévá tették azt a szép ideált, amely szerint: „Kis nép is lehet nagy nemzet, ha Krisztust követőkből, minőségi emberekből áll.”

Harcot indítottunk teológus társaink között azért, hogy visszaszorítsuk az italozást és a paráználkodást a papság körében.

Amerikában Töltéssi kollégámmal elhatároztuk, hogy ami pénzt keresünk, annak tizedét félretesszük kórházak építésére, misszionáriusok kiküldésére, keresztyén és emberbaráti célokra. Négy évet töltöttem kint.

Két évig bányász gyülekezetek lelkesze voltam Pittsburg mellett, a kivándorolt magyar bányászok között. Előttem Töltéssi volt ott, de ő korábban hazajött, mert a Magyarországon megkezdett diákmunkát mindenképpen folytatni akarta. Három év múlva ő lett a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) országos titkára.

A kétévi teológiai tanulmányok befejezése után, és ugyanannyi gyülekezeti szolgálat elteltével levelet kaptam Töltéssi Zoltántól, aki hazahívott, hogy bekapcsolódjam a Magyar Református Egyház keretében folyó ifjúsági munkába.

Nagy dilemma elé kerültem, mert épp akkor akartak meghívni a clevelandi magyar református gyülekezetbe, lelkésznek. Menjek haza egy szegény országba, vívódtam, ahol még fizetés sincs!?... Ott van vi-

szont az egész ország ifjúsága, replikáztam magamban. Evangelizálni kellene a bicskás legényeket, hogy bicska helyett Biblia kerüljön a kezükbe. Ez volt életem egyik legnehezebb döntése. Hazajöttem, és elkezdtem az ifjúsági munkát.

Első utam itthon Fülöpszállásra vezetett, ahol egy vallásos estén arról szóltam az asszonyoknak, hogy mit akarunk mi a legényekkel. A helyi lelkésztől engedélyt kértem, hogy perselyezzek.

–Nem szoktak itt perselyezni! – szóló ő elutasítóan. – Nincs semmi értelme.

De bennem ott motoszkált a gondolat, hátha az Úr kirendeli. Kihirdettem a perselyezést. Hát valóban kevés gyűlt össze. Azt mondtam ekkor az asszonyoknak: „Tudom, hogy nem készültek erre, de aki felelősséget érez a fiáért, azért, hogy milyen legény válik belőle, és mi lesz a sorsa, az másnap a lelkész hivatalban leadhatja adományát.”

Én ezzel tovább is utaztam, de a helyi lelkész levélben közölte velem a csodát: Az asszonyok egymásnak adták a kilincset, amikor adományaikat hozták be az ifjúsági munka részére.

És megnyíltak a szívek. Adakozásaikból annyi pénz gyűlt össze, hogy 1928-tól 1934-ig abból fedezték a fizetésemet. Tíz évig végeztem ezt a munkát az ifjúság körében.

Ezerkilencszázharmincnyolc januárjában meghívtak a Budapest Fasori Református Gyülekezetbe Szabó Imre esperes mellé, másodlelkésznek.

Kitört a második világháború. Mint Isten szolgálja, nem maradhatam vesztég. Szabadságunkat és életünket kockáztatva, feleségemmel üldözött zsidókat és keresztyéneket mentettünk.

Az oroszok még nem érték el Budapestet, amikor kimenekítettük a nyilasok karmaiból a kórházban fekvő Veres Péter népi író, akit aztán a Bajza utcai lakásunkon bújtattunk.

Van egy emlékem, egy szék támlájára van bevésvé: „Én terólad el nem feledkezem!” Egy fiatalembertől kaptam. Már folytak a deportálások. A fasori lelkész-lakásunkba éjfélkor bekopogott egy édesanya, 15 éves fiával. Reszketve jött, és arra kért, engedjem meg, hogy az éjszakát ott töltsék valahol az egyház tanácstermében, mert a fiút a nyilasok elvitték, megszökött, és most keresik. Sok más fiatallal sorba állították a Duna-parton, és sortüzet adtak le rájuk. Ám a fia, mielőtt a lövés eldőrdült volna, belevetette magát a vízbe. Elmerülve, volt annyi tartalék-levegője, hogy a víz sodrása által eltávolodott a helyszíntől és kimászott a Dunából. Hazamenni nem mert, mert félt, hogy a szomszédok esetleg feljelentik. Így jöttek hozzánk menedéket kérni.

Bár az események hektikusan követték egymást, 1952-ig folytathattam a munkát az ifjúság körében. Ekkor viszont megjelent egy hamis vádaktól hemzsegő újságcikk az egyik lapban, amelyben a szerző kertelés nélkül kimondta a lesújtó verdiktet: meg kell szabadítani a fővárost Dobos Károlytól.

Fölöttesem, Szabó Imre esperes után, akit kitelepítettek, engem is azzal a váddal illettek: „támogatja az állam ellenségeit”. Felszólítottak, önként mondjak le a fasori papságról.

Bereczky Albert püspök akkor azt kérdezte tőlem: – Levegyük rólad a palástot!?... – Azt ne tegye! – válaszoltam -, mert én kész vagyok akárhová elmenni, hirdetni az evangéliumot.

Volt Amerikában egy tanárom, aki misszionárius volt Egyiptomban, és olyan lelkesen beszélt a missziói munkáról, hogy úgy gondoltam, felkészülök és én is kimegyek Egyiptomba. El is kezdtem arabul tanulni, de félévvel később a missziói társaságtól azt a választ kaptam, nem küldhetnek ki, mivel idegen állampolgár vagyok. Akkor – mintegy magamat is igazolandó – arra gondoltam, itthon is missziói munkát végeztem én eddig is a legények között, miért ne tehetném ezután is? Ezért arra kértem Bereczky püspököt, helyezzen bárhova, csak ne vegye le a palástot a vállamról. Ki is helyezett a bugaci pusztába Szankra, amelyhez, szórványként Móricgát, Kiskunmajsa, Jászszentlászló, Kömpöc, Csölyospálos tartozott. Hetven család, mintegy 600 lélek élt ott széjjel-szórva egy 65 km. átmérőjű tanyavilágban. Évi háromezer kilométert kellett kerékpároznom tizenkét éven át. Első vizitem egy katolikusból lett református idős férfinál volt. Előző éjszaka éjfélről sorba kellett állnom, hogy hajnalban, amikor kinyit a pék, megkapjam tíz deka korpás kenyéradagom. Emellé vettem egy kis savanyúcukrot. Azzal vágtam neki a 25 km-es útnak.

Amikor benyitottam hozzá, az öreg erősen szabadkozott, hogy más-sal nem tud megkínálni, csak avval, amije van: kenyér és méz.

– Mennyit szabad vágni a kenyérből? – kérdeztem tanácstalanul.

– Amennyi jól esik! – válaszolta.

Kenyer és méz, gondoltam örvendő, abban sok energia van, viszszafele is fogok tudni tekerni...

A móricgáti pásztorivadék-nép nagyon jólelkű volt, de sehogy se akartak bemenni a közös gazdálkodásba.

– Nincs egy falat kenyerünk se, mit csináljak? – kérdezte egyikük. – Vétkezek-e, ha lopok a magam learatta gabonából, és kerékpáromat felfordítva kicsépelem rajta, és a darálónon egy kis lisztet darálok?

– Imre bácsi, ehhez joga van – mondtam. – A Bibliában is meg van írva, hogy elsőként a szántóvető részesüljön munkája gyümölcséből.

– Igazán benne van a Bibliában? Akkor azt mondja meg még a tiszteletes úr, hogy ha már az összes jószágainkat be kell, hogy adjuk, egy kismalacot azért, ugye, megtarthatok?

– Nyugodtan – válaszoltam.

– Na, akkor tiszteletes úr, bújjon be a disznóólba lesre, onnan nézze az utat, nem jön-e a párttitkár, vagy valaki a tanya felé! Magának is adok a húsból...

Amikor ezek a tanyasiak ősszel letörték a kukoricát, végimentek a kocsival a tanyasoron, és ez a jóember buzdította a többieket, dobjanak nekem is egy pár csövet a saroglyába, és adjanak össze pár forintot, hogy egy kis malacot tudjak venni, mert fizetést nem kapok. Kukorica volt helyben, úgyhogy disznót is vágtunk.

Móricgát pusztán csak nagy ünnepeken szabadott istentiszteletet tartani a volt református iskolában. Négyyszer egy évben. Az ünnepek másnapján a gyerekeknek iskolába kellett menniük. De bizony a tanyasi gyerekek nem mentek iskolába sem karácsony, sem húsvét másnapján. Az iskolaépület üresen állt, mégse engedtek istentiszteletet tartani benne.

Nagyon el voltunk keseredve. Volt az egyházunknak egy kis telke és egy kis harangja, amit még az anyaegyháztól kapott. Felbízattam az embereket, hogy építsünk egy kis vályog-imaházat, legalább lesz, ahol összejövünk, nemcsak négyszer egy évben, hanem több vasárnap is. Hanem a vályog-imaháznál az Úr jobbról gondoskodott, végül is téglaából építettük fel. Mi voltunk az elsők, akik tornyos templomot építünk a kommunizmus idején.

Bizony, nem volt könnyű a pusztai élet, de lelki megtapasztalásokban nagyon gazdag volt.

Az évek múltak, kezdtem nem bírni a kerékpározást. Kértem a püspököt, helyezzen át egy Pest-közei kis faluba, ahol nem kell kerékpározni télen-nyáron. Három évig várakoztatott. Nem tudtam mire vélni, miért nem akarnak engem Pest környékére engedni? Egyszer aztán egy zsidó származású fiatal ügyvéd, aki annak idején a tőlem kapott hamis iratokkal menekült meg, levélben (néhanap levelet váltottunk) azt kérdezte tőlem, hogy engem mikor rehabilitálnak, hisz már Rajkot is rég rehabilitálták? Mivel én a kérdésre nem tudtam választ adni, felkerestem az Állami Egyházügyi Hivatal Személyzeti Osztályának a vezetőjét, és mint párttag, számon kérte elvtársától, hogy engem miért nem helyeznek vissza jogaimba? A hivatalnok elővette a kartotékomat, amely-

ben ez állt: „Szankon Dobos János, az imperialisták lakája, a Skót Misszió lelkésze van.” Akkor tudtam meg, hogy engem tizenkét évig Dobos Jánosként tartottak számon. A hivatal vezetője elcsodálkozott, amikor az ügyvéd elmondta neki a valóságot rólam...

Ugyanakkor a Veres Péter cikkéből, amely a Kortársban jelent meg *A Bajza utcában történt* címmel, és az egyik könyvéből is kiderült, hogy én nem vagyok azonos azzal a személlyel, akit ők az imperialisták lakájának neveznek. Így kerültem 1964-ben Pesthidegkútra, ahol 15 évig szolgáltam.

Három évvel Pesthidegkútra kerülésem után újabb malőr történt. Ötünket, akik a KIE-ben dolgoztunk, államellenes összeesküvés ürügyén vád alá helyeztek. Azt hozták fel ellenünk, hogy újra akarjuk szervezni a nacionalista-imperialista Keresztyén Ifjúsági Egyesületet. Utólag derült ki, hogy a vádat a központban koncipiálták ellenünk – ex nihilo.

1978-ban nyugdíjba vonultam, de nem tétlenségbe.

Történt ugyanis, hogy 1946-ban az Egyesült Államokban felfedezték a lepra (a Bibliában bélpoklosság) gyógyszerét, a Dapson pirulát. Az ENSZ világszervezete elrendelte, hogy minden év januárjának utolsó vasárnapját nyilvánítsák „Lepra Vasárnapnak”, és felszólította a nemzetek kormányait, fogjanak össze és közös erővel kezdjenek hozzá a mintegy húszmilliónyi leprás gyógyításához.

Magyarországra ez az örömhír a vasfüggöny miatt csak harminc évvel később, 1976-ban jutott el, amikor Tourrelie francia református lelkész, turistaként, meglátogatta egykori teológus diáktársát, dr. Makkay Miklós református vallásánárt, arra kérve őt, legyen a leprások ügyének a gazdája Magyarországon. Mivel a francia lelkésznek a következő évben nem sikerült találkozni a protestáns egyházi vezetőkkel Budapesten a leprások ügyében, arra kérte volt diáktársát, ha betegeskedése miatt ő nem tudja vállalni, segítsen találni valakit a baráti köréből, aki felkarolná ezt a szolgálatot.

Nagyon megörültem a hírnek, hogy a lepra gyógyítható, s kérésükre, hogy vállaljam el ennek a munkának a koordinálását, nem tudtam nemet mondani, bár már betöltöttem a 75. évemet.

Londonban láttam először, hogy pénzadományokon kívül az angol keresztyén nők által fehér babafonalból kötött hosszú fáslikat küldenek a leprakórházakba.

Miután nyugdíjaztak, elkezdtem látogatni a gyülekezeteket, felekezeti különbség nélkül. Fásli-kötő nőtestvéreket toboroztam, adományt gyűjtöttem lepedők vásárlására.

Elsőként egy burmai leprakórház címére küldtük az adományokat. Megköszönve a küldeményt, az igazgató válaszlevelében azt írta, bármennyi csomagot elfogadnak, mert annyira szegények, hogy a százágyas kórháznak egyetlen lepedője van, az is a mütőben. A leprás betegek alá száraz pálmaleveleket tesznek, azt cserélik időnként. Háromszáz lepedőt juttattunk el Burmába. A megmaradt lepedőkből ruhát készítettek a leprás betegek gyermekeinek. Ugyanis az egészséges gyerekek csak azért nem jártak iskolába, mert nem volt ruhájuk.

Azóta többször felöltöztettünk száznegyven szegény burmai gyermeket. Sajnos, szállítmányaink egy része nem érkezett meg a célállomásokra. Afrikában tűnt el a legtöbb küldemény. Ezért újabban csak oda küldünk csomagokat, ahol vámmentesen kapják meg, és visszajelzik azok megérkezését.

Nagyon öreg vagyok már. Magam is csodálkozom, hogy még itt vagyok. De addig, amíg vagyok, teszem a dolgom, mert abban reménykedem, hogy szolgálattal példát adhatok másoknak.

Annak idején nagyon nagy volt a munkanélküliség, és úgy látom, hogy ez most újra előjött. Elszomorodom, amikor tétlen, lődörgő fiatalokat látok... Olyankor szeretném odakiáltani nekik: Legalább képezétek magatokat! Egy keresztyén ifjú lehet fizetett állás nélkül, de munka nélkül soha, hisz annyi a tennivaló!...

MÉCSVILÁGGAL A POLITIKA ÚTVESZTŐJÉBEN

(REFLEXIÓK)

A még nem vagy csak részben elidegenedett – egyre ritkuló – tevékenységformák közül a ma embere leggyakrabban talán a közélet terén fejezheti ki önmagát. Amikor a lehetőségek között választ és dönt az egyik mellett a másik vagy a többi ellenében, saját dolgai, sorsa felől határoz. Ám mivel nem légüres térben, hanem társadalomban élünk, anélkül, hogy akarnánk, esetleg tudnánk róla, beleszólunk mások dolgainak, sorsuknak alakulásába, sőt – közvetlenül vagy közvetve – hozzájárul(hat)unk a történelem alakításához is.

Saját érdekeink érvényesítését célzó választásaink rendszerint találkoznak a másokéival. Ha a felek célkitűzései ellentétesek, az összeüt-

közések (kollíziók) vagy kölcsönösen gyengítik a szándékok, törekvések valóra válását, vagy kioltják egymást.

Ellenkezőleg, ha másokkal közös érdekek mozgatnak bennünket, ha céljaink közeliak vagy azonosak, meghatározód(hat)nak a szándékok megvalósulásának az esélyei.

A kisebb-nagyobb horderejű politikai tettek sajátos erkölcsi megítélés alá esnek. Egy jelentős közéleti személyiség váratlan visszavonulása a nagynyilvánosságból, egy háború kirobbantása, egy jó vagy rossz békekötés, az ország gazdasági életét erősen befolyásoló döntés, nos, az ilyenszerű politikai tettek erkölcsileg egyáltalán nem semlegesek. Rendszerint nem is igen maradunk közömbösek velük szemben.

A politikai tettek erkölcsi tartalma, azok konzekvenciái óhatatlanul felvetik a *felelősség* kérdését, ami az erkölcs univerzumának és a róla való töprengéseknek egyik igen fontos, talán leglényegesebb szegmen-tuma.

A kitűzött cél morálisan jó, ám politikailag helytelen, ha az se a jelenben, se a jövőben nem érhető el, magyarul: ha sohasé valósítható meg. Többnyire a nagy álmodozók szoktak ilyen hibákba esni.

Erkölcs és politika hallatlanul bonyolult és mindenkor vitatott összefüggése ilyenszerű komoly kérdéseket is felvet:

- Vajon az, ami politikailag helyes egyszersmind erkölcsileg jó is?
- a politikailag helytelen ugyanakkor erkölcsileg rossz is?
- Mennyiben vehető figyelembe a politikai helyesség vagy helytelenség elve egy tett erkölcsi megítélésénél?
- Milyen magatartást tanúsítsunk a politikusok szándékával, és mi-lyet tetteik következményeivel szemben?
- Létez(het)nek-e valóban kollektív bűnök?; ha vannak, hogyan keletkeznek?; hogyha nincsenek, miért nem lehetségesek?
- Felelős-e az egyén az esetleges kollektív bűnökért?
- Lehet-e ellentmondás a politikailag helyes és erkölcsileg jó között?

Arisztotelész úgy tartotta, hogy az államnak etikai, az erkölcsnek pedig politikai célja van. Az állam célja a közjó megvalósítása, az erkölcsé pedig jó állampolgárok nevelése. Helyes az a politika, mondta, amely lehetővé teszi az erkölcsi jó általánossá válását; az általánossá vált erkölcsi jó pedig lehetővé teszi a helyes politikát.

Olyan sarkigazságok ezek, amelyekhez a politikusoknak mindenkor tartaniuk kellene magukat. Kellene, de általában nem, vagy csak részben igazodnak hozzájuk.

Már a cézárizmus korában hasadás mutatkozott politika és erkölcs között, amiért a politikát okolták. A politika a rossz, mondták a filozó-

fusok (epikureusok, sztoikusok), és hátat fordítottak neki. Ezzel aztán „elintéztnek” tekintették a dolgot.

Politika és erkölcs antinómiái (ellentmondásai) az újkorban jelentkeztek először markánsan (N. Machiavelli) a kialakuló polgári társadalom viszonyainak mélyülő belső ellentmondásai miatt.

Milyen tette mondjuk azt, hogy politikailag helyes? Nyilván az olyanra, amely következményeiben ténylegesen előreviszi az egyének, társadalmi csoportok, nemzetek, közvetve pedig az egész emberiség életét, a haladást szolgálja.

Egy politikai tett annál jelentősebb, minél szélesebb rétegek helyzetén javít. Mivel a cselekedetek politikai vonatkozásai társadalmi következményeikben nyilvánulnak meg, a szándékok itt nem vagy csak kevésbé játszhatnak szerepet. Kossuth, Széchenyi, Deák vagy Napóleon történelmi szerepét, személyiségük súlyát sokkal inkább tetteik, semmint szándékaik alapján ítéli meg az utókor.

Jóllehet a politika következményre vonatkoztatott, ám mint minden cselekvést, ezt is megelőzi valamilyen elképzelés. De mivel más a politika természete és megint más az erkölcsé, a politikai tett előtti mérlegelés nem esik egybe a tett előtti erkölcsi mérlegeléssel.

Mert a politika abból indul ki, hogyan élünk, az erkölcs pedig azt tekinti fő-fő céljának, hogyan kellene élni? Az egyik reális, a másik ideális állapotot jelent.

Mi tehát a politikai mérlegelés lényege? Az összes valós lehetőségek figyelembevétele és annak felismerése, hogy ezek közül melyik (esetleg melyek) visz(nek) a leggyorsabban a kitűzött politikai célhoz. (Sztálinnak aligha voltak lelkiismeret-furdalásai a második világégés során elesett több millió szovjet katona miatt. Egész politikusi mivoltát birodalmi, világhatalmi ambíciói mozgatták, minden egyebet ennek rendelt alá. Számára egyedül a cél volt a fontos, az eszközökben nem válogatott.)

Ha a mérlegelés valamilyen ideális elképzelésen alapulna, akkor a tett politikailag igencsak sikertelen lenne, a mérlegelés politikai tartalma pedig helytelennek bizonyulna. Mert az erkölcsi mérlegelésben nemcsak a lehetőségekkel kell számolni, hanem az erkölcsi normákkal is. Persze az erkölcsi mérlegelés is számol a tényleges lehetőségekkel, de azok itt sokkal kisebb súllyal esnek latba, mint a politikai fontolgatásnál.

Az erkölcsöt legfőképpen az foglalkoztatja, melyik út, milyen változat követel legkevesebb áldozathozatalt az emberektől.

Nemcsak a cselekvés, hanem az elképzelés is lehet politikailag helyes: ha egyértelmű, hogy korrekt, emberileg-erkölcsileg érvényes tett

követi. Ha bizonyosra vehető, hogy az elgondolás helyes következményben fog testet öltetni.

Ám ha az eredményben testet öltő cselekvés később mégis helytelennek bizonyul, az óhatatlanul visszahat az elképzelésre, amit utólag tévesnek, rossznak kell minősíteni és helyesbíteni szükséges. Feltéve, ha lehet.

Tudjuk, hisz megszenvedtük: az egyenlőséget, szabadságot és más alapvető emberi értékeket fennen hirdető kommunizmus eszméje olyan emberellenes groteszk, mi több, abszurd gyakorlattá fajult, hogy az tökéletesen hiteltelenítette az eredendő ideát. A rendszer-egész annyira eltorzult, hogy a megreformálására tett mindenféle kísérlet hiábavalónak bizonyult. A szovjet típusú totalitarizmus(ok)tól csak a birodalom teljes összeomlása révén szabadulhatott meg az emberiség leigázott része.

Bár múlt időben beszélünk róla, ez a folyamat még nem ért véget. A nagy cezúra a makrovilágban úgy-ahogy végbement ugyan, viszont a kóros mentalitások, veszedelmes vírusként, továbbra is fertőznek, hatnak. Ki kell halniuk a vírust hordozó egyéneknek és érdekes csoportoknak ahhoz, hogy a társadalom megtisztuljon, és megszabadulva a súlyos kórtól, elindulhasson egy – remélhetőleg – emberibb úton.

Amint már jeleztük, az erkölcsi mérlegelés természete fordítottja a politikainak. Politikai mérlegelésnél a külső körülmények, az úgynevezett objektív feltételek vannak túlsúlyban, erkölcsi fontolgatáskor viszont a belső tényezők, a morális igények, követelések jutnak, hangsúlyosan, szóhoz.

Az erkölcs ilyenén természete összhangban áll azzal a princípiummal, amely szerint minél kevesebb ember életét érinti valamely politikai tett, annál nagyobb súllyal esik latba a szándék az erkölcsi ítéletben. És fordítva: mennél több egyén sorsát érinti valamely politikai döntés következménye, annál inkább az okozat játszik szerepet a tett erkölcsi megközelítésében.

A következményt legsúlyosabban a legexponáltabb személyiségeknél, mindenekelőtt a vezető politikusoknál veszik figyelembe, ami abszolúte természetes, hisz ők azok, akik milliók életét befolyásoló, tömegek sorsát meghatározó döntéseket hoznak.

Bonyolítja a helyzetet az a körülmény, hogy az emberek politikai gyakorlatában általában nem válik ketté a politikai és a morális mérlegelés. Amikor valamit tenni készülnek, tettük erkölcsi és politikai tartalmát együtt és egyszerre mérik fel.

Eltérő történelmi helyzetekben a politikai és az erkölcsi tényező szerepe ingadozhat ugyan, de ez sohasem mehet(ne) el az egyik oldal elvetéséig. Mindazáltal a történelmi tapasztalat szerint, ha a helyzet, vagyis az egyéni, a csoport- és/vagy a pártérdekek úgy kívánják, bizony akadnak olyan döntési helyzetben lévő politikusok, akik az erkölcs ellensúlyozó szerepét vagy erősen lecsökkentik, vagy egyszerűen kiiktatják tevékenységükből. És mivel a kommunikáció itt – nemcsak a diktatúrákban, hanem az ilyen-amolyan demokráciákban is – többnyire egyirányú, nemigen kerül sor számonkérésükre.

Mindent egybevetve: *Valamely politikai tett erkölcsi értéke legfőképpen attól függ, mennyire volt képes a politikus megtalálni azt a „közép”-et, amelyben a politikailag többé-kevésbé helyes tett úgy hajtható végre, hogy az csak kis mértékben – eszményi esetben egyáltalán nem – csorbítja a moralitást és az erkölcsi normákat.*

Egy tett erkölcsi és politikai tartalma között ellentét jöhet létre, több vonatkozásban is. Mindenekelőtt olyankor, amikor a politikai cél eleve nem lehet erkölcsi cél tárgya. (A náci politikusok közül többen lehettek ugyan jó politikusok, de politikájuk teljességgel szemben állt a morállal.)

Diszharmóniát szül, ha a politikai cél erkölcsi cél tárgya is, de eszközei olyan mértékben ellentmondanak az egyetemes erkölcsi normának és értékeknek, hogy a cél elveszíti erkölcsi tartalmát.

Az alig letűnt totalitárius diktatúra eleve kudarcra ítélte a szocialista eszme valóra válását azáltal, hogy a hatalom a társadalom zömét alkotó kisembereket pusztá eszköznek tekintette, és fölládozta őket egy hamis díszekkel teleaggatott ködös holnap oltárán.

Erkölcs és politika között teljes az összhang, ha valaki azért vesz részt egy igazságos küzdelemben, mert azt helyesnek és jogosnak ítéli.

Ellentmondás akkor keletkezik közöttük, hogyha valaki személyes előnyökért vagy olyan más szándékkal vesz részt a sikeresnek látszó küzdelemben, amely összeegyeztethetetlen az erkölccsel. (Románia nem valami isteni megvilágosodás folytán ugrott ki korábbi szövetségéből, állt át és harcolt a szovjetek oldalán a második világháború vége felé, hanem abból a gyakorlatias megfontolásból, alantas szándékkal, hogy nagy valószínűséggel megkaparinthatja Erdélyt. Ami be is jött neki.)

A kitűzött cél morálisan jó, ám politikailag helytelen, ha az se a jelenben, se a jövőben nem érhető el.

Platón Szicília szigetén remélte létrehozhatni eszményi államát. Az álom-állam életre hívására tett kísérlete azonban csakhamar megghiúsult, és a filozófust csak uralkodó barátjának hajója, a kedvező szél és a gyors evezőcsapások mentették meg a biztos haláltól.

J.-J. Rousseau úgy vélte, hogy az emberiség egy még civilizálatlan területen (Korzika szigetén) a természettel való ősi, közvetlen kapcsolatának visszaállításával küzdhetné le a civilizáció erkölcsi romlottságát. Bár a filozófus elképzelése erkölcsileg nem volt kifogásolható, valóra váltása képtelenségnek bizonyult, mert az emberek önszántukból sohasem hajlandók lemondani kényelmükről, a civilizációs vívmányokról.

Általában tragédiába torkollik a kísérlet, ha a helyes morális cél időelőtti, vagy ha nem megfelelő politika révén kísérelik meg megvalósítani (lásd: a Thomas Münzer és a Dózsa György vezette parasztfelkeléseket). Mindazáltal a történelmet, amely tragédiák súlya alatt nyög, nemcsak a jó politikusok tervei és tettei élesztik és lendítik előre, hanem az egyénileg sikertelenek, a tragikusan elbukottak, a csak közvetett következményeikben eredményesek vére is. A Rákóczi féle szabadságharc, az 1848-1849-es és az '56-os magyar forradalom és szabadságharc felejthetetlen hősei személyes tetteikkel maradandó példát állítottak a kései utódok elé azzal, hogy a végsőkig menve szolgálták a nemzet szabadságának és az ország függetlenségének magasztos eszméjét. S bár a durva túlerő a szabadságharcosok kicsiny seregét leverte, küzdelmük, közvetve, mégis győzedelmeskedett. Hisz a levert forradalmakat és szabadságharcokat követően sem Magyarországot, sem a térség más népeit többé nem lehetett a régi eszközökkel, zsarnoki módon irányítani.

Elég gyakran hallani olyasmit, hogy ez vagy az a közéleti személyiség, főleg politikus, bemocskolta a kezét. Jóllehet a megjegyzés az esetek zömében indokolt és jogos, felmerül a kérdés: létezik-e teljesen tiszta közéleti tevékenység?

Úgy gondoljuk, erre a kérdésre sem a kategorikus igent, sem határozott nemet nem lehet és nem is szabad rávágni.

Kosztolányinak erről az volt a véleménye, hogy aki rálép a történelem küzdőporondjára, nem maradhat makulátlan. Valóban: az élet nem laboratórium, az események nem légüres térben zajlanak...

Egyes politikusok, de az egyszerű emberek is legtöbbször a szükségsségre hivatkozva szokták mentetni esetleges bűneiket. Amire annál is könnyebb hivatkozni, mivel a jelenben nagyon nehéz, szinte lehetetlen pontosan lemérni, mi az, ami valóban szükségszerű,

elháríthatatlan. Ezért az a körülmény, hogy a tett következménye előre nem tudható pontosan, elkerülhetetlenné és szükségessé teszi minden politika morális kritikáját.

Bármilyen, még a legkorrektebb politikával szemben is helye van az erkölcsi bírálóknak, mert az mindig rámutathat azokra a helyekre és mozzanatokra, ahol szükségtelen immoralitás történt.

A közéleti ember, mindenekelőtt a politikus nem tud mindig tiszta maradni. Nem feltétlenül önhibájából, hanem olykor azért, mert vannak olyan történelmi helyzetek, amikor csakis több rossz, több bűn között választhat.

Mi a helyes emberi magatartás ilyenkor? Mit tegyünk, ha csak bűnök között választhatunk? – kérdezzük újfent. Lehet-e a bűnt választani úgy, hogy az ember mégis jó és igaz maradjon? Közelmúltunk történelme bőséggel szolgál ilyen esetekkel, példákkal.

Miért tagadnánk, hogy a kommunizmus idején is létezett és működött egy úgynevezett belső ellenzék. Voltak olyan egyének, igaz nagyon kevesen, akik az elnyomó gépezet részeként színleg a hatalom emberei voltak, valójában azonban minden tőlük telhetőt elkövettek azért, hogy ne a diktatúrát szolgálják, hanem a kisemberek ügyét, az alapvető nemzeti érdekeket mozdítsák elő.

Általános érvénnyel itt csupán annyi mondható, hogy csak a legheylesebb politika érdekében, és csakis az abszolút szükséges immoralitást szabad magunkra vennünk.

De ki dönti el, mi az, ami elkerülhetetlen, feltétlen, szükséges? Ezt senki se teszi meg helyettünk, nekünk magunknak kell megcselekedni.

Vajon bűnös-e az az ember, aki a helyes célhoz szükséges immoralitást magára vette? Paradox ugyan, de az az igazság, hogy nem minden bűnt elkövető ember bűnös. Amennyiben a társadalmi tevékenység politikailag is és erkölcsileg is helyes, és a következmény mértéke, nagysága, a pozitív eredmény ezt indokoltá teszi, az elkerülhetetlen bűn elkövetője nem válik bűnössé.

Százados tapasztalatok tanúsága szerint, ha valaki tetteivel egy társadalom szélesebb közössége számára nagy hasznot tud hajtani, ám tette immoralitást is tartalmaz, joga van a bűnt választani, sőt akár kötelessége is lehet megtenni. Viszont ha a bűn nem szükségszerű, a bűn elkövetése az elkövetőt bűnössé teszi.

Adódhatnak olyan helyzetek, amikor a politikusnak az időleges vagy végleges visszavonulás mellett kell dönteni. Ha a politikai tevékenységtől való tudatos visszavonulás motívuma nem morális, hanem

anyagi természetű – ilyennek tekinthetők a rendszerváltoztatás utáni úgynevezett spontán privatizálás révén tetemes vagyona szert tett több (volt) politikus és a letűnt hatalom holdudvarában nyüzsgő zsákmányszerzők hada -, vagy más jellegű önzés rejlik mögötte, a politikai porondról való sunyi kihátrálás vagy a közéletből való „észrevétlen” visszavonulás, „angolos” lelépés erkölcsileg igazolhatatlan.

A politika hivatása: a hatalom gyakorlásával biztosítani a társadalmi struktúra működését a maximális társadalmi és egyéni fejlődés érdekében. Ami megköveteli, hogy az egyének társadalmi tevékenysége békés-összehangolt legyen.

Ámde ott, ahol ellenérdekelt erők feszülnek egymásnak – és mikor nem feszültek, feszülnek!? -, nem beszélhetünk a politikum és az etikum összhangjáról, sőt annak még a lehetőségéről sem, mert az uralkodó erkölcs az uralkodó társadalmi erők erkölce, akik mindent elkövet azért, hogy a nagytömeg előtt „igazolja” saját törekvéseinek morális jellegét, tartalmát.

Amióta az ember társadalomban él, azóta a politika és az erkölcs kapcsolata lényegében összhanghiánytól szenved. De mivel Istennek ez a teremtménye csakis társadalomban élhet, és az ember mindig is politizálni fog, politikum és etikum viszonyát alapvetően mindenkor kisebb-nagyobb diszharmónia fogja jellemezni. Mert más az egyik és megint más a másik alaptermészete.

Az erkölcs szeme előtt mindenha a következő gondolat lebeg: Milyen kell, hogy legyen egy társadalmi berendezkedés ahhoz, hogy – amint Tamási Áron olyan szépen megfogalmazta – otthon legyünk a világban, amelyben élnünk adatott?

Elismerve és hirdetve, hogy politika és politika között óriási különbségek lehetnek, vannak, minden politikát, orientációtól függetlenül, legfőképpen a hatalom megszerzése és megőrzése foglalkoztatja. Mindegyik irányzat minden egyebet ennek rendel alá. Ezért kell – a jobbítás szándékával – kitartással, konokul, szívünkben a siker reményével, feszegetni a fel-felbukkanó kisebb-nagyobb (önös) érdek-építmények eresztékeit még a legjobb politikai gyakorlatban is.

SZÜKSÉGLETÜNK – A REMÉNY

Korosodván, egy különös gyermekkori emlék rémlik fel bennem időnként. Olyankor azon töprengek, vajon mi gúzsolta, béklyózta betegágyam mellé még azután is, hogy mindenki más már lemondott rólam? Egyedül anyám virrasztott éjszakákon át mellettem, negyedóránként cserélve rajtam a priznicet, nehogy elégjem a forró lázban.

Néha konok daccá nemesedik bennünk a remény a feladással szemben. Annyira szilárddá acélosodik az akarat, hogy hideg fejjel nem is tudjuk megmagyarázni. Mintha a természetünkkel való élettapasztalat parancsszava lenne: „tovább..., tovább!...” Lehet, hogy az a körülmény keményít meg bennünket ilyenkor, hogy életünk folyamán rengetegszer találjuk szembe magunkat a talányossal, olyasmivel, aminek nem ismerjük, nem tudhatjuk a végkifejletét.

A remény is ilyen valami. Hisz sohasem abban reménykedünk, ami van, létezik, hanem mindig olyasmiben, ami még nincs, de óhajtjuk, vágyjuk a bekövetkezését. Vagy ellenkezőleg, abban reménykedünk, hogy az, amitől tartunk, amitől félünk vagy rettegünk, nem fog bekövetkezni. Hogy elmúlik tőlünk a keserű pohár, a szerencsétlenség veszélye vagy a tragédia réme.

Képzeljük el, mi történne, ha a lövészárokbán, a harckocsiban vagy a nyílt terepen harcoló katona nem reménykedne. Ha nem remélné, hinné, hogy vele, éppen vele nem fog megtörténni az, ami sok bajtársával már megesett. Persze a harcos is fél, hogyne félne, de reménykedik, bizakodik is, miközben mélyen meg van győződve róla, hogy hazája, népe, nemzete szabadságát, függetlenségét védve helyes ügyet, magasztos eszmét szolgál. És ez az, ami átlendíti őt a „holtpontra”.

A remény: potenciális távlat, virtuális lehetőség, valami olyasmi, aminek valósággá válása részben a külső körülményektől függ, de elmaradna személyes hozzájárulás nélkül. Veszteg ülni s csak reménykedni, ez bizony kevés. A költővel szólva: tenni is kell érte.

A reményről lemondani pedig azért nem szabad, mert aki feladja, az önként belenyugszik a vereségbe, akár a végzetesbe is.

Az embernek olyan a remény, mint a légszomjban szenvedőnek az első mély lélegzetvétel, vagy mint a lidérces álomból ébredőnek a szabadulás – megváltó erejű.

Magunkon és másokon egyaránt tapasztaljuk, hogy az embereknek elengedhetetlenül szükségük van reményre. Olyanformán, mint ahogy időnként nemi éhséget érzünk, vagy felebarátunk, egy-egy ismeretlen megértését, szeretetét óhajtjuk. És amiképpen a szükségletek, igények

időről-időre felhorgadnak bennünk, úgy bukkannak fel, termelődnek újra – sokszor változott tartalommal – a remények is.

Az élethelehetőségek beszűkülésével – mintegy a hiányokat ellensúlyozandó – „felvirágoznak” az emberekben bizonyos fajta álmok, remények.

A népek, nemzetek reményei állandóak, legalábbis hosszú életűek szoktak lenni, bár bizonyos idő elteltével a nagyközösségek egyes tagjaiban kezdetét veheti, veszi is nem egyszer a beletörődés, a meghasonlás, a lemondás. Kisebbségben élő szülők például a saját nemzeti közösségük erejének gyöngülésével vagy a többségi nacionalista-sóvén politika erősödő nyomására az anyanyelvi oktatási intézmények helyett, sajnos, egyre gyakrabban íratják gyermekeiket többségi iskolákba, belülről gyöngítve ezzel önnön szorongatott nemzetrészüket.

Aki reménykedik, abban a kételkedésen felülkerekedik a bizakodás. A remény a beteljesülni látszó ígélet egyszer résnyire, máskor tágabbra, ritka-szerencsés pillanatokban szélesre nyíló kapuja; az élet keserűdes gyümölcse, a zordon sorsszerű felett irizáló színes fényfolt.

Ahol minden előre kiagyaltan, „tervszerűen” történik – nemrég még épp ezt szenvedtük mindnyájan ezen a történelmi tájon –, ott a reménynek megcsappannak az esélyei, mert a fátum kizárja az alternatívákat, becsapja a lehetőségek előtt a kaput.

A sorsszerűből hiányzik a „hátha mégis”, „talán mégse” lehetősége.

Bár mindig egyénekben fogannak, bizonyos történelmi helyzetekben a remények egészen nagy közösségeket, népeket, nemezeteket foghatnak össze, hihetetlennek tűnő teljesítményekre ösztönözve, sarkallva az embereket. Sziszifuszok vagy muszáj-herkulesek vagyunk-e?... Lehetünk ezek is, azok is, vagy egyszerre mindkettő, ez jobbára helyzetértékelés és értelmezés kérdése.

Jóllehet a remények nem a létezőre vonatkoznak, ez nem jelenti azt, hogy a reménykedő eltávolodik az élettől. Hisz a sajtó hiányok éppen úgy hozzátartoznak az élethez, mint a legszebb beteljesülések.

Aki remél, az vár valamire. Így vagy úgy mindnyájan reménykedők, várakozók vagyunk. Abban is hasonlítunk egymásra, hogy valamennyien úgy véljük, hisszük, hogy az, amiben reménykedünk, ami jónak a bekövetkezését várjuk, vágyjuk, nem Godot-természetű.

Bár a remény várakozás, a reménykedés nem csodavárás. A teljesülő remények sokszor céltudatos, esetenként jól összehangolt cselekvésen alapulnak. Nem ritkán áldozatot is kell hozni értük. A reménykedő egyszer csak elhatározza, hogy megpróbálja megfelelő irányba terelni a dolgok menetét, és a passzivitásból átlép a cselekvésbe.

Hányszor volt úgy, hogy a hatalom által kitudottak, leírtak, váratlanul felbukkantak, jelezve, hogy nem tűntek el, léteznek, élnek. A mostohagyermekként kezelt etnikai, vallási közösségek, kisebbségi sorba taszított nemzetrészek sorsa is ilyen. Azokra a kitaszított nemzettestvéreinkre gondolunk mindenekelőtt, akik szomszédunkban immár nagyon hosszú ideje sýnylódnek atyainak egyáltalán nem nevezhető többségi hatalmak olvasztótégelyében azzal a be nem vallott hódítói céllal, hogy „felsőbb érdekből homogenizálódjanak”, beolvadjanak, azaz hogy jelenvaló minőségükben megszűnjenek létezni.

Vélhetően nemcsak az idegrendszerek, hanem a remények is átöröklődnek. Azzal a feltétellel, hogy az ősök, elődök átadják maradékaiknak az alapokat jelentő legfőbb értékeket. A hagyományokat ápolni: nemcsak erkölcsi kötelesség, hanem a megmaradás megszívlelendő törvénye is.

Tudnunk kell azonban, hogy a reménykedés nem azonos a felelőtlen ábrándozással. Reménykedni csak olyasmiben szabad, aminek legalább részben megvan a realitása, alapja. Hogyha teljesüléséhez hiányoznak a legalapvetőbb feltételek, és mi mégis ragaszkodunk hozzá, könnyen megkörnyékezzhet bennünket a kétségbeesés. Ahonnan pedig hiányzik a remény, ott eluralkodik a „heroikus nihilizmus.”

Annak idején, a „győzelmes szocializmus” korában, ma pedig a vadkapitalizmus dzsungeltörvényei közepett távlathiányban szenvedett/szenvedő polgártársaink közül bizony sokan önkezükkel vetettek/vetnek véget életüknek. Csakhogy a halál sohase jelent megoldást a kízó kérdésekre, bajokra. Viszont az értelmetlennek látszó bizakodás, a mélyről fakadó tenni akarás hatékonyan segítheti a kilábalást a gödörből, ha az érintett egyén vagy csapat kellőképpen motivált.

Persze sokszor nem a külső körülményekben, nem a tárgyi feltételek hiányában kell keresni a bajok okát, hanem bennünk magunkban. Seneca írja egyik levelében: „Senki sem szerezheti meg mindazt, amit csak akar, azt azonban megteheti, hogy ne kívájon olyat, amije nincs és a rendelkezésére álló dolgokat vidáman használja fel(...) Sok-sok dolog mily fölösleges csak akkor látjuk be, amikor hiányozni kezd. Nem azért használtuk ugyanis őket, mivel szükségesek voltak, hanem azért, mert megvoltak... Szenvedéseink egyik oka az, hogy másoknak a példája után megyünk, s nem az értelmünk irányít bennünket, hanem a megszokást követjük (...) Mennyivel jobb az egyenes úton haladni és odáig emelni önmagunkat, hogy végül csak azok a dolgok legyenek kellemesek, amelyek erkölcsileg jók!”

Gondolnánk-e, hogy nemcsak cselekedeteinkért és eszmé(nye)inkért, hanem a reményeinkért is felelősek vagyunk? Mindenekelőtt önmagunk, de néha mások előtt is. Már csak ezért sem mindegy, miben reménykedünk. A legszemélyesebb reményeink pedig kiletünkéről árulkodnak. Vallom a módosított szállóigét: Mondd meg, miben reménykedsz, és megmondom ki vagy! Igenis, reményeiből az ember jellemére, kiletére is következtetni lehet.

Mivel a remény egyféle belső erő, a végsőkéig, az ésszerűség határáig ki kell tartani mellette. Az ember tulajdonképpen akkor győzetik le, amikor feladja a reményt, mert vele együtt elveszíti azokat az eszközöket is, amelyekkel kiküzdhetné annak valóra válását.

Olykor meglehetősen felelőtlenül, komolyabb alapok, ígéretes kilátások nélkül bután reménykedünk. A túlzásba vitt reménykedés azonban könnyen megcsalhat. „A legjobbakat reméljük!” – szokták mondani a súlyos betegre, amiből már nem a remény, hanem a reménytelenség érződik ki. Az ember ilyenkor nem a tehetetlenségét vallja meg, hanem úgymond remél.

Am hogyha a kegyes hazugság a betegnek a felgyógyulásba vetett hitét erősíti, jogos. Aki elveszti vagy eldobja hitét, az a reménytelenséggel köt szövetséget. A hit a remény édestestvére: „Egyedüli reményem, ó, Isten csak Te vagy”.

A hitüket és reménységüket veszített emberek gyakran a különböző okkult praktikákhoz, babonákhoz fordulnak. Vagy az italhoz, a drogokhoz nyúlnak. Esetleg bizarrnál bizarrabb transzcendens technikákhoz folyamodnak. Azért teszik, mert a távlathiány öl.

A remények világában külön területet képvisel a keresztény/kereszttyén ember reményteli hite, hittel teli reménye. „A keresztény ember reménysége nem szalmaszál, hanem kőszikla, mely nem a kiszámíthatatlan véletlenek nyugszik” – vallja egy valláskutató. Nagyon nagy baj, hogy ez a kőszikla eldologiasodott, merkantil világunkban ijesztően porlik. Az őskeresztények hite még olyan erős volt, hogy bátran mertek szembe menetelni a biztos halállal. Ma ezt – nagyon-nagyon ritka kivételektől eltekintve – aligha tenné meg valaki, annyira elsilányosodott az emberek hite.

Mégis vagy épp ennek ellenére azt mondjuk, nincs jobb gyógyír az efféle bajokra, mint a hittel teli keresztény/kereszttyén reménység, amely nem a körülmények függvénye, hanem „Isten terveire és kijelentéseire” épül.

„Egyedüli reményem,
Ó, Isten, csak Te vagy”

Sélyei István gályarab-prédikátor a pozsonyi vértörvényszék bíráinak több száz hitvalló társa nevében ezeket mondta: „Vincit, qui pro luce, Deo duce, sub cruce pugnat”. „Győz, aki a világosságért, Isten vezetésével, a kereszttel küzd.”

No és itt a kérdések kérdése, az elmúlás. A halálon túl van-e valami távlatot ígérő, vagy a test pusztulásával végérvényesen és visszavonhatatlanul lezárul minden?

Könnyű azoknak, akiknek hite feltétlen s olyan mély, hogy az minden alattomos nemet, lopakodó kétséget kizár. S még tán boldogok is, mert nyugodt lélekkel kijelenthetik: „A felhők fölött mindig kék az ég.”

Bajokkal, drámákkal, tragédiákkal teli az élet, küszködik, vergődik az egyén, az ország, a nemzet, a világ. De van kiút a gödör-szindrómából. Amihez nagy klasszikusunkat, Madáchot hívjuk segítségül:

„Mondottam *ember: küzdj' és bízva bízzál!*”

SOHA NE ADD FEL!

Kétoldali tüdőgyulladással feküdt több mint egy hete. Ma sem könnyű betegség ez, de akkor legtöbbször halálos kimenetelű volt. A tüdőgyulladásban szenvedő beteg állapota kilencedik napra virradó éjszaka megfordul: vagy elmegy, vagy megmarad – így tartotta akkori-ban a néphit.

Janika sorsa reménytelennek tűnt. Ezért nyolcadik nap este fekete hárászkendőbe burkolózott asszonyok (szomszédok, rokonok) jelentek meg a beteg házában. Úgy gubbasztottak a kályha melletti két kis padon, mint varjak a deres ágakon.

Miután meghányták-vetették falunyi asszonyviláguk dolgait-bajait, a szomszéd fiatalasszony – mintegy megelőlegezve az elkerülhetetlennek látszó családi tragédiát – odasóhajtotta az elgyötört anyának és a susmogó asszonytársaknak:

– Isten nyugosztalja, szegényt!

Kevéssel utána szánakozón hozzátette:

– Kár érte, jó gyermek volt!

Ekkor a nyolc év körüli fiúba, aki alig karnyújtásnyira feküdt lucskos vackán, és épp eszméletén volt, belehasított a döbbszerű felismerés:

„Meghalok!...” - gondolta. És olyasmit tapasztalt meg, amit addigi rövid életében még soha. Úgy érezte, darabokra hull körülötte a világ, és magatehetetlenül zuhan-zuhan valami irdatlan mélységbe. Sehol egy fogódzó, kinyújtott kar, amit megragadhatna...

Forró teste remegett az iszonyattól.

A gyászos-feketébe bújt asszonyok arról természetesen mit sem tudtak, mi játszódik le a gyermek lelkében. Ők csupán annyit láttak-hallottak, hogy a beteg hirtelen felzokog és keservesen sír; kis idő múlva pedig a fal felé fordul és elhallgat. Valójában azonban a szomszéd-asszony ostoba halálverdiktjétől kapott lelki sokk és a rárontó újabb lázhullám fordította nyöszörgő delíriumba a keserves sírást.

– Elcsendesedett. – mondta megnyugvással valaki az asszonyok közül.

– El, a lelkem! – hagyták helyben többen is.

– Te, Mária! – szólalt meg később egy idősebb asszony az álmatlanságtól kimerült anyához fordulva -, sürgősen el kéne vigyétek a gyermeket az orvoshoz! Ahogy elnézem, ez nem éri meg a reggelt.

Amikor lidérces lázálmból felébredt, a kis beteg elámult: szikrázó csillagok ragyogtak fölötte roppant magasságban.

„Ez már az...?” – horgadt fel benne a bizzar kérdés, és megborzonegott a vélt „túlnani” látványtól.

A porhó egyhangúan ropogott a zötyögő kocsi kerekei alatt, amely meg-megzökkent, ha egy-egy hóval teli gübbenőbe huppantak a kerek.

A fiú dunyhákba, párnákba göngyölve feküdt a frissen töltött szalmazsákon. Szinte semmit sem érzett a január végi fagyból.

Amikor később oldalra fordította fejét, anyját látta mellette ülni a zizegő szalmaágyon.

– Hol vagyok? – kérdezte elhaló fátyolos hangon.

– Mindjárt Réven leszünk. – szólt hátra a lovakat nógató apa.

– Megyünk a doktor bácsihoz... Ő majd meggyógyít! – bízatta gyermekét a magát is nyugtató gyököntő anya.

Megfogadva az idősebb asszonyság sürgető tanácsát, az apa szűk félóra múlva átment a harmadik szomszédba, hogy kölcsönkérje sógorától a lovakat meg a kocsit, s még aznap éjjel elvitték a nagybeteg gyermeket az orvoshoz egy távolabbi községbe.

Alig pirkadt, amikor bezörgettek a doktorhoz, aki igencsak meg lehetett szokva az effajta éjszakai „vendégekkel”. Épp csak magára rántotta felöltőjét, már tessékelte is be őket az egyetlen szobácskából álló rendelőbe.

Az anya kihámozta fiát háziszóttos ruhájából, és egy viaszosvászonnal bevont alkalmatosságra fektette. Ez volt a vizsgáló asztal.

– László bátyám!... – szólította meg az orvos az apát, miután megállapította, hogy a beteg állapota tényleg rendkívül súlyos.

– Tessék, doktor úr!

– Kedves magának ez a gyermek?

– Hát hogyne volna, doktor úr!

– Hamarabb kellett volna jönni, hallja.

– Hát ki gondolta, hogy ekkora baj lesz belőle! Máskor is ivott ő hideg vizet, amikor ki volt hevülve, de soha még a torka se fájdukt meg tőle...

Amikor Janika felhevülve hazaszaladt a vele egy ivású idegen fiúval való utcai összeakaszkodás után, senki se volt otthon. A tenyérsni csipkekendővel leterített vizespohár, mint mindig, most is az asztal közepén állt. Kegyetlenül szomjas volt. Fogta, és egyhúztomban kiitta a pohár hideg vizet. A legyengült szervezetnek ennyi elég is volt ahhoz, hogy estére 40 fok fölé szökjön a fiú láza.

Hosszú és kegyetlen küzdelem vette kezdetét. Élet és halál mérte össze erejét, s hol az egyik látszott felülkerekedni a másikon, hol meg a másik emezen. Így libikókázott váltakozó fölényvel az alig-élet és a halál a keskeny mezsgyén.

Ám minden törődés ellenére a beteg forrósága nem hogy nem hagyott alább, hanem lassan-lassan mind magasabbra kúszott. Már mindenki lemondott róla, egyedül anyja virrasztott törődőn mellette éjszakákon át.

Egy asszony üzenetet küldött a még mindig reménykedő anyának: Hagyja a csudába a gyermek talpára tett nyers-krumpli reszeléket! Csavarja hideg vizes lepedőbe a gyermeket, ahányszor csak kéri!

Mint a fuldokló a semmi kis szalmaszálba, úgy kapaszkodott Mária ebbe az utolsó lehetőségbe. Előhúzta a lavórt az ágy alól, megtöltötte jóféle kútvízzel, belemártotta a vászonlepedőt, és beletekerte a gyermeket. Amitől – csodák-csodája! – a pihegő beteg megnyugodott. Ám kisvártatva a láz ismét támadt, és a beteg megint kómába esett. Hanem amikor eszméletlenségéből magához tért, ő maga kérte anyját, hogy cserélje ki rajta a felforrósodott lepedőt. Ezután Mária negyedóránként cserélte fián a priznicet, óramű pontossággal.

Így telt el kínkeservesen több mint egy hét. Nyolcadik nap este aztán lámpagyújtáskor szállingózni kezdtek a gyászos-feketébe burkolózott asszonyok a beteg gyermek házához. A kétségbeesés határán lévő anya keserű szívvel és fojtott indulattal fogadta őket, kénytelen-

kelletlen vette tudomásul a fiát elsíratni készülő gyászos asszonycsapatot.

Szinte ujjong a lelkünk, amikor ritka kegyelmi pillanatainkban át-érezzük, mi mindenre képes egy édesanya! Lám, lám, milyen csodás daccá, konok csak-azért-issé nemesedett Máriában is a fia iránti feltétlen ragaszkodás! Istenem, milyen kevésen múlhat az ember élete! Szinte biztosra vehető, hogy a nagybeteg fiú meghal, ha anyja megszállottan nem cseréli rajta a priznicet. Mint egy eszelős, akinek minden egyéb kitörlődik az agyából, csak ez az egy gondolat úzi, sarkallja.

Persze hogy nem tudta – szegény falusi asszony, honnan is tudhatta volna!? -, hogy vannak helyzetek, amikor az embernek el kell menni a végsőkig. Hogy még a legkilátástalanabb helyzetekben sem szabad meghátrálni, feladni!

Nem tudott ő kigondolni efféle bölcsességeket. De annál biztosabban volt beleégetve zsigereibe, a génjeibe az a megfellebbezhetetlen igazság, hogy aki feladja, legyőzetik. Legyőzetik, mert a szertefoszló reménnyel együtt elveszíti azokat az eszközöket is, amelyekkel célját elérhetné. Neki pedig mindene volt a gyermek.

Szinte madarat lehetett volna fogatni vele, olyan boldog volt, amikor évekkel később Janikát ismét együtt látta rohangászni, istentelenkedni pajtásaival. De lelke mélyén azért ott fészkelte a féltés. Féltette és főleg óvta őt a kemény paraszti munkától.

Mária tiszta lelkű, mély hitű asszony volt. Halálos ágyán, amikor már beszélni is alig tudott, csak fiát szólongatta, akit messze sodort tőle az élet:

– Nem jött meg még Janika? Mikor jön vajon?

Nem akart vagy nem tudott meghalni, amíg viszont nem látja kisebbik fiát.

És milyen kegyetlen néha az élet! Férfivá érett fia túl későn kapta a hírt: anyja halálosan beteg. Amikorra hazaért, a mamát már eszméletlenül állapotban találta. Mellé ült – úgy, mint harminc évvel előbb édesanyja tette volt az ő betegágyánál -, és el-elcsukló hangon tárulkozott ki, gyermeki nyíltsággal, őszintén. Lesve, hogy nem rebbennek-e meg a lecsukott szemek az odasúgott szavakra. Nem adja-e jelét anyja annak, hogy érti amit mond, éppen csak válaszolni képtelen rá. Feszülten figyelte, nem moccan-e a keze, nem szorítja-e meg időnként erősebben az övét?

Azóta is valóságos lelki ballasztként cipeli a lelkiismeret-furdalással vegyes nyugtalanító talányt: Vajon hallotta-e, és főleg megértette-e

anyja az ő búcsúszavait? Vagy pedig úgy ment el a végtelen idő árján, hogy mit sem tudott az ő megérkezéséről és torokszorító búcsúzásáról?

Miért, hogy Isten főleg „azt bünteti, kit szeret”, ahogy a zsoltáros mondja? Miért, hogy többnyire azokat sújtja, akik vagy nem, vagy kevéssé szolgáltak rá!? Vagy szorult helyzetünkben, dohogásunkban csupán az önsajnálát keresi így az önigazolást?...

Azon a télen igen sok gyermek halt meg a faluban és a környéken torokgyíkban, himlőben és egyéb fertőző gyermekbetegségekben...

– Hát ide figyeljen, László bátyám! – akart végre megbizonyosodni az apa hajlandóságáról a sztetoszkópot nyakába akasztó orvos – Én most adok a fiának egy olyan orvosságot, amitől remélhetőleg meggyógyul, de ez nagyon sokba fog kerülni magának!...

– Nem baj, doktor úr, már ha sokba is, csak életben maradjon a fiam!

Janika egyetlen penicillin injekciót kapott. Az utolsót abból a néhányból, amikre valahonnan külföldről tett szert a jó szimatú falusi orvos. És vagy a gyógyszer hatott rendkívülien, vagy a beteg volt már túl a nehezén, de a fiú életben maradt.

Kamasz volt már, amikor véletlenül megtudta, hogy apja akkor télen két kis tehenük közül az egyiket kénytelen volt eladni. Honnan tett volna szert máshonnan annyi pénzre, hogy kifizesse a méregdrága injekciót, mindjárt a második világégés után!? Úgy segített magán, ahogy tudott.

Azt viszont sohase tudta meg, honnan szerezte be a szemfüles orvos az életmentő penicillint. Mert Erdélyben közönséges halandó Flemming világraszóló találmányához „hivatalosan” még évekig nem juthatott hozzá.

SOLILOQUIUM

(BESZÉLGETÉS MAGAMMAL AZ EMBERI MÉLTÓSÁGRÓL)

Előttörténete évezredek fog át, történetét századokban mérik.

Valahol a prométheuszi gesztusban bukkant fel először, serdülőkorba Ficino idejében lépett, s csak az utóbbi évszázakban vált éretté.

A tűzhozó titánnak még az istenek figyelmét kellett kijátszani ahhoz, hogy az emberfaj szóhoz jusson, újabb időkben azonban már a bennünk lakozó cézártól (Camus), a véget nem érő megaláztatásoktól kellett és kell az embernek a maga méltóságát újra meg újra megóvnia.

Pedig mindnyájunk ősi jussa ez, hisz az ember méltóságra születik, mint ahogy szabadságra is születik. Igaz, egyiket se kapja készen, s csak az küzd meg érte, aki érzi annak szükségét, akinek igénye van rá.

Az emberi méltóság különösen összetett, nem is igen határozható meg, legfeljebb körüljárható. Ilyenformán: *A méltóság a saját értékünk érzékelése és tudomásulvétele, értékességünk értékelésének és elismerésének az igénye. Önmagunk jelentőségének, annak tudata, hogy képességeink minden más élőlény fölé emelnek bennünket.*

Mivel a méltóságtudat ember voltunkra vonatkozó reflexió, csak az egyéniség megjelenésével, azt követően alakulhatott ki, hogy az ember ráébredt önmaga értékére, s arra, hogy minden, ami értéket képvisel a világon, csupán emberre vonatkoztatottságában jelent értéket.

A méltóság az adott és a kellő, a valóságos és a még nem létező, de erkölcsileg-emberileg érvényes kettős világában él. Ezért az élet olyan zsinórmértékének tekinthető, amelyhez cselekvéseinkben mindenkor igazodnunk kell. Ember voltunk lényegi meghatározottságából fakadó *erkölcsi magatartás* (Gáll Ernő), olyan szelektív viszonyulás ez, amely kritikus mindennel szemben, ami embertelen vagy emberellenes. A benne foglalt tiltakozás lehet nyílt vagy burkolt, közvetlen vagy közvetett, attól függően, hogy milyen jellegű a szóban forgó kor, és hogyan oszlanak meg benne az erőviszonyok. A tényleges kiszolgáltatottság nem egyeztethető össze vele: az emberi méltóság nem tud meghúzódní az erőszak árnyékában, mert az, aki méltósága tudatában él, nem pusztán létezni, hanem kibontakozni, megvalósulni akar. A méltányosság jegyében nem nélkülözi ugyan a felebaráti szeretetet (agapé) és a mások megbecsülését, de ezek az érzelmek csak akkor érvényesülnek benne zavartalanul, ha nem találják szembe magukat a kedvessé-kellemessé simított álarc mögé bújtatott alattomosággal. A hazugság, az álnokság szándékának a felismerése itt a döbbenet erejével hat: benne az érzelem megfagy, megmerevedik.

A szeretet s a tisztelet önkéntelen, akaratlan, bensőnkéből jövő. Éppen ezért felebarátilag szeretni csak azt lehet, aki viszonszeret, esetleg azt, aki önzetlen odaadásunkkal nem él vissza, nem fordítja ellenünk. Nem mondhatom ép ésszel: „Azt akarom, hogy szeressetek!”. De viselkedhetek úgy, hogy megszeressenek és tiszteljenek.

Kierőszakolható-e a szeretet? Valójában nem, de ha ennek látszatára mégis sor kerül, mindig torzszülötteket hoz a világra.

Az egyén hamarabb elveszítheti méltóságát, mint valamely csoport vagy történelmi közösség, például a nemzet, de könnyebben szert is tehet rá, mint emezek.

Amikor elvitatják valakitől saját értékeit, közvetve méltóságától fosztják meg, s mivel így pelyva-súlytalan lesz, könnyen sebezhetővé válik.

Ez rendszerint nem egyszerre, nem azonnal következik be, hanem fokozatosan, és eleinte többnyire észrevétlenül, de a folyamat felgyorsul, ha beszűkülnek az önmegvalósulás lehetőségei.

Ilyenkor egy idő után és megfelelő viszonyítási alap híján egyre többen az adottat (a kommunista diktatúra évtizedeiben a korabeli viszonyokat) veszik természetesnek, ami kedvező feltételeket teremthet manipulálásukhoz.

Azok pedig, akik elszánják magukat, hogy megtépázott vagy elorzott méltóságukat visszaszerezzék, illetve veszélyeztetett méltóságukat megóvják, igyekeznek megváltoztatni azt a közeget, amelyben élnek, hogy az ne legyen ellenük hangolt. Amivel magukra haragíthatják a hatalmat.

Nem sziszifuszi küzdelem az ilyen? Egyesek számára kétségtelenül az, de nem lehet értelmetlen minden egyén, vagy ami ennél sokkal több, az egész (nemzet)közösség számára.

A méltóság történelmi megítélésében vagy közösségi odaítélésében nem az a perdöntő, hogy valamely történelmi időszakban kiknek a kezében vannak az anyagi javak, kik rendelkeznek a szellemi értékek felett. Ezt tulajdonképpen mindig az dönti el, hogy mi a méltóság – az ember belső értékének, értékességének – végső forrása, és kik a tulajdonképpeni hordozói.

Hogyha ez a forrás nem más, mint a legátfogóbban gondolt alkotóerő, akkor, mint ember, egyik se (lehet) alacsonyabb rendű a másiknál, hisz ennek a képességnek potenciálisan mindnyájan birtokában vagyunk. Eme „ősoknál” fogva pedig az emberhez csakis az emberi élet méltó.

De mivel a valóságos élet nagyon gyakran más, mint az elképzelt, ki gondolt, az is feltétlenül megvizsgálandó, hogy vajon az egyén vagy valamely csoport, illetve történelmi közösség tud-e élni belső lehetőségeivel? Ha igen, mennyire, ha pedig nem, miért nem bontakoztat(hat)ja ki lehetőségeit és teljesít(het)i ki önmagát?

Herder szerint mindenkinek joga van arra, hogy „az emberiség egyenértékű és egyenjogú tagja legyen.” (idézi Fábíán Ernő)

Az olyan történelmi alakzatok, mint a nemzet, nemzetiség, nemzeti kisebbség, nép- vagy nemzettöredék sokkal szilárdabbak, szívósabbak, állandóbbak, semmint sokan gondolták. Az olvasztótégely-elmélet, jelek szerint, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Szerencsére! Sőt

– nem különös!? – napjainkban, amikor a világ az egységesülés irányába tart, egy mindinkább erősödő-izmosodó disszimilációs folyamattal is számolni kell. Népek, néptörzsek, amelyek a közelmúltig külső és belső elnyomásban éltek (ilyenek például a volt szocialista országok), s akikről már-már lemondani látszott a történelem (az elcsatolt területek magyar nemzeti kisebbségei), menten életjelt adtak magukról. Az „úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk” (Sütő András) gondolata imperatív jellegűnek és egyetemes érvényűnek bizonyult.

Egyébiránt, ha egy közösség minden tagja, vagy ami ugyanaz, a nagyobb egységben a kisebb egységek (többség-kisebbség) egyformán kiveszik részüket az anyagi javak termeléséből és a szellemi értékek létrehozásából, akkor a józanész törvénye szerint egyformán kell részesülniük is azokból. Morálisan nem igazolható az az „igazságszolgáltatás”, amely más-más normákat (kettős mércét) alkalmaz a társadalom különböző kategóriáinál, csoportjainál. A társadalmi-emberi igazságosságot egyedül a méltányosság biztosít(hat)ja.

Amikor egyenlőséget mondunk, nem egyenlősdire gondolunk, hanem a lehetőségekben rejlő (esély)egyenlőségekre.

A javak birtoklása s a hatalom gyakorlása csak a méltóság látszatát keltette a múltban, és kelti ma is ott, ahol ezek nem az emberségben való gyarapodást szolgálják. Csak a történelemben kialakult helyzet okán tűnik úgy, hogy mindig a hatalmas a méltóságteljes, holott a méltóság emberi-erkölcsi magatartás, nem pedig a körülmények kedvező alakulása révén keletkezett, társadalmilag megkülönböztetett, kitüntetett helyzet.

Túlságosan gyakori, hogy ne mondjuk, mindennapos volt a história folyamán a hatalommal s a „helyzettel” való visszaélés ahhoz, hogy ez a gyakorlat ne az emberi mivolt ellen intézett merényletnek minősüljön.

Fenntartás nélkül valljuk a kőnigsbergi zsenivel, hogy az ember sohasem lehet (csupán) eszköz, hanem mindig cél is. A pusztá eszközlét méltatlan az emberhez. Ilyenformán embertelennek minősül az a társadalom, amely tagjait pusztá eszköznek tekinti, ellenkezőleg: az emberiséget szolgálják azok a társadalmi alakulatok, amelyekben az ember mindinkább cél és egyre kevésbé eszköz.

Persze csak képzeletben létezhet olyan világ, ahol az ember kizárólag cél. Hisz a kitűzött feladatokat is nekünk, embereknek kell elvégezni. Csupán arány kérdése volna az egész? Lehetséges. De ha így van, akkor ezt az arányt, a kívánatosat, bármily egyszerűnek tűnik is, még nem tudta kialakítani a történelem.

Az emberi méltóság az igazságosság és a szabadságszeretet frigyéből sarjadt ki, ezért idegen tőle a szolgálai megalázkodás s az önhasznot kereső megalkuvás. A benne lappangó hübrisz csak a felületes ember szemében tűnik botor gőgnek vagy megátalkodottságnak, lényegében nem más ez, mint jobbító célzatú tettekeszség.

A méltósághoz szellemi és erkölcsi önállóság dukál, s aki ezt feladja és nemtelenül megalkuszik, előbb-utóbb felmorzsolódik. „Szabadság nélkül nincs az embernek legkisebb méltósága is, nincs egy fő célja, amelyre törekedjék, nincs egy fő rendeltetése.” (Köteles Sámuel, 1770-1831)

Úgy tűnhet, mulandó jelenséggel van dolgunk, hogy tudniillik a méltóság az egyénnel együtt enyészik el. Nem így van, mert benne foglaltatik ez egész kultúránkban, eleink jobbra irányuló törekvéseinek „néma lenyomataiban”. Amelyek menten életre kelnek, mihielyt ilyen szándékkal közeledünk feléjük. Ezért nemcsak kíváncsatos, hanem szükséges is a történelmi menetelésben időről-időre számba venni és újraértékelni múltunkat.

A múlt örökségének kritikai ápolása egyik fő biztosítéka lehet annak, hogy kevesebbet és kisebbeket tévedjünk. A magunkba szervesített múltbeli örökség nemcsak gazdagít bennünket, hanem megkönnyíti számunkra a történelmi tájékozódást is, azt tudniillik, hogy jövőnket múltunkkal és természetünkkel összhangban formáljuk.

Fentebb már jeleztük, hogy nemcsak az egyes embereknek, hanem a népeknek, nemzeteknek, nemzetiségeknek, nép- és nemzettörödékeknek is megvan a maguk méltósága.

A méltóságtudat a mindenkori történelmi közösségek önérzetének a barométere, amely, ingadozván, azt is jelzi: növekedőben vagy fogyóban van-e azonosságtudatuk.

Valójában mi történik akkor, amikor az egyént már nem foglalkoztatják a maga és közössége sajátosságai, a másoktól megkülönböztető, de az egész közösséget gazdagító minősége, kiléte? Azt hiszem, ilyenkor esik szét az egyéniség, de az is lehet, hogy ez az önfeladáson túli ama állapotot jelzi, amikor az individuum már elfáradt viaskodni a sorssal. Egyébként is kérdéseket csak a legjobbak szoktak feltenni maguknak. Mert bár az ember méltóságra születik, távolról sincs mindenki méltóságának tudatában.

Minél tudatosabbak valamely történelmi közösség tagjai, annál tisztábban látják a teendőket is, amelyek mindig az életből, a létszükségletekből fakadnak. A tennivalók tudatosítása állandó feladat, amint a méltóságért folytatott küzdelem is az.

Az élet mindig újabb és újabb formáit hozza létre az embertelen gesztusoknak, viszonyoknak, helyzeteknek. Éppen ezért a társadalmi viszonyok szüntelen humanizálásáért vívott küzdelemre az egyénnek is fel kell készülnie. Megfelelő magatartást kell kialakítanunk. Aki csupán az élet napfényes oldalát – például az anyagi biztonságot – (milyen viszonylagos ez is!?) – keresi, és nem lát vagy nem hajlandó túl nézni saját portája határán, arra ebben a küzdelemben nemigen lehet számítani, mert morálisan nem eléggé szilárd. Példaképünk csakis az olyan ember lehet, akiben van elég lelkierő és elhatározás, hogy kiálljon saját maga és mások méltóságáért.

Hogy szolgálhatom legjobban népemet? Nyilván úgy, hogy önmagamat adom. De hogy adjam leginkább, legteljesebben magamat? Önönmagammal való teljes azonosságban.

Hogyha ez így van, vagyis ha az egyetemeshez mindig a partikulárison keresztül vezet az út, akkor csakis sajátosságaim maximális kibontakoztatásával (saját etnikumomba beleszövődve és nem azt megtagadva vagy kikerülve) járulhatok hozzá a legeredményesebben és a legteljesebben az egész közösség, népem, nemzetem, közvetve pedig az emberiség boldogulásához. A történelem ezt látszik igazolni.

A közös küzdelem mindig olyankor bizonyult a legeredményesebbnek, amikor a kölcsönös tisztelet, az egymás megbecsülése, a sajátosságok fel- és elismerése, valamint azok tiszteletben tartása a leginkább érvényesült. Lehetséges, hogy ennek a tudatosulása magyarázza azt is, hogy értelmiségünk legjavát, Apáczaitól s tán még korábbról, a vállalásos erkölcs ideái és normái vezették, irányítják.

Higgyük, hogy így van!

EGY OTTHONTALANNÁ VÁLT DILEMMÁI

A Ceausescu rezsim idején Erdélyben, Romániában mindenki nélkülözött, de szenvedni az intelligencia, az író- és művészársadalom szenvedett legtöbbet. Ami érthető, ha arra gondolunk, hogy a tollforogatók színe-virágának élet- és alkotói ideálja (sokuknál a kettő ugyanegy) mindenekelőtt a nemzeti közösség létállapotának, múltjának, jelenének és reménylett jövőjének írói-művészi kifejezése, az az értékteremtő tevékenység volt, aminek a gyakorlásától a totális hatalom szinte teljesen megfosztotta. Attól tiltotta el, ami – kisebbségben,

jogfosztottságban – a lehető legfontosabb mind az elnyomott közösségnek, mind a neki elkötelezett alkotó embereknek.

Az ismétlődő és szigorodó romániai tiltások dacára és annak ellenére, hogy a szocialista Magyarország felső politikai vezetése – erkölcsileg eléggé el nem ítélt módon – évtizedekig, akartan, teljesen magára hagyta a nemzet határon túlra szakadt részeit, az erdélyi és a mindenhonnan kisebbségi magyarok lelkiállapotának és aspirációinak legfontosabb barométere az íróársadalom volt.

Egyáltalán nem véletlen, hogy elsőként az ő soraiban érezték úgy a legtöbben, hogy szilenciumra, tétlenségre ítélve nemcsak méltatlan, de lehetetlen is élni. Az emberi méltóság és szabadság sárba tiprása ellen személyes döntésükkel tiltakozók közül sokan azt sem tudták, mit hoz számukra a jövő, mégis arra törekedtek, hogy minél előbb véget vessenek kiszolgáltatottságuknak.

Látva az egymás nyomába lépő menekülőket, az erdélyi magyarok elűzésének kiagyalói epés mosollyal dörzsölhették tenyerüket, hisz elérték, amit tervbe vettek: ismét kevesebb lett Erdélyben a magyar.

Gyakoriak voltak akkoriban a gyötrelmes nappalok és a kínzó fehér éjszakák a transzszilván magyarok körében. Sokan úgy döntöttek, hogy véget vetnek a megalázásoknak, családotól áttelepülnek Magyarországra vagy máshova. Akik elszánták magukat a nagy lépésre, a hatalom nyomban eltávolította munkahelyükről a kivándorolni készülőket. Ha valaki úgy döntött, végleg távozik Romániából, és másutt próbál otthonot találni magának, számíthatott rá, hogy legalább másfél-, két évig kuli munkával kell, hogy megkeresse a betevő falatot magának is és családjának is. Aki felkerült a véglegesen távozók listájára, az a központi és a helyi vezetők, illetve a nacionalizmus mákonyával elbutított többségiek szemében „hazaáruló” lett. Nyilvánosan utálható, sőt, utálandó ellenség. A hivatal azt a luxust is megenged(het)te magának, hogy, esetenként, igen sokáig utálkozzék. A diktátor adott a látszatokra: hivatalnokhada, felső utasításra, húzta-halasztotta az ügyintézkést, hadd lássák a sárgolyó boldogabb felén, hogy a szocialista Románia „nehéz szívvel” válik meg még a „legelvetemültebb” polgáraitól is. Berendelve, a remény és a kétségbeesés közt vergődő szerencsétlent megkísérelték „meggyőzni”: ugyan miért távozna hazájából, hisz az a társadalom, amelyben él, „a létező világok legjobbika”. Kelet Svájcban „jogegyenlőség” van, amit az „őshonos” románok mellett a „más ajkú románok” is élvez(het)nek. Persze a homogén nemzet-állam álomképét kergető totális hatalom a színpalak mögött már jóval azelőtt, semhogy e galád színjátékot eljátszatta volna a menekülőkkel,

minden kisebbségi viszonylatában, kiváltképp, ha a kitelepülő magyar volt, eleve eldöntötte: „mehetsz, távozz, sőt, takarodj!”

Akik a súlyosbodó nyomor és lelki típrás ellenére is otthon maradtak (ők voltak a nagytöbbség), erkölcsileg és a megmaradás tekintetében helyesen, erényesen cselekedtek. Mindegy, ki miért maradt. Azért-e, mert földje volt, és földjét senki sem veheti a hátára, vagy olyan volt a hivatása, hivatala, hogy – gondolva egyet – nem húzhatott „nyúlci-pőt”, esetleg úgy gondolta, ha sikerül gyermekeit biztonságba helyezni, ő egyelőre marad, netán ősei csontjai, az emlékek kötötték elszakíthatatlanul az ősi rőghöz, avagy elég erőt érzett magában ahhoz, hogy a reménylett győzelem hitével továbbra is farkasszemet nézzen a Kimerával..., a lényegyet illetően mellékes. Aki maradt, az pusztá jelenlétével is a helytállók táborát gyarapította, eleink vérrel-verejtékkel megvett ősi földjét őrzi.

A múlt század nyolcvanas éveinek második felében, amikor a kiűzetés tömegessé vált, az erdélyi magyar ember mellett ijesztő gyorsan ritkultak az ismerős arcok. Barátok tűntek el egyik hétről a másikra, tántogó úrt és fokozódó idegenség-érzést hagyva maguk után.

Mint említettük, elsőként, nagyobb számban, értelmiségiek szánták el magukat az áttelepülésre, kivándorlásra. Életviteléből következően a társadalom valamennyi kategóriája közül az intelligencia a legmozgékonyabb. Igazat mondunk, ha azt állítjuk, hogy a diktatúra, embertelen intézkedéseivel a társadalom egészét megnyomorította, de a leg-súlyosabb csapásokat a magyar kisebbségre, közelebbről az értelmiségre mérte, amikor sátáni tiltásaival elviselhetetlenné tette helyzetét. A magyar író, történész nem írhatott saját történelméről, szellemi, művelődési örökségünket tabuvá téve, számos azonosságutdatot erősítő kulcsfontosságú mű nem születhetett meg.

A hetvenes évek vége fele történt, hogy egy kávéházi négyszem-közi beszélgetésen az egyik igen jelentős erdélyi magyar epikus a szó szoros értelmében sírva fakadt:

– *Itt van a fejemben teljesen készen egy történelmi regény, és nem tudom megírni.*

– *Miért? – hüledezett partnere.*

– *Azért, mert amit el kellene mondani, azt nem szabad, amit pedig szabad, azt nem érdemes.*

(A regény a kommunizmus bukása után, a kilencvenes években jelent meg.)

Voltak, akik kivárára rendezkedtek be, és az asztalfióknak dolgoztak – igaz viszont, hogy nagyon kevesen. Tudniillik megfelelő alkotói

légkörhöz nélkülözhetetlen az író és az olvasó közti élő kapcsolat, a folyamatos visszajelzés, különben az író, a művész nagyon könnyen egybeníto, süket vákuumba kerülhet.

A totális diktatúra eredendően nem a felvevő piacot tette tönkre, az alkotót nem engedte kibontakozni, aminek szükségképpen következménye lett a felvevő piac tönkremenetele. A nyolcvanas években szinte egyetlen igazán jelentős új magyar irodalmi mű sem volt kapható az erdélyi könyvesboltokban. A két világháború között még virágzó kisebbségi magyar szellemi élet a nyolcvanas évek második felére teljesen kiszorult az agoráról, jobb időkre várva magánműhelyekbe, szűk baráti körökbe húzódott vissza. A szellem munkását kiemelték lételeméből, elvették tőle a hiteles értékek teremtésének a lehetőségét, a tömegeket pedig arra kárhoztatták, hogy – képletesen szólva – egy közlekedési jelzőtáblák nélküli, kátyúkkal teli országúton meneteljenek – reménytelenül. A felső vezetés feltett szándéka volt: megfosztani a nyáját a pásztoroktól, hogy mielőbb szerteszedjen, vagy ha ez nem megy, könnyű szerrel elbánhassanak vele.

Az erdélyi magyar (alkotó) értelmiségi – döntően – nem azért hagyta el szülőföldjét, hogy másutt kényelmesebb, jobb egzisztenciát biztosítson magának. Mindig is voltak és lesznek olyan emberek, akik méltóságuktól megfosztva, megalázott állapotban nem tudnak, vagy nem hajlandók tovább élni.

Ha igaz az a megállapítás, hogy az író- kevés kivételtől eltekintve – nem igen tud szívből másról írni, mint annak a közösségnek a küzdelmeiről, bánatairól és örömeiről, amelyből maga is vétetett, akkor az is igaz, hogy a Magyarországra, vagy távolibb országokba távozott erdélyi alkotó személyiségek általában továbbra is ugyanazt a közösséget szolgálják, amelyből kényszerűen kiszakadtak, amelyet akkor is ugyanúgy szolgáltak volna, ha történetesen otthon maradnak.

A menni vagy maradni dilemmáját fájdalom és megrázkódtatások nélkül nemigen döntheti el senki. Ugyan ki ne tette volna fel magában a szívbe markoló kérdést: szabad-e otthagynom azokat, akikkel sorsközösséget vállaltam?

Bonyolítja a helyzetet, hogy a menni vagy maradni kínzó kérdése nemcsak az egyén, a család és a közösség oldaláról közelíthető meg, hanem a közösség, a nemzetrész felől is. Ráadásul mindezek még össze is fonód(hat)nak. Ha elfogadjuk, hogy az egyén és a család vonatkozásában ez jobbra magánügy, a nemzetrész tekintetében a kérdés így is megfogalmazható: Szabad-e cserben hagyni egy nemzetrészt akkor, amikor annak legnagyobb szüksége van a segítségre?

De cserbenhagyás-e a kényszerhelyzetben tett lépés, ha, mint látjuk, egyféle belső kényszer hatására, az író, a művész idegenben is ugyanazt a közösséget szolgálja, amelyből fizikailag kilépett ugyan, de lélekben és cselekedeteiben vele végleg eggyé forrott?

És az is igaz, hogy nem mindenféle helyben maradás feltétlen helytállás. A helytállásnak nem a fizikai jelenlét az egyetlen és legfőbb ismérve. A helytállás tudatosságot feltételez, átgondolt küzdelmet jelent egy magasabb rendű célért. Vannak dolgok, amelyekért valóban csak helyben lehet eredményesen küzdeni, de vannak olyan helyzetek is, amikor a kitűzött célokért másutt lehet eredményesebben síkra szállni.

Túl bonyolult dolgok ezek ahhoz, semhogy megkísérelnénk, akár csak futólag is, megnyugtatóan megválaszolni.

A végső számvetést mindenkinek magának kell elvégezni. Az embert nem az ilyen-olyan szóbeszéd, miegyebek, hanem mindig tettei alapján kell és szabad megítélni, értékelni.

A SZOKÁS – HATALOM

Nemcsak a tudás (F. Bacon), a szokás is hatalom. Még hozzá akkora, hogy nem is tudnánk létezni nélküle. Személyes kapcsolatainkban és a kisebb-nagyobb közösségek tagjaiként egyaránt gyakoroljuk, követjük, éljük a különböző embercsoportok jellemző élet- és cselekvésmódját, az ott uralkodó szokásokat. Amelyek távolról sem írott törvényekben, paragrafusokban rögzített cselekvésmódok, viselkedés- és magatartásminták, hanem az élettevékenységeknek személyiségünkkel szervesült olyan formái, amelyekbe vagy beleszületünk, vagy át vesszük őket, vagy mi magunk alakítjuk ki, másokkal együtt.

Ha valami általánosan elterjedt és elfogadott, ha tehát az a valami szokásban van, akkor a kintől érkezők többnyire azért (is) igyekeznek idomulni a csoport törzsökös tagjaihoz, hogy megelőzzék a menet közben jelentkező esetleges súrlódásokat, összeütközéseket. A szokások összehangolják a kisebb-nagyobb közösségek tagjainak ilyen-amolyan megnyilvánulásait, akik – anélkül, hogy kutatnák vagy ismernék ilyen cselekedeteik mélyebb okait – ugyanúgy vagy hasonlóan ítélnék meg bizonyos tetteket, magatartásformákat, viszonyulásokat.

A szokások világa dinamikus univerzum. Szoktuk is mondani: szokássá válik, szokásba jön, lábra kap, fennmarad, meghonosodik, divatozik, kimegy a szokásból; beszélünk szokásformáról, szokásjogról, közszokásról, népszokásról, nyelvszokásról; vannak országos és helyi, városi és falusi, üzleti és egyéb szokások; szokásokat felveszünk és elhagyunk; lehetünk a szokások rabjai és cselekedhetünk az uralkodó szokások ellenére. A szokások át- meg átszövik a társadalom életét.

Bizonyos érdekektől és szükségletektől hajtva az emberek szabályos magatartásformákat vesznek fel, amiket többé vagy kevésbé betartanak, betartatnak és átadnak. Azokat, akik az uralkodó szokásokra fittyet hánynak, rendszerint vagy megszólják, vagy kinevetik, vagy kiutálják, vagy kiközösítik, valahogyan megbüntetik, elítélik. Spinozát, a filozófust azért közösisítette ki a hollandiai zsidók hitközsége, mert a közösség hitvilágával ütköző, eretnek nézeteket vallott a vallásról.

A szokások két alapvető jellegzetessége, hogy legalább egy embercsoporton belül elterjedtek, és ott, ahol elterjedtek, kötelező érvényűek.

A kialakult szokás valamely egyénnel szemben akkor ölt kötelező szabályjellegűt, ha az illető még nem azonosult vele; ha számára az a bizonyos szokás még nem vált természetessé, természetévé.

Minél kisebb az egyén viszonylagos önállósága, ott annál erőteljesebb a szokás szabály- és kényszerítő jellege.

Mennél nagyobb az egyén viszonylagos szabadsága, annál kisebb a szokás kötelező érvénye, jellege, ereje. Ma az olyan bagatell dolgokon már csak mosolygunk, mint az, hogy régen faluhelyen nem volt megengedett (nem volt szokás), hogy a leány egyedül menjen a bálba. Ha valaki mégis megtette, falusfelei megszólták, kinézték, megbélyegezték.

Apor Péter a *Metamorphosis Transilvaniae* című munkájában kárörvendően derül az új szokásokkal kísérletező feltűnni vágyókon: „*Téli kesztyűt ki párdúc bőrből, ki hiúz bőrből viselt, az nyári kesztyűnek híre-helye sem volt, ha valakinél nyári kesztyűt láttak volna, bolondnak mondták volna. Jut eszemben, egyvalaki viselni kezdte vala az nyári kesztyűt, csúfolni s kacagni kezdték vala, s szégyenletiben letev.*”

Másutt ugyanazért marasztalja el az író a bájaikat mutogató, magukat kellettő merész asszonyokat, lányokat: „*Nem volt akkor ráncban szedett, egész mellyű ingek az asszonyoknak, hanem az ingek elől meg volt hasítva, annak kötője volt, s úgy kötötték meg az nyakoknál, mert akkor éppen az nyakokig volt fel az ingek, nem bocsátották úgy zsibvásárra az csecseket szemtelenül, mint az mostani asszonyok és leányok,*

hogy csaknem egészen, többnyire félig nyakok, csecsek meztelenül úgy áll, mintha éppen az férfiakot kénálnák csecsekkel.”

Századokkal előbb, amikor a társadalmak mozgása mondhatatlanul lassúbb volt, mint napjainkban, az emberek komolyan vették és általában tiszteletben tartották a faluban vagy másutt uralkodó szokásokat. Ajánlatos is volt betartani őket, mert az együttélés egyezményes normáira fittyet hányó engedetlenkedőket könnyen pellegérré állították.

A társadalmi mobilitás növekedésével a szokások folyamatosan vesztettek/veszítenek erejükből.

A szokás követelmény jellege komolya(bba)n akkor merülhetett fel először a történelemben, amikor a társadalmak az individualizmus irányába kezdtek elmozdulni. Amikor egyesek (eleinte kevesen, később egyre többen) kezdtek másképp viselkedni, élni, mint a hagyományok, a szokások tisztelőinek döntő többsége.

A szokás az erkölcs viszonylag szilárd, csak lassan változó része. Ezért fordulhat elő, hogy a szokás még mindig normaként működik, amikor a szokást létrehívó érdek már régen megszűnt. Fejlődőképes társadalmi szervezetekben a szokásteremtő érdekek közül az objektív – a valóságos szükségleteket kifejező – szokások dominálnak, legalábbis azok vannak túlsúlyban. Ilyen volt például egyes törzseknél az emberölés szokásának korlátozása a történelem hajnalán. Bizonyos indián törzseknél – létérdekből – szigorúan tiltották a közösségen belüli emberölést. De ugyanazt megengedték, sőt szorgalmazták más (elenséges) közösségekből.

Más nemzetségeknél (japánok, eszkimók) viszont az volt a szokás, hogy a kisközösségek megélhetését veszélyeztető idősöket – mint hasznavehetetlen ballasztot – kiiktatták a csoportból: kivitték őket valamilyen elhagyott helyre, ahol veszni hagyták. Nyíró József egyik novellájában az öreg székely belátja, hogy immár fölöslegessé vált, csak teher a családban, ezért rászánja magát és elmegy meghalni a bűdös-barlangba, hogy jusson több kenyér a család fiatalabb tagjainak.

Hasonló szemlélet uralkodott egyes háborúskodó törzseknél. Spártában a nyomorék, beteg vagy gyenge testalkatú gyermekeket letaszították a Taigetoszról. Ma az ilyesmit borzalmasnak, embertelennek, mélyen erkölcstelennek érezzük és szigorúan elítéljük, de akkor és ott a világ legtermészetesebb dolgának számított. Mert mások voltak a jelenséget kiváltó okok, körülmények.

Amikor valamilyen érdek létrehoz egy szokást és az általánossá válik, gyakran megесik, hogy az őt létrehozó érdek elhalványul és eltűnik a szokást gyakorló emberek tudatából. Meleg égövön, egészség-

ügyi okokból, tilos volt a disznóhús fogyasztása. Manapság ezt semmilyen higiéniai követelmény nem indokolja, a szokás mégis él, és a váláserkölcс kifejezője lett. A meghonosodott szokás az őt létrehozó érdek nélkül is spontánul továbbhathat. Ezért olyan bonyolult és hosszadalmas munka néha visszakövetkeztetni arra, hogy egy-egy szokás milyen érdek kifejezőjeként keletkezett.

Eddig differenciálatlanul szóltunk a szokásokról, viszont osztályozva, különböző típusokba sorolhatjuk őket. Ilyen alapon beszélhetünk erkölcsi szokásokról, erkölcsi konvenciókról és egyszerű formaságokról.

A három típus közül kétségkívül az erkölcsi szokások a legfontosabbak, mert a társadalom életének lényeges morális tartalmait fejezik ki.

Az erkölcsi konvenciók azok a sajátos formák, amelyekben az erkölcsi tartalmak rögzítődnek (udvarlás, eljegyzés, házasságkötési szertertartások). Jóllehet a konvenciók koronként változnak és kultúrkörönként különböznek egymástól, mint formák, illetve foglalatok állandóbbak (konzervatívabbak) a szokásoknál. Innen ered a konvenció szó pejoratív mellékíze.

A formaságok – a divat, az illem, az etikett, a vallási szokások egy része, a rítusok és a babonák nagy része – a társadalom életében nem jelentős erkölcsi tartalmakat fejeznek ki.

A szokás – hatalom, jeleztük fennebb. Az emberek az érdekeik által meghatározott szokások láncában élnek. Egyes szokások szinte elviselhetetlenül megnehezíthetik az életet, mások viszont...

Úgy tűnik, hogy sokak számára az élet épp akkor és az által válik elfogadhatóbbá, komfortosabbá, amikor hódolni kezdenek bizonyos szokásoknak.

Az emberiség a szokásokkal egyszerre született, és velük együtt fog eltűnni a beláthatatlanban.

Viszont az, hogy mit tettek s főleg mit tesznek az emberek a rossz szokások leküzdéséért, hogyan, mi módon teremthetnék magukat újjá, jobbá, alighanem örökre nyitott kérdés marad.

MENEKÜLÉS A SEMMIBE

Tovább tanulni nem óhajtó érettségiző fiútól kérdezi a riporter: hol szeretne dolgozni? Olyan helyen – hangzik a válasz –, ahol nagyon gyorsan nagyon sok pénz lehet keresni.

Hallva a hebehurgya választ, belém nyilallt a múlt emléke. A második nagy háború után fémipari szakiskolásként hetente csak háromszor kaptunk kenyeret. A dohos tengeri lisztből készült málé pedig olyan keserű volt, hogy egy idő után már nem ment le a torkunkon, és korgó gyomorral dühösen addig csapkodtuk a mennyezetre és a falakra a sárga kenyérpótlót, amíg a kantinterem “bele nem sárgult”.

A múlt század ötvenes éveinek közepén újdonsült szakmunkásként 250 lejt kerestem, amiből 100-at albérletre kellett fizetni. Megmaradt pénzem hamar elfogyott, ezért ebédidőben a munkagépem mögé bújtam, mert szégyelltem munkatársaim előtt, hogy nincs egy betevő falatom sem. Az öregebb szakik persze hamar rájöttek a “bújóska” titkára, s azután delente nekem is törtek a maguk szerény harapnivalójából. Akkor és ott éreztem először, méghozzá közvetlenül a gyomromon, az igazi “munkásszolidaritást”.

Gépkocsim nem volt, ma sincs, és tudom, most már sohase leszek gazdag. De boldog vagyok, ha meghallgathatom a *Galántai táncokat*, az “*Eroica*”-t, a *Bánk bánt*, és elolvashatom a *Karamazov-testvérek*-et vagy Wass Albert meghatóan szép regényeit.

Dehogy is vágyom én vissza azokat a nehéz időket, hisz koldusszegények voltunk, de azért valahol mégis boldogok. Mert a lehetőség, hogy képezhetjük magunkat, jócskán feledtette velünk a súlyos nélkülözéseket, nyomort.

Őszintén sajnálom azokat a mai fiatalokat, akiknek mindenük a pénz. Sajnálom és félttem, és nem tudom, mit gondoljak arról a nevelési módról és oktatási rendszerről, ahonnan ilyen életszemléletű fiatalok kerülnek ki, tömegesen.

Egy jócskán öregedő ember élettapasztalatával mondom: megkísérteni akár a lehetetlent is, hozzátartozik az élethez. De mindenáron a lehetetlenre *vágy*ni, oktalanság és felelőtlenség. Csak azt szabad akarni, ami megvalósítható. A nem természetes és nem szükséges vágyak esztelen hajszolása előbb-utóbb személyes drámákhoz vagy tragédiához vezet.

Az ifjúságra pedig mi sem jellemzőbb, mint a nyitottság: a felfokozott érdeklődés, a megismerés- és felfedezés-vágy, ami a világ legtermészetesebb dolga.

De az élet nem a határtalan lehetőségek birodalma. Ha tudom, hogy feltrancsíroz, nem ugrom a vonat alá csak azért, hogy “átéljem azt az élményt!” Aki képtelen ellenállni a Szirén csábító énekének, és követve a csalóka hívó hangot, hajlandó elmenni az örvény pereméig, annak kevés esélye marad arra, hogy visszaevezzon biztonságosabb vizekre.

Minden tisztelet azoknak, akik okosan felismerve a rájuk leselkedő halálos veszélyt, elég erősek ahhoz, hogy idejében megálljt parancsoljanak maguknak, megmentve így az életüket. “Kétségbeesetten kerestünk valamit – így az egyik vallomástevő volt drogos. – Kerestünk valamit a semmiben, de csak semmit fogtunk. Oly tökéletesen, hogy a Semmi már-már tökéletesebbnek tűnt, mint a Valami. Szétfeszítettük a pillanat nikkellárcsait, darabokra zúztuk az idő érzéketlen tükörfalait és csak táncoltunk vadul az élő halálba. Az Istent akartuk és menekültünk tőle. Megálmodtuk magunkat. Aztán lassan, nagyon lassan felébredtünk.”

Töprengve a szomorú jelenség fölött, igyekszem belelátni ebbe a nekem teljességgel ismeretlen irracionális világba. Próbálgatom, de nemigen megy. Úgy látszik, az igyekezet itt kevés az eligazodáshoz. Dante poklának hierarchikus rendjében még különösebb nehézség nélkül eligazodtam, de itt, bárhonnan közelítem is, mindenütt homályló kód és gomolygás fogad. Hiába kopogtatok, unszolom magam: más, mint szenvedés és némi “kéjérzettel” elegy ilyen-amolyan delíriumos vízió, nemigen tárul elém.

Vigasztal viszont, hogy nemcsak én vagyok így vele. „Bár számos kutatás foglalkozik a drogfogyasztás kialakulásával, a család, a kortárskapcsolatok, az agyi mechanizmusok, a személyiség, a genetika ezen folyamatban játszott szerepével, magáról az élményvilágról, a droghasználó szubjektív élményeiről, érzéseiről keveset tudunk. Ez az a terület, ahová a tudományos kutatás nehezen ér el, eszköztára is sokszor csődöt mond, ezt a világot nehéz a tudomány nyelvére lefordítani. Ebben a világban, a szórványosan megjelenő irodalmi művektől eltekintve, többnyire csak a klinikus nyerhet betekintést” – olvasom egy helyütt.

Örömdetes, hogy a Drogambulancia és Családterápiás Központban beinduló „irodalmi és képzőművészeti alkotóműhely” segítő jobbot nyújtott azoknak a fiataloknak, akik a tiltott szerek rabjaivá váltak, de meg akartak szabadulni tőle. Ez a legjobb bizonyíték arra, hogy „*az alkotóműhely működése, ha csak egy rövid időre is, többekben feltámasztotta az alkotó- és életkedvet, többeket felrázott a drogos létforma tespedtségéből, kiszabadított a kemény drogok egyhangú, ördögi kör-*

ként működő csapdájából. Voltak, akik elkezdtek újra zenélni, festeni vagy verset írni... A kábítószeres hatására felszínre kerülő és a legbensőbb élményvilágból táplálkozó alkotások – Csáth Géza, E.A. Poe, Andy Warhol, William Borrough – képviselhetnek olyan értékeket, amelyek méltán tarthatnak számot a nagyközönség érdeklődésére és figyelmére.”

Egy s más tisztázandó, azért álljunk meg itt egy szóra! A mintegy igazolásul szánt fenti hivatkozást én félreérthetőnek és félrevezetőnek érzem. Mert sem E. A. Poe, sem Csáth Géza, sem a többiek nem a kábítószernek köszönhetően lettek jeles vagy kivételesen nagy alkotók (Baudelaire, Rimbaud...), hanem azért, mert tehetségesek voltak. Ha tótágast állsz is, tehetség híján “műved” nem lesz több, mint kétes szagú izzadmány.

Fogadjuk el és nyugodjunk bele, hogy hiteleset és maradandót kevesen képesek alkotni. Akik bár kiválasztottak, nem biztos, hogy boldogok is. Mert alkotni gyönyörű kín és roppant felelősség. Illyés Gyula szerint az írás ott kezdődik, ahol felelősséget érzünk minden leírt szóért, mondatért. Ami nem is lehet másképp, hisz az alkotó exponált ember: “Kiállunk érte, mint a kémény: lássák” (József Attila). Az író, a művész tehetséggel megáldott-megvert ember lett azáltal, hogy valami szent „örület” folytán vállalja veszi közössége (népe, nemzete...) gondjait, terheit, és műveiben képviseli jogos törekvéseiket.

Az igazi irodalmi, művészi alkotásokat az teszi számunkra különösen kedvessé, azért bújjuk és csodáljuk, mert rólunk, nekünk és értünk szólnak, magas szinten, élményszerűen, hitelesen.

Azt, hogy a mákony hatása alatt az írókból, művészekből felszínre kerülhetnek olyan élmények is, amelyek egyébként örökre homályban maradnának, elismerem. De azt, hogy kizárólag a kábítószer hoz ki belőlük a társadalom számára nagyon fontos élményeket, értékeket, nem tartom valószínűnek és elhihetőnek.

Az igazi művészt az különbözteti meg a sarlatántól és az áldozattól, hogy *arccal az életnek* él, noha lelke mélyén elvágódik egy emberibb világba. A megszenvedett mindennapok és az erkölcsileg-emberileg érvényes elképzelt valóság, a tényleges és az ideális között ingázik (“az igazat mondd, ne csak a valódit”), hogy a megélt létevényeken túl felragyogtassa számunkra a virtuális igazságokat. Ezt az erkölcsi irányítót követve nemesed(het)ünk magunk is, és válhat emberibbé a világ.

Nos, éppen ezt az *arccal az élet* felé fordulást hiányolom a delíriumos állapotban keletkezett írásokból. Aminek az lehet a magyaráza-

ta, hogy a szerzők, ahelyett, hogy bátran szembenéztek volna az élet nehézségeivel és megpróbáltatásaival, meghallva a Szirén hívó hangját (a kábítószer keltette beígért gyönyörökre gondolok), menten feladták a maguk tán még ki sem alakított harci állásait, és menekülni próbáltak.

Hová? „Kétségbeesetten kerestünk valamit. Valamit a semmiben...” Nyilván azért nem találták meg („...de csak semmit fogtunk.”), mert nem az ember világában keresték azt a hiányzó bizonyosságot („valamit”).

Bármennyire kegyetlenül és igazságtalanul bánik is velünk sokszor az élet, gyógyírt csak itt kaphatunk a sajgó sebekre. A gyönyört ígérő Szirén csalogató hangja szépen csengő hazugság. Csókjának gyümölcse – a Semmi. Csakhogy a Nem-lét, a halál nem megoldás!...

Megdöbbenő, mennyire magányosak ezek a fiatal szenvedélybetegek. Közöttünk járnak-kelnek, de egészséges kapcsolatok nélkül egy süket légüres térben élnek. A Semmi, amit bálványozva kerestek, pusztán negáció. Ezért lett légyen mégoly mívesen megmódolt is egy-egy vallomás, novella vagy vers, tisztító katarzis helyett, sajnálatot és szálnalmat érzünk az ilyen szerzők többsége iránt.

„Oly szomorú embernek lenni” – mondja Ady. Valóban: az emberlét egyszerre gyönyörű és mélységesen szomorú. Mert az ember az egyetlen lény, akinek fogalma, képe van önmagáról és létezésének végességéről. Ez utóbbi ellen minden ízével tiltakozik is, habár tudja, hogy a kényszerű és egyenlőtlen küzdelemből ő kerül ki vesztesen. Felfogni felfogjuk, de képtelenek vagyunk elfogadni, hogy a racionálissal miért függ össze egzisztenciálisan az irracionális, az étellel a halál, a „Valamivel” a „Semmi”?

Amíg ezt a fel nem oldható ellentmondást a hit vagy a hiedelem békévé oldotta, nem is volt különösebb baj. Mai túlracionalizált és fenekestül felfordult értékrendű világunkban azonban a végső megoldásokat kereső nyugtalan lélek könnyen kerülhet olyan helyzetbe, hogy legfőbb létélménye a társtalanság, a világba dobottság, a kivetettség és idegenség, valamiféle kozmikus bizonytalanság. És aki nem találja meg azt az áhított archimedesi pontot, amelybe kétségbeeséseiben megfogózhatna, szinte természetes mozdulattal nyúl a szurrogátumok, a kábítószeresek után.

Van-e gyógyír erre a világméretű járványra? Megoldásnak nyilván kell lennie, még ha ez pillanatnyilag meghaladja is a képességeket. Nem kétséges, hogy helyre kellene állítani például a világ felborult értékrendjét; feladni a mindent eluraló haszonelvű gondolkodást, valódi

tartalommal megtölteni az elsivárosodott érzelmi életet; új és hiteles értékdimenziókat nyitni az ifjúság előtt...

Fiatal barátaim, kik lehetőleg kevés munkával nagyon gyorsan nagyon sok pénzt szeretnétek keresni, óva intelek titeket – ne áhítozzatok rá! Ez a vágy ugyanis tisztességes úton nem teljesülhet. De talán még ennél is nagyobb veszélyt jelent, hogy a belétek plántált csillapíthatatlan pénzéhség, bizony könnyen a Semmibe lökhet benneteket. Hagyjatok hát fel a biztos csömörbe és fásultságba torkolló fogyasztói hedonizmussal! Nézzetek bátran szembe az élettel, és igyekezzetek az értelmes munka révén kiteljesülni. Mert – higgyétek el! – nincs nagyobb elégtétel, öröm és boldogság, mint az értelmes, tartalmas cselekvő élet.

TÖPRENGÉS AZ ERKÖLCSI SZABADSÁGRÓL

Nyárutó volt. Az alkonyi égbolt mélykék búráján egy gólya vitorlázott mesterien. Téres köröket húzott a felhőtlen égen, majd – mintha meggondolta volna – egy alig-mozdulattal eltűnt a kéklő messzeségben.

A kisfiú még hosszú percekig állt mozdulatlan az égi tünemény igézetében. A vágy, hogy ő is szárnyaljon, magával ragadta, és beleborzongott, amikor arra gondolt, hogy imént a lehetetlen alig karnyújtásnyira suhant el mellette.

A rezzenetlen csendben legelésző tehenek tejszagú fűtatása és ritmikus hersegő harapásuk neszezett...

Régi emlék!

Ha eszébe jut időnként, mekkora úr támadt benne akkor, amikor a végtelennek tűnő szabadság lenyűgöző látványa hirtelen eltűnt szeme elől, még most is elszontyolodik. Pedig sok idő, hosszú évtizedek teltek el azóta, és ma már jól tudja, hogy gyermekkori emlékének madara nem szabadságvágyból vitorlázott az ábrándok egén, csigázva képzeletét... Azzal is tisztában van, hogy az emberen kívül semmilyen élőlény nem fogja fel és nem éli át a maga mélységében és teljességében a szabadságot. Megérteni és átélni ezt a csodát, akarni a szabadságot, vágyódni utána és küzdeni érte, erre egyedül az ember képes.

Nekünk a szabadság a legfőbb öncél. Minden pozitív emberi cselekvés végső soron a szabadságra irányul. Valamennyi jóhiszemű szándék körötte gravitál.

A történelem a szabadságharcok vége-nincs folyamata, ami a Kimerával való örökös küzdelemként is felfogható. Mert nem elég kitűzni a zászlót, fel is kell tudni építeni és megőrizni a legfeljebb részben teljesülő legszebb álmokat, amelyekért annyian véreztek, és változtatlanul áldozzák életüket.

Mondják, hogy a demokrácia – ha hiteles, és nemcsak tetszetős jelzőkkel díszített talmi, jóléti társadalomnak hazudott manipulátum – a szabad élet ígérete, népek, nemzetek szabad életének előszobája. Hogy így van-e valóban, nem tudhatom. Ám ha így lenne is, az sem jelentené az emberiesedés netovábbját. Még a legtökéletesebb társadalom sem képes egymaga automatikusan megváltoztatni az emberek szellemi-lelki világát, erkölcsi arculatát. Ehhez magának az egyénnek kell felverekednie magát a humánus magasába.

Hisz az emberibbért folytatott küzdelemnek nemcsak külső tereuma van, léteznek belső fórumai is. Az, hogy életünk során mivé leszünk, nem pusztán a külső körülményektől függ. Az öntökéletesedés legfontosabb feltétele egyféle belső készítés, arra irányuló termékeny nyugtalanság, hogy felülmúljuk tegnapi önmagunkat.

Minél több, mennél teljesebb vagyok, annál felelősebben gondolkodhatok, mert árnyaltabban vizsgálódhatok és biztosabban ítélek meg a világ és a magam dolgait.

Ahogy nő a személyes szabadságom a közös ügyek intézésében való cselekvő részvételre, amiképpen erősödik mások bizalma irántam, úgy tolódnak ki felelősségem határai is. Minél önállóbbak, szabadabbak vagyunk, annál inkább felelősséget kell, hogy érezzünk és vállaljunk nemcsak döntéseinkért és tetteinkért, hanem szándékainkért is, különben a növekvő/terebélyesedő szabadság szabadosságba, anarchiába torkollik. Azonosulva a felbukkanó jogos követelményekkel, szinte észrevétlenül növünk fel az újabb és újabb feladatokhoz, szoktatjuk magunkat a szabadság felhágó grádicsaihoz.

Amde nem elég csupán fel- és megismerni az erényeket, gyakorolni is kell azokat. Csakis *a politikum és az etikum termékeny frigyéből* születhet meg és teljesezhet ki az örökké áhított hiteles emberi világ, az ideális demokrácia. Ami az ember tökéletlensége és gyarlóságaink okán mindig csupán teljesülőben lehet, az eszményi állapot örök-utópia marad.

Csak aki önmaga, az lehet erkölcsileg szabad. A meggyőződése ellen cselekvő sajnálatra méltó, kiszolgáltatott pária. Azok, akik például a 2004. decemberi 5-i népszavazáson eltaszították maguktól oltalmat

kereső külhoni nemzettestvéreinket; azok, akik Trianon nyomán kisebbségi sorba kényszerült magyar felebarátaiktól megtagadták a lehetőséget, hogy kettős állampolgárokként a nemzettesthez szervesüljenek; azok, akik ahelyett, hogy a kisebbségi lét viszontagságaitól testileg megviselt és anyanyelvükben megalázott, megtiport külhoni magyarokat örvendezve magukhoz ölelték volna, hogy több mint kilencven évnyi kilátástalanság után – szülőföldjükön maradván – immár az anyaország védőszárnyai alatt testben és lélekben megerősödjenek a kirekesztő fészekfogalókkal szembeni újabb küzdelmükre; azok, akik ahelyett, hogy agyonázott, didergő lelki nemzettestvéreinket, kopogtatásra, szó nélkül beengedték volna hajlékukba, farizeus módra így bátorították őket: „tartsatok ki!”; s „jó szándékuk” jeléül egy hitvány, szakadozott kis esernyőt nyújtottak oda nekik a fergeteg ellen; nos, azok, hitem szerint, megbocsáthatatlan bűnt követtek el. S akár undok önzésből tették, akár azért, mert gátlástalan politikacsinálók rútul becsapták őket, tettükkal az emberlét aljára süllyedtek. És nincs fórum, se hatalom, amely feloldozhatná őket, lemoshatná róluk ezt a gyalázatot! A hamis prófétákat pedig..., nos, őket a pokol mélysötét fortyogó bugyrai várják!...

Zrínyi Ilona raboskodása idején írt búcsúlevelében ekként intette fiát, a későbbi „Nagyságos Fejedelmet”, II. Rákóczi Ferencet: *„Te csak tanulj szorgalmasan, rajta légy, hogy a dicsőség koronáját elnyerjed. Nincs a világon szebb és dicsőbb dolog, mint a becsületes név és jó hír! Ez soha meg nem hal, hanem örökké él. A földi javak elveszhetnek – az nem baj -, de aki a becsületét veszttette, mindenét elvesztette...”*

Ezt a gyönyörű gondolatot mementóként kellene kifüggeszteni valami jól látható központi helyre, hogy álnok politikusainkat emlékeztesse a 2004. december 5.-i gyalázatos tettükre.

Mivel gondolkodó lény vagyok, előbb latolgatom a lehetőségeket, mert tudom, hogy a mérlegelés hozzásegít ahhoz, hogy kevesebbet és kisebbeket tévedjek. Az erkölcsi szabadsághoz vezető út első állomása annak felismerése, tudása, mi az, ami a közösség és a magam boldogulásához morálisan elengedhetetlen. Ami pedig erkölcsileg érvényes, az szükséges is, s mint ilyen, rám nézve kötelező. De nem azért fogadom el kötelező érvényét, mert az állam a törvény erejével úgy is bármikor rám kényszerít(het)i, hanem főképp amiatt, mert miután belsőleg azonosultam vele, azt szükségesnek, sőt elháríthatatlannak érzem.

Nehéz dolog felnőni egy feladathoz azért is, mert a kötelesség teljesítését rendszerint kényszerűnek, terhesnek érezzük. Dohogunk, sőt

tiltakozunk ellene. Ezért előbb át kell gondolni, át kell tudni érezni a teendőket a maguk mélységében és összetettségében, mert csak így ismerhetjük fel jelentőségüket. *A kötelességteljesítés pedig akkor válik meggyőződéssé, ha lelkileg egybeforrunk, azonosulunk vele.* Ez az azonosulás óvhat meg bennünket attól is, hogy mások ellen, a köz rovására cselekedjünk. A feladattal való belső azonosulás arra fog késztetni, hogy tiltakozzunk és kitartóan küzdjünk minden ellen, ami közösség-ellenes, minden olyasmi ellen, amit a nemzet elmarasztal vagy elítél.

Amit pedig gyakran ismételünk, szokásunkká, természetünké válik. Így alakul ki, szinte észrevétlenül, a magunk fölötti uralom, és válnak morálisan egyre inkább szabaddá. *Az erkölcsi szabadsághoz a meggyőződéssel keresztyül vezet az út.*

Válságos időkben, eszményvesztések idején – ilyen a mi korunk is – megrendülnek a hitek és meggyőződések, az erkölcsi szabályoknak és követelményeknek pedig megcsappan a jelentőségük az emberek szemében. Az általános elbizonytalanodásban gyakoribbá válnak az erkölcsi kilengések, zavarok. A magukkal mit kezdeni nem tudók között futótűzként terjed a fölöslegesség érzése, a hiábavalóság nyúge, burjánzik a szabadosság. Távlát híján pedig pótselekvésekbe menekülnek egész tömegek. Csakhogy a szurrogátum nem gyógyír a sajgó sebekre, ellenkezőleg, tovább mélyíti a kiábrándultságot, a csömört, növeli az áldozatok számát.

Nincs és nem is lehet más kiút a sokféle nyavalyából való kilábalásra, mint a tiszta önkifejező és örömszerző munka, a mások felé nyitott értelmes, tartalmas élet.

Aki rátalál erre a keskeny ösvényre és elindul rajta, akár boldog is lehet.

AZ ÁRULÁS „BÉRE”

Hajnali ötkor csörgött a telefon.

– Ki az az őrült!? – riadt fel álmából Simonyi. Kinyújtott karjával csápként tapogatta a kagylót a sötétben.

– Itt Cotruban, a szolgálatos tiszt... – hallatszott a vonal túlsó végéből.

– Magának nincs jobb dolga, jó ember!?

– Dragomir titkár elvtárs azt üzeni, hatra legyen a székházban. Félóra múlva küldöm a kocsit magáért...

Simonyi öltözködés közben bekapott egy kávétablettát, és szólt a feleségének, ne feledje, ma reggel ő viszi a gyereket az óvodába, mert neki máris be kell mennie a hivatalba. Mire elkészült, lent már várta a szolgálati kocsis.

A gyéren kivilágított hajnali utcák kátyúit még a jobb rugózású gépkocsik is nehezen viselték. Micsoda utak!... – méltatlankodott Simonyi egy-egy mélyebb gödörből katapultálva.

A pártszékházban, a valamikori iparkamara szecessziós épületében még sötét volt, csak az emeleti sarokszoza ablakai világítottak élénk-sárgán a hajnali ködben.

Simonyi felsietett a cirádás lépcsőn. A terebélyes íróasztalnál magába roskadva ült Dragomir, az ideológiai kérdésekkel megbízott megyei titkár.

– ...Mi az öregistent csináltatok ott a magyar színházban!? – kérdezte ijedt-ingerülten Simonyitól, amikor az belépett a szobába.

Simonyi értetlenül állt a számon kérő kérdés előtt. Érezte, hogy baj van, de hogy mi és miért, arról egyelőre fogalma sem volt.

– Mi történt?...

– Feljelentették a színházat!...

– Feljelentettékéé!? – hökkent meg. – Kicsoda!?

– Nem hiszed el, ha megmondom...

Simonyi úgy érezte, mintha ólomsúly húzná lefelé.

– Ki az a Vérézsmárti? – türelmetlenkedett a titkár.

– Vörösmarty? Költő.

– Hol él?

A lelkekben, akarta mondani Simonyi, de csak ennyit szólt:

– Sehol. Rég meghalt.

– Ő írta az á vérzs, Szozát?

– Igen, ő.

– Ná, éz áz!... Ezért ván báj.

– Mondd már, ki jelentette fel a színházat?

– Kicsoda!?...kicsoda!?... Hát a ti magyarjaitok! (ungurii tai) – háborgott a titkár.

Simonyi tényleg tartott attól a műsor összeállításakor, hogy emiatt a költemény-ima miatt még baj lehet, de ez a veszély csak halvány lehetőségként merült fel benne. Ki volt az a rohadék!? Ki lehetett az a szemét magyar!? – szörnyülködött magában.

Feljelentők persze mindig voltak, és mindenha lesznek is, akik a nagyobb koncert agyagba döngölnék még az apjukat is... De hogy ilyen egy kisebbségi kövessen el a saját nemzeti közössége ellen!?... Akiket

amúgy is ezer oldalról sanyargatnak!? Feljelenteni, amikor a homogenizáló sovén pártállam idestova nyolcvan esztendeje kurtítja-csonkítja Erdélyben a magyarságot szinte már nem is létező jogaiban, egész lényét belenyomorítva a román sovinizmus Prokrusztész-ágyába!?... Ez nemzetárulás! Ez a legaljasabb tett, amit ember elkövethet.

Több mint két hónapja műsoron volt már a nagy magyar poéta jubileumi estje a kolozsvári Állami Magyar Színházban. Ahány alkalom, mindmegannyi ünnep. A köztudottan művelt színházközönség estéről-estére kitüntető szeretetének a satujába szorította a kisdéd csapatot: mindegyre visszakövetelte a színészeket a színpadra.

Mit jelent ez a véghetetlen vastaps? – kérdezték az avatatlanok, mert sejtelmük sem volt róla, hogy a lelkek mélyén „milyen lángok égnek”:

„...Az nem lehet, hogy annyi szív

Hiába onta vért,

S keservben annyi hű kebel

Szakadt meg a honért...” – visszhangzott mélyen a lelkekben.

Az érzékeny-félénkek pedig azt kérdeztették maguktól csodálkozva, miként lehetséges, hogy a legvadabb gyűlölködés idején a Szamos-parti teátrumban Vörösmartyt, ezt a minden ízében nemzeti költőt szavalják? Ki tűzte műsorra? Kinek volt bátorsága engedélyezni, hogy közönség elé vigyék!?...

Erdélyben a magyarok akkor már – a múlt század hetvenes éveiben – csak a lakásukban, az Úr házában és a színházban, no meg az erősen gyérülő magyar iskolákban beszélhették anyanyelvüket. Aki lélekben otthon akarta érezni magát akár csak egy-két órára is saját országa fagyos idegenségében; akit megcsapott a magyarság végpusztulására irányuló hatalmi intézkedések előszele, az gyakran eljárt a templomba és a színházba akkoriban.

A gátlástalan percemberkék, a semmi kis herosztrátoszok százszor letiltották volna az emlékestet a játékrendről. Ha tehették volna. Ha lett volna mibe belekötni.

Történt viszont, hogy tavaszodván, egyik hétvégén a Szamos-parti társulat átruccant a darabbal Székelyföld egykori fővárosába, ahol hasonló ünneplésben volt részük:

„...Ez a föld. Mellyen annyiszor

Apáid vére folyt;

Ez, melyhez minden szent nevet

Egy ezred év csatolt...”

Zengett a szavalókórus baritonja.

És miközben a közönség szent megindultságában némán zokogott, egy testi-lelki gnóm feljelentette a társulatot.

Magyar árulta be a magyart!

A hír hallatán a Szamos-parti egyetemi város párthivatalában méh-kasként bolydult meg a keblekben a „hazafiúi” érzés. Néhány helyi korifeus – a még magasabb beosztás lehetőségére függesztett révült tekintettel – ilyen kizárólagosságokat rivallt: „Ez az ősi föld a mi földünk!” „Mi mindig is itt éltünk!” „A mi népünk olyan ősi, akár a kövek!”...

Titkon bizottság alakult, vizsgálat indult. Az „érintetteket” berendelték a Hivatalba. – Ki tűzte másorra!?... – Kinek az engedélyével!?... – Ki hagyta jóvá!?... – röpködtek a fenyegető kérdések.

Az aggódók aggódtak.

A kárörvendők kárörvendtek.

A Hivatal felkent zsoldosai zárt ajtók mögött – számon kérő szándékkal – megtekintették a produkciót. Rögvest meg is született a ver-dikt: Az előadás ideológiailag elhibázott, destruktív. Hiszen amíg a Párt a nemre, fajra, anyanyelvre, nemzetiségre való tekintet nélküli *homogenizált* testvériség eszméjét hirdeti a szocializmus fénylő ege alatt, ezek a költői képzelmekek vizsályt szítanak a többségi nemzet és az együtt élő kisebbségek között – „érveltek”.

Hát még ha a Hivatal szolgálatos fülei azt is tudták volna, hogy a rendező eredendően a színpad előterében szerette volna elszavalatni a szavalókórussal a költemény-imát!?... Ha, mondom, ezt is ismerték volna, vajon miket nyilatkoztak volna az előadás láttán!?...

A rendező rivalda-ötlete kétségtől telitalálat volt, de a politikai felügyelők halálra riadtak még a gondolatától is:

– ...Elszavalatni a rivaldán!?... Hogy a színészek egyenesen a publikumhoz forduljanak, mintegy felszólítva a közönséget a... – érvelt az egyik politikai ellenőr.

– Ez a mondanivaló teljes aktualizálását jelentené!... – szekundált a társa.

– Legjobb lenne kivenni a Szózatot a műsorból – így az előbbi cenzor.

– Kivenni!?... – hüledezett a rendező. – A Szózatot!?... – kapkodta a levegőt.

– Vörösmarty elképzelhetetlen a Szózat nélkül – sietett a rendező segítségére a dramaturg.

– A Szózat nélkül nem vállalom! Nem fogom röhögtetni magam!...

– mondta ki a végszót a rendező.

Ejteni a műsorrendből a készülő emlékestet – bár ez is felmerült – azért nem lehetett, mert a nagyváros magyarsága véget nem érő talál-

gatásokba kezdett volna, fokozva az amúgy is tapintható etnikai feszültséget.

– Úgy csinálják, hogy ne legyen baj belőle! Találjanak ki valami okosat! – farolt ki a felelősség terhe alól a két politikai ellenőr.

A színháziai bizalmasan összenéztek, és egy alig észlelhető fintorral adták egymás értésére a véleményüket.

– Mi lenne, ha a színészeket hátrább hoznánk? Mondjuk a színpad közepére? – rukkolt elő a rendező egy újabb ötlettel. – Így megszakíthatnánk a közvetlen kapcsolatot a színészek és a közönség között.

– Nagyszerű! – kapott az ötleten az első cenzor. – De kevés! A színészek így is arccal a közönség felé fordulva szavalnának...

– Hátat mégse fordíthatnak neki!... – replikázott a rendező.

– Zárjuk be a nyitott sort! – állt elő újabb ajánlattal a dramaturg. – Ha a színpad közepén állva kört alkotnának, senki sem mondhatná, hogy a színészek a közönség felé intézik a szavaikat. Hiszen így már csak úgy mondanák a szöveget... a levegőbe,... a semmibe...

A dramaturg kifogta a szelet a vitorlából. A cenzorok megnyugodtak:

Kört alkotva, összefogózva, padlóra szegzett fátyolos tekintettel hús színész mély baritonnal és még mélyebb hittel zengte, mennydörögte, suttogta, zokogta:

„Hazádnak rendületlenül,

Légy híve, oh, magyar;

Bölcsőd az s majdan sírod is,

Mely ápol s eltakar...”

Szegény transzszilván testvérem, kit szülőföldeden hazátlannak (bozgornak) csúfolnak azok, akiket naiv-jóhiszeműen befogadtál, gyarapítottál, pallérozgattál századokon át, hol van most a te otthonod, hazád? Hisz rég kiutáltak eleid földjéről, s ha tehetnék, mind, aki magyar, kitalásítanák Erdélyországból...

Pedig ha van történelmi jog, elsőként vitathatatlanul téged illetne ez a föld, mert

„Itt küzdtenek honért a hős

Árpádnak hadai;...”

És ez lehetne az otthonod is, ha agyimosott többségi polgártársaid zöme nem kezelne idegennek, afféle ázsiai jöttmentnek.

Értem és átérzem borzongásod haza-hiányos állapotodban.

A város művelt színházközönségének estéről-estére ujjongott a lelke. Mert legalább arra az egy-két órára ismét embernek érezte-tudta magát. Mélyen és elevenen érezte, hogy:

„Ez a föld, mellyen annyszor

*Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet*

Egy ezred év csatolt” – lényének lényege. Erdély földje neki soha se lehet idegen.

És mindeközben megtörtént a gyalázat:

Magyar jelentette fel a magyart!

A legsúlyosabb váddal, irredentizmussal vádolta meg a társulatot. Mert a vers azt sugallja: Erdélyben a magyar nem lehet kitudott senki.

Ezt képtelen volt megérteni és elfogadni a kizárólagosságra törekvő többségi államhatalom. Emiatt rendelték be a hivatalba Simonyit hajnalok-hajnalán, hogy aztán a maguk kreálta ítélőszék elé állítsák, kínpadra húzzák. Hogy mert ő olyasmit engedélyezni, amit a magaspolitika a legszigorúbban tilt!?

– ...Azt mondd, meghalt? – így a titkár.

– Százhusz éve – feleli nyugodtan Simonyi.

– Csakhogy irredenta volt ám!...

– Baromság!

– Hogyhogy!?!...

– Úgy, hogy az, amit Vörösmarty leírt, nem más, mint a legszebb, legtöményebb hazafiság, amit poéta valaha papírra vetett. Nemzeti volt, mélységesen hazafi. Mint a legtöbb nagy szellem akkoriban. De hazafisága senki ellen nem irányult. Nem volt tehát sem nacionalista, sem sovén. A történelmi Magyarországon élve pedig egyszerűen nem lehetett irredenta!...

És még ha írt volna is ilyen verseket (aminthogy nem írt), a rohanó idő már rég a feledés leplével borította volna be azokat. Úgy, ahogy tette volt Eminescu irredenta verseivel, például.

Dragomir zavarba jött. Tekintete az íróasztalon matatott.

– Mondd csak, le van fordítva románra ez a vers? – kérdezte sietve Simonyitól.

– Nem hiszem, hogy le lenne.

– Pedig le kell. A Vezér kéri.

Simonyi álló nap azon tűnődött, vajon ki tudná – a gondolati hűség megőrzésével – lefordítani románra ezt a filozófiai mélységekig hatoló múlt századi gyönyörű költői szöveget?

Másnap Simonyi az egyetem Magyar Nyelv és Irodalom tanszékének segítségét kérte...

Soha senki nem tudta meg, mit gondolt a Vezér a Szóatról. Annál inkább egyértelmű volt viszont az alattvalók túlfűtött „hazafiságát” lohasztó néhány szavas széljegyzete: „Ne csináljatok elefántot a bolhából!”

Az „ügy”, amely csupán a hivatal berkeiben gerjesztett vihart egy pohár vízben, de a nagynyilvánosság mit sem tudott róla, ezzel véget ért.

Néhány nappal később Dragomir telefonértesítést kapott a széke-lyek egykori fővárosából: „Az éjszaka valaki sz***-ral bekente a m...sárhelyi országos irodalmi folyóirat főszerkesztője lakásának be-járatí ajtaját...”

EMIGRÁNS SZINDRÓMA

Ennek a sokáig elfojtott jajkiáltásnak a jogosságát azok tanúsíthat-ják leghitelesebben, akik maguk is végigjárták az emigrálás kálváriá-ját, helyzetükből fakadóan nekik maguknak is alá kellett szállni ugyan-annak az infernónak a bugyraiba, személyesen megtapasztalva egy s mást a pokolra-szállatás kínszenvedéseiből.

Miközben Erdélyben a nemzeti kisebbségek köreiből irdatlan sokan vettek vándorbotot a kezükbe a „Kárpátok Géniuszának” paradicsomá-ból szabadulandó, azokból a nyelv- és lélektiprásokból, megaláztatá-sokból, galádságokból, amikből általában a nemzetiségeknek – kivált-képp a magyar nemzeti közösségnek, mint ős- és „főellenségnek” – kijutott, mindmáig kevés irodalmi rangú mű született. Pedig ennek a történelmi tájnak igaz történetét csak ezek ismeretében lehet lesz megír-ni.

Azok, akik a tényirodalom szintjén vallomást tettek, a jogtiprások, kegyetlenkedések lelkekben végzett rombolásainak megjelenítésére, érzékeltetésére helyezték a fő hangsúlyt.

A jelentőssé duzzadt vádiratok az erdélyi magyar nemzeti közösség ötvenes-nyolcvanas évekbeli létállapotának a tükre. Amely a tények erejével idézi a román bolsevista hatalmat a történelem ítélőszéke elé: gyűlölségeiért – a magukat demokratikusnak tituláló nyugati hatalmak által valójában soha el nem ítélt -, kegyetlenkedéseikért, az ellenünk in-dított és folytatott genocídiumért.

De ne ringassuk magunkat illúziókban: a történelem nem ismeri a hálát. Elorzott jogainkat és javainkat a kaméleon természetű politikai elit, önszántából, soha nem fogja visszaszolgáltatni. Nekünk magunk-nak kell azokért küzdeni, ha ismét bírni szeretnénk. Csak az lesz, lehet újra a mienk, amit visszaszerzünk.

Bár erről nemigen szól a fáma, jó, ha tudjuk, hogy Romániában hivatalosan alkalmazták a kisebbségekkel szemben a numerus clausust. Amibe a jogfosztott kisebbségek bele is törődtek volna, ha a hatalom tiszteletben tartja a maga alkotta íratlan törvényt. Csakhogy évek múlásával a numerus claususból majdnem numerus nullus lett.

A közel százötven felvételizőnek, amelynek legalább a fele magyar volt – hova mehettek volna az erdélyi magyar diákok felvételizni a történelem-filozófia karra, ha nem Kolozsvárra? – nos, a magyar versenyzőknek mindösszesen két helyet biztosítottak a tizenhatból.

Az államilag előírt, de soha tiszteletben nem tartott numerus clausus jelentette akkor számukra az „esélyegyenlőséget” és a megtestesült „igazságosságot”!...

Bő félszáz év távolából mindenre kiterjedő érvénnyel, de harag nélkül kérdezzük: Miféle igazság, jogegyenlőség az, hogy amíg az egyik táborba tartozók, jóval számarányuk fölött, kulcsfontosságú posztokat tölthettek be, a legzsírosabb állásokhoz jutottak/jutnak, addig a lesajnált túloldaliaknak (csak azért, mert túloldaliak!), csupán a hullott almából juttatnak keveset!? Miért csodálkoznánk rajta, hogy a kettős mérce alkalmazása mindenkor és mindenhol rossz vért szül, konfliktusokat gerjeszt, netán nyílt összűzekhez vezet.

Az erdélyi magyar kisebbség léthelyzetét ekként ecsetelők, vallo-mástevők egy abszurdba hajló világról rajzoltak kor- és kórképet. Tulajdon egyéni kálváriájukon keresztül érzékeltették az ezerszáz esztendőss erdélyi magyar társadalom életvitelének és értékrendjének hatalmi szétrombolását, szellemi javaik és anyagi vagyonuk vandál pusztítását, a magyar, német, zsidó és más kisebbségek beolvasztására és szétszórásukra irányuló fondorlatokat, el-, kiűzésüket szülőhazájukból.

Tudomást szerezve a súlyos sérelmekről, atrocitásokról, ilyenyszerű kérdések fogannak meg bennünk:

Belejátszanak-e, s ha igen, milyen mértékben épülnek bele a politikai döntésekbe a társadalmi együttélés erkölcsi normái, eszméi, ideáljai? Avagy fittyet hányva humanitásra, morális parancsokra, a hatalom mindenkor önös érdekek alapján dönt?

Diktatúrákban, különösen olyan despotikus rendszerekben, mint amilyen C...escu „sokoldalúan fejlett szocialista társadalma”, bolsevista sovén diktatúrája volt, ez a kérdés nem volt kérdés. *Az erőszakra támaszkodó korlátlan hatalom egyszerűen félresöpri az erkölcsi mérlegelést.* A diktátor magyarfaló hatalmi elitjét hidegen hagyták az erkölcsi normák, imperatívuszok.

Az ilyen gyakorlat óhatatlanul skizofrén helyzetet szült. Miközben az erdélyi magyarság érezte, tudta, hogy csakis az etikummal frigyre lépő politikum igazán emberi, s hogy csupán az ilyen politikai gyakorlatot szabad elfogadni, súlyos fenyegetettségében kénytelen volt, színelig, igent mondani arra a politikai gyakorlatra, amely a vesztét akarta, arra a hatalomra, amelyet szívből utált.

De mi mást tehetett volna!? Azt tette, amit tehetett: a megmaradás törvénye értelmében az „ahogy lehet” elve szerint rendezte be reménykedő életét. Ami nem volt más, mint szüntelen önvédelem, örökös kompromisszum, folyamatos veszteség. Miközben arra is vigyáznia kellett, hogy a súlyosabb nemtelen kompromisszumokat elkerülje.

Bizony bonyolult dolgok ezek! Mert itt van mindjárt a kötelesség. Vajon meddig kell elmenni az egyénnek – nem külső kényszerből, hanem belső készíttetésre, parancsra – a közjóért vívott küzdelmek során? Hol az erkölcsi kötelesség felső határa? Netán az abszolútumban, az önfeláldozásban?

Köteles vagyok-e egy jó ügy érdekében akár elemészteni is magamat?

Kétségtelenül vannak helyzetek, amikor el kell menni a végsőkhöz. De ezek ritka kivételek. Általános érvénnyel bír, hogy csak addig szabad elmenni, ameddig az ésszerűség megengedi. Vakmerően fejjel falnak menni azért sem megengedett, mert ez által nem hőssé válunk, hanem szánandó áldozatok leszünk. Ahelyett, hogy erősítenénk, megfontolatlanságunkkal gyengít(het)jük a közösségi értékrend stabilitását, csökkent(het)jük a közös ügy(ek) sikerének esélyeit.

Kiszolgáltatott helyzetben, kisebbségi sorban elengedhetetlen a bölcs mérlegelés. Aminek természetesen semmi köze az elvtelen megalkuvásokhoz.

Előfordul, hogy valaki azáltal válik hőssé, hogy elemészti magát, de ez az út a tömegek számára nem járható. Egyetlenegy kisebbségi közösség sem engedheti meg magának azt a luxust, hogy fölösleges áldozatokat hozzon. És ezt nem is várhatják el tőle.

Az ellenséges, sőt gyűlölködő többségi bolsevik hatalom kíméletlen, lesújtó reakciója a magyar kisebbség önvédő tetteire sok-sok drámát (súlyos börtönéveket) szült, személyes tragédiákhoz vezetett.

A magyar értelmiség színromán területekre történt szétszórása mellett a sovén hatalom pribékjei különös figyelmet fordítottak a magyar kulturális-szellemi értékek megsemmisítésére is. Ezért becsülték többre azokat, akik kussoltak, a kisujjukat sem mozdították a magyarság felemeléséért, mint azokat, akik megpróbáltak tenni valamit.

Akik pedig tettek, azok közül sokaknak menniük kellett: végképp távozni a szülőföldről.

Csakhogy a menni vagy maradni dilemmája pusztán a tapírérzékenységeknek, a kalandoroknak és a szerencsevadászoknak nem okozott gondot. (Ilyenek is voltak a disszidensek között.)

Viszont az olyan súlyos döntések, mint amilyen a szülőföld elhagyása, személyes megrázkódtatások nélkül nemigen úszható meg, és a nagy földrengést jó ideig még kisebb-nagyobb utórezgések kísérik: honvágy, lelkipurdalás, bűntudat. Az olyan szavak, mint: hontalanság, magány, idegenség, honvágy, árulás, felelősség pedig kulcsszavakká válnak.

Vajon mi a kínzóbb: "a jogfosztottság és a nyomor naponta átélt alakzatai otthon, vagy a hontalanság sivataga idegenben?" (Hegedűs Imre János)

Aki távozott, az megszabadult a nyomortól. Csakhogy otthagyni házat, hazát, barátokat, ismerősöket, elszakadni saját közösségétől, életető-megőrző kultúrájától, nemcsak iszonyúan nehéz, hanem a távozóra nézve beláthatatlan következményekkel is járhat.

Szigorúan egyéni vonatkozásban az emigrálás: magánügy. Ámde az egyén közösségi lény. Az erdélyi magyar ember elszakított nemzet-részenek szerves tagja. Akinek viszont a múlt század nyolcvanas évekre kilátástalanná, élet-halál harccá vált a sorsa. Ilyen helyzetben hátat fordítani annak a közösségnek, amelyből vétetett, súlyos választás elé állít(ott) minden távozni készülő, felelősen gondolkodó embert. Akik fehér éjszakákon és fénytelen nappalokon nagyon sokszor tették fel magukban, maguknak a gyötrő kérdést: Szabad-e itt hagynom azokat, akikkel sorsközösséget vállaltam? Szabad-e cserbenhagyni egy közösséget éppen akkor, amikor legnagyobb szüksége van a segítségre!?

Nem szabad!

„Nincs nagyobb káosz a teremtésben, mint amekkora a disszidálni készülő személyek, családok lelkében uralkodik. A szabadságvágy nem tud eluralkodni, mert a bűntudat megfojtja. A lélek és a gondolat felívelését a bectelenség érzete kényszeríti bukórepülésbe. Nemzeti-ségi sorsból felelős értelmiségi számára a menekülés: bectelenség!” (H.I.J.)

De cserbenhagyás-e a kényszerhelyzetben tett lépés? Vajon ott kint nem fogja-e tudni hatékonyabban szolgálni nemzettestvéreit az, aki itt-hon is azt tette? Vagy tette volna, ha hagyják.

Az ilyen kérdésekre, nyilván utólag szokott választ adni az élet, ami, sajnos, az aktuális kínzó kérdésekre nemigen hathat nyugtató írként.

Azt sem igen lehet előre tudni, hogy a szép szándéknak, a majdani kinti szolgáltatnak itthon lesz-e, s ha igen, mekkora lesz a hitele? A vége-nincs vergődések, kínzó gyötrődések a fejlett erkölcsiségű, felelősen gondolkodó és érző embereket szinte törvényszerűen tolták, lökték, taszították a pszichiátria felé...(H.I.I.J.)

Am van itt egy másik kapitális kérdés is. És ezt nemigen szokták boncolgatni, pedig megérné. Ez pedig a következő: Vajon csak az egyén tartozik felelősséggel a közösségnek, vagy pedig annak is vannak kötelezettségei polgáraival szemben? Például az, hogy elfogadható életfeltételeket, esélyegyenlőséget, kibontakozási lehetőségeket biztosítson számukra? Hogy helyben maradhassanak. És maradva helytálljanak.

A vezető politikusok felelősségére gondolunk, mert az államhatalom ahelyett, hogy ezen munkálkodott volna, akarva ellene cselekedett.

Igen összetett, bonyolult dolgok ezek.

De végül is: az embert tettei minősítik. Ki-ki cselekedetei alapján ítéltető meg a tévedés veszélye nélkül.

És létezik egy belső ítélőszék is, a lelkiismereté. Amivel mindenkinek magának kell elszámolni.

De egyvalami egészen bizonyos. Maradéktalanul boldog az emigráns azért sem lehet – ha történetesen fizikailag szabad is -, mert soha többé nem találja meg az odahagyott otthon fészekmelegét.(H.I.I.J.)

Örökre odalett a zavartalan csend, a belső béke, a lelki nyugalom, az áhított egyensúly.

Egyetlen fogódzó az emigráns világba-taszítottságában az lehet, ha megpróbálja ott is maximálisan szolgálni azt a közösséget, amelyet kényszerűségből fizikailag elhagyott ugyan, de szeretne síríg hú maradni hozzá érzelmeiben, gondolataiban és tetteiben.

VÁGYAKOZÁS

Szárnycsapásaiban a megérkezés nyugtató érzésével fészkére szállt egy madár. A vörösbe hajló alkonyi ég s a végtelenbe fűrődő jegenyesor gótikus orgonája oly fenséges látványt nyújt, hogy ha nem a természet maga volna, giccsesnek érezném. Odább, a folyó túlsó partján kis

erdő húzódik, valóságos madárparadicsom. Fészek fészek mellett, a fán fenn és lenn a bozótban, tekintettel is nehéz egybefogni, hát még megszámlálni!

És micsoda változatosság! Az egyik alig öklömnyi, a másikban tán még egy csecsemő is elférne. Emez bársonyosan puha, amaz durva szövésű, némelyik igazi mestermű, olyik meg egyszerű tákolmány. Mégis mindegyiknek ugyanaz a rendeltetése: otthon, ahova a levegő-ég urai mindig hazatérnek.

A fészek – otthon, ismételve magamban. Olyan egyszerűen hangzik, de milyen mélységeket sejtet! Tamási Áron szerint az ember élete egzisztenciálisan összefügg az otthonnal. Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne. És ha már a világon vagyunk, valahol otthon is kell lennünk benne. Az otthon az emberélet méltóságának a feltétele. Csak az a társadalom igazán emberi, amely lakóinak otthona is. Az otthonhoz való jog egyetemleges és elidegeníthetetlen, már csak ezért sem változtatható senki előjogává. Mindazáltal hányszor volt úgy a történelemben, hogy az erőszakká durvult túlerő nemcsak az egyes embert, hanem egész közösségeket, kisebbségeket, népeket lökött odább-odább, űzött el, nem egyszer végérvényesen otthonából, hogy aztán bumeráangként visszacsapva, az űzöből űzött legyen.

Bár a történelem nem fukarkodott esetekkel „bizonyítani”, hogy az ellenállhatatlan erőszak teremti meg úgymond a legmagasabb rendű jogot, az erőszak heroizálása sohasem vezetett jóra. Vajon remélhetjük-e, hogy az ember történelme, ha mégoly nehézkesen is, az erőszak felől a moralitás irányába fog előre mozdulni? Remélhetjük-e, hogy a túltáplált – akárcsak potenciális – erőszak végül ugyanarra a sorsra jut, mint a túlságosan felfújt léggomb: önmagát téve lehetetlenné, megsemmisül?

Helvétius úgy kétszáz évvel ezelőtt úgy vélte, hogy ki-ki saját körülményeinek és neveltetésének a terméke. Ahhoz, hogy az ember maximálisan kibontakozhasson, szüntelenül javítani kell az életkörülményeit. Hogy ne védtelen kiszolgáltatottnak tudja, hanem valóban otthon érezze magát a világban.

Melyik világban? – kérdezzük önkéntelenül, mert a költő arra figyelmeztet, hogy „Egész világ nem a mi birtokunk”. Bizony nem! Talán azért is érezzük hatványozottan a magunkénak szűkebb pátriánkat, azt a helyet, ahol világra jöttünk.

Ami virágnak a napfény, folyónak a meder, fának a föld, az lehet nekünk a tájék, ahol a világra eszméltünk: életető erő, nyugtató bizonyosság.

Gyermeki tisztán cseng ott fülünkben a szó, marasztalóbban bólintanak felénk a körbe futó dombok, még a szél is szelídebb, ha netán csípősebben fúj is.

Vajon magunkban hordozzuk az otthonunkat is, úgy, mint a génjeinket? Lehetséges. Legalábbis átvitt értelemben.

Hisz szűkebb pátriánk, jóval azelőtt, hogy utunkra bocsátott volna, belénk gyúrt egyet-mást az otthoni fűszerekből, sajátossá téve érzékszerveinket, különös ízt s szint adva egyéniségünknek.

De az otthon nemcsak az a hely, ahol az ember lehajthatja a fejét. Mert mit ér a puha vánk, ha a zavartalannak tűnő csend mélyén nyugtalanság feszül, vagy félelem él a lélek mélyén? Csak a szeretet csendjében születik meg az igazi nyugalom csendje s békéje, ahol a vágyó lélek szabadon szárnyalhat, nem kell fázósan magába fordulnia, mint beteg kutyának pállott vackán.

A költő és filozófus Novalis szerint a bölcsélet: honvágy. Milyen igaz! Hisz mi más is lenne az élet, mint örökös otthonkeresés (magunk keresése) és nem szűnő remény, hogy meg is találjuk.

Mennyire más az ilyen teljességre törő csillapíthatatlan vágy, mint az a sztoikus beletörődés, melyben már annyi tűz sem maradt a valamikori lángolásból, hogy még egy utolsót lobbanjon a lélek.

A végtelen tereken bolyongó, a mindenség titkát és benne önmagát kereső költő-filozófus háborítatlan csendjének hullámverése mintha egészen idáig érne...

Állok a rezzenetlen csendben. Az ég peremén hideg fénnel szálló nagy impresszionista, elunva játékát, lassacskán egyhangú szürkével vonja be az égi vásznat.

Beesteledett.

Egy-egy elkésett madár igyekszik még szellős fészkére, egyébként háborítatlan nyugalom van. És ahogy álltomban ekként elmerengek, hirtelen végigfut rajtam valami különös, nosztalgikus borzongás:

Advent közeleg – lelkem az otthon melegére, szeretetre vágyik.

LEVÉLVÁLTÁS

Barna Vincének:

(...) Hány éve múlt – kérdezed –, hogy vándorbotot vettem a kezembe? Sok. Azóta idegen égtájak alatt élek. Szerencsét próbálni léptem meg. Egy-két évre, nem többre gondoltam, de, lám, hogy itt ragadtam! Most már azt sem tudom igazán, hogy két hazám van-e, vagy egy sem.

Hogy mi űzött el otthonról? Az alázások, a gyalázat, mindaz, amivel a gyűlölködő többségi hatalom büntet bennünket.

Itt megvolnék ugyan, de ebben az új hazában nem érzem itthon magam. Mert hiába a haza, ha a lélek didereg benne. Sokat töprengtem rajta: egyáltalán van-e nekem otthonom? Ahol honn, magamnál lehetnék. Olyan, ahol kinyílik és megnyugszik a lélek.

Otthoni gyökereimet a tűnő idő ugyancsak megszaggatta. Itt pedig alig néhány vékonyka szálát eresztettem a mégiscsak idegen humuszba.

A mennék is, maradnék is bizonytalansága gyötör. Mennék, de hova? Minden, amit a magaménak érzek, otthon maradt, haza hív. Ahol viszont polgárként, méltósággal, nem élhettem.

Orvos vagyok. Megbecsülnek, jól fizetett kutatói állásom van, de a lelkem idegenként bolyong az emberek között.

Kis tanyámat, amit évekkal ideérkezésem után vásároltam, a szemhatárnál hegyek koszorúzzák. Úgy, mint ahogy otthon öleli magához falunkat a Hargita kolosszusa. De ez mégse feledteti velem az ottanit, az igazit!

Napi munkám a fővároshoz köt, mégis félig-meddig kétlaki vagyok. Tömbházban lakom, mint a legtöbb hasonstátusú polgár, de ha egy-két nap szabadidőm akad, rögvest futok a tanyára, ahol én vagyok a gazda. Tavaly szilvalekvárt is főztem. Rézüstben. Olyan keményre, hogy le se kellett kötni, csupán letakarni a por meg a rovarok ellen. Diót vertem, körtét, fügét asztaltam. Télire káposztát is savanyítottam. Hordóban. Mint gyermekkoromban a szüleim.

Istenem! azok az otthoni ízek!

Ezek itt mindenféle herkentyűket, olyasmiket esznek, amik nem magyar ember gyomrának valók. Se hús, se hal kaják, ízetlenek, jellegtelenek.

Néha úgy elfog a honvágy!... Olyankor vádlón, majdnem számonkérőn törnek fel belőlem Reményik keserű sorai:

“Eredj, ha tudsz,

Ha gondolod, hogy máshol...

De én maradok”.

Mondd, hogy van az, hogy régen egész törzsek, nemzetségek, vándoroltak, országot, otthont keresve maguknak, mostanság pedig gyakran egymaga kel útra az ember. Legfeljebb családok, országról országra vándorolva, hasonló okokból?

Percig se vitás, hogy Reményik a helybenmaradó helytállás, a hazafiság, a hazaszeretet dicső példaadója volt és maradt. Dicséret a mindenkori helybenmaradóknak!, akik pusztá jelenlétükkel is szolgálják a nemzet megmaradásának magasztos ügyét. Mert a szülőföldre való hűség és a hazaszeretet egy töről fakadnak, és elválaszthatatlanok.

Nem tudom, mi jogon kérdezem mindezt és kitől, mert hát magam is ugyanazt cselekedtem. Mégis megkérdem: Vajon felméri-e a pusztá kalandvágýból vagy a gyors meggazdagodás reményétől hajtva mostanság idegenbe készülő, távozó fiataljaink, hogy mi vár rájuk odakint? Tudják-e, hogy fabatkát sem ér a tetemes anyagi haszon nyújtotta “gondtalan élet”, ha közben az ember jöttment idegenként bolyong a részvétlenség tengerében? Bárhogy nyilatkozzanak is a nagyon okosak, ki kell mondani, hogy igazán csak az egyazon szellemi égbolt alatt élők között érezhetjük magunkat otthon. Ha kalács helyett csak félbarnára futja – akkor is.

Valósággal kiver a hideg verejték a gombamód szaporodó kozmopoliták tenyészetét tapasztalva! Akik szégyentelenül fennen hirdetik: ott a hazám, ahol gondtalanul élek. Azok, akik lelki megrázkódtatások nélkül olyan gyakran cserélik a hazájukat, mint jobb helyeken az alsójukat szokták az emberek, jó, ha eszükbe vésik, hogy ide-oda kóborolva lehet, hogy anyagiakban nem fognak nyomasztó hiányt szenvedni, de hamarabb vagy később óhatatlanul megismerik a sehova se tartozó gyökértelen pária lelki nyomorúságát, kínszenvedéseit.

Öregem, az az igazság, hogy nem lehet világpolgár valaki, mielőtt honpolgár ne lett volna! A neofiták azelőtt más hitet vallottak!...

De mi van velem, hogy úgy beszélek róluk, mintha a bírójuk lennék, holott én is vándorbotot vettem a kezembe anno? Lehet, hogy épp azért kívánczik ki belőlem ez a vallomás? A lelkiismeret-furdalás szava lenne ez, vagy mi a szösz?...”

ölellek
Barna

Vince Barnának:

(...) Öregem, te nem szenvedted végig a penitenciát, amit ránk mértek, mert idejében megléptél, viszont tudnod kell, hogy a cipészsegedből lett jogaros diktátor regnálása idején nemcsak téged meg engem, hanem mondhatni minden magyart megaláztak és romlásba döntöttek itt, Erdélyországban. Csak hát nem vagyunk egyformák, az egyik többet kibír, a másiknál alacsonyabb a túrési küszöb, más-másképpen viseltük el, éltük át jogfosztottságainkat. Némelyekről valósággal lepergett a magyar mivolt gyalázása, másokat viszont öngyilkosságba kergetett a reménytelenség, a kilátástalannak tűnő egyenlőtlen küzdelem.

A múlt század nyolcvanas éveinek második felében, amikor a kiűzetés tömegessé vált, az erdélyi magyarok köreiben ijesztő gyorsan ritkultak a kedves ismerős arcok. Barátok tűntek el egyik hétről a másikra, tátongó úrt és fokozódó idegenség-érzést hagyva maguk után.

Elsőként, nagyobb számban, az értelmiségiek szánták rá magukat a kivándorlásra. Amit némelyek megértően, mások elítélően fogadtak: állhatatlanoknak, gyökértelenek nevezve őket, akik gondolnak egyet, felkerekednek és odébbállnak...

Ki tudja, kinek van igaza!?

baráti szeretettel

Vince

Barna Vincének:

(...Elég sokat tépelődtem én is ezeken a kérdéseken. Lehet, hogy azért is fog el újabban gyakrabban a honvágy. Néha úgy is megkísért, ha nem gondolok rá. Nem a szívből vagy a lélek mélyéről tör fel, a zsigerekbe fészkei be magát. Például úgy, hogy felsejlik valaminek az íze, zamata. Megkívánok valamit, amit gyermekkoromban ettem volt otthon.

Mit lehet tenni ilyenkor? Asztalra varázsolok valami otthonit. Mondjuk egy juhtúrós puliszkát, barnára pirított szalonna pörccel, több rétegben lerakva, megrotyogtatva. Vagy töltöttkáposztát, amibe – szokás szerint – rizs helyett kukoricadercét teszek. Vagy erdélyi recept szerint készített kocsonyát. Nem is beszélve a véres-májásról, a házi recept szerint készített füstölt kolbászról, vagy a kemence szájába húzott parázs elé vetett kenyértésztából készült lángosról, tejfölösen vagy fokhagymával jól bedörzsölve, megkenve jóféle házizsírral.

Ha ilyesféle hazai csodákkal degeszre eszem magam, egy ideig csitul a honvágyam. Az ittenieknek az ilyesféle kajáról fogalmuk sincs. Sose hallottak róla. Beszerezni se lehet a hozzávalókat.

Erre való a tanya. Ahol minden szükség eset elő tudok teremteni. Ősszel disznót vágtam, és – követve az otthoni szokásrendet – vallon barátaim legnagyobb ámulatára fel is dolgoztuk annak rendje-módja szerint.

Káposztát is savanyítottam télire. Amitől ezek a tenger mellékiek húzták ugyan az orrukat, de miután megkóstolták a töltött káposztát, még a nem létező ujjait is megnyalták.

Így éldegélek – magányosan! Hol fenn, hol lenn, mint a hullámvasút.

Mert hazát csak-csak talál magának az ember, de otthon ...

Hát abból csak egy van!...

*Hontalan vagyok,
mert vallom, hogy a gondolat szabad,
mert hazám ott van a Kárpátok alatt
és népem a magyar.*

*Hontalan vagyok,
mert hirdetem, hogy testvér minden ember
s hogy egymásra kell leljen végre egyszer
mindenki, aki jót akar.*

*Hontalan vagyok,
mert hiszek jóban, igazban, szépben.
Minden vallásban és minden népben
és Istenben, kié a diadal.*

*Hontalan vagyok,
de vallom rendületlenül, hogy Ő az út s az élet
és maradok ez úton, míg csak élek
töretlen hittel ember és magyar.*

Wass Albert

ölellek
Barna

A SZOLGÁLAT, MINT ELKÖTELEZÉS

Minden életkornak megvannak a maga sajátos kérdései és feladatai. Az emberéletnek az a szakasza, amely olyanszerű gondolatot vet fel, mint a címbeli, még nem a gyermek- s már nem az aggkoré.

Valahányszor a szolgálatról hallok vagy olvasok, Vörösmarty mély filozofikummal telített költeményének vonatkozó sorai jutnak eszembe:

*„Mi dolgunk a világon? küzdeni
Erőnk szerint a legnemesbékért.”*

(Gondolatok a könyvtárban)

Nincs elszomorítóbb, mint az önköréből kitörni szándékozó elvágyódás erőtlen visszahullása a megszokottba: örökös tervezgetés a semmittevés tenyészetében. Mert életszükségletünk az értelmes cselekvés.

Aki valamiféle hőrosztratoszi elv szerint – mindenáron a maga (vélt) dicsőségét, javát hajhászandó – akarja berendezni az életét, nemcsak boldog nem lesz, hanem sokak szemében, titkon vagy nyíltan, tán még megvetett is. Avagy nem igazán akkor szép és örömhözó az ember élete, hogyha ezer szállal, jó szándékkal fűződik a másokéhoz? Hiszen ha nem így volna, azt hallva néhanap egyesekről: „Egész élete szolgálat volt!”, nem gondolnánk tisztelettel és hálával mindazokra, akiknek a másokért vállalt áldozatos cselekvésben telt/telik az életük.

Hogyha rangsorolhatnánk a szolgálat különböző formáit, fajtáit – és miért ne tehetnénk!? -, mi a közösségért vállalt szolgálatot helyeznénk az első helyre, annál az egyszerű oknál fogva, hogy... De ne vágjunk a dolgok elébe!

A köznapi tudat szolgálaton többnyire kívülről jövő, mások által eleve megszabott, kirótt feladatok vagy kiszabott parancsok végrehajtását érti.

Társadalomban, struktúrákban élünk, ezért kölcsönös, sokirányú és különböző természetű függések, determinációk nélkül egyszerűen lehetetlen lenne az élet.

Ám természetellenesen csak a végrehajtás mozzanatára egyoldalúvá torzított tevékenység – bár a maga módján ez is teremtet(het) értéket – csak részben és kis mértékben fejezi ki az embert. Az egyént éppúgy, mint a közösséget.

Különösen akkor szembetűnő ez, amikor nyilvánvaló, hogy a döntés nem az egyén belső elhatározásából, vagy a jogos igények figyelembevételével született. A feladatokat gépiesen végző, a kapott parancsot kényszerűen teljesítő embert nemigen foglalkoztatja a cselekvés

igazi értelme, célja. Az ilyen tevékenységnek azért nincs az egyén számára távlata, mert nem érzi a magáénak. Magáénak pedig azért nem érzi, mert a neki idegen céllal nem tud azonosulni.

A szolgálat összeegyeztethetetlen mindennel, ami semmibe veszi, lebecsüli vagy megalázza az embert; mindennel, ami méltósága ellen irányul. Igazi célja: a frusztrációktól való mentesítés, a történelmileg-emberileg jogos törekvések felkarolása, az elorzott méltóság, szabadság visszaszerzése vagy megőrzése, illetve mind a közösség, mind az egyén szabad kibontakozásának elősegítése.

Mivelhogy a szolgálattevő kiváltképpen másokért cselekvő, a tevékenység következménye mindig messze túlmutat rajta. „Amit én teszek, az nem csak az én feladatom, hanem a tietek is.”

Nemes eszméinek és a valóság bizonyos vonatkozásainak összevetéséből születő belső elhatározástól indítva, a szolgálattevő maga szab magának feladato(ka)t, fogalmaz meg messze néző cél(oka)t. Jól lehet a szolgálat eszméje bensőjéből vezérli, az nemcsak őt magát fejezi ki, hanem annak a kisebb-nagyobb csoportnak, közösségnek a jogos, de kellőképpen nem tudatosult, tudatosított szükségleteit, igényeit is, amelyekkel ő eszmeileg és érzelmileg azonosult.

Szolgálni sok mindent, sokféleképpen lehet. És különböző szinteken. Szolgálatot tesz faluközösségének a néptanító, a hazája és más népek iránti feltétlen tiszteletre nevelő, a szabadságszeretetet fennkölt érzését gyermekeibe plántáló szülő, a mocsarakat lecsapoló, vasutakat építő vállalkozó, a népe, nemzete felemeléséért fákljaként lobogó poéta, a tudós, a néptömegek jogos követelése miatt eltökélten küzdő politikus...

Szolgálatot tehet az egyén, valamely csoport, testület, politikai szervezet... Melyik a nagyszerűbb? Egyik összefüggésben talán ez, a másikon meg amaz, általános érvényű recept nincs.

Vajon egy pozitív következményeiben kisebb horderejű szolgálat nem lehet-e számunkra épp oly kedves, becses, mint valamely nagylelkű gesztus, hogyha a szűkösebb lehetőségekkel bíró szolgálattevő ezzel a lehető legtöbbet adta? Hogyha objektíve nem is ugyanolyan értékes, mint amaz, attól még szubjektíve nagyon is értékes lehet. Hisz a néptanító látványosnak igazán nem mondható szolgálata sokkal több lemondással, személyes áldozathozattal járt, mint valamely tudományos vagy művészeti intézmény alapítására vagy továbbfejlesztésére szolgáló nagyobb summa adományozása a nagyon gazdagok, a pénzmágnások részéről. Ezzel természetesen cseppet sem kívánjuk csökkenteni az ilyenszerű szolgálattételek nagyszerűségét, s az ilyen szolgálattevők érdemeit.

A szolgálatok nagyon sokfélék, s mint ilyenek mind nagyra becsülendők, mindazáltal a szolgálatok történelmileg-társadalmilag nem egyenértékűek.

Amikor a szolgálattétel rendkívül gazdag világából főleg a „másokért egyedül”-szerű (Illyés Gyula), a közösség egészét érintő szolgálat-típusról szeretnénk szólni, távolról sem az elitizmus mellett érvelünk, sőt, elképzelésünk összeegyeztethetetlen ezzel a felfogással.

Előbb azonban még tisztázni kell valamit. Amint már említettük, szolgálni sok mindent lehet. Látszólag még rossz ügyet is. (Mondják is olyankor az ilyenre: „Rossz szolgálatot tettél ennek vagy annak...”)

Bonyolítja a dolgot, hogy ez is lehet meggyőződéses, még akkor is, ha – mint lenni szokott – valamilyen téveszme, előítélet, személyes bosszúvágy... áll az alapján. A rossz ügy szolgálatában álló ember is lehet elszánt, elkötelezett. És minél nagyobb tömegeket tud – megtévesztvén őket – a maga beteges akarata alá hajtani, s mennél embertelenebb szándék, cél, „ügy” élén áll, annál veszedelmesebb. Az ilyen természetű konfliktusok megoldásának legbiztosabb módja a gonosztevő félreállítás vagy fizikai megsemmisítése. Ez hozza magával a felszabadító katartikus élményt is.

Eltérően az álszolgálattól, amely rendszerint megáll a szavaknál, mind az igazi, mind az ellenszolgálat kifejezetten cselekvő.

Keresnünk kell tehát egy olyan gyakorlati vagy eszmei jellegű ismérvet, fogódzót, amely révén megnyugtató bizonyossággal megállapítható, hogy igazi vagy pedig ellenszolgálat van-e dolgunk.

Hogyha abból a gondolatból indulunk ki, hogy jó ügyet csak felelősen lehet szolgálni, helyes úton járunk, csakhogy a szolgálatra való elköteleződés többnyire az eseményt vagy az eseményeket megelőzően szokott bekövetkezni, akkor, amikor a dolog kimenetele s a következmények még teljességgel ismeretlenek, legfőljebb sejthetők.

Közelebb jutunk a megoldáshoz, hogyha a cél és az eszköz dialektikus összefüggése felől közelítünk. Ez ugyanis egyértelműen azt sugallja, hogy jó cél rossz eszközökkel nem szolgálható. Még hogyha menet közben felbukkannak oda nem illő, rossz eszközök is, azoknak feltétlenül el kell maradozniuk, le kell, hogy morzsolódjanak. Ha ez nem történik meg, akkor a célt újból meg kell vizsgálni, mert nagyon valószínű, hogy a célban van a hiba. Hogyha pedig a vizsgálat a feltevést igazolja, a célt újra kell fogalmazni.

Van-e tehát valamilyen fogódzó a tévedéseket elkerülendő? Herder szerint a történelmi-társadalmi haladás a humanizmus irányába történő

előrelépés. Fogadjuk el ezt a mély értelmű gondolatot töprengésünk vezérfonalának, amolyan archimédeszi pontnak.

Erkölcsei természetű objektív értékmérőnk egymagában garancia arra, hogy kijelentsük: *Minden olyan igény, törekvés, amely összhangban áll az emberiességgel, a humánus eszméjével, jogos és kíváncsi, mert akár közvetett, akár közvetlen módon, mindenképpen az emberek javát szolgálja.*

Eszerint: valamely nemes ügy szolgálatában álló személyiség a történelmi kellő irányában húzódó végtelen országút felelősen elkötelezett távgyaloglója, aki noha szentül hiszi, hogy végül célba jut, azt is tudnia kell, hogy a nagy menetelésben elő-előtűnő indóházak csak pillanatnyi szusszanók, végállomás nincs. Tudnia kell, hogy csak a révbe vágyó képzelet teszi, hogy az, amit az eszme követése során valóságnak szeretnénk, úgy tűnik fel előttünk, mintha már tényleg az is volna. Bizony könnyen hajlunk rá, hogy annak tekintsük.

A szolgálatra elkötelezett személyiségnek nagyon-nagyon vigyáznia kell, hogy ne tévesszék meg efféle érzéki csalódások. Hisz épp a história bizonyítja, hogy a lehetónél hamarabb történő lazítás, félrevo-nulás, kilépés, az életvágy szirénhangjára való túl korai odafigyelés akár életet is követelhet. (Danton)

Arra a szolgálatra, amelyről itt beszélünk, nem mindenki alkalmas. Mert az öntörvényű gondolkodással társuló erkölcsi emelkedettség és az áldozathozatalhoz szükséges különleges lelki erő, így együtt, nem sokak sajátja. Ezért a kiemelkedően nagy szolgálatok – Kossuth, Széchenyi, Petőfi, Albert Schweitzer... – a nagy lelkek előjoga. Ők a cáfolhatatlan bizonyosság arra, hogy a legértelmesebb élet a legértelmesebb.

A nemes szolgálat, mint önként választott életforma sorssá minősül.

Feltehetően a felismerés alakítja ki a szolgálattelvőben azt a mély meggyőződést, hitet, hogy az adott közösséget – rendszerint azt, amelyből maga is vétetett, de ez nem feltétlen követelmény -, ügyet vagy eszmét, amelynek élére állt, neki kell győzelemre segíteni. És nincs mód rá, hogy ezt a feladatot elhárítsa magától. Elhivatván a szolgálatra, a közösségi sors részese, ügyvivője lesz, élete pedig, mely exponált élet, „summája ezrekének” (Ady).

A nagy szolgálattelvők mindig szilárdan kötődtek, kötődnek hazájukhoz, népükhöz, nemzetükhöz, saját nemzete részeihez, azok kultúrájához, közvetve pedig az emberiség sorsához, ami, ipso facto, az egyetemes és a sajátos értékek egyidejű vállalását, szolgálatát jelenti.

Ebben a tekintetben alighanem az értelmiségre hárulnak a legfőbb feladatok, hisz tudvalevően ez a leginkább probléma-érzékeny és a legtudatosabb társadalmi réteg, csoport. Ő érzékeli elsőként a felmerült kérdéseket, a megoldásra váró feladatokat, ő látja a legtisztábban a kibontakozás irányát és az orvoslás mikéntjét.

Mindabban, amiért a szolgálattevő küzd, benne foglaltatik az állértekektől és a manipuláltságtól való mentesítés szüksége, óhaja és akaratata is. Őt magát pedig mi más tenné védetté a kétes tartalmú hatásokkal, kísértésekkel szemben, ha nem épp fejlett erkölcsi érzéke, szellemi és érzelmi szabadsága, belülről történő irányítottsága.

Közhely: a szolgálat közege: a társadalom. A történelmi tapasztalat szerint ez a közeg lehet kedvező(bb), kedvezőtlen(ebb) vagy alkalmatlan a szolgálatra. Ezért a körülmények alakulásától függően a szolgálat is különböző formákat ölthet. Lehet teljesen nyílt, bevallott, álcázott vagy szigorúan titkos.

Szabadabb társadalmakban a szolgálat is eredményesebb lehet. (Mellesleg: itt van szükség legkevésbé áldozatokat hozó szolgálattevőkre, mert a dolgok a maguk természetes kibontakozási útjukat követik, nem kell kieroszakolni őket.)

Ellenkezőleg, önkényuralmi rendszerekben a szolgálat távolról sem lesz annyira hatékony, viszont drámaibb formákat ölthet, a szolgálattevőkre pedig akár tragikus végkifejletű is lehet.

Mivelhogy minden dolognak (legalább) két oldala van, a szolgálattal kapcsolatban is felmerül egy, a másik félre vonatkozó kérdés. Az tudniillik, hogy jogában van-e a fáradságot, nélkülözéseket vagy szenvedést vállaló, közösségéért esetleg még az életét is kockáztató szolgálattevőnek elvárni – *horribile dictu* -, (meg)követelni, hogy azok, akiket szolgál, melléálljanak. Más szóval: erkölcsi, emberi kötelessége-e a közösség, a társadalom tagjainak áldozatokat hozni saját ügyükért? Esetleg a másokéért? Azt hiszem, ebben nemigen kételkedhetünk.

De: van-e, lehet-e a változó körülményektől függően változó mértékű és jellegű követelményeknek felső, végső határak? Bizonyára van, de hol van ez a határ? A tapasztalat azt mutatja, hogy ez a limes matematikai pontossággal nem húzható meg. Mert ki tudná tévedhetetlenül megmondani, mikor meddig kell és/vagy szabad elmenni? Márpedig a határzónát ki kell jelölni, különben nem tudnánk, hol és mikor kezdődnek a visszaélések.

Meggyőződésünk szerint *ez a felső határvonal valahol az erkölcsi igazolhatóság tájékán húzódik*. Eszerint fölösleges és elkerülendő áldozatokra senki sem kötelezhető. Ez a libikóka-szerű hoci-nesze „já-

ték” többnyire menet közben fejlődik dinamikus egyensúlyá, és csak az élet maga alakíthatja ki a különös egyenleget. Gondoljunk a hátrországban élő tömegek, a nép szerepére a honvédő háborúban, vagy a lakosság együttműködésére az idegen megszállókkal szembeni küzdelmekben.

Ahhoz, hogy többé-kevésbé eredményes legyen, a szolgáltatnak tudatosulnia kell a közösségben. A szolgálattevő személyiség és a tömegek közt kapcsolatnak, mi több, kommunikációnak kell lennie. Ha nincs, létre kell hozni, ki kell építeni. Mert a tömeg inkább csak bizonytalanul érzi a frusztrációkat, de nemigen fogalmazza meg világosan, mi az, ami ebben vagy abban a tekintetben kellemetlenné, netán sanyarúvá teszi az életét, és még kevésbé látja tisztán a bajok orvoslásának a lehetőségét és mikéntjét.

Nem kétséges, hogy állandóan tanítani kell a tömegeket, tudatosítani bennük a feladatokat, a maga rendeltetését, hisz minél tudatosabb egy közösség, annál kevésbé téveszthető meg, annál egységesebben lép fel, ezért eredményesebb is lehet. A tudatos társadalomépítés eszméje is ide vezethető vissza.

Az elvárások és követelmények tudatosítása a közösség soraiban azért is elengedhetetlen, mert különben könnyen előállhat a meg nem értés veszélye, amikor is a jó szándékú igyekezet eredménytelen marad, a szolgálattevő sikraszállása pedig különcködéssé fajul a sokaság szemében.

Kivételes értelmi képességek és fejlett erkölcsi érzék esetén a szolgálattevőt elméleti és politikai tisztánlátás jellemzi.

Fontos, hogy biztosan tudjon eligazodni az értékek és álértékek labirintusában, idejekorán ismerje fel a legkülönbözőbb törekvések természetét. Nagyon valószínű, hogy épp a hiteles értékekhez való feltétlen ragaszkodás, a jogos és kíváncs ember szükségletek, igények melletti határozott kiállás kölcsönöz ennek a magatartásmodellnek távlatot és szépséget.

Az igazi szolgálat a humánus szolgálata, s mint ilyen: jövőszolgálat. Ám a követendő, történelmileg kellő idea nem vetíthető rá valóságként, létezőként a jelenre. Bár a kettő dialektikusan összefügg, nem moshatók össze, mert ami lehetséges, az egyszersmind nem lehet valóságos is.

A nagy szolgálatokat nagy felismerések, sorsformáló döntések előzik meg. „Gondolj merészet és nagyot / És tedd rá életedet” – mondja a költő, és mi nem tudunk nem egyetérteni vele, hogyha az a bizonyos eszme hiteles, mély emberi igazságokat hordoz.

Vannak olyan időszakok is, amikor a helyes ügyért küzdőnek vagy az olyan védtelennek, aki morális tisztaságát szeretné megőrizni az embertelenség közepette, álarcot kell öltenie. Az élet mocskától, embertelenségeitől viszolygó vagy iszonyodó költő is ezt tette, amikor – a gonosz előretörése idején – a maga teremtetten álarc mögé bújt. És bár a rideg álarc eltakarta a világ elől igazi énjét, abból, ahogy minősítette a kort, egyértelművé válik a költő ethosza:

*„Hát rossz vagyok? szótlán? borús? hideg?
Bocsáss meg érte. Hisz ha tudnám,
A világ minden fényét s melegét
Szórva adnám.*

*De most oly nehéz. Most egy sugarat
Se tudok hazudni, se lopni.
Vergődő és fénytelen harcokon
El kell kopni.
Az Antikrisztus napjai ezek.
Csillog a világ szörnyű arany-szennye.
Röhögő senkik, balkörmű gazok
Szállnak mennybe.
S én lent vergődöm, és nem tudja más,
Hogy csöndem éjén milyen jajok égnek.
De légy türelmes, Jön még ideje
Szebb zenének.
Csak légy türelmes. Maradj, míg lehet,
Váró révem, virágos menedékem.
Most álarc van rajtam, zord és hideg,
De letépem, (...)”*

Tóth Árpád: Álarcosan

A legsúlyosabb megpróbáltatásokban egyedüli éltető, megtartó erő: a *remény*. Remény nélkül hosszabb távon elképzelhetetlen a küzdelem. A legkilátástalanabb helyzetekben ez ad erőt a kitartáshoz, a folytatáshoz vagy az újrakezdéshez. Ezért példaértékű mindig a (hősi) helytállás.

Jusson bármilyen messze is az ember a humanizálódás útján (sajnos, mintha épp ellenkező irányba tartanánk!) , legjobbjainak mindig lesz mit és miért szolgálniuk. Legyen mégoly emberies is egy társada-

lom, kigyomlálandó jelenségeket mindig lehet találni benne. Mert a tökély csak a képzelet műve. Amikor az elképzelt átmegegy a megvalósulásba, a nem kívántból néhány csepp valahonnan mindig belecsöppen. Nekünk pedig sorsunk a tovább, tovább...

AMÍG LEHET

Európában, Magyarországon élek, magyarul beszélek, gondolkodom és érzek. Ez a néhány körülmény meghatározza mivoltomat, és jelzi azt a kultúrkört, amelyhez – beleszületve, benne nevelkedve – tartozom, élek.

Jószerevével ez határolta körül nemrég a karácsonyi ünnepkör hozzám legközelebb álló, nekem legkedvesebb zenei alkotásainak világát is, mely művek, varázslatukkal, már zsenge gyermekkorban belém ivódtak, s azóta is mindig ráhangolnak, beleringatnak a Megváltó születésének örök misztériumába.

Így vártam legutóbb is a Szentestét.

De az örömből ürmöm vegyült. Már azt fontolgattam, felhívom az ügyeletes szerkesztőt, hogy közöljem vele megbotránkozásomat, amiért ünnep szombatján (tüntetően?) kizárólag amerikai zeneműveket válogatott a reggeli összeállításba. Egyetlen európaít, magyart se. Nem elég, hogy egész évben iszonyú mennyiségű amerikai (könnyű)zenét sugároznak a médiák – ha azt a többnyire eksztatikus üvöltözést, őrjöngést zenének lehet nevezni -, még most is az „Új Világ” termései-vel etetnek bennünket!?...

Rendben van, hívd fel őket – biztattam magam. – De változni fog-e attól valami? Hisz bárhova kapsz, szinte mindenhol ugyanazt kapsd...

Számoltam húszig, legyintettem és kikapcsoltam a készüléket.

De a kiszolgáltatottság nem hagyott nyugodni:

Ugyan miből gondolják úgy bizonyos médiák, kiadók stb. azon döntéshozói, akik ilyen egyoldalú, talmi valamikkel/menükkel traktálnak bennünket, hogy mi épp azt vagy éppen olyasmit és nem valami mást szeretnénk hallani? Honnan veszik, hogy e kies hon polgárai – mintegy varázsütésre – elfordultak gazdag hagyománykincsüktől, s csupán egyetlen nagy vágyuk maradt: amerikanizálódni? Testben, lé-

lekben, érzelmiekben, életszemléletben átvedleni jenkívé? Merthogy zömben már csak a tengeren túlról importált silány tömegtakarmányt (zenéket, filmeket, miegyebeket) kapunk szellemi eleségül. De abból aztán rengeteget – egészen a csömörig. Mint anno a szovjet impériumból.

Milyen joron erőltetik ránk az európai, pontosabban a magyar mentalitástól, érzésvilágtól, életfelfogástól annyira idegen – vélhetően csoportérdekeket szolgáló -, nagy részében minden művészi érték híján lévő töméntelen rostaalját? Nyilván azért, mert tehetik. Ugyanazért tehát, amiért a „Szereti, nem szereti, mást nem kap” típusú birodalmi kultúra-export is történt a história századaiban, sőt ezredeiben. Vagyis az erőfölény okán...

Veszélyben van nyelvünk, kultúránk. Ezer támadás éri magyarságunkat.

Felzárkózni! Integrálódni! Globalizálódni! – halljuk szünet nélkül a sürgető „igéket”. Valószínű, elkerülhetetlen is. De miért akarják ennek a „szent ügynek” a csatornáin, annak sine qua non-jaként ránk húzni máris, amolyan atyai előlegként, a jobbnak, fejlettebbnek, tökélete-sebbnek kikiáltott fogyasztási cikkek özöne mellett a domináns nyelv sovinizmusának kényszerzubbonyát? Hatalmi eszközökkel miért terjesztik feltartóztathatatlanul az ezekre a soha nem látott változásokat szorgalmazó oligarchákra annyira jellemző haszonelvűség, merkantil habitus járványát? Mire fel ez a sietős agy- és lélekmosás?...

Hitegetnek, hogy a jelzők nélküli demokrácia jegyében álló sarkig nyitott globális társadalom maga lesz a mennyország. Ámde ahhoz, hogy boldog polgárokként minél jobban érvényesülhessünk benne, beszélnünk kell egynéhány nagy nyelvet, a birodalom univerzális nyelvét pedig mindenképpen. Nem a sajátunk helyett, hanem amellelt.

Egyelőre...

Nevetni kell. Vagy inkább kétségbeesni? Mert mi nekünk, akik például Erdélyben – de a többi utódállamban is – hosszú évtizedekig a kisebbségi magyarok sanyarú kenyerét ettük, végig szenvedtük a nyelvi kizárólagosság, a lélektiprás szörnyűségeit, nagyon ismerősen hangzik ez a szlogen. Minket is az ország egyenlő polgáraiként aposztrofáltak, miközben ellentmondást nem tűró módon közölték velünk: ahhoz, hogy érvényesülhessünk, jól, lehetőleg anyanyelvi szinten kell bírunk az állam nyelvét és kultúráját. Ezért „saját érdekünkben” az amúgy is szüntelen fogyatkozó magyar iskolákban, tagozatokon, osztályokban gyorsuló ütemben emelték a román nyelvű tantárgyak és órák számát, hogy végül kizárólagossá tegyék a többségi nyelvű oktatást. S mire a fiak felcseperedtek, sokuknak már igencsak akadozott a nyelve az

édesanyjuktól tanult szavak kiejtésekor. Amiért – „fura módon” – soha senkit semmilyen sérelem nem ért a többségi hatalom részéről. Egyikük-másikuk már nem is igen ragaszkodott anyanyelvéhez. Ami nem is olyan nagy csoda, ha arra gondolunk, nem annyira az dönti el, mik vagyunk, hogy minek születünk, sokkal inkább az elsajátított kultúra határozza meg, hogy ki minek véli, érzi, vallja magát. Márpedig a többségi hatalmak mindig kényszerben ügyeltek arra, vigyáznak ma is, hogy kisebbségeik saját kultúrájuk helyett többségét kapjanak. Bőségesen. Fölösen.

Meglehetősen régi ez a trükk. Már a Habsburgok is éltek vele, birodalom-szerte. II. József például 1784-ben rendeletben tette kötelezővé a német nyelvű oktatást, még az elemi iskolákban is. Amihez a bécsi udvar a következő érvelést fűzte. Mivel a magyar nyelv nem, a német viszont már standardizált, továbbá minthogy a magyar nyelv a német, a román és a szláv nyelvek mellett csak egyike az országban használt nyelveknek, a latin helyébe csakis a német léphet. Különben is a francia, angol, orosz példa jól mutatja, mennyi előny származik abból, *ha az államban egy nyelv érvényesül.* (kiemelés tőlem – A. K.) *„Nem arról van szó, hogy milliók megváltoztassák nyelvüket és más nyelven beszéljenek, hanem arról, hogy azok, akik a közügyeknek akarják magukat szentelni, a latin helyett a német nyelvet használják, s az iffjúság a helyett, ezt tanulja...Rendeletem a magyar nemzetnek és a köznek a legjobbat akarja és egyáltalán nincs szándékomban az anyanyelv kiirtása”* - így magyarázkodott II. József császár.

Pedig titkon éppen az volt.

Persze, hogy kell világnyelveket tanulni. Azokon szólni nagy szükség. Mégis befészkelte magát az ember lelkébe a gyanú. Ugyanis, ha abban a boszorkánykonyhában, ahol a világ népeinek ezt a nagy összeborulását kitervelték, tiszta volt a szándék, miért képzelték és gondolják ma is céljukat úgy elérhetni, hogy eközben minden lehető módon igyekeznek lebecsülni, lekicsinyelni, provinciálisnak, idejétmúltnak feltüntetni saját törekvéseinket és teljesítményeinket, kilúgozni az emberekből mindent, ami lényeges, honi, magyar? Rendre elvágdosva az éltető gyökereket, miért próbálnak szembefordítani bennünket saját kultúránkkal?...

„Az a tény – írta Kosztolányi -, hogy anyanyelvem magyar és magyarul beszélek, gondolkodom, írok, életem legnagyobb eseménye... Mélyen bennem van, a vérem csöppjeiben, idegeim dúcában, metafizikai rejtélyként. Naponta sokszor gondolok erre. Épp annyiszor, mint arra, hogy születtem, élek és meghalok.”

Mi sem vagyunk ezzel másképp. Bármennyire eszköztelenek, sebezhetőek vagyunk, legyünk is. Kisemberek lévén, kénytelenek vagyunk zokszó nélkül túrni, hogy nyegle sznobok, ügyes cselszövők, nagy pofájú akarnokok, profi pénzvadászok, megtévedtek és megtévesztettek rondítanak érzéseinkbe, nyelvünkbe. Hogy – a nemzet iránt tanúsított legkisebb tisztelet nélkül – nyafogva, gurgulázva, szörtyögve, vernyákolva fontoskodnak, követelőznek.

Émelygek tőlük! De szánom is őket! Mert a parvenük, a hitehagyók, a nyelvüket és örökül kapott kultúrájukat a nagyobb konc reményében idegennel akár felcserélni is hajlandó percmemberkéek osztályrésze nem a paradicsomi gyönyörűség; az, amiért – ha kell – másokon kíméletlenül átgázolnak, lihegve törtetnek, közutálathoz vezet. Aki számításból – embertársait, közösségét megtagadva – képes nyelvet, hitet, esetleg hazát is cserélni, az lelket is cserél. Csakhogy ebben éppen az a bökkenő, hogy aki nem volt jó emennek, amannak se lesz jó...Örök outsider marad.

„Nem jó Hazafi vagy Hazaleány az egy Nemzetben-is, valaki a maga Hazáját és Nemzetét gyalázza; (...)a Hazafi a maga Nemzetét s Hazáját ne motskolja, akármilyen motskos volna is a! Sőt...néki szoros kötelességében áll, hogy azt egész igyekezettel pallérozza, mosdassa, szépítse...”. Andrád Sámuel (1751-1807) székely orvostudor, hírlapíró vetette papírra ezeket az igaz-szép gondolatokat közel harmadfél századdal előbb. Amiből bizony mi is okulhatunk.

Kisebbségeink nyelvét, kultúráját ma már törvény védi. A körülmények hatalma folytán itt az ideje törvényt hozni a magyar nyelv védelméről is. Mert az anyanyelvet oltalmazva egyéni és közösségi tudatunkat, méltóságunkat és magyarságunkat védelmezzük. És ez a segítségnyújtás azért sem tűr halasztást, mert – Csoóri Sándor szavaival – a tartásában legyöngült nyelv képtelen lesz ellenállni az újabb és újabb rohamoknak. Márpedig „az anyanyelv életünk egyik legalapvetőbb feltétele.”

„Nyelvében él a nemzet”- mondják. Igaz. De benne lakozik az érzelmeinkben, szokásainkban, sajátos észjárásunkban, életfelfogásunkban, az együvé tartozás felemelő élményében is, s ha ezek közül bármelyik sérül, gyöngül a többi is. Éppen ezért orvosolni sem csak a részt szükséges, hanem az egészet is, nem elég csupán a betegséget kezelni, tartós jólléthez fel kell erősíteni az egész szervezetet.

Ameddig nem késő. Amíg lehet.

ELŐÍTÉLETEK

Az ember a mindennapi életben a valószínűség terében él és cselekszik. Reggel felkelünk, megmosakszunk, megreggelizünk, munkába indulunk. Ismételten kiszámítjuk, hogy ezt a feladatot ennyi és ennyi idő alatt tudjuk elvégezni. Tulajdonképpen megsaccoljuk a szükséges időtartamot.

Hasonlóképpen saccoljuk meg a járművek távolságát és sebességét, amikor átkelünk az útesten. Az ember egy sor szokás-, reflex-, gondolkodás-sztereotiprendszer sajátját el. Előzetes tapasztalat alapján létrejött ítélet révén nem engedjük át a gyermeket az útesten addig, amíg nem alakul ki az érzéke a távolság és az idő saccolására.

Miért saccolunk. Azért, mert a valószínűség terében történő cselekvés és gondolkodás ökonomikus, gazdaságos. Ha cselekvésünk a sikeresség valószínűségi szintjét eléri, akkor ott megállunk, nemigen gondoljuk tovább. Éppen ezért a készen kapott dolgokat, elveket vagy magatartásformákat többnyire gondolkodás nélkül átvesszük.

Mikor egy *túláltalánosított fogalom* a gyakorlatban nem ellenőrződik, elvileg megteremtődik a lehetőség arra, hogy hamis túláltalánosítás jöjjön létre.

Előítéletről általában akkor beszélünk, ha az olyan előzetes ítéletek, amelyek igazságtartalma (rendkívül) csekély vagy nulla, ellenállnak minden ésszerű meggyőzésnek. Egyes vagy bizonyos számú esetben az ítélet igaz lehet ugyan, de mi sokszor néhány esetből túláltalánosítunk. Minden egyedre, valamennyi esetre érvényesnek tekintjük az ítéletet anélkül, hogy erről a gyakorlatban meggyőződünk volna.

A hamis tartalom egymagában még nem előítélet. Mert ha például én hajlandó vagyok az ítéletet a valósággal szembesíteni, és ha kell, előző ítéletemet feladni, korrigáltam magam. Előítélet akkor keletkezik, ha ezt a helyesbítést nem vagyok hajlandó elvégezni. Az előítélet igazságtartalmát tulajdonképpen nem is ismerem. Nem tudom, hanem hiszem, hogy úgy van. Az előítélet ellenálló képességét a hit adja meg.

Miként válhatunk az előítéletek rabjaivá?

Egyrészt úgy, hogy örökölnünk bizonyos előítéleteket, másrészt úgy, hogy saját magunk alakítjuk ki azokat. Öröklött előítéletek esetében megtörténik, hogy annak idején az ítélet helyes, igaz volt, mára viszont előítélet lett belőle. Ilyen volt például egyes népeknél a disznóhús fogyasztásának tilalma, amit egészségügyi szükségletek alakítottak ki. Idővel azonban a feltételek megváltoztak, a disznóhús fogyasztása már

nem jelentett veszélyt az egészségre, de a tilalom továbbra is megmaradt. Sokan már nem is ismerik a tilalom tartalmát, de a tiltást tiszteletben tartják. A tartalom megszűnt, a forma megmaradt.

Be kell vonnunk ide egy másik fogalmat is: az egyéni és/vagy csoportérdekét. *Az ember azért hisz az előítéletekben, mert érdeke hinni bennük.* Kialakulásába belejátszanak még: a szokás és az együttélés szabályai. Az emberek nagy része azért fogad el bizonyos előítéleteket, mert mások is elfogadták, mert kényelmetlen vagy kellemetlen lenne nem elfogadni. Elfogadom például, hogy ez vagy az a színházi előadás nagyszerű, mert a többség is azt teszi, mert ha nem azt cselekszem, akkor esetleg egyesek ferde szemmel néznek rám.

Az előítéletnek mindig egyéniségtorzító hatása, ereje van. Vele, velük és általuk olyan magatartásformák kényszerzubbonyát vesszük magunkra, amelyektől nem, vagy csak nagyon nehezen tudunk megszabadulni. Sokszor ésszel felérjük ugyan, hogy egyik-másik előítélet képtelenség, ostoba rosszhiszeműség, nyilvánosan mégse tiltakozunk ellenük: vagy pusztán kényelmi szempontból, vagy azért, mert félünk, hogy ha megteesszük, magunkra haragítjuk ezt vagy azt az egyént vagy csoportot. Különösen, ha függő és függelmi helyzetben vagyunk.

Az előítéletek nagyon sokfélék. Legátfogóbbak az erkölcsi, és az esztétikai előítéletek. (A századforduló táján például egyik-másik műre az olvasók egy része egyszerűen rávágta: nem szép. Nem szép, mondták minden meggyőződés nélkül, mert a kor közízlése úgy tartotta, nem regény az, amelyben nincs szerelem.)

Rendkívül veszélyesek, romboló erejűek a nemzeti, a faji, a vallási, a tudományos vagy a csoport előítéletek. Sajnos, ezek a leggyakoribbak is. Ezek sértik a legsúlyosabban nemzetek, vallások, rasszok méltóságát, becsületét, temérdek szenvedést vonva maguk után.

Örök emberi-e az előítélet? Nem. Leküzdésének alapfeltétele a megismerés, személyes meggyőződés.

Kialakulásába belejátszik az egyéni vagy csoportérdek is.

Az előítélet természetesen összefügg a szokással is, az együttélés normáival.

Az előítélet erkölcsileg negatív értéktartalmú. Ezért igen fontos valakinek a megítélésénél az, hogy mivel kapcsolatosak és milyen erősek az illető előítéletei. Vannak erősebb és gyengébb, veszélyes és kevésbé veszélyes, állandó és ideig-óráig való előítéletek.

Általános érvénnyel megállapítható, hogy az előítélet gátolja az ember autonómiáját, szabad megnyilvánulását, kibontakozását.

Az emberek közötti kapcsolatok mélyülése, az ismeretek gyarapodása hozzájárul(hat)nak az előítéletek visszaszorulásához, az előítéleteesség gyérüléséhez.

Van kiút, csak élni kell a lehetőségekkel!

SZENVEDÉLY

Az érzelmek bonyolult lelki jelenségek.

Az állatoknak is vannak érzelmeik: szeretet, gyűlölet, féltékenység, hűség, szimpátia. A többi érzelem – irigység, büszkeség, dicsvágy, megbecsülés, barátság... – már tisztán társadalmi, emberi.

Vannak érzelmek, amelyek hasznosak lehetnek, mások viszont károsak.

Általános törvény, hogy az antiszociális érzelmek, mint amilyen az irigység vagy a kapzsiság, mindig negatív értéktartalmúak.

Bármely érzelem szenvedéllyé válhat, de nem bármilyen érzelem egyszersmind szenvedély is.

A szenvedély mindig célra vonatkoztatott. Vagy valamilyen cél elérésére irányuló akarathoz kapcsolódik, vagy céljaink ellen lép hadba.

Az ember szenvedéllyé vált érzeme alá rendeli összes többi érzelmeit. Ha valakinek, például, szenvedélyévé válik a hazaszeretet, minden mást – szülei iránti szeretetét, szerelmét, haragját, irigységét, barátságát – annak rendel alá. Vagyis a szenvedély viszonylagosan kizáró érzelem.

Természetesen nemcsak egy szenvedélyünk lehet. Ha egymás mellett több szenvedély működik, előbb-utóbb kialakul azok konfliktusa.

A szenvedély nem okvetlenül az ember egész életét végigkísérő jelenség. Az érzelmek csak bizonyos körülmények között válnak szenvedélyekké, és azok megszűntével az érzelmek szenvedély jellege is megszűnhet.

Jó vagy rossz-e a szenvedélyes ember?

Ez mindig a céltól függ.

A filiszter fél a szenvedélytől: eszményképe az érzelmek közepszerűsége.

Ellenkezőleg, a fanatizmus olyan lelkiállapot, magatartás, amelyben az uralkodó szenvedély elkorcsosítja, kiirtja a neki alárendelt ösz-

szes, különben pozitív erkölcsi tartalmú érzelmeket. A nagy emberek mindig szenvedélyből teszik azt, amit tesznek, a tömegeket is szenvedélyek hajtják.

Szokás a szenvedélyeket megengedett vagy tiltott szenvedélyekre felosztani. A különböző történelmi korok és társadalmi kategóriák más szenvedélyeket soroltak a megengedett, és másokat a tiltott szenvedélyek közé.

Általában elmondható, hogy ha az ember szükséglete nem elégül ki, az azt kísérő érzelmek könnyen szenvedéllyé változhatnak. (Ilyen volt Akakij Akakievics számára egy köpeny megszerzése; Romeo és Júlia tragikus szerelme; a rabság hallatlan szabadságvágyat szül a raboknál. stb.)

Ámde ez a dolog ennél sokkal bonyolultabb, mert lehet szükségletet úgy elfojtani, hogy maga a szükséglet is lassan elkorcsosul, megszűnik létezni: ilyen a megszokott rabság.

És előfordulhat, hogy a szükséglet kielégítése magasabb szinten újratermeli a szükségletet, és a szenvedély állandósul. (Gondoljunk a kapzsiságra).

Célravezetőek-e a szenvedélyek? Ha a szenvedély elérhető célra vonatkozik, termékeny. Ha viszont olyan célra irányul, amelynek nincs reális lehetősége, terméketlen és erkölcsileg tönkreteheti annak hordozóját, vagy az ilyen szenvedélytől megszállott embercsoportokat.

Ez a gondolat, tetszés és szükség szerint tovább görgethető.

FELMENTÉS-E A TUDATLANSÁG?

Ismerd meg önmagad! – ösztönözte kortársait Szókratész.

Az öntudat kialakulása nélkül nincs moralitás, az erkölcsösséghez hozzátartozik, hogy az egyéni felelősségen nyugvó tetteinkkel szembenézzünk.

Tulajdonképpen az öntudat kifejlődésével válik az ember a szokások pusztá betartójából erkölcsi lénné.

Ahhoz, hogy helyesen cselekedjünk, előbb sok mindent meg kell ismernünk. Tudnunk kell például, mit tartanak jónak és rossznak az emberek, ismernünk kell a körülményeket, tisztában kell lennünk saját képességeinkkel, lehetőségeinkkel.

Az ember gyakran megszokásból cselekszik, ami könnyen fejlődés-képtelenné, szellemi rövidlátóvá teszi. (A megszokás nem azonos a szokással általában.)

Például ha valaki megszokja a kapzsiságot, hiába ismeri fel később, hogy kapzsinak lenni rossz, erkölcstelen, mégsem vagy csak igen nehezen tud leszokni róla. Mivelhogy a megismert igazság csak úgy és csak annyiban lehet az erkölcsi fejlődés mozgatója, amilyen mértékben az szenvedéllyé válik.

A cselekvés erkölcsi tartalma szempontjából az is nagyon fontos, hogy a szokások és a szenvedélyek mennyire tudatosodtak bennünk. A tudatos tettben a cselekvő tisztában van törekvése céljával, indítékai-val, és vállalja is azt a célt. Ezért kell arra törekednünk, hogy cselekvéseink minél tudatosabbak legyenek.

Azok a gondolkodók, akik úgy vélték, hogy ha valaki tudja mi az erkölcsi jó, gyakorolni is fogja azt, arra a következtetésre jutottak, hogy a bűn oka kizárólag a tudatlanság. Ez nem így van, de a tudatlan ember valóban könnyebben vétethet az erkölcsi normák, követelmények ellen.

Felmenthető-e a felelősség alól a tévedésből ejtett bűn elkövetője? Attól függ. Mert az erkölcsi felelősség szempontjából egyáltalán nem mindegy, milyen típusú tévedésről, tudatlanságról van szó. Ha az elkövető nem tudhatott tette következményéről, nem ítéljük el.

De ha tudhatott volna, ám önhibájából – lustaságból, felületességből vagy más hasonló szubjektív okok miatt – nem szerzett tudomást a lehetséges következményekről, felelősségre vonható és vonandó.

Például, ha az orvos olyan injekciót ad be a betegnek, amely minden esetben gyógyuláshoz vezet, kivéve, ha előtte egy vele össze nem egyeztethető (inkompatibilis) injekciót kapott, és ezt a beteg eltitkolta az orvos elől. Az orvos tévedett ugyan, de az ismeret hiányából eredő bűnért erkölcsileg nem felelős.

Ám ha a terapeuta rossz ember, vagy tudatlanságának oka hebehangyasága, tettéért, igenis, felelősséggel tartozik.

Ödipusz megöli apját és feleségül veszi anyját, erkölcsileg mégsem marasztaljuk el, mert sem azt nem tudhatta, hogy az a férfi, akit leütött, az apja volt, sem azt, hogy a megözvegyült királynő, akit feleségül vett, valójában az anyja. Őt ugyanis kicsi korában – egy jóslat miatt – kitették és veszni hagyták.

Arra viszont aligha lehetne mentséget találni, ha valaki kölcsönösen kémkedik két ország között, melyek közül egyik a hazája...

Bizony elég bonyolult dolgok ezek!

HÁRMAS SZÖVETSÉG: DEMOKRÁCIA, SZABADSÁG, FELELŐSSÉG

Nyárutó. A természet bágyadt és tűnődő, mint egy dekadens költő. A csend, mely körülvesz, szokatlanul mély, már-már zavaró, az apró neszezések alig jutnak el az érzékekig. A sápadt tarlóról, ahol állok, messzire látni, egészen a szemhatárig.

Az ég mélykék buráján egy gólya vitorlázik. Sokáig, nagyon sokáig követem lenyűgöző produkcióját...

Hazafelé ballagva furcsa érzés fog el. Idegenben bujdosók, száműzetésben szenvedők sóvárogthatják úgy a biztos menedéket és a meghitt otthont, mint én annak a madárnak a fenséges röptét.

Bármennyire különösnek tűnne is, a valamikori ígézet a világ legtermészetesebb tüneménye volt, hisz a legfennköltebb érzés a *szabadság* érzése, a legmagasztosabb gondolat a szabadság gondolata. Mint ahogy majdnem minden jóra és igazra irányuló igyekezet is a szabadság felé mutató törekvés.

Az ember az egyetlen szabadságlényegű lény.

Csak mi tudjuk felfogni, átélni és csillapíthatatlanul áhítani a szabadságot.

Historikusok a megmondható, ismer-e a történelem olyan – akár rövidebb – időszakokat is, amikor ne folyt volna véres küzdelem érte valahol. Mert bizony a „népek szabadsága” többször volt hiánycikk, mint ahányszor valóság. És amikor juttattak is belőle a népeknek, nemzeteknek, sohase vékával, mindig csak gyűszűvel mérték. Vajon azért ragaszkodunk annyira hozzá, mert természetünkben rejlik, hogy amiből kevesebb van, azt értékesebbnek véljük, vagy más oka is van?

A szabadság óhajtása, akarása sokkal több áldozatot követelt, mint a földrészeken végigpusztító félelmetes járványok. Az elszenvedett vereségek, a „megleckéztetések”, a töméntelen szenvedés, egyszóval a nagy ár, amit a „lehetetlen” megkísértéséért oly sokszor fizetnünk kellett, valahogy mégse bírtak „jobb belátásra” bennünket. A kisemmizettek nyakbehúzó meghunyászkodása legfeljebb rövidke időre lophatott lenéző mosolyt a győztesek arcára, de ez a fölényes-gúnyos mosoly sohasem volt tartós, pláne nem végleges. Mert nem lehetett. Nem is lesz igazi megnyugvás mindaddig, amíg egyesek túlméretezett szabadsága, fölénye mások kiszolgáltatottságára épül. E tekintetben a múlt aligha szolgálhat követendő példával.

Visszapillantva az időben, szomorú kép fogad. Háborút háború követett, a béke pedig olyan ritka vendég volt, hogy belénk nyilall a kér-

dés: nem a vérünkben van-e az uralkodhatnék? De hogyha így lenne, ha vérünkben netán az erőszak vírusa fészkelne, nem volna-e hiábavaló minden ellene irányuló erőfeszítés?...

Kérdezzünk másképp. Miért támadt minduntalan társára az ember? Mert félt tőle – halljuk egyesek „érvelését”. Félelmében kötötte gúzsba a másikat. Ez is előfordult, hogyne, de hosszabb távon az erőszak nem lehet a gyöngébb fegyvere. S a dzsungel-törvény is másképp működik, ha ilyesmiről egyáltalán beszélhetünk az ember világában. Nem valószínűbb-e, hogy mivel a fegyver mindig kéznél volt, a biztonság-hoz vezető egyéb utakat az erősebbek nem is igen keresték? Pedig kell lennie más útnak is, amely – elvben – elvezethet a társadalmi igazságossághoz és a kölcsönös biztonsághoz. Úgy rémlik, hogy ez csak akkor merült fel a döntőnökökben, amikor kiderült, hogy a hadak útja – manapság főleg az un. bumeráng-effektus hatalmas pusztításai miatt – ma már nemigen, legalábbis nehezebben járható. A támadni szándékozó csak a gyengékkel szemben nagyfiú... A szabadságot mindig az erő bűvkörében hóbörgők értékelték a legkevesebbre? Igen, de csak a mások szabadságát.

Demokrácia. Az ókori Athén szellemi nagysága, Platón úgy gondolta, hogy a kormánypálca csakis a szellem arisztokratáinak (filozófus-királyok) kezébe való. A filozófus a demokráciáról ugyancsak elmarasztaló véleménnyel volt. Úgy tartotta, hogy a demokrácia a sokak uralma, a nem hozzáértőké. Az igazán hozzáértők a kevesek, a bölcsék.

Honnan ez a bizalmatlanság a népuralom, a demokrácia iránt még a legbölcsebbeknél is? Talán nem túlzás azt állítani, nem elég csakúgy készen kapni valamit: a népeknek fel kell nőni a feladatokhoz. A tömeg képtelen világosan megfogalmazni pontosan mit is akar, és hogy és milyennek akarja azt, amit akar. Helyettük, nevükben mindig mások döntöttek, döntenek, majdnem mindig kijátszva őket. A demokráciáért folytatott küzdelmek legtöbbször csalódást okoztak/okoznak a milliónak. Mert egyetlen társadalmi rendszerhez sem fűztek annyi szép reményt, mint a demokráciához, ám az eredmény legtöbbször pusztá ígéret maradt. Azt akarták, legyen a demokrácia mindenki fóruma, a testet öltött ideál, a mindenre és mindenkire kiterjedő igazságosság. S mi lett a nagy lelkesedésből? A becsapottak, kisemmizettek társadalma, világa.

Vajon a mi demokráciánk nem hasonlít-e inkább egy hatalmas manipulátumhoz, mint igazi népuralomra? De bizony nagyon is!

Így volt ez mindig. Gondoljunk csak bele, a rajongott eszme lelkes küzdői közül hányra sújtott le az uralomra törők villogó pallosa, s a tisztulni látszó égboltot hányszor árnyékolta be a szabadsághősök máglyáinak fanyar füstje? A közakaratot sohasem a köz, hanem nevükben, helyettük mindig a kevesek gyakorolták, bitorolják ma is.

Nagy kérdés viszont, hogy tanultunk-e a kapott leckékből? Tudjuk-e, hogy nem elég csupán kitűzni a zászlót, hanem ténylegesen meg is kell teremteni a demokráciát, és igazságosan akarjuk-e gyakorolni a hatalmat?

Ahhoz, hogy tartós és győzedelmes lehessen, az igazi demokráciában érvényesülő *szabadság felelősségért* kiált. Mivel nemcsak egyféleképpen cselekedhetünk, hanem mindig választani kényszerülünk a felkínálkozó lehetőségek közül, és az alternatívák sem a közösség, sem az egyén számára nem egyenértékűek, nem mindegy, hogy kik és mi ellen, illetve kik és mi mellett döntünk. Ezért mondom: tisztelt választópolgár-társam, dugd be jól a füled a kétes mosolyú kaméleonok előtt, ne hallgass az önjelölt jótevők (képviselők) megtévesztő szirénhangjára. Vedd elő józan eszed, és csakis a valódi értékeket képviselőket szem előtt tartva dönts jövőd, sorsod felől. Mert ha megint könnyelműen tévedsz, bizony keserű lesz a pohár! A fatális tévedések utólagos korrigálására pedig számodra nincs mód.

Hogy az egyik lehetőséget jobbnak, a másikat rosszabbnak fogod hinni? Persze! Hisz most kapod a mákonyt, teljes erővel manipulálnak, mossák az agyad. Ne engedd közel magadhoz őket! Tudom, nagyon nehéz dolgod van, mert a dilemmát neked magadnak kell megoldani.

Ezért kérdezem: érzed-e a rád nehezedő felelősség súlyát? Mérlegelj okosan, töprengj, gyötrődj, vívódj, hogy a lehető legjobban: felelősen dönthess! Hogy döntésed következménye mind a közösségrenemzetre, amelyből magad is vétettél, mind pedig rád nézve szerencsés és örömhözó legyen. Ne mindenáron a szívérványosabb, a kecsegtetőbb lehetőséget válaszd, hanem az emberies élet törvénye szerint való legigéretesebbet. Lehet, hogy így nehezebb dolgod lesz, de annál felemelőbb. Mert semmi más, csakis a humánium irányába mutató cselekvés tesz egy törekvést történelmileg jogossá és emberileg igazzá. Az ilyen küzdelemben rejlik emberi méltóságunk is.

Mint minden más, a felelősség is kétoldalú. Nemcsak az egyén tartozik felelősséggel a társadalomnak, hanem az is neki, amennyiben gondoskodnia kell róla, biztosítani mindazokat a feltételeket, amelyek szükségesek személyisége harmonikus kibontakozásához. Az egyén

pedig – válaszul – elkötelezi magát mellette: vállalja a közösséget, azonosul sorsával, és megtesz minden tőle telhetőt a közös boldogulásért. Ahol ez az azonosulás létrejön, a kötelesség belső indítékká, felelősségtudattá válik. Ott viszont, ahol erre – valamilyen oknál fogva, például a körülmények kedvezőtlen alakulásából adódóan – nem kerülhet sor, a magára hagyott, szomorú tekintetű ember idegenként él az arctalan tömegben.

Mivel az a tény, hogy mivé leszünk, nemcsak a körülményektől, hanem tőlünk is függ, önmagunknak is felelősséggel tartozunk. A társadalom automatikusan nem tudja megváltoztatni az emberek szellemi és erkölcsi arculatát. Ezt jószerével nekünk magunknak kell megtenni. Művelődnünk kell, hogy többé váljunk, mint amik voltunk, vagyunk.

Csakis így, gyakorolva tanulhatok meg felelősen cselekedni, viselkedni, élni. A demokratizálódási folyamat épp ezt a célt követi, ami egyben a jelzők nélküli demokrácia tisztulását, izmosodását, szilárdulását is szolgálja.

A legszebb öncél: a szabad élet.

Aki ennek az eszmének a jegyében rendez be életét, lehet, hogy nem lesz könnyű dolga, ám annál felemelőbb.

Ezzel a szentenciával akár be is rekeszthetjük ezt a gondolatmenetet. Vitorlázó madarunkat pedig, melynek fenséges röptét gyermek-magam úgy megcsodálta volt egykor, hogy évtizedek múltán is töprengésre késztetett, őrizzük meg jó emlékezetünkben, bár tudva tudjuk, hogy a szabadság a maga teljességében és mélységében csak az ember sajátja lehet.

„MENT-É ELŐBBRE?...”

Mindegyik nagy történelmi korszakra rányomta bélyegét valamilyen eszme, amit a kor emberei a legfontosabbnak, mi több, meghatározónak tartottak.

Ilyen volt a XIX. században a *szabadság* ideája, a keresztény középkorban az *üdvözülés* gondolata, és ilyen a mienkben a *fejlődés*. Mi szinte mindent a fejlődés viszonyítási rendszerében értékelünk: magasztalunk fel, vagy marasztalunk el.

Témánknál, az erkölcsnél maradva, ismét és újfent felvetődik, hogy egyáltalán van-e erkölcsi fejlődés? Az, amit Vörösmarty a könyvek –

vagyis a tudás, a művelődés kapcsán – nagy költeményében anynyira találóan fölvetett: ment-e előbbre általuk a világ?

Bizonyos dolgokban igen, másokban nem, sőt...

A halálbüntetés eltörlése, például, egy olyan kultúrában, ahol az élet a legfőbb érték (ilyen a miénk is) előrelépést jelent. De ha a társadalomban nem működik kellő erővel és általános érvénnyel valamilyen fék – ilyen fék volt a keresztény középkorban az elkárhozástól való félelem; némelyek szerint ilyen lenne manapság a halálbüntetés visszatartó ereje) -, akkor veszélyesen elszabadul(hat)nak a nyers erők, a bölcs belátáson felülkerekedik a durva erőszak.

Ebben a tekintetben jobb lett-e a világ? Ha jobb nem is, de az, hogy más lett, biztos. Mert fejlődött.

De engedelmet, miért kell állandó jelleggel fejlődni?

És mi lesz, ha nem lesz miből tovább fejlődni? Ha, mondjuk, kimerülnek a nyersanyagforrások? Meg aztán ez a fejlődés gazdasági, műszaki jellegű, ami távolról sem azonos az emberi haladással.

A világ ma másmilyen, mint régebb, akár száz évvel ezelőtt volt, de ne áltassuk magunkat azzal, hogy jobb is.

A sok-sok műszaki vívmány birtokában kényelmesebben, kellemesebben élünk, de személyközi (interperszonális) kapcsolataink jöttányit sem lettek őszintébbek, mélyebbek, tartalmasabbak, emberibbek. Pedig ez lenne az igazi lényeg.

Manapság a szabadságot általában összetévesztik a szabadossággal, a szabad akarat határtalan érvényesítésének igényével, az egyéni szabadságét a közösségi rend felrúghatóságával, azzal, amiről Voltaire így vélekedett: „Szabad vagyok, ha azt tehetek, amit akarok, de nem akarhatok ok nélkül.”

A szabad akarat fetisizálása, előbb-utóbb anarchiába torkollik, a dzsungeltörvényt (aki bírja, marja) szabadítja a világra.

Amire a kemény kéz politikája a törvényszerű válasz. Ezért, igenis, szükség van fék(ek)re. A lábat mindig rajta tartva, hol erősebben, hol gyengébben, de bizony nyomogatni kell azt a huncut pedált.

Másképp nem megy.

SORSTÜKÖR

Mi nem dolgoztunk ki világraszóló filozófiai rendszereket, ellenben hatalmas katedrálist emeltünk költeményekből.

Poétikusabb alkatúak lennénk másoknál?

Talán a történelem hozta úgy, hogy a tiszta racionalitást igénylő bölcsellel szemben nálunk az önkifejezésnek inkább ez az érzelmi-indulati (affektív), költői formája nyert igen jelentős teret a lét- és sorskérdésekkel való szembesüléseink folyamán. Nem is igen történhetett volna másképp, hisz amahoz huzamosabb szélsendes történelmi időszakok kellenek, amiben nekünk – tudvalevő – nemigen volt részünk. A hektikusan változó históriai helyzetekből fakadó kollektív és egyéni lét- és sorskérdésekre adandó válaszoknak a költészet, általában az irodalom – utólag megállapítva – valahogy megfelelőbb formája volt. Hisz a költészet: vallomás, feltárulkozás, közlés és tudósítás egyszerre. Ahhoz, hogy megfelelően rendeltetésének, a versnek túl kell lépnie önkörén. Az üzeneteknek pedig címzettjeik vannak. Mint például mi most, a globalizmus bárki-, illetve senki-földjére taszított erodált nemzettudatú mai magyarok. Fiatalok – akiktől döntő módon függ, hogy lesz-e magyar holnap vagy sem -, illetve a közép- és idősebb nemzedékeliek.

A költészet az idők folyamán azzal a nemes szándékkal született, (ilyen szándékkal keletkeznek ma is a versek), hogy szellemi táplálékként naponta magunkhoz véve, megerősödjünk önértetben, méltóságban, hogy bizakodóbbá válva sokasodjunk, gyarapodjunk és megmaradjunk annak, amik voltunk, vagyunk és mindig is lenni szeretnénk: embernek és magyarnak.

Ahány vers, ugyanannyi tanúságtétel: drámai és tragikus mozzanatokban bővelkedő ezerszáz esztendő s kárpát-medencei történelmünk hiteles művészi lenyomatai. Identitásunk mélyrétegeinek felragyogtatása, folytonosan veszélyeztetett nemzeti létünk, kilátásaink egyféle sorstükre, nemzeti önértékeléseink formáinak, módozatainak egyik legfontosabbika.

A költészet a lélek ünnepe. Amikor alkalmanként örvendezni összeseregglünk, örömről versekkel tetézzük; ha fájdalomtól meggyötört tekintünk magunkba, vigasztul és azért, hogy az igaz eszmék és nemes érzelmek forrásából merítve megtisztuljunk, és erőt gyűjtsünk újabb küzdelmekhez, szintén a versekhez folyamodunk segítségül. S minthogy az embereknek szükségük van időnként ünnepekre, úgy néha-néha kinek-kinek be kell vonulnia a költészet szentélyébe: emlé-

kezni régiekre, eltöprengeni egyéni és nemzeti-közösségi lét- és sorskérdéseink fölött, elmélyedni a teremtés és az elmúlás misztériumban, elmélkedni megmaradásról és nemzethalálról, személyes életgondokról, felemelő és megrendítő tapasztalatokról, leigázottságról és függetlenségről, szabadságról és rabságról, méltóságról és önfeladásról – az Életről.

Nekünk pedig, akiknek mindenkor gyűszűvel mérték az örömeket és szakajtóval „bőkezűsködték” a megpróbáltatásokat, tanácsos volt jól meghányini-vetni a dolgokat, körüljárni a miérteket és hogyanokat, s főleg okos-bölcs döntésekre jutni, hogy derüljön is végre, ne csak mindig boruljon fejünk fölött az ég.

A kollektív emlékezet is zavarban van annak megítélésében: hány-szor is álltunk árva egymagunk szemben a durva túlerővel, minden külső segítség híján, már-már teljesen reményt veszelve? Hány-szor volt úgy, hogy a küszöbünkig nyomakodott az ártó szándékú Gonosz? Hány-szor harapott belénk annyira mohón, hogy a végső pusztulás rémképe is felködlött előttünk?

De amikor a legreménytelenebb pillanatokot szenvedtük, váratlanul felénk nyújtotta kezét az Úr. Aki mentsvárunk és biztos menedékünk minden időkben. („Tebenned bízunk eleitől fogva”; „Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk!?”). Katolikus és protestáns költők Mária-énekekből és zsoltárokból zengő bátyafalakat emeltek körénk már akkor, amikor az ökumené gondolata tán még ki se csírázott. Bizony, könyörületes volt hozzánk a Fennvaló. Csak ezzel magyarázható, hogy versirodalmunkban magyarság- és hitköltészet olyan közel áll egymáshoz, hogy igen gyakran egymásba is szervesültek. Ez a tudati-érzelmi közelség, már-már azonosság lehet a magyarázata annak is, hogy leg-szentebb ügyeinkben – anélkül, hogy a kizárólagosság vétségébe es-tünk volna – hozzánk magyarítottuk még az Istent is: „A magyarok istenére / Esküszünk,/ Esküszünk, hogy rabok tovább / Nem leszünk!” (Petőfi: Nemzeti dal)

A nemzet ezerszáz éves európai folytonosságának a csodáját és fel-emelő ethoszát mutatják nagy költeményeink. Verskultúránk egyféle hossz- és keresztmetszeti teljességét nyújtja a versben utazóknak. Alá-merülve, megmerítkezve az igaz-szép gondolatokban és érzelmekben, bizonyossággá izmosodik bennünk az az öreg sejtés, hogy legjobb köl-tőink mindenkor és minden körülmények között együtt lélegeztek a néppel, nemzettel.

Ujfent és ismét megbizonyosodhatunk a felől, hogy a népet, a nem-zetet, a hazát szeretni, félteni, óvni, vagyis szolgálni csak őszintén, szí-

lárd kötődéssel, kellő alázattal és erős hittel lehet. Alámerülve a vers világába, csodálkozva látjuk, milyen sokan voltak, akik nagyon szerették, féltették, óvták ezt a hazát és ezt a nemzetet. Esedeztek, könyörögtek érte és pöröltek vele. Mindig érte, sohase ellene!

Azt hiszem, kevés nemzetnek van olyan gazdag nemzet- és hazaféltő, vagyis hazafias költészete, mint nekünk. Talán a folytonos veszélyeztetettség, az időről-időre megismétlődő holtvágány-sors okán is.

Költeményeink legjava a nemzet mindenkori testi-lelki higiéniájának tükré és záloga. Különösen olyan ínséges időkben vagyunk segítségükre utalva, mint amilyen a mostani is. Hisz még az ezer féle furfanggal bomlasztott, csökkent nemzettudatúvá manipulált nyelvtestvéseink is életre szóló katartikus élményt, hitet, erőt meríthetnek belőlük. Hogy megmaradjunk.

Talán nem teszünk erőszakot azzal, ha azt mondjuk, hogy költészetünk két nagy szerkezeti egységre tagolódik. Az első rész az Ómagyar Mária-síralomtól tova Ady Endréig ível, kultúrtörténeti korszakok levegőjét is magával hozva.

A második rész a Trianon utáni idők, a történelmi Magyarország feldarabolásának, szétszórásunknak – a Duna-Tisza tája, Partium és Erdély, Felvidék, Délvidék, Nyugati magyarság (öt ágú síp – Illyés Gyula) szomorú képét nyújtja. Később, a kárpátaljai magyar irodalom kialakulásával az ötágú síp hatágúra bővült.

Az ország szétdarabolásán, az ötvenhatos forradalom eltiprásán érzett fájdalom és keserűség, illetve a kommunista totalitarizmus szörnyűségei okán-nyomán ennek az időszaknak a költészetére a komorságba át-átcsapó borongósság, az önemésztés, a kétségekkel való küszködés nyomja rá a bélyegét, azzal a megjegyzéssel, hogy a költőket a permanens veszélyeztetettség körülményei között is a nemzet ügyének szolgálata mozgatta, motiválta. A Trianon után porig alázott magyarság bennük és általuk kereste, keresi a felemelkedés esélyeit.

A mindenkit egynyelvűvé silányító globalizációs nyelvi sovinizmus alig álcázott veszélye a küszöbünkig ért. Ezért kell édes anyanyelvünk avatott mestereinek ráébreszteni az Olvasót az anyanyelv megőrzésének fontosságára, arra, hogy a választékos nyelv használatával gátat vessünk ennek a feltehetően tudatos (szándékos?) nyelvrontó és nemzetpusztító folyamatnak.

Valós igényt elégítettek/elégítenek ki a nyelvvédő versek. Harmadfélszázaddal ezelőtt a germanizálás kimérájával kellett farkasszemet nézniük az anyanyelv szentségét és mindenek-fölöttiségét hirdető költőknek. Bő kétszáz évvel később a kisebbségi sorba taszított utód-állá-

mokbéli magyarság legjobbjait is ugyanazok a súlyos gondok nyugtalanították, nyomasztják. Erdélyben a kíméletlen románosítás, Felvidéken a szlovákosítás, Délvidéken a szerbesítés, Kárpátalján az ukránosítás kényszerítették költőinket arra, hogy tollat ragadjanak anyanyelvünk védelmében.

*(...) Vigyázatok ma jól, mikor beszéltek,
Vigyázatok: a nyelv ma szent kehely,
Ki borát issza: Élet borát issza,
Előre néz s csak néha-néha vissza -
S a kelyhet többé nem engedi el!”*

(Reményik Sándor: Az ige)

Márai Sándor vonatkozó soraiban az emigrációban sínylődő magyar kisember anyanyelv-vesztésének folyamatát írja le, drámai erővel:

*„Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporladnak, elszáradnak a szájpadtal alatt.”*

(Halotti beszéd)

Minden költő- és írónemzedéknek az életében van valamilyen nagy élménye, tapasztalata. A kisebbségi sorban élő költők versei mélyén rejlő élménynek a neve: Trianon. Nagyon nehéz, szinte lehetetlen szabadulni tőle azoknak, akiknek a kisebbség sanyarú sorsa jutott osztályrészül.

Amióta Trianon leválasztotta az erdélyi, kárpátaljai, felvidéki és délvidéki magyar közösségeket a nemzet testéről, odavetve őket a velük szemben ellenséges idegen erőknek, politikáknak, azóta a költők, írók, de még a köznép is azzal foglalkozik, miként tudnák ezt a helyzetet, traumatizáló élményt közömbösíteni és orvosolni.

De nemcsak az utódállamokbéli magyarság, hanem az anyaországiak is szenvednek a Trianon-szindrómától. Górcső alá helyezve, láthatjuk, hogy a trianoni élmény benne van az egész korabeli magyar költészetben és irodalomban, éppen csak nem volt szabad beszélni róla. A Trianon kapcsán született művekről – gondoljunk Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Krúdy, Karinthy és mások írásaira – nem hallottak, nem tanulhattak az iskolákban, ezek a munkák még a kritikai kiadásokban sem kaptak helyet.

És most hirtelen egy olyan nemzedéknek az íásaiban jelent meg valamiféle válasz mindarra, amit Trianon a magyarságnak jelent, amely nemzedék saját korát és történelmi helyét illetően már rég túl van rajta, hisz Trianon a nagyapáinak az élménye és személyes drámája volt.

Különös jelenséggel állunk szemben. A húszas évek trianoni költészete és prózája után a szemünk láttára jön létre egy trianoni költészet, irodalom a kilencvenes években. Nemcsak Kárpátalján, Horvátországban, Szlavóniában, hanem Szlovákiában és Erdélyben is.

Ennek a fiatalabb nemzedéknek azonban van egy másik élménye is – 1989. Amikor úgy tűnik – ha döcögve, kinkeservesen is –, az orvoslásnak (ha nem is a politika színterein) valamiféle folyamata megindult. A trianoni sebeknek a gyógyítása ma úgy kell, hogy történjék (most még csak így lehet!), hogy önmagunkban, a nemzetben próbálunk meg új erőforrásokat találni, közösségeket szervezni, új utakat keresni. Ez az önösszeszedés, az önépítés ideje. Ez jószerével minden kisebbségi közösség életére jellemző, hisz mindenütt megindult az önépítésnek a munkája.

Ott is, ahol erre viszonylag békés körülmények között nyílt lehetőség (Szlavónia), ott is, ahol, mint Kárpátalján, súlyos tragédiákat felidézve kell ezt megtenni, ott is, ahol ágyúszó és lövedékek becsapódása mellett (Horvátország) kellett az önépítéshez valamiképpen eljutni. És szerencsére Erdélyben is, ahol az új politikai irányzat józanabban és realisabban ítéli meg a magyarság súlyát, történelmi szerepét és jelentőségét a román valóság jobbra fordításaért folytatott küzdelemben.

Mindezeknek azonban van egy magasabb tanulsága is: Saját erőből – nagyhatalmi közreműködés nélkül és Trianon ellenében – akarnak és tudnak szellemi hazát teremteni.

KULTÚRÁT – MINDENKINEK!

A hihetetlenül felgyorsult (többnyire öncélúvá vált) műszaki haladást nem követi automatikusan a belső én fejlődése. Nem állítható, hogy a műszakilag előrehaladó ember erkölcsileg is egyre magasabbra hág.

Igaz, hogy a makrostruktúrák cselekvő átalakítása nélkül minden jobbra irányuló szándék jámbor óhaj és a kritikai hang pusztá morálizálás maradna, de egymagukban a mégoly látványos külső változások sem alakítják ki a jövő társas/társadalmi életének emberi(es) dimenzióit. Az általános fejlődést ígérő nagymérvű változás, amit az egymást váltogató kormányok zászlajukra tűztek, aligha fog bekövetkezni, ha

idejekorán nem teszik lehetővé, hogy ki-kinek tehetsége szerint alámerüljön a szellemi, művelődési értékek világába. Ha az oktatásra, művelődésre nem fordítanak legalább annyi pénzt, értő odafigyelést és energiát, mint amilyen ígéretes képet mutat máris némelyek nyújtott nyakkal, feszült idegekkel, furfanggal és sokunk megrövidítésével elért, makulátlanak egyáltalán nem nevezhető anyagi gyarapodása.

Régi lélektani igazság: csak az igényeli a hiteles értékeket, akit fogékonnyá tettek irántuk. Pedig minden társadalom a kultúra jegyében áll. A miénk is. Az új helyzetek újabb feladatok elé állítanak bennünket, de aki bizakodó nekifeszüléseiben pusztán a szimatára bizza magát, csupán részleges és esetleges sikereket érhet el.

S mivel nemcsak követjük az eseményeket, hanem nekünk magunknak kell kieszközölni is a kíváncsi változásokat, nyilvánvaló, hogy a művelt társadalom követelménye ma is változatlanul időszerű. Sőt, egyenesen sürgető, hisz országok példái bizonyítják, hogy csak az alaposan felkészülteknek lehetnek reális esélyeik a felzárkózásra, a versenyben maradásra. Amiként arra is, hogy az orr- vagy lóhosszal előbb rohanó ne szorítsa le ellenfelét a pályáról, és ne kényszerítse arra, hogy „önként” feladja ősi kulturális értékeit, holmi kétes értékű idegenekért.

Nem a csigaházra gondolunk, hanem a mindig szükséges mérték tiszteletben tartására. Arra, hogy például integrációs igyekezetünkben „hálából” ne hódoljunk be senkinek és semminek, ne veszítsük el a fejünket. Mindezekről, úgy hiszem, legbiztosabban egy természetünkkel való szilárd egészséges értékrend óvhat meg bennünket.

Ezért hát: kultúrát mindenkinek! Hogy az aranyközép törvénye szerint adni és befogadni tudjunk. És nem kevésbé azért, mert csak művelt egyén és társadalom képes olyan szellemi és anyagi értékeket létrehozni, amelyek „eladhatók a világpiacon” is.

Embernek és magyarnak is leginkább saját kultúránk tarthat meg bennünket ebben a fokozatosan mindent és mindenkit egyneművé foncsorozó, minőségeit vesztő világában.

RANGSOR NÉLKÜL

Sem motorzúgás, sem más természetű zaj nem hallszik ide: a hullámok ritmikus csobbanása osztja egyforma egységekre a végtelen nyugalmat. Tőlem jobbra a Meszes hegység húzódik, napnyugat irányában, balra, az Érchegység vonulata. Erre már dombok: megadóan készülnek beolvadni a Nagy Magyar Alföldbe.

Állok a rezzenetlen csendben, a folyó hullámjátékába feledkezve. Nagy sokára, ahogy felnézek, különös érzés vesz erőt rajtam: mintha napfogyatkozás készülne..., vagy valami csoda... A nyárutói nap bágyadt, homályló fénnel permetezi a tájat, oldja valószínűtlenné a körvonalakat. Úgy tűnik, minden, ami körülvesz, súlytalan lebegésbe kezd, és lágyan, puhán magával emel...

Nem tudom, meddig tartott a révület, amely soha többé nem ismétlődött meg, de a különös látvány életre szóló élménynek bizonyult.

A múzeum hűvös falán Nagy Imre *Vihar* című festménye. Amint nézem, valahonnan a mélyből, az emlékezet valamelyik rekeszéből egyszer csak felszínre tör annak a különös délutánnak az emlékképe, és önkéntelenül párhuzamba állítom ezzel a nagybecsű festménnyel. Mennyire más ez az élmény, mint az egykori természeti jelenség keltette furcsa borzongás! De, lám, itt a dilemma is: az volt-e szebb, vagy ez gyönyörűbb? Melyik magasabb rendű? Melyik áll fölötte a másiknak? A mindig megújuló természet a maga végtelen változatosságával néz le a tökély csúcsáról a művészetre, vagy a művészet – ez a csoda! – emelkedett a természeti szép fölé?

Hogyha történetesen a felvilágosodás korának híve lennék, könnyű dolgom volna, mert meggyőződéssel rávághatnám: „*Csakis a Természet! Hisz ez az a Nagy Könyv, amelyből tanulni kell és okulni lehet. A természet maga a tökéletesség, a civilizáció, a kultúra s benne a művészet nem teljes értékű, tökéletlen képződmény. Ő a Mester, mi a Tanítvány.*”

Az ilyen és az ehhez hasonló avatag bizonyosságokat azonban rég kikezdte a megismerő kétely. Ki merné ma olyan határozottan, sőt, mint a filozófus tette, némi indulattal elegyen azt állítani, hogy a tudományok és a művészetek rontották meg az erkölcsöket? Ellenkezőleg, a történelem azt bizonyítja, hogy a művészet kifejezetten pozitív szerepet töltött be az emberek életében: nemesítette az erkölcsöket, gazdagította személyiségünket.

Ugyanakkor az is igaz, hogy – főleg az utóbbi száz, százötven évben – a széleskörű fejlődéssel egyidejűleg egy involúciós folyamat is

érvényesült: a gazdaság, a technika, a tudományos kutatás gyorsírájú fejlődése következményeként megismerhetővé és ellenőrizhetővé vált majdnem mindenféle emberi megnyilatkozás: a tettekről, a gondolatokról, a szándékokról rendre lehull a titkok leple. Az intimitás szerte-foszlik a vesékbe látó fürkésző szem mindenhatósága előtt. Ez részint, mint lehetőség, részint, mint valóság ott setteng az emberek körül, és visszariasztja vagy félénkké teszi a kitárulkozni vágyó belső univerzumot. Olyan körülmény ez, amellyel szemben az emberek nem állnak ugyan tehetetlenül, de amely könnyen megteremheti fanyar gyümölcsét: a személyiség elsorvadását vagy megnyomorodását. Ezért viszont nem a tudás és pláne nem a művészetek okolhatók – más természetű erők hatnak ott. A természethez és a művészethez azonban továbbra is bizalommal fordulhatunk: nem fogunk csalódni bennük. Ezért az előbbi kérdést megismételve – melyik a magasabb rendű? – idézzük meg őket egy csöndes töprengésre!

A természet van, kényszerűen adott; a művészet az egyik legbecsebb érték, amivel az emberiség megajándékozta saját magát. Amaz elégséges önmagának, emez hiányból, a teljesség iránti csillapíthatatlan vágyból születik. Milyen gyönyörű! – szölt a költő, amikor megpillantotta a lebukó Nap hatalmas korongját. De megdőbbsent, amikor ráébredt, hogy örömeivel egyedül maradt. A mellette kaszázó öreget, aki sok száz hasonló naplementét látott már, nem ragadta meg az égi tüntemény. Időbe telt, amíg a költő rátalált a titok nyitjára: Csak a tartós hiányérzet ösztönözheti a lelket az úr betöltésére... A költészet: a hiány jajsza, az elorzott teljesség visszaszerzésére tett fájdalmas-szép kísérlet. (Szabadon idézve Kosztolányi- A.K.)

Valóban, hiteles művészi alkotás csak az emberi igazságért és a méltóságért folytatott küzdelem jegyében születhet. Ami pedig a művészetben igaz, az szép is. A törekvéseit, közössége értékrendjét magáénak érző, gondjaival, sorskérdéseivel azonosulni tudó művész képes eszmeileg meghaladni a bemutatott valóságállapotot. Az igazság, a méltóság és a moralitás szellemében fogant teremtmény törődés, kellő tehetséggel párosulva, pozitív esztétikai-művészi értékke minősül. Csak-hogy az esztétikum, a művészi szép iránti fogékonyság nem velünk született képesség; belé kell plántálni az emberbe, hogy művelve, ki-fejlődjék benne. Azt, akinek nincs semmilyen esztétikai-művészi műveltsége, Achillesz-sarka könnyen sérülékennyé teszi. Köztudomású, hogy közülük kerül ki a legtöbb áldozat is, azok, akik ha választhatnak hiteles és álértékek között, az utóbbi mellett döntenek csak azért, mert befogadásuk nem igényel semmilyen szellemi erőfeszítést. Választá-

suk egyben azt is jelzi, milyen magas (azaz milyen alacsony!) az az igény szint, ameddig ők adott időpontban felérnek.

Természeti szép és művészi szép nem rangsorolhatók, mert csak az egynemű értékek mérhetőek össze. Olyasmit nem állíthatunk, hogy a rózsza szebb, mint a *Mama* című vers, mert a természeti szép és a művészi szép másfajta minőségek. Ezek nem azért nem rangsorolhatók, mintha a művészet a természet ellenében létezne, hanem azért, mert egy világ választja el őket. A természet a maga objektivitásában tudattalan, pusztá anyag; a művészet esetében az anyag inkább csak lehetőség, lévén a műalkotás a maga objektív mivoltában eltárgyasult szubjektív világ. Amott a rendezetlenség uralkodik, emitt a magas fokú szervezethez. A természet önmagában való, a művészet értünk van. A természet önmagában sem nem szép, sem nem rút: nincs esztétikai minősége. A természet dolgai, jelenségei csak azáltal nyernek esztétikai értéket, hogy bekerülnek az emberi viszonylatok gazdag hálózatába. Így lesz a csillagos ég *az ember számára* a végtelenség, a sólyom röpte pedig a szabadság szinonimája; ilyenképpen válik a hófödte csúcs fenségessé, félelmetessé a pusztító tájfun.

A természet tartalmatlan, a művészet tartalomgazdag. Minden egyes igazi műalkotás egy-egy sajátos jelrendszer, éppen csak meg kell tudni fejteni a jeleket. Egyetlen hiteles műalkotás sem képzelhető el pozitív emberi-társadalmi jelentés(ek) nélkül, legyenek mégoly közvetettek is. Valószínű, hogy a művészet rendkívüli nevelő, befolyásoló erejének a felismerése vagy megsejtése irányította a mindenkor hatalomnak ehhez a sajátos világhoz való viszonyát; a hatalomért, amely hol nyíltan melléállt, hol épp csak megtűrte, hol pedig ellene fordult. De csak úgy módjával: igyekezett a maga ásta mederbe terelni, saját ideológiájával összhangba hozni, benne tartani a művészi gyakorlatot. Az persze mindig utólag derült ki, helyes volt-e az a törekvés vagy sem.

Hanem a maga módján a művészet is hatalom, még ha nem is olyan természetű, mint az a másik, a politikai. Ezért a kettejük viszonya sohasem volt teljesen problémamentes, s a kialakult feszültségek rendszerint az erőviszonyokat tükröző (hol kedvezőbb, hol meg kedvezőtlenebb) kompromisszumokkal végződtek, csillapultak vagy oldódtak meg.

Milyen bonyolult lehet az élet, hogyha még egy olyan álkérdésnek az eldöntése is, mint az, hogy a természet vagy a művészet magasabb rendű-e, századokig húzódott. Az eltérő, nem ritkán egymásnak ellentmondó ítéletek mögött a kutakodó tekintet különböző érdekeket, előí-

tételeket, kizárólagosságokat vél felismerni. El lehet töprengeni azon, hogy vajon a természet felsőbbrendűségének a mítosza nem reakció volt-e a középkor viszolygására mindennel szemben, ami testi, anyagi, evilági? Hogyha e feltevés helyességének a bizonyítására más érv nem is lenne, csak az a körülmény, hogy a kora középkori irodalmi és képzőművészeti alkotásokból hiányzott a természetleírás, -ábrázolás, és hogy ez később, a XI. században megjelent ugyan, de ugyancsak sommásan kezelték, így jelezve azt, hogy minden, ami a lét alsó fokain található, értéktelen (minek hát több időt és energiát fecsérelni rá!?!); nos, ez a körülmény egymagában is meggyőzően bizonyítja, hogy a reneszánsz és az azt követő korszakok természetrajongása, már-már kultusza a húbéri-egyházi tiltás (prohibíció) elleni (nem mindig tudatos) tiltakozás volt. És amint az lenni szokott, túlzásra túlzással feleltek.

Számunkra nyilvánvaló, hogy a természet és a művészet illetén rangsorolására tett korabeli kísérletek meddő erőfeszítések voltak, és legfőképp az ismeretek hiányosságából eredtek. Ilyen hierarchiát már csak azért se lehetne felállítani, mert a művészet nem szorítkozik a természet szolgálai utánzására, idegen tőle a gépies másolás. A fénykép ezt minden művészetnél jobban, pontosabban megteszi. Ilyen értelemben a művészetnek nincs is dokumentumértéke. És hogyha a művészet csupán ennyire lett volna képes, régen fölöslegessé vált volna.

Csakhogy a művészet – bizonyos értelemben – több mint a természet. Mert nemcsak arra figyel, ami van, a létező mellett a lehető is befogja. A művészet a való és a megvalósítandó, a tényleges és a lehető kettős tartományában lakozik, és annak a közvetett megváltoztatására törekszik, ahonnan építkezik. A művészet természetében szükségképpen benne rejlik, hogy kimond, felvet vagy jelez olyan alapvető, meszsze sugárzó igazságokat, amelyek az adott kor és közösség számára igen-igen fontosak. Ha ezt valamilyen okból – kényelemből, félelemből stb. – elmulasztja, vagy az alkotó saját kicsinysége miatt képtelen megtenni, a mű vagy létre se jön, vagy ha mégis, semmitmondó lesz.

Pedig se szeri, se száma annak, hogy egy-egy nagy művészegyenység hányféleképpen alakítja, tágitja, mélyíti és árnyalja a valósághoz való sokrétű és sokszínű viszonyunkat. Alkotó, befogadó és mű igen bonyolult kölcsönhatásáról van itt szó tulajdonképpen, olyan sajátos összefüggérendszeréről, amelyről mindmáig elég hézagosak az ismeretek. A teoretikusok véleménye például megoszlik abban a kérdésben, hogy melyik félnek milyen a szerepe, mekkora a súlya ebben a kölcsönviszonyban.

Az az érzésem, hogy a hivatalos szemlélet az utóbbi időkig nálunk felé erősen minimalizálta a szubjektum, a szubjektív szerepét a művészet jelenség-együttesében az alkotásban éppúgy, mint a befogadás folyamataiban.

Mert a marxista ideológia korifeusai, avagy a marxizmus klasszikusai nem hatoltak vizsgálódásaik során elég mélyre az alkotói és a befogadói szubjektivitás tanulmányozásába. Nem azért, mert – mint ahogy az apologeták hirdették róluk – nem volt hozzá elég idejük, hanem amiatt, hogy a szubjektív világ tanulmányozása a 19. század második felében még gyermekcipőben járt. Csak azután, hogy a lélektan gyors fejlődésével gyarapodtak az ilyen természetű ismeretek, kerülhetett sor kedvező változásra ezen a területen.

Az az Oscar Wilde-től származó kijelentés, hogy „Turner csinálta a londoni ködöt”, arra hívja fel a figyelmet, hogy egy-egy igazán nagy művész fogékonnyá, érzékennyé teheti az embereket olyan jelenségek iránt, amelyek addig, hogy, hogy nem, kívül rekedtek azon a világon, amelyre érzékelésük kiterjedt. Az iszonynak azt a formáját, változatát, amit Kárász Nelli érzett férje, Takaró Sanyi iránt, jószerével csak Németh László remek lélektani regénye elolvasása után tudtuk úgy felfogni és átérezni, ahogy azt az író leírta, értelmezte, noha ez éppúgy létezett az előtt is, mint Turner előtt a londoni köd.

Anna Karenina, aki az őszinte érzelmek jogát védve, szembe mert szegülni kora társadalmának személyiségromboló konvencióival, elkerülhetetlen bukásában magasztosult fel azáltal, hogy egy igaz, mélyen emberi ügyért küzdött. Tagadhatjuk-e, hogy gazdagabbak lettünk általa/általuk?...

Úgy hiszem azonban, hogy minden további magyarázatnál meggyőzőbbek Ady szavai: „Önök, kik most tárlatokra járnak, húsz évvel ezelőtt nem láttak rótvörös eget. Violás rétet, kék ugart s efféléket. Ma látnak. Jönni szokott időnként egy piktor, ki újat lát. Megfesti. Megtanítja önöket új színekre. És evvel megtanította önöket látni. Baudelaire hangulatait Baudelaire előtt biztosan, határozottan nem érezték az emberek. De jött ő. Megérezte ő. Verseiben beszámolt róluk, s megtanított minket új hangulatokra.

Minden művész ezt csinálja, s annyira művész, amennyire ez sikerül neki.” (*A fekete macska*)

Eszerint a művész olyan világba kalauzol, amelynek hiába keressük a pontos megfelelőjét az életben, nem fogjuk megtalálni. A téli pusztá képe Petőfi költeményében meggyőzőbb, elhíhetőbb, mint amilyen az a maga valóságosságában.

Honnan a művészetnek ez a rendkívüli ereje? Koncentráltóságából és abból a gyakorlatból, hogy az alkotó nemcsak hogy nem tartja tisztetben a valóságos dolgok, jelenségek tényleges arányait, hanem önkényesen át is rendezi az alkotó elemeket. A művészi közlés szempontjából lényegeseket felnagyítja, a jelentőség nélkülieket visszaszorítja vagy mellőzi, és újakat talál ki. Ilyen módon merőben új strukturális képződmények születnek.

A zseniálisan gonosz III. Richard, a démonikus Jágó, a tragikus Antigoné, a groteszk Kékszakállú olyan hősök, akik pozitív vagy negatív esztétikai minőségüknél fogva felsőbbrendűek abban az értelemben, hogy olyan mértékben sűrítve, telítve hordozzák magukban az élet esztétikai minőségeit, amely felülmúlja az élet esztétikai értékeit. (M. Sz. Kagan)

Mindazonáltal a művészet hatása nem mérhető a valóságos dolgok vagy a ténylegesen megtörtént események erejével. Az a természeti tünemény, amely engem mondhatni gyermekfejjel magával ragadott, sokkal mélyebb élményt nyújtott, mint nem egy művészi alkotás. Mélyebbet? Helyesebb talán azt mondani: más milyent. Nézzük csak!

Valaki közelállónk tragikus halála rendkívül erős lelki megrázkódást okoz, ellenben Antigoné tragikus pusztulása katartikus élményt nyújt, felemel, megtisztít. Amott a fiziológiai dominál, emitt az etikai. Egy különösen vonzó hölgybe még azok is beleszeret(het)nek, akiknek semmilyen esélyük sincs arra, hogy szerelmüket az „árfolyamával” nagyon is tisztában lévő szépség viszonzni fogja. Viszont egy eszményien szép nő szobortól, például a milói Vénusztól senki sem gyúlt szerelemre. A művészi szépet csodáljuk, lelkesülünk érte, de csodálunk nem alakul át érzéki vonzalommá.

Színházban, előadás közben a bajba jutott hősnek sokszor segítségre lenne szüksége, és mi készséggel segítenénk is, mert együtt érzünk vele, mégsem lépünk fel a színpadra, hogy kisegítsük bajában. Bábszínházban, gyermekek között azonban az ilyesmi gyakran előfordul, mert ők még nem tudják azt, amivel mi tisztában vagyunk, hogy tudniillik a művészet nem valóságos, hanem illuzórikus világ, a tulajdonképpen „égi mása”.

Mivel a művészet hatása gyengébb és főleg más, mint a természeté, alulmarad-e a művészet a természettel való megmértetésben? Itt a mennyiségi szempont nem érvényesíthető, mivel a természet nyújtotta élmény *lényegét tekintve* különbözik a művészi élménytől; más minőség az egyik és megint más a másik. Ott a biológikum szava szól, itt az etikum kerekedik felül minden másra. Kell-e mondani, hogy ez utóbbi a sajátosan emberi?

Akár szükségszerűek, akár véletlenek, a természet dolgai, jelenségei nem hordoznak magukban semmilyen célt. A létezők mozgása és az egyetemes összefüggés okán egyszerűen vannak. Ellenben minden hiteles műalkotásban benne rejlik létrejöttének a célja is. A művészetnek a maga egészében és minden műalkotásnak külön-külön van teleológiája, amely a humanizálás önzetlen szolgálatában összegezhető. Ezért a művészet világában nem is az az igazán fontos, mit ábrázol a mű, hanem az, hogy hogyan. Mert végül is a szociális-emberi tartalmak hordozója maga a forma, a tartalom benne és általa válik külsővé-érzékelhetővé, hogy végül a befogadás folyamatában értelmet kapjon a műalkotás. A formában eltárgyasult jelek jelentéseinek a megfejtésével egyre mélyebbre hatolunk a mű kimeríthetetlenül gazdag világában.

Minden igazi művészi alkotás egy-egy szellemi oázis, olyan jelzőoszlop, amelyhez nemcsak érdemes, hanem szükséges is igazodni. De hiába a legszebb műalkotás, ha hiányzik belőlünk az igény rá.

A művészet megkedvelésének legbiztosabb és legrövidebb útja a hiteles műalkotásokkal való minél gyakoribb társalgás. Társalogni viszont csak azzal tudunk, akinek ismerjük a nyelvét. A művészet formanyelvét nem könnyű ugyan elsajátítani, de megéri a fáradságot. Mert az eleven élet lenyűgöző szépsége semmivel sem pótolható, de amilyen varázslatos, olyan mulandó is: keletkezik, van és nyomtalanul eltűnik az idő végtelen folyamatában. A művészet viszont épp az efemerre veti ki hálóját, hogy – miként Józsué a Napot – megállítsa az időt, múlhatatlanná tegye a mulandót.

A MŰVEK UTÓÉLETE

Befejezett-e a műalkotás? Mint műalkotástárgy, igen, de ha a befogadás felől közelítjük meg a kérdést, úgy már merőben más a helyzet.

A hagyományos szemlélet a művészi befogadás kérdését hosszú évtizedeken át műcentrikusan vizsgálta, sem az alkotó, sem a befogadó személyiségének nem tulajdonított elegendő figyelmet. Viszont ma már mind szélesebb körökben fogadják el azt a gondolatot, hogy a befogadás a művészi közlés utolsó láncszeme. A sor az alkotóval indul, a műélvező a három tagú egység végén áll, a forgáspont a mű.

Ha arra gondolunk, hogy a műalkotás a befogadás számára lehetőség, és a műélvezés – természetéből eredően – kreatív, úgy nem tűnik képtelenségnek az a megállapítás, hogy az alkotói folyamat a művészi befogadással zárul; a befogadással, amely révén a mű „magánvalóból” „értünkvalóvá” lesz, lehetőségből valósággá válik.

Abban persze senki sem kételkedhet, hogy miután elkészült, a mű a maga fizikai valóságában ténylegesen létezik, ám mindaddig, amíg be nem fogadják, „magánvalóként”, mintegy szendergő állapotban van, s csak a befogadás kelti életre.

A művészet végső célja, rendeltetése: a személyiség gazdagítása. Azon persze lehet vitatkozni – habár nemigen érdemes -, hogy a személyiség gyarapodása több-e vagy kevesebb, mint az a gyakorlati haszon, amit a használati tárgyak léte jelent számunkra. Aki úgy véli, a művészet haszontalan fényűzés csak azért, mert nem idéz elő azonnali és közvetlenül észlelhető változásokat körülöttünk, annak sejtelve sincs arról a szerepről, amit a művészet a mindenkor ember értelmi és érzelmi életének fejlesztésében, nemesítésében betölt, ami semmilyen más tevékenységformával nem helyettesíthető. Minthogy pozitív változásokat a külső tárgyi világban mindig a belső igények, lelki szükségletek váltanak ki, a művészet jótékony hatása, hozadéka az élet minőségében tetemes.

A befogadás az alkotás tükörszimmetriája: a gondolkodás s a lelki-élet síkján megismétli az alkotói tevékenység szerkezetét... Becserkész a mű titkokkal teli csodás világát, ám mivel ellenkező irányból indul, fordított sorrendben érkezik az útvonalra épített „megállókhoz”: mert az alkotó a belső formák felől tart a külsők felé, bentről kifelé építkezik, a befogadó pedig kintről, a felületről indul felfedező útjára s hatol a mű egyre mélyebb rétegeibe anélkül, hogy valaha is kimeríthetné.

Jóllehet az alkotás és befogadás tükörjelenségek, távolról sem egyenértékűek; a sorrend pedig eleve meghatározott és megfordíthatatlan, hisz azt megelőzően, hogy a műalkotás elkészült volna, hogyan is beszélhetnénk befogadról?

A műélvezés tulajdonképpen a műben tárgyasult lényegi alkotóerők élményszerű elsajátítása.

A tükörszimmetria örvén a befogadónak eszébe se juthat olyan heretikus gondolat, hogy ő is magára öltheti az alkotó szerepét. Ilyesmire egyebek között azért se kerülhet sor, mert az alkotói folyamatot a művész indítja el, a befogadó a művészi közlés végső pontja, az egész összefüggéssor teleologikusan őrá irányul, a mű érette jött létre.

Noha a befogadó az igazi haszonélvező, nem biztos, hogy a mű és a befogadó mindenkor egymásra is talál. Ez a természetes láncsor – különböző szociális és/vagy egyéni (szubjektív) okok miatt – hosszabb-rövidebb időre meg is szakadhat, esetleg létre se jön a kapcsolat. Természetesen a műalkotás így is megőrzi önértékét, függetlenül attól, hogy adott történelmi pillanatban az emberek kisebb-nagyobb csoportja közös hullámhosszra kerül-e az alkotás költői üzenetével, megérti-e a mű jelentéseit, vagy értetlenül, érzéketlenül halad el mellette. Ez utóbbi esetben olyan furcsa helyzet állhat elő, hogy a közönség érzékeli ugyan a művet: látja a festményt, hallja a muzsikát, de se meg nem érti, se nem érzi át, mert nem ismeri azt a sajátos nyelvet, amelyben az alkotó hozzá szól.

Az önértékkel bíró hiteles műalkotásnak mindaddig nem lesz hatásértéke, ameddig – befogadván – szellemi tartalmai az emberek személyiségének szerves részévé nem válnak, be nem kerülnek a társadalmi-emberi értékek természetes körforgásába. Igen bonyolult jelenségről van tehát szó. A szociológiai módszer helyes alkalmazásához szükség van a művészet hatásait beszűkítő felfogások visszaszorítására. (M.M. Bunyin)

Mint tarthatatlant, el kell vetni azt a koncepciót, amely fetisizálja magát a műalkotást, és a vizsgálódásból kirekeszti az alkotót és a befogadót. Hasonlóképpen hasznavehetetlennek tekintendő az a szemlélet, mely egyenlőségjelet tesz alkotó és befogadó közé, s amely szerint a művészet lényege kimerül az alkotó vagy a befogadó élményeiben.

Az igazsághoz tartozik, hogy a művészi alkotások mindenoldalú, mondhatni teljes befogadása csak zárt kultúrákban valósulhatott meg a közösség egészében. A hagyományos közösségek felbomlása óta, az egyre teljesebben rétegzett társadalmakban erre gondolni utópia, legfeljebb arról lehet szó, hogy az a bizonyos kör táguló tendenciájú.

Azért, hogy itt vagy amott az emberek esztétikai nevelése és művészi műveltsége mikor milyen (magas) fokú, nem annyira az egyének, mint inkább a hatalmi szférában működő döntési jogkörrel felruházott tényezők a felelősek, akik, ha megszervezik és hozzáértéssel irányítják a nevelői tevékenységet, a befogadás drámai mozzanatok nélkül, zökkenőmentesen történik, annak pedig, hogy – elhanyagolva – ebek harmincadjára jut, igazában maga a társadalom lesz a kárvallottja.

Az alábbiakban – anélkül, hogy kiszakítanánk a nagy egészből – az egyénnél maradunk, a befogadás szubjektív feltételeire, a lelki mechanizmusokra összpontosítunk.

Amikor valamely művészi alkotás befogadásának a lehetősége megnyílik előttünk, feléje fordulunk; eleinte inkább ösztönösen tesszük, később viszont, ahogy múlik az idő, és a közeledő alkalom körvonalai mind élesebben kirajzolódnak, egyre intenzívebben és tudatosabban ráhangolódunk – felkészülünk az eseményre. Kifelé úgy, hogy ünnepi külsőt öltünk, befelé oly módon, hogy félre tesszük napi gondjainkat – és miként ünnep szombatján szoktuk –, élményre hangoltan készülünk a várva várt eseményre.

A művészi befogadás a lélek ünnepe, hisz olyan szellemi-művészi értékek birtokába jutunk, melyekre semmilyen más módon nem tehetünk volna szert. Am a befogadónak igazán csak akkor lesz része művészi élményben, hogyha képes megnyílni a mű előtt. Minél inkább sikerül ezt elérnie, annál zavartalanabbul merülhet alá az alkotás kimeríthetetlen gazdagságában. Aki csak rápillant egy táblaképre és sietősen továbbáll, nemigen lesz gazdagabb, mint annak előtte volt.

A befogadó számára nem lehet közömbös, mi az, ami a műalkotásban elé tárul; ő saját személyiségének és értékrendjének megfelelően rendezi el az észlelteket, értékkel, minősít, viszonyul hősökhöz, jelenségekhez egyaránt; egyesekkel szellemileg-érzelmileg azonosulhat, másokat megtagadhat. De bármilyen magatartást tanúsítson is, interpretációja sem az egész, sem a részletek vonatkozásában nem tekinthető véglegesnek, változatlanak. A minősítés nemcsak hogy módosulhat, hanem legtöbbször változik is, attól függően, hogy az ember értékrendszerében időközben milyen változások történtek. A megváltozott érdekek, a bővülő ismeretek, a magasabb fokú esztétikai-művészi képzettség, a gazdagabb élettapasztalat újabb értelmezést igényelhet. Rendszerint igényel is.

A szubjektumban bekövetkezett változásokkal egy időben változik az emberek *ízlése*, amit befogadói tehetségnek is nevezhetünk, mert alapját az egyén veleszületett képességei alkotják.

Az ízlés a művészet univerzumába való belépés alapvető feltétele, záloga. Segítségével fejtjük meg a műalkotások jelrendszereinek a jelentéseit; vele jutunk el egy különleges eszköznek – nyelvnek – a birtokába, mellyel dekódoljuk a költői üzeneteket hordozó rejtjeleket. De ez a megismerés nem fogalmi, mint a tudományos, hanem intuitív, mert benne nemcsak az értelem munkál, hanem az érzelem és az érzékek is.

Egy nagyon régi és nagyon ismert mondás hiábavalónak, értelmetlennek tartja, hogy az ízlésről beszéljünk, vitatkozzunk. Sok-sok nekifeszülő kísérlet kudarca-keserősége sűrűsödhetett ebbe a megadó ma-

gatartásba. Való igaz, rendkívül szubjektív és egyénre szabott dolog az ízlés, melyről sokkal inkább azt tudjuk, hogyan nyilvánul meg, semmint azt, hogy micsoda.

Történetiségében szemlélve az ízlés szorosan összefügg az egyéniség szabad fejlődésével, azokkal a változásokkal, melyek során az ember kiemelkedett a mindent egyneműsítő-elegyítő ősi tradicionális közösségből, és ráeszmélt arra, hogy önálló univerzum.

A zárt kultúrájú, hagyományos paraszti világban, ahol a tradíciók tisztelete és továbbvitele feltétlen érvényű, egyéni ízlésről még korai beszélni. A közösség kultúráját mindenki ismerte, hisz a közösségi megnyilvánulások az élet szerves részét alkották, az emberek beleszülettek, benne nőttek fel – éltek. Természetes volt számukra.

Ahhoz, hogy az egyéni ízlés kialakuljon, ennek a monolit egységnek fel kellett bomlania. Az egyneműség (egyformaság) fokozatosan át kellett, hogy adja a helyét a különeműségnek, a sokszínűségnek. Az egyén új helyzetbe került: eladdig ismeretlen (mert nem létező) művészi formákkal, stílusokkal, irányzatokkal és törekvésekkel találja szembe magát. Az új helyzetben az emberek életkörülményeik, műveltségi szintjük, világnézetük, világérzésük, meggyőződésük stb. szerint értékeli azt, ami körülveszi őket, amire rácsodálkoznak vagy elfordulnak tőle, de amivel akarva-akaratlan kapcsolatba kerülnek.

Az ízlés – választás dolga.

Az egyént a közösséghez gúzsoló köldökzsinór immár elszakadt, elszáradt, s a megnövekedett cselekvési térben az elmélyülő és ezerszám megszaporodott szociális egyenlőtlenségek közepette magának kellett tájékozódnia, éber érzéssel értékelvén, hogy mi a jó és mi a rossz, mi az igaz és mi a hamis, mi a szép és mi a rút... A zajló élet minduntalan ismétlődő felszólításait („válassz!”) teljesítenie kellett, különben a perifériára sodródott, és előbb-utóbb elbukott volna. Ezt a félreérthetetlen parancsot viszont annál nehezebb volt teljesíteni, mivelhogy a piaftermeléssel egy időben elkezdődött az *ízlés manipulálása* is (ez a folyamat máig tart); a vásárló a termékek viszonylag bő választékában az igaziak mellett kétes értékűeket, mi több, álértékeket is bőven talált, s közülük neki kellett kiválasztani azt, ami egyéniségének és zsebének leginkább megfelelt. Csakhogy az mindig úgy volt (e tekintetben mára se változott a világ), hogy a laposabb zseb szerényebb dolgokat remélhet; esetünkben: a művészség tekintetében bizonytalnabbakat.

Bár az ízlés alapját az emberrel veleszületett képességek alkotják, ez csupán lehetőség. A képlekeny masszából sok minden formálható:

fejleszthető kedvező irányba épp úgy, mint kedvezőtlenbe. A parlagon hagyott területen pedig idő múltával mind több gízgaz nő. A magunkkal hozott képességek gyurmáján az életkörülmények, a műveltség, a meggyőződés, az értékrend, a világnézet és -érzés mind-mind alakít valamit, de nem feltétlenül és nem mindig a magasabb rendű minőség irányában.

A jelenség mibenlétének fogalmi megközelítését nehezíti az a körülmény, hogy ízlés dolgában, amúgy általában, meglehetősen álhatatlanok vagyunk: még a megállapodott, kialakult ízlés sem örök-változatlan, a bennünk munkáló erők – szünetekkel vagy a nélkül – módosítanak rajta. Ugyanazt a művet, stílust vagy irányzatot fiatalabb éveinkben másképp ítélt(het)jük meg, mint idősebb korban.

Az ízlés *változik* az időben, de nem minden változás a fejlődés hordozója. Fejlődésre és az ízlés fejlettségére utal, hogy ki mennyire képes szabadulni előítéleteitől, melyeket többnyire készen kapott, s a kánonoktól, amelyeket habitusára húztak.

A dogmatikus ízlésű egyén makacsul ragaszkodik előre gyártott ítéleteihez, s a szellemi ballasztot, melytől szabadulni csököttsége miatt nem tud, kénytelen-kelletlen magával cipeli, bármerre fordul is. A betokosodott, dogmatikus merev szemléletű ember szemüvegén át a műből csak bizonyos jelzések, mozzanatok szűrődnek át, a többiekről – mintha nem is léteznének – nem hajlandó tudomást venni. „Szeretem azt a filmet, mert tele van balhéval”. Később a preferencia ítéletté avanszál: „Csak az a jó film, amely tele van balhéval.” Könnyen elképzelhető, milyen romboló az ilyen szemlélet, különösen, ha mások nevében is ítélezik.

Vessük hát el a gúzsba kötő kizárólagosságokat, mint hasznavehetetlen kacatokat, dobjuk a sutba! Nyíljunk meg a művek előtt, és igyekezzünk ítéleteinkben önmagunk lenni! Mindegyik alkotástól csak azt várhatjuk el, nem többet és nem mást, mint ami benne rejlik, ami a mű maga. Az ilyen magatartás, hitem szerint: jó ízlésre vall. A teljes befogadás záloga az ízlés szabadsága, vagyis a megszorításoktól mentes választás és akadálytalan reflexió.

A szabad ízlés nemcsak nyilvánvaló fekete-fehér, igen-nem-szerű ítéleteket mond, hanem a mégoly finom árnyalatokat is megbízható érzéssel mindig a befogadó személyiségének legmegfelelőbbet választja ki a sok értékes és/vagy kevésbé értékes közül. Az is fontos, hogy ami számára értékes, az objektíve is az.

A rossz ízlésű ember tévedhetetlennek hiszi magát, mert nincsenek kételyei: korlátolt, beképzelt, öntelt, tompa, bornírt; ellenkezőleg, az

esztétikailag-művészileg pallérozott egyéniség kétkedő. Nem azért mérlegel, mintha hiányosabbak lennének ismeretei és kevésbé élesek érzékelői; azért elővigyázatos, mert tisztában van azzal, milyen nehéz és felelősségteljes feladat rangsorolni, s oly könnyen melléfoghat az ítélet, különösen olyan sajátos értékrendszer esetében, mint amilyen a művészet is.

Eltérően a tudománytól, a művészi megismerés jórészt intuitív és élményszerű. A művet a befogadó nem szemlélheti-vizsgálhatja úgy, mint egy dokumentumtárgyat: kívülről és hidegen. A művészet szellemi tartalmait csak belülről, átélve fogadhatjuk magunkba. Ahhoz, hogy a varázslat létrejöjjön, a mindennapiból át kell lépni a művész teremtette világba. Ehhez viszont kapun kívül kell hagyni a köznapi gondokat-bajokat, érvényt szerezve ez által a kanti érdeknélküliségnek. És mivel nem tudományos értekezésre készülünk, hanem művészi élményre számítunk, háttérbe szorítjuk a racionális érdeklődésünket is, hogy boldog harmóniában egyesüljön bennünk az értelem és az immár szabadon szárnyaló érzelem. Hogy a megtisztult lélek megnyílhasson a mű előtt.

Nyomatékosítani szeretnénk, hogy a művészi befogadás emocionális megismerés, mely némelykor, mint például a tragédia esetében, szokatlan, szinte érthetetlen módon nyilvánul meg; egy és ugyanazon jelenségben gyönyörködünk és szenvedünk is tőle. A *Vallomásaiban* érzelmeit megkapó őszinteséggel feltáró Augustinus a tragikus fájdalomban való gyönyörködést nyomorúságos esztelenségnek érezte. Hogyan magyarázható – kérdezi Arnold Hauser – gyönyörködésünk a félelem és a rémület, a halál és a pusztulás képe láttán, melyet a tragédia élénk tár. És így válaszol: Szellemi szabadságunkat csak úgy nyerhetjük vissza általa, hogy tudatosulnak belső feszültségeink, és lemondunk minden illúzióról, öncsalásról.

Különös, hogy amíg az életben minduntalan a kellemes dolgokat keressük, és menekülünk a kellemetlenektől, addig a művészetben emezt is ugyanúgy élvezzük, mint az előbbit. Ez azért lehetséges, mert gondolatilag és érzelmileg, sőt akaratilag is túlhaladjuk a műben ábrázolt állapotot, *erkölcsileg* fölébe emelkedünk és uraljuk. Az átélt jelenség, esemény élménye megráz, felemel, töprengésre készítet, és elindítja bennünk az értékek újrendezésének lelki folyamatát.

Az emóciónak a művészi befogadásban betöltött szerepéről szóló felfogások közül számomra a legérdekesebbnek és legjelentősebbnek a Herdertől eredeztethető empátia (Einfühlung) elmélet tűnik, mely

szerint *nem a műalkotás vált ki belőlünk érzelmeket, hanem mi vagyunk azok, akik belevisszük a saját érzelmeinket, mintegy beleérezzük magunkat a műbe*. Theodor Lipps egyenesen úgy véli, hogy az esztétikai élvezet „*a tárgyba áthelyezett önélvezet*”. Az érzelmi azonosulás, átélés a művészi befogadás nélkülözhetetlen eleme.

A művészi befogadás nem annyira az érzékek, sokkal inkább a lélek örömmünnepe. A műélvező emóciói néha akár az extatikus állapotig fokozódhatnak. És – mint láttuk – akkor is művészi élményben részesül, amikor kifejezetten negatív társadalmi-emberi jelenségekre reagál, mert neki törvényszerűen mindenkor az igazság, a humánus jegyében kell ítélkeznie. Személyes érzelmeinket, benyomásainkat bizony belevisszük a művekbe, sokszor anélkül, hogy egyáltalán tudnók. Érzelmi energiánk, szeretetünk nem ritkán tárgyat keres a kiéléshez, miként a szerelmes lovag is annak idején, aki jóllehet eleve tudta, hogy a vár úrnője (aki férjes asszony volt) nem fogja viszonzani érzelmeit, még kevésbé kielégíteni szerelmi vágyait, mindazáltal őszintén megénekelte a vallomására nem reagáló „kegyetlen” asszony erényeit és bájait; tette mindezt a férj tudtával és egyetértésével. Ez a körülmény meg az a tény, hogy a lovagi szerelmi lírában a vár úrnőinek testi-lelki tulajdonságai távolról sem voltak egyénítve, arra enged következtetni, hogy e költemények igazi címzettjei nem is ők voltak, az igazi címzett – a kor szokása szerint – mindig a vár úrnője volt a maga általánosságában, a konkrét személyek pedig csupán alkalmak, lehetőségek arra, hogy a költők rájuk aggassák túláradó érzelmeik füzereit.

Mint a neve is mutatja: a befogadás művészi élménnyel jár. De az élménykeltés nem kizárólag a művészet sajátja: az életben sok személyesen és mélyen átélt esemény is válthat ki belőlünk katartikus érzéseket. Egy zsarnoktól való megszabadulás vagy valamely súlyos betegségből való felépülés után lélekben szinte újjászületik az ember.

Csakhogy amíg itt a katarzis az átélt esemény záróakkordja, addig a művészetben épp vele indul el az a lelki folyamat, amely hozzásegít ahhoz, hogy felül emelkedjünk kicsinyes, önző érdekeink körén, a magunkénak érezzük mások – egyének és/vagy közösségek – örömeit, bánatait, sorsproblémáit, és teljes valónkkal azonosuljunk velük. Így – mint Arisztotelész mondja – mindnyájunk szívében bizonyos tisztulás és örömmel párosult megkönnyebbülés költözik. A katarzis – alkotó és befogadó egyaránt részesül(het) belőle – olyan benső sugalmazás, melynek lényege a lélekben való nemesedés. Részesülhetnek benne, mert a katarzis nem jelent állandó elragadottságot (M.S.K.). Hogy ki mennyire részesül belőle, gondolkodásmód, erkölcsi alapállás, vér-

mérséklet, alkat dolga. A művész, alkotás közben, csak időnként emelkedhet e megtisztító érzés magasába. Mint amikor hullámvasúton utazik valaki: hirtelen magasba emelkedik, hogy aztán gyorsan aláereszkedjen; a gyönyör és a gyötrődés felváltva – de nem feltétlen ritmikusán – követik egymást.

Hasonló ehhez a befogadó helyzete is, hisz a műélvezés is emelkedő és ereszkedő szakaszokból áll, a kedélyállapot hol gyengébben, hol meg erőteljesebben hullámzik.

Csakhogya amíg a műélvező befogadás közben, esetleg később jut el a katarzishoz, addig az alkotóban valamilyen jelentősebb felismerés indítja el a folyamatot: a múzsa a katarzis fáklájával gyújtja lángra a költő lelkét.

Előbb már sejtettük, hogy a műalkotást rendszerint a befogadó fejezi be abban az értelemben, hogy – interpretálva – a mű szellemi tartalmi személyiségében pozitív változásokat idéznek elő. E megállapítás helyességében nincs miért kételkednünk, annál inkább felkapjuk a fejünket egy olyan kijelentés hallatán, mely a kritikusban látja megtestesülni az igazi alkotót, mert úgy véli, hogy lelkében magasabb rendű dolgok jelennek meg, mint annak, aki a szobrot kifaragta, vagy a költeményt megírta.

A művészi közlés végső pontja a befogadó személyisége. Vele zárul az a sor, mondtuk, mely az alkotóval indult. A művészet rendeltetése: a személyiség építése, a lelki habitusnak a humánus és a szépség jegyében történő formálása. Az, hogy az alkotóművész eme törekvése gyümölcsöző lesz-e vagy sem, nemcsak a mű önértékétől, művészségétől függ, attól, hogy remekmű-e vagy középszerű alkotás, hanem attól is, hogy a befogadó egyáltalán értelmezni tudja-e a munkát, fel tudja-e táni lényegi összefüggéseit, elsajátítva a benne rejlő szellemi tartalmakat. A műalkotás olyan jelek rendszere, melyek jelentései korántsem egyértelműek. Mindenki azokat a jelentéseket érzi ki belőlük, amelyek összhangban vannak érdeklődésével, művészi kultúrájával, törekvéseivel. A befogadás értelmező, asszociatív gondolati-lelki folyamat. Ezért a művész sohasem erőltetheti rá a befogadóra a maga szemléletét és ítéleteit, vagy valaminő előre gyártott magatartásmintát. Csak sugalmazhat.

Ez okból marad „befejezetlen” minden autentikus műalkotás, mely így kellő szabadságot biztosít a befogadónak, hogy saját fantáziájával maga fejezze be a művet: ismeretei, tapasztalata alapján dolgozza fel a műalkotásból kihüvelyezett információkat, a műben észlelt értékeket a maga értékrendszerével vesse össze, hogy ezúttal vagy megerősödjék

addigi magatartása helyességében, vagy a birtokba vett új értékek régi attitűdjének a korrektívumaivá válnak.

Így értelmezve a művészi befogadást, természetessé válik az, hogy az emberek egy és ugyanazon művet eltérő módon, esetleg egymásnak ellentmondóan ítélik meg. (A Mona Lisa-értelmezések könyvtárára duzzadtak.) Ez a körülmény is magyarázza, hogy különböző korok emberei ugyanazt a művet – a korra jellemző eszmék, eszmények, törekvések alapján – különbözőképpen, de bizonyos közös vonásokat is megőrizve értékelik.

A művészi alkotások igazi értelme „számunkra valóságuk”. Bennük mindenkor magunkat szemléljük, látjuk. Viszont ez az önszemlélet nem lehet Narcisszusz módjára történő tükörberendezés, mert a műalkotás, a művészet nem egyszerű leképezés, hanem alakító erővel bíró modell. A befogadás művészi élménye olyan okos rácsodálkozás a lehetőre és a kellőre, melyben mindenkor benne rejlik az egyetemesség mozzanata, ígérete és távlata.

ALKOTÁS ÉS FELELŐSSÉG

A művészet – mondta Demokritosz – nem a szükségből, hanem a fölöslegből született. Ezért sokaknak úgy tűnhetett az idők folyamán, hogy nem is annyira fontosak azok az igények, szükségletek, amiket a művészet kielégít. Ezt látszik igazolni az a körülmény is, hogy – egyetértve a filozófussal – a művészet a történelem hajnalán csak az után jelenhetett meg, miután az ember már képes volt kielégíteni az élet fenntartásához nélkülözhetetlen alapvető szükségleteit. Ilyen módon a művészet, hogy úgy mondjuk, a „szabadidő” gyermeke.

A múzσαι tevékenységnek (muziké) a termelőtevékenységtől (techné) való megkülönböztetése nagyon-nagyon régen, már a görög antikvitásban megtörtént; ám a demokritoszi felismerésből olyan előítéletek is születtek a későbbi századokban, amelyek lesújtóak voltak. Mind közül mintha az a türelmetlen szűk prakticista felfogás bizonyult volna a legszívósabbnak, amely a művészetet gyakorlati haszon nélküli, olyan valaminek tekintette (tekinti ma is!), ami nélkül nyugodtan meglehetnénk.

És tényleg, abba még senki sem halt bele, hogy nem olvasta a Háború és békét, fogalma sincs Michelangelo Mózeséről, nem hallotta a

Holdfényszonátát... Meg lennénk hát művészet nélkül is? Meg. De milyen lenne az az élet? Öröm nélküli, sivár, már-már pusztán biológiai, szinte már nem is emberi.

Az ember azért élt és él szüntelenül az önkifejezésnek ezzel a lehetőségével, mert a művészetben – akárcsak a bölceletben – ott vibrál szüntelen a teljességigény; benne és általa az ember a mindenséggel méretkezett, méri össze magát, amiről nem tudott és nem is tud lemondani soha.

Hogyha a művészet nem is elégít ki olyan közvetlen létszükségleteket, mint a földművelés vagy a vasöntés, kielégít más igényeket, amelyek ugyanúgy hozzátartoznak az élethez és embervoltunkhoz, mint az említettek.

Mi az, ami a művészetnek egyszer s mindenkorra polgárjogot szerzett a történelem változó klímájú ege alatt?

„A költő...

(az adott világ varázsainak mérnöke)

Tudatos jövőbe lát

S megszerkeszti magában, mint ti

Majd kint a harmóniát.”

(József Attila: A város peremén)

A művészet hivatása a személyiségnek az erkölcsi jóval és a társadalmilag igazságossal összeecsengő modellálása, az ember közösségi létformájának szüntelen humanizálása. Ennél többet soha senki nem vállalt, nem tett; szüntelenül azon fáradozni, hogy szebbé és jobbra varázsold a világot az emberekben és körülöttük, ez a lehető legszebb, legnagyobb gesztus.

Nem túlvállalás ez? Talán inkább egyféle „predestináltság”: ha akarná, se igen tehetne mást.

Persze az alkotóművész nem egymagában birkózik Herkulesként a gigászi feladattal; ő is csak „besegít”, hisz végeredményben minden pozitív emberi cselekvés ebbe az irányba hat.

Mégis mi a fontosabb – tódíthatná a megátalkodott kérdező -, a külső, a dologi világ humanizálása, vagy pedig a bensőé? Az egymást követő történelmi korok s az egyes korok embereinek eltérő életfelfogása, életmódja a bizonyosság rá, hogy mikor mit tartottak üdvösebbnek az emberek. Helyes, ha mindkét végtől távol tartjuk magunkat. Mert hiszen a primér szükségletek kielégítése nélkül lehetetlen volna élni, a lelki szükségletek kielégítése nélkül pedig nem tudnánk emberi módon élni.

A tárgyi világ szüntelen elsajátítása az élet alapfeltétele, de nem kell-e egyidejűleg követnie a külső világban beálló változásokat az értelmi, érzelmi és akarati életnek is? Sőt, tovább megyünk: nem szükséges-e, hogy emez megelőzze amaszt? Hiszen ha nincs bennünk igény az igazabbra és a jobbra, nem is fogjuk azokat életre hívni. Pedig mi más lenne az élet értelme, mint szüntelen tökéletesedni és tökéletesíteni. És bár nagyon is jól tudjuk, hogy a tökéleteset sohasem érjük, érhetjük el, képtelenek vagyunk lemondani róla.

A személyiségnek a művészetek eszközeivel történő modellálása fejlett moralitást, komoly felelősségérzetet követel. Mert itt a tévedéseknek sokkal súlyosabb következményei lehetnek, mint a dologi világ átalakításakor ejtett tévedések esetén, annál az egyszerű oknál fogva, hogy itt a selejt(ember) nem dobható el, nem is kapcsolható ki egykönnyen, és ha egyszer már öntevékenyen értékeket rombol, úgy működik, mint egy célt tévesztett bumeráng.

Az önjelölt váteszek baljós látomásait pedig azért nem osztjuk, mert nem hiszünk a művészet sokszor beharangozott halálában. A jövő társadalmának még nagyobb szüksége lehet a művészetre, mint volt tegnap, tegnapelőtt és van manapság. Mert minél könnyebben elégíti ki a jövő embere primér szükségleteit – bár a jelen, sajnos, nem látszik igazolni ezt –, annál többet foglalkoztatja majd saját maga: kiléte, jövője, sorsa, közelebb kerülnek hozzá a metafizikai kérdések – a művészet is.

A művészet iránti megnövekedett jövőbeli igény összefügghet azal is, amit már Schiller felismert: a személyiség széthullásának a veszélyével. Keresve a jelenség okait és a gyógyírt a bajra, a költőóriás arra a következtetésre jutott, hogy a személyiség harmonikus kiteljesedésének egyetlen lehetséges eszköze a művészet. Hogy a túlzás esetleges veszélyét elkerüljük, módosítsunk leheletnyit rajta: ha nem is az egyetlen, de mindenképpen az egyik legfontosabb. Hegel is hasonló következtetésre jutott mondván: a művészet világtörténelmi szerepe az elidegenedett világ visszahódításában rejlik.

Hogyha a művészetnek ilyen fontos a társadalomban betöltött szerepe, akkor az alkotóknak is érezniük kell a rájuk nehezedő *erkölcsi felelősség* súlyát. Így van ez már csak azért is, mert a műalkotás nemcsak leírása, ábrázolása, kifejezése valaminek, benne rejlik az értékelése is. Értékelve, a művész állást foglal valami mellett vagy valami ellen, még ha nem is tudatosan benne. Nem annyira a mit, sokkal inkább a hogyan a fontos. Nem az a perdöntő, hogy mit ábrázol, hanem az, hogy hogyan, mit üzen vele.

Albert Camus a Nobel-díj átvételekor mondott beszédében azt fejtette, hogy napjainkban a művésznek akarva, nem akarva színt kell vallania. Régebben az író „mindig *ki tudott térni a történelemben való részvétel elől. Aki nem helyeselt, az gyakran hallgathatott, vagy beszélhetett másról. Most minden megváltozott, és maga a hallgatás is szörnyű szimbolikus értelmet nyert. Ma magát a kitérést is választásnak tekintik; akár akarja a művész, akár nem, felveszik a fedélzetre... Bár a széles körökben elterjedt előítélet a művésznek a magányhoz való jogáról beszél, a helyzet éppen ennek az ellenkezője: ha valakinek nincs joga a magányosságra, az éppen a művész. A művészet nem lehet monológ. A művész, még ha ismeretlen és magányos is, az utókorhoz fordul.*”

A történelemmé nemesedő élet bizonyítja, hogy a művészet és az erkölcs milyen szorosan összefügg, s hogy ez a frigy nem új keletű, hanem ősi és felbonthatatlan. A művész olyan életigazságokat mond ki, amelyek messze túllépik önkörét, a közrebocsátott műben rejlő művészi attitűd átsugárzik miránk is; ami egyszer/valamikor csupán az övé volt, az most a mienk is lett; a művészet nem magánügy, nem is volt soha.

A művészet varázserejét, különös hatékonyságát már nagyon régen felismerték a gondolkodók, mindazáltal nem egyszer vagy a pusztá gyönyörködtetés eszközévé fokozták le, vagy pedig annyira közelítették az ideológiához, hogy már-már összetévesztették vele. Igaz ugyan, hogy a művész eszméit, érzelmeit, törekvéseit, amelyek a műalkotásokban eltárgyasulnak, a valóság inspirálja; az is igaz, hogy a művész nem csak a maga, hanem mások nevében is szól, és ez a körülmény óhatatlanul közelíti a művészetet az ideológiához, ideologikussá teszi, mindazáltal a művészet nem ideológia. Ha az lenne, nem lenne szükség rá.

A valódi művészi alkotás az életnek az alkotói szubjektivitáson átszűr, jelentéssé tükrösképe, abból kigyöngyözött képzelet-szülte emberibb mása. Ez meghatározza rendeltetését, társadalmi funkcióját is, ami nem lehet más, mint az, hogy az élet (emberi-társadalmi valóság) teljességéről *hű, vagyis az igazságnak megfelelő* művészi képet nyújtson.

Értékek világában élünk. A pozitív értékek elősegítik, az antiértékek fékezik képességeink kibontakozását, a törekvések megvalósulását. Az értékek összefüggnek, rangsort alkotnak, rendszerbe szerveződnek. Ennél fogva valamennyi pozitív értékfajta visszavezet-

hető egy legfőbb értékre, a *szabadságra*; a negatív értékek pedig a legfőbb antiértékre: a nem-szabadságra (kiszolgáltatottságra) mutatnak.

A szabadság (mint emberi uralom) alkotó elemként magában foglal olyan kimagaslóan fontos értékeket is, mint az igazság és az erkölcsi jó.

A művész legalapvetőbb morális kötelessége: a szabadság tántoríthatatlan szolgálata.

Ezért elhívásával kerülne ellentmondásba az, aki – az élet egészével mit sem törődve – szándékosan *csak* a pozitívumokra, a minden belső ellentmondástól mentes szépségre figyelne, méginkább, ha művi úton megszépítené a valóságot; vagy ellenkezőleg, ha a rútat, a negatívumokat, csak az élet árnyoldalait ábrázolná *öncélúan*.

Az újratermelődő dehumanizáló tendenciák ellen, az emberibbért folytatott egyetemes küzdelemben az értékeknek és az antiértékeknek törvényszerűen meg kell ütközniük, és ebből a harcból, az élet parancsszava szerint, végül is, a humánumnak, az igazság(osság)nak kell kikerülnie – ha csupán lehetőségként is – győztesen.

Az igazán nagy művész sohasem arra törekszik, hogy műve szép legyen, hanem arra, hogy igaz legyen. Osztanunk kell tehát egy kortárs teoretikus ama megállapítását, hogy valamely művészi alkotás nem annál értékesebb, minél szebb, hanem ha minél igazabb. Egyébként is, ami a művészetben igaz, az szép is, még akkor is, ha ez a szépség nem egyszerűen gyönyörködtető, elzsongító.

A művészi érték olyan bonyolult struktúra, amely rendkívül érzékeny alkotó elemeinek helyes arányaira, megfelelő érvényesülésükre. Az a művész, aki a különböző (világnézeti, erkölcsi, nemzeti, vallási és egyéb) szempontok tüntető érvényesítésével akarja meggyőzni közönségét, megbontva az adott struktúra helyes arányait, az ellenkezőjét fogja elérni: műve elveszíti hitelét és meggyőző erejét. Az alkotás művészsége pedig csorbát szenved.

A népének, nemzetének elkötelezett művész mindig is arra törekedett, hogy tehetségéhez mértén – a kor nyújtotta lehetőségeken belül – mélyreható igazságokkal szolgálja annak minden emberies igyekezetét. Szolgálni az igaz ügyet, és becsülettel helytállni a küzdésben, nem könnyű ugyan, de mégiscsak a legszebb élethivatás.

MŰVÉSZET ÉS SZABADSÁG

Nincs gyötrelmesebb és gyönyörűsegebb tevékenység az alkotásnál. Alkotni persze nemcsak a művészet világában lehet, hanem – egyenrangúan – azon kívül is. Például a tudományban.

De milyen óriási különbség van (nyilván nem az erőfeszítés tekintetében) a tudósi munka és a művészi gyötrődés között!

A tudós megállapít, felismer, felfedez, a művész mindig magából „izzadja ki” a művet, mint igazgyöngyöt a kagyló.

Egy tudományos megállapítás (igazság) annál biztosabb, minél kevésbé játszik bele a tudós szubjektivitása (személyes érzései), ellenben a szubjektivitástól elvonatkoztatott művészi produktum egyszerűen képtelenség.

A tudós tényítéleteket fogalmaz meg (igaz, hamis), a művész értékítéleteket „mond ki”, azt, hogy jó vagy rossz, emberi vagy embertelen, követendő vagy elvetendő az ábrázolt, leírt, jelzett életjelenség, valóságrész.

Honnan ez a lényeges különbség a művészet és a tudomány között? Onnan, hogy a művész – a tudóssal ellentétben – mindig beleviszi a maga szubjektivitását is a készülő műbe. Ezt pedig olyan módon teszi, hogy korának és közösségének az örömeit és bánatait, szokásait vagy éppen létkérdését is a magáénak érzi, tudja. Ezért az igazi művész népének lelkiismerete: „*Aki engem lát, bennem magát lássa*” (Reményik Sándor: Imádság)

Az ember nemcsak értelmi lény, hanem érzelmi is. Minden hiteles műalkotásban, átlényegítve, benne foglaltatnak a művész eszméi mellett eszményei is, amelyek természetében rejlik, hogy túlmutatnak a valóságon, az adotton. Innen az a bizonyos „lóhossz”, amellyel a nagy művészek – akik majd mindig tökéletes formába öntik jelentőségteljes vízióikat – a kortársak előtt járnak.

Az ember legfőbb életeszménye s egyben abszolút érték: a legátfogóbb értelemben felfogott *szabadság*. Csakhogy a művész általában nem a már megvalósult szabadságot, nem a már kimondott emberi igazságot rögzíti a műben (hiszen az már létezik, birtokunkban van), hanem mindig az elérendőt, a történelmileg kellőt. A szabadságeszmény, mint legfőbb érték, magában foglalja az igazságot is, ami a művészetben mindig emberi (emberre vonatkoztatott) igazságot jelent.

A szabadság érzéki-szemléletes formája pedig a *szépség*. A művészi szépségben (nem a talmi csillogásban!) feltétlen benne foglaltatik az *igaz* is. „*Széppé a szépet az igazság teszi csak*” – jelenti ki határozottan Boileau.

Mi másért szeretjük a szép művészi alkotásokat, ha nem azért, mert saját vágyainkat, törekvéseinket fedezzük fel bennük? Mi egyébért rajongunk értük, ha nem azért, mert a művekben „magunkra ismerünk”. Nos, épp a pozitív emberi tartalmak (művészi igazságok) varázsolják az igazi művészi munkákat széppé. Így általános érvénnyel megállapítható, hogy autentikus művészi alkotás *sohasem lehet rút*. Gondoljunk Baudelaire-nek *Egy dög* című gyönyörű költeményére, melynek tárgya visszataszító, ám a benne foglalt költői gondolat: a művész tiszta érzelmeinek s az állandóságnak az elmúlás felett aratott diadala különösen széppé varázsolja ezt a verset:

*„De mondd meg, édes, a fűregnek, hogy e börtön
Vad csókjaival megehet,
Én őrzöm, isteni szép lényegükben őrzöm
elrothadt kedveseimet!”*
(fordította: Szabó Lőrinc)

Semmi se örök, gondolataink, ideáljaink is változnak. Az egyes korokban más-más kérdések foglalkoztatták különösen az embereket (a keresztény középkorban például a túlvilági üdvözülés), ennél fogva más-más igazságokat fogalmaztak meg, és főleg másképpen.

Így volt ez a művészet terén is, ahol az újabb időktől az is alapvető követelmény, hogy minden egyes műalkotás megismételhetetlenül egyedi, eredeti legyen.

Az önfejlődés, a megújulás képessége a művészetben is kötelező érvényű. Kísérletezés, újítás nélkül nincs fejlődés. Véleményem szerint ezért nincs igazuk azoknak, akik minden újtól, szokatlantól idegenkednek, de azoknak se, akik bárminek, ami a művész keze alól kikerül, feltétlen művészi értéket tulajdonítanak.

Az eszmények világának történelmi változása magyarázza azt is, hogy letűnt korok művészi szemléletét a kései utódok újra felfedez(het)ik maguknak. A kiállítótermeket, múzeumokat látogatva feltűnik, hogy nem egy modern művész nyúlt vissza – talán az egyszerűség, a keresetlenség és a lelki tisztaság iránti vágyból – a primitívekhez. Ebben a gesztusban ugyanakkor közvetett tagadás is rejlik: a túlbonyolított, emberi kapcsolataiban elsekélyesedett, az őstermészettől fájdalmasan eltávolodott gépi civilizációnak a tagadása.

Miért ne értelmezhetnénk ugyanígy a nonfiguratívok művészi attitűdjét is, miért ne foghatnánk fel ezt a művészi szemléletet a mai ember gondolkodásának eldologiasodása elleni tiltakozásként.

Amikor a befogadó a műalkotás érthetőségét kéri számon a művésztől, kimondatlanul a műalkotásnak, mint jelrendszernek a megfejthetőségére gondol. A világosság kedvéért tegyünk itt különbséget érthetőség és közérthetőség között, bár a kettő lényegében ugyanegy.

Egy mű érthető, ha belső logikájának megfelel. Minden műalkotást egy-két ember már a mű születésének pillanatában megért, de közért-hetővé esetleg csak a későbbiekben válik. (Bartók, Picasso stb.)

Ha egy művet nem értünk, azért még ne vitassunk el tőle azonnal minden művészi értéket. Ezt azért sem tehetjük, mert kivétel nélkül minden *autentikus* műalkotásban emberi-társadalmi lényeg (szabadság) tárgyasul, mi által minden valóban művészi munkának önértéke van. Az önérték pedig objektív: attól függetlenül létezik, hogy felismertük-e vagy se, hogy elismerjük-e vagy tagadjuk.

Hogyan lehetséges mégis, hogy egyik mű lenyűgöz, a másik pedig hidegen hagy, hogy amaz jobban tetszik, mint emez, vagy, hogy ugyanaz a műalkotás különböző időpontokban más-más hatást gyakorol ránk? Ez sok mindentől függ. Függ a néző műveltségétől és hangulatától csakúgy, mint ízlésétől és előítéleteitől. A műalkotásnak a hatása a művészi élmény erejéből és jellegéből mérhető le.

Így hát a műnek önértéke mellett *hatásértéke* is van. De ennek nem feltétlenül kerülünk azonnal, egyszerre a birtokába, hanem többnyire fokozatosan, többszöri nekifutásra. Jegyezzük meg ugyanakkor azt is, hogy csak a hatásértékből, magyarul a mű ránk gyakorolt hatásából nem lehet teljes biztonsággal visszakövetkeztetni a mű önértékére. Előfordulhat ugyanis, hogy egy műnek van ugyan hatásértéke (sokaknak tetszik), még sincs önértéke, például a giccsnek.

Azokról, akiknek biztos a művészi érzékük, azt szoktuk mondani, hogy jó ízlésük van. De mi az ízlés? Az ízlés a *befogadói tehetség*.

Miért különböznek annyira az ízlések egymástól? Azért, mert különböznek egymástól az emberek. Változik az ízlésünk? Igen, mert változnak az évek folyamán az eszméink, eszményeink, életfelfogásunk, tapasztalatunk.

Az ízlésnek két nagy összetevője van: a belső érzékenység és a művészi képzettség. Az előbbi velünk született, az utóbbi szerzett. Feltétlenül igaza van Szász Jánosnak, aki szerint a műélvezethez művészi műveltség szükséges, nem egyszerűen tanultság. Mi a művészi képzettség? Elsősorban a művészi képi jelek sokféle fajta- és típusrendszerének az ismerete, ami lehetővé teszi, hogy az ember szabadon és könnyen érthesse ezeket a nyelveket. (M. S. Kagan).

A művészi befogadás rendszerint a *ráhangelődással* kezdődik. Sok egyéb mellett szerepet játszik benne az élettapasztalat is. Ez azért van így, mert az ember a műalkotást akaratlanul is összeveti az elven élettel, pontosabban az életről szerzett saját tapasztalataival. Amiben nem az az érdekes, hogy az ábrázolás megfelel-e az ábrázoltnak, hasonlít-e hozzá, hanem az a lényeges, hogy az autentikus műalkotás a befogadó alanyt az élet valós kérdéseire utasítja. Így a mű az élet tükré lesz, olyan modellt, amiben tükröződik ugyan a valóság, de mivel benne foglaltatnak a művész ideáljai is, túlmutat a valóságon. Mégpedig a kellő élet, a humánus irányába.

A műalkotások befogadása rendszerint lemarad a mindenkori kortárművészet újításaitól. Minél intenzívebb a változás a művészet világában, annál nagyobb a befogadás lemaradásának a lehetősége. De nem a valósága is.

Azért, hogy mekkora a lemaradás, és milyen áldozatok árán, s mekkora sikerrel történik a felzárkózás, nemcsak az egyén, hanem a társadalom is felelős. Mert a befogadói ízlés alakulása nem pusztán lélektani, hanem szociális tényezőktől is függ.

Mi, akik jobbadán a természetelvű (reneszánsz fogantatású) művészen nevelkedtünk, általában könnyebben boldogulunk azokkal a művekkel, amelyek a valósággal való tárgyi hasonlóságra épülnek. Ez azonban nem jogosít(hat) fel senkit arra, hogy a társadalom nevében kijelentse: *csakis ez* a művészet. A türelmetlenség nem jó tanácsadó, a kizárólagosság pedig egyszerűen nem fogadható el.

Persze az éremnek két oldala van. Igaz ugyan, hogy a művésznak elidegeníthetetlen joga az élet egyéni leírása, láttatása, az új formák, kifejezési lehetőségek keresése pedig a fejlődés elengedhetetlen velejárója, mindazáltal nem hiszem, hogy a nagyközönséggel *hiteles művészetként* fogadtatható el minden, ami az egyébként szükséges és tiszteletre méltó művészi nekifeszülésekből születik.

Ami engem illet, megvallom, se a moccsanatlan maradiakkal, se az újítás megszállott bajnokaival nem tudok egyetérteni. Utóbbiakkal azért nem, mert úgy érzem, hogy ott, ahol hiányzik a (legalább időleges!) megállapodás, alkotói hitvallás se található. Lelkemet ezért ama jól bevált aranyközépút nyugtatja meg leginkább.

AZON TÚNÓDÖM,

lehetséges-e, hogy – mint többen állítják – a művészetet újabban inkább csak ésszel, semmint szívvel művelik, hogy a modern alkotások jobbára az értelem erejéből, az érzelmi erőteljes visszaszorításával, már-már mellőzésével születnek?

Ahhoz nem fér kétség, mára erősen intellektualizálódott a világ. Hova lett a hajdani világok gyermeki hiszékenysége, a szinkretizmus varázsának mindent átható ereje? A bizonyosságokat hajszólo-kutató tudományos igényű megismerés előtt rendre szertefoszlik minden ködfátyol, a talányos egyértelművé lesz, miközben a képzelet egyre félénkebben, mind lennebb szárnyal, szűkül, zsugorodik a felségterülete.

Volt kor, amely az értelemnek világmegváltó erőt tulajdonított, és olyan idők is, amikor az ember igazi értékét érzelmi életében, az érzelmek szabad lobogásában vélték felismerni. Most minthogyha ismét erősödne az ész primátusára esküvők tábora. Érzelemszegény világban élünk, valamiféle érzelmes racionalizmusra lenne szükség, különben könnyen bezsonghatunk.

Celetkezhet-e tehát művészet pusztán az értelem erejéből? Én ebben nem hiszek. Már csak azért sem, mert a művészet nem csak gondolati, hanem átélt is. Azt hiszem, hogy a művészet a világ legtökéletesebb átélése: minden műremek egy-egy szigorúan egyéni módon értelmezett-átértett világdarab. Minden hiteles műalkotás a szabadság megkísértése, de nem a már megvalósulté, hanem az elérendőé. A szabadság pedig – mint az ember leglényegibb lényege – magában foglalja az érzelmit is.

A művészet hiányból születik, és maga akar lenni a minden. Persze a művészet nem lehet maga a beteljesültség, mert így hiánylény volnunk és a teljességigényünk közti örökös feszültség oldódna fel, megszűnve pedig, a művészet éltető közege szűnne meg. A művészet, mint legszebb, legtisztább vágyaink legtökéletesebb kifejeződése azért halhatatlan-örök, mert vágyak, eszmények, remény nélkül lehetetlen lenne emberi módon élni.

Vajon ki merné ma nyugodt lelkiismerettel kijelenteni azt, amit harminchárom századdal előbb egy filozófus némi indulattal elegyen kimondott, hogy tudniillik a tudományok és a művészetek rontották meg az erkölcsöket? A művészetek esetében utólag olybá tűnik, hogy a művészet kifejezetten pozitív szerepet töltött és tölt be az emberek életében: nemesíti az erkölcsöket, gazdagítja a személyiséget.

Azt is be kell látnunk persze, hogy – főleg az utóbbi száz, kétszáz évben – a tudományos megismerés gyors íramú fejlődésével ellenőrizhetővé vált majdnem mindenféle cselekvés, megnyilatkozás: nemcsak a tetteinkről tudhatnak meg mindent, hanem még a gondolatokról, szándékokról is lehull a titkok leple. Az intimitás bársonya, melege eltűnik, szertefoszlik a vesékbe látó fürkésző értelem előtt. Ez részint mint lehetőség, részint mint valóság ott settenkedik körülöttünk, és könnyen visszariaszt(hat)ja a kitérülközni készülő belső univerzumot. Olyan körülmény ez, amellyel szemben nem vagyunk éppen tehetetlenek, de könnyen megteremtheti fanyar gyümölcsét, előidézi a személyiség lassú elsorvadását. Amiért persze nem a tudás, pláne nem a művészet okolható – más természetű erők hatnak ott. De az egyre gyarapodó tudás lehetővé teszi egy ilyen helyzet kialakulását, terjedését.

Őszintén vallom, hogy a művészethez továbbra is, mindig bizalommal fordulhatunk, nem fogunk csalódní benne. Hiszen minden egyes hiteles műalkotás valóságos lelki oázis, és olyan jelzőoszlop, lármafa, amelyhez igazodni érdemes.

Miért tűnik úgy mégis többeknek is, hogy manapság sok művész, alkotó fittyet hány az érzelmekre? A számos ok közül az egyik az lehet, hogy korunk művészete nem áll kötelezően egy bizonyos, általunk megszokott szépségeszmény jegyében.

Csakhogý nem is létezik egyszer s mindenkorra adott szépség(eszmény). A ma művésze részben másképp lát és láttat, mint tegnapi elődje. Minden egyes történelmi kor emberét alapvetően más-más kérdések foglalkoztatják, ezért aztán más-más igazságokat is fogalmaz meg, s főleg másképp.

Egy művészi alkotás akkor és csakis akkor lehet szép, ha emberileg igaz. Az a mű, például, amelynek alkotója kizárólag arra törekedett, hogy alkotása sokaknak tessen, nagyon valószínű, hogy híjával van a művészségnek, még ha pillanatnyilag történetesen sokaknak tényleg tetszik.

Kicsinyes becsvágyból, önző vagy alantas szándékból sohase születet időtálló művészi alkotás. A művészetnek – hosszabb-rövidebb időszakoktól eltekintve – nem volt és nem is lehetett feladata az igazság rovására történő olcsó szórakoztatás, az ethosztól elválasztott gyönyörködtetés. Minden igazi művészi alkotás feltétlenül magában foglal kisebb-nagyobb horderejű morális igazságokat. Ennek köszönhetően hatnak ránk.

Hogyha az alkotónak és a befogadónak azonos vagy rokon természetű az eszménye vagy törekvése, a műben foglalt üzenet a befogadó

számára is igaz lesz, és a művet a magáénak fogja érezni, tudni. Ahány művész és mű, annyiféle hatás. De bármennyire különböznek is az egyes művek és hatásértékek egymástól, céljuk, szerepük ugyanaz kell, hogy legyen: a személyiségépítés. És itt ez a lényeg. Ezért nem lehet igaz az az állítás, hogy művészet pusztán az értelem erejéből is keletkezhet.

Csakhogyan változnak az idők s velük változnak a szemléletek, világ-érzések is a múlt időben. Így hát nincs mit tenni: meg kell „tanulni” újszerűen, mai módon látni és érezni, hogy a legújabb idők alkotásai is hozzáférhetővé váljanak számunkra. Ez a vállalkozás azonban megéri a fáradságot még akkor is, ha az ágaskodás nem minden szellemi erőfeszítés nélkül való.

MŰVÉSZET ÉS ALKUSZSZELLEM

Megkértek: nyissak meg egy ikonkiállítást. Szívesen megteszem, mondtam, bár nem vagyok festőművész, szakmabeli. Azonban mint mindenkinek, nekem is vannak sejtéseim, elképzeléseim, gondolataim.

Képtől képig haladva érzések támadtak, gondolatok kavargtak bennem. Milyen merevek és ünnepélyesek! – tört fel belőlem a rácso-dalkozó felismerés. Mégis milyen sugárzók és mélyek! Egyik-másik szent szinte számon kérően tekint le rám: mit tettél, milyen bűnöket követtél el világodban, ott lenni, a siralomvölgyben!? Némely táblaképről valami számalomféle, másokról sajnálat vagy könnyörület, olyikról szeretetteljes melegség áradt felém.

Milyen különös – álmélkodtam -, sohase másfelé, mindig csak rám néznek. Minthogyha szeretnének beszédbe elegyedni velem, mintha mondani készülnének valamit... Talán meg is szólítottak, csak én nem hallom, nem értem a szavukat. Avagy mégis arra várnak, hogy én szólítsam meg őket? Krisztus-királyt, a Pantokrátort, a világ uralkodóját, aki magára vállalta a legszörnyűbb szenvedést is érettünk? Máriát, akiből, lám, itt is felsejlenek az örök anyai érzések, jegyek? És a keresz-ténységért vértanúságot szenvedett megannyi szentet?

Mindegyik egyéniség. Mi több, személyiség. Segítőkéssz közvetítők az evilági élet és egy csupán sejtett, ám ésszel föl nem fogható transzcendens univerzum között. Nagy szükségünkben közbenjáró szószólóink a Legfőbb Hatalomnál. Mennyi mindent láthattak, érezhettek és

gondolhattak bele mohos templomok csarnokaiban, kolostorok termeinek, celláinak homályában, a családi fészkek zugaiba helyezett ikonok előtt fohászkodó-esdeklő hívők hosszú századok folyamán! Ezt tette/cselekszi a szláv népek zöme, a görögök, az örmények... Régmúlt időkben eleink is. Sőt, Szent István után is előbb a Bizánc, majd a Moszkva fennhatósága alatt maradt görögkeleti magyarok.

Nem tudhatom, de sejtem, miért tiltották be szigorú tiltással (ikonodulia) annak idején az uralkodók és az egyházi főemberek a kép- és bálványimádást (ikonoklasztia) Keleten. Hiszen a képmádók végeredményben nem, vagy nemcsak a képeket, sokkal inkább a mögöttük hitt természetfeletti erőket szólították meg. A képek csak „küldöncel”, hírvivői, katalizátorai, afféle transzformátorai voltak ennek az aktusnak, felerősítették a fohászkodók-folyamodók reményét, bizakodását, hitét abban, hogy könyörgésük meghallgattatik és teljesül.

Az ikonok egyik nagyon fontos, ha nem épp legfőbb rendeltetése: elérhető közelségbe hozni, érzékelhetővé tenni azt, ami az (egyszerű) emberek milliói számára vagy nem, vagy csak igen komoly szellemi erőfeszítések árán közelíthető meg.

Az ikonok szellemi mankók Isten és ember, az isteni és az emberi közötti irdatlan távolság áthidalására. Vizuálisan segítették/lendítik előre a hívőket abban, hogy a köznapi életből felemelkedjenek egy áhított meta-világba. Segítik őket abban, hogy közvetítésükkel, általuk érzelmileg és valamelyest gondolatilag is közelebb kerüljenek ahhoz a Valakihez, akivel az emberek bár mindenha pöröltek, de oltalma és segedelme nélkül sohasem tudtak megenni. Istent, aki örök-időtlen, mindenhol jelen lévő, tehát határok nélkül való, az ember képtelen felfogni. Őt csak hihetjük, hisszük. A Teremtő soha nem fedi fel előttünk kilétét: („Vagyok, aki vagyok”).

Mint hogy az ember a konkrét dolgok világában él, csak konkrét dolgokat képes elképzelni, felfogni. A végtelent a konkrétumok végtelen soraként gondoljuk, képzeljük. A Mindenhatót konkrétá tesszük azért, hogy valamelyes képet alkothassunk róla. Az Úristen az embert saját képére alkotta – mondja a Szentírás. Így a teremtmény Teremtőjét hozzá hasonló kinézetűnek képzei el. Ebben az Örökkévalót közeleltető-felidéző élethosszi törekvésükben vannak segítségükre a pravoszlávoknak, a görögkeleti hitet vallóknak, de másoknak is az ikonok.

Amiként lélekemelő, magasztos egyházi zenéjük is. Sok évvel ezelőtt történt, hogy valamelyik orosz nyelvű csatornán húsvéti liturgiát közvetítettek egy pompázatos moszkvai templomból. Nem volt szándékomban sokáig nézni a szertartást, hisz igen keveset értettem belőle.

De az, ahogyan a liturgia a maga egészében meg volt komponálva-ko-reografálva: a pópák szigorú rendben egymást követő, mind magasabb és magasabb fekvésekben történő dallamos deklamálása (recitativo), dialogizálásuk, a kórus csodálatos hangzásai egyszerűen lenyűgöztek, odaszegeztek a készülék elé.

A korareggel érkező és déli egy órákor távozó hívők lelki állapota között hihetetlen különbség volt észlelhető. Amikor beléptek a templomba, olyanok voltak, mint mindenki más hétköznapi ember: robusztusok, magabizók. A liturgia vége felé viszont egy testileg szinte „megsemmisült”, ám lélekben újjászületett együtt imádkozó gyülekezetet láttam. Az a (át)változás, ami ott – az ikonok előtt imákat mormolva, a zene, a szent szövegek és a csillogó ünnepi templombelső hatására – néhány óra alatt velük történt, bennük végbement, egy protestáns ember szemével nézve is maga volt a csoda. A megtisztulás csodája.

Az ortodox egyházaknak minden bizonnyal azért van behozhatatlannak tűnő előnyük a hívek megtartásában a protestáns egyházakkal szemben, mert az ikonok (szentképek) és tőkélyre vitt egyházi zenéjük révén sokkal könnyebben meg- és átélhetővé teszik a hívők milliói számára az isteni világának a képzetét. A protestáns hívők azért vannak lényegesen nehezebb helyzetben ortodox testvéreikkel szemben, mert nekik fogalmilag kell megragadni és feldolgozni azt, amit am azok a látás és a hallás segítségével (a konkrét-szenzoriális szintjén) sokkal, de sokkal könnyebben elérnek. „Ott (tudniillik az ortodox egyházban – A.K.) a hitélet közelebb áll a mágiához, mintegy kimerül bizonyos szertartások gyakorlásában – állapította meg Juhász Tamás professzor, a kolozsvári Protestáns Teológiai Akadémia volt rektora. – Nem intellektuálisan fejeződik ki: a hívő ember nem mondja el gondolataiban azt, amit, illetve amiben hisz, hanem bizonyos érzelmi síkon megéli. A vallásos hit, érzület kimerül bizonyos szertartások (formák) gyakorlásában...

Csakhogy az átlagember, ha teheti, mindig a kisebb ellenállás vonalán halad, tartózkodik a fokozottabb szellemi erőfeszítésektől. Nagyobb hatással van rá az, amit lát és hall, a közvetlen érzékelés, mint az, amit racionálisan kell felfognia és feldolgoznia. Magyarán: nagyobb élményt jelentenek számára az évszázadok alatt művészivé csiszolt egyházi szertartások, mint a szószékről elhangzó prédikáció. Ezért a nem protestáns történelmi egyházaknak – pravoszláv, görögkeleti, római katolikus – nagyobb esélyük van, a szekularizáció körülményei között, a hívők megtartására.” – fejezte be a gondolatmenetet a professzor.

*

Járva-kelve a termekben a falakon függő ikonok között, felhorgadt bennem egy nyugtalanító kérdés. Mivel magyarázható az, hogy régebbi korok mesterművei oly nagy hatással voltak és vannak változatlanul az emberekre, miközben a kortársművészet megszámlálhatatlanul sok alkotása oly vérszegény, semmitmondó, néma? Ezek netán át nem érzett, érvényes üzenetek, mélyebb emberi-erkölcsi tartalmak híján lévő csinálmányok? A művészség jegyében tetszelgő művészies objektumok?

Mielőtt ezért a merész (vakmerő!?) kijelentésemért bárki nagyké-pűnek, beképzelt senkinek nevezne és súlyosan elmarasztalna, sietek hozzátenni: észrevételeim senki ellen nem irányul, és nincs benne részemről semminő sértő szándék, szemernyi lekicsinylés sem. Én ezt korjelenségnek érzem, és ekként is kezelem. Ezért hát, amit az elkövetkezőkben mondandó leszek: szigorúan személyes vélemény. S mint ilyen, természetesen vitatható.

Mi lehet a magyarázata a mostani kiterjedt alkotói megfenekléseknek? A képmutatás, a gátlástalanság és a hasonló immoralitások kiterjedt tenyészlése mellett a legfőbb okot minden bizonnyal korunk szellemtelenségében, szellemellenességében kell keresni. A szellem trónfosztásának, annak a hatalmas változásnak a folyamata ez, amely az uralkodóvá vált életszemlélet középpontjába, illetve a társadalmi értékrend csúcsára az anyagi javakat, a fogyasztást helyezte. Szinte semmi, ami szellemi természetű, nem kapja meg a társadalom ítéletében az őt megillető helyet, tiszteletet, becsük minimálisra csökkent.

Az emberek milliói a mában és a mának élnek. Nincs jövőképük!

A jóléti, illetve fogyasztói társadalom unalomig ismételt fogalmai szinte kizárólag az élet materiális oldalát jelölik. Az említett alkotói megfeneklésekért vélhetőleg az az új keletű hedonista életfelfogás a felelős, amely természetéből adódóan összeegyeztethetetlen mindennel, ami emelkedett, fennkölt és távlatos. Egy olyan szemléletmód pedig, amely az életet csupa élvezetnek képzei, és azt a boldogsággal azonosítja, óhatatlanul csömörhöz vezet, kiábrándulást, kiüresedést okoz.

Kövess engem, és én elvezetlek téged vágyaid csoda-országába! – szól a titokzatos manipulátorok csalóka szirénhangja. – Mindent elérhetsz, mindent megszerezhetsz, amit csak akarsz! – csigázzák a hiszékenyek hadának idegeit. És az agymosott kisember játszva bedől a nagy blöffnek. Sóváran tekint arra a teméntelen csillogó micsodára, amelyekre nincs ugyan szüksége, hisz tegnap még a létezésükről sem tudott, de mivel olyannyira kedvesek, vonzóak, szívesen megszerezné őket, sőt...

A csillogó *Aranyború* lett az abszolút központ. Minden más az ő függvénye. Minden egyéb körötte gravitál. Korunk embere főistenné fetisizálta Mammont.

Akit embermilliók hada gondolkozás nélkül nyújtott nyakkal követ. – Dolgozz, hogy fogyaszthass! – hangzik az utasítás. – Annyit egyél, amennyit csak bírsz! – így az útszéli gyorséttermi reklám.

Az ilyen fogyasztói életfilozófiában nemes eszmékért, igaz-szép ügyekért kiállni, küzdeni egyszerűen badarság. Efféle hívságokért csak az éhenkórász idealisták képesek lelkesülni!

– Te ne ábrándozz! Ne kövesd őket! Légy józan praktikus: Mindenhol és mindenben keresd a gyakorlati hasznot! Csak azt cselekedd, amit feladatodul kiróttak! A többi nem a te dolgod!

Így lesz a még nem is olyan rég jogait gyakorló, saját véleményével bíró felelősségteljes polgárból agymosott lakos, agyonmanipulált bio-fogyasztógép, akarat nélküli birka.

Fogyasztói társadalom! – hangzott el fennebb. Fogyasztani töltött káposztát, túrós csuszát, újabban hamburgert... ilyesmiket szoktak. Az Eroicát, a Cantata profanát meghallgatjuk, meghallgatva befogadjuk, miáltal egész lényünk gazdagodik, nemesbedik. A Gízai piramis előtt pillanatra elakad a lélegzet. Michelangelo Mózesét csodálva minden más elhalványul körülöttünk.

Mi sarkallta ezeknek és a hasonló remekműveknek az alkotóit ilyen páratlan teljesítményekre? Ellenállhatatlanul mi motiválta őket?

A legerőteljesebb belső motiváció századokon, sőt ezredéveken át a vallásosság, az istenhit volt. Ami mára részben szertefoszlott. Jobbik esetben meggyengült, elsekélyesedett, alig lehet számolni vele.

Amikor a hitről, mint determináló erőről beszélünk, nem kizárólag az istenhitre, a vallásos érzületre gondolunk. Hinni sok mindenben lehet és kell. Vethetjük hitünket Istenbe, amiként hihetünk egy fennkölt eszmében, egy igaz ügyben, az ember méltóságában vagy a szabadság felemelő, felszabadító erejében. Ez utóbbiért hányan tetették kockára vagy áldozták életüket csak az elmúlt száz-kétszáz évben is!?

De nagyot változott a világ. És alakul szünös-szüntelen. Korunk technikai műveltsége különös erővel alakítja életünk külső formáit, ám a bennünk munkáló erkölcsi törvény aggasztóan gyengélkedik, írtuk fennebb, és ebbeli meggyőződésünket csak nyomatékossítjuk. Manapság az emberek zömének felfogása az életről és annak értelméről merőben más, mint amilyen déd- vagy ükapáinké volt. Jólétre hangoltan élünk, miközben a társadalom nagy része szegény, fájdalmasan sok a

koldus, a hajléktalan nincstelen. Egyre több a hiéna-mohó, már vágyaiban is felelőtlen-bűnös törtető, ami nem csoda, hisz a médiák egy sehol-sincs arany-ország álmképét röptetik naponta a megzavart tekintetek, elmék előtt, fölött.

Elődeinkkel ellentétben korunk embere jellemzően nem hisz. Sem Istenben, de másban se igen. A lélek üdvözülése nem érdekli őket, a haza sorsa, a nemzet jövője nagyon sok honfitársunkat nem foglalkoztatják. A kötelesség- és a felelősségtudat nyugtalanítóan meggyengült, a szolgálat gondolata szertefoszlóban. Kishazánk lakosságának nem elenyésző hányada sem tudatilag, sem érzelmileg nem tartozik sehova, egyszerűen van. Nem vágyakozik egy tisztultabb, emberségesebb világba, inkább a Kanári szigetekre vagy Monacóba szeretne, évente legalább egyszer, eljutni. Sokkal „okosabbnak” érzi magát, semhogy ködös értelmiségi képzelgések foglalkoztatnák. Inkább ügyeskedik, spekulál, és ahol tud, csal. Annak legalább biztos hozadéka, haszna van. Az egyén nem arccal mások felé fordulva él, Nárcisszuszként saját kitűnőségébe szerelmesedve magában gyönyörködik.

Miközben nyújtott nyakkal azért gürcöl, hogy új és még újabb státusszimbólumoknak megfeleljen, észre sem veszi, hogy tekintete kitaratóan a dolgok világát fürkészi, s már szükségét sem érzi annak, hogy fejét felemelve tágabb horizontokat kémleljen. Ezenközben az idő, akarom mondani az élet telik. A fennen hirdetett, de meg nem valószínű jólétért vállalt, ám idővel kifűlő rohanása hősünket romlásba viszi: szellemi rövidlátóként, érzelmileg kiüresedve, elkérgesedett lélekkel fogja bevégezni.

*

Valamikor természetes volt nemes-nagy eszmékkel magasröptűen társalogni. Szabad volt sírni, zokogni, örömujjongani. Szégyenkezés nélkül bevallani gyarlóságokat, esendőségeket. A szolgálat, a hazaszeretet, a hősiesség – mindmegannyi fontos erény – dicsőségszámba ment.

Ma megmosolyogják vagy kiröhögik, ha valaki lelkesülni mer ilyesmikért. A haza védelmére való felkészülés sokak szemében elvesztegetett idő...

Manapság a szerelem is ritkábban szárnyal: Erósz letaszította Aphroditét az Olimposzról. Szex minden pozitúrában! – ez most a menő. Kapunk is ízelítőt eleget az előjátékokból: utcán, parkban, járműveken... Néha azon tűnődöm: szegény „mutatványosoknak” marad-e kevéske energiájuk otthonra is, ha kilihegik magukat a nyilvános tereken?

Hajdan valahogy könnyebben szublimálódtak, szépültek, nemesedtek az érzések, vágyak. Olyasmit, amit – pechemre – egy új verses kötetben olvastam nemrég, le nem írtak volna semmi pénzért:

*„Drága, te vagy a Mindenem,
Ölelj! Kék szemem borostyán,
Hosszú combjaim válladra
Lendülnek; most hatolj belém!!!
Érzem már lüktetésed,
Forró láva a vágyad...
Sikoltom; még, még, meghalok!!!”
Térdelek; nyelvemen nedved...
Csoda ez; gyönyör és halál;
-----.” (W.M.)*

Őneki lehet, nekem viszont azáltal, hogy leírta és nyilvánosságra is hozta: okádék. Abból ugyanis, hogy nemi vágyunkat, kényszerűnként nyilvánosan megvalljuk, még nem lesz költemény. Itt a vallomástevő képtelen volt kitörni az esemény önköréből, beleragadt a szigorúan vett nemi aktusba. Ámde két ember hálósobai „dolga” abszolút magánügy, s mint ilyen, nem is tarthat számot közérdeklődésre. Ha közlési kényszer gyötri, ilyesmit az ember legfeljebb legmeghittebb barátjának mond el, azt is fővesztés terhe alatti titoktartás mellett. A pucér kéj illetén „megzöngéséből” teljességgel hiányzik az *érzelem* és annak egekbe szárnyalása, az alacsonyabb rendű ösztönöknek szellemi szférákba emelése, az a nélkülözhetetlen többlet, ami az egyedit (partikulárist) az egyetemes emberi (nembeli) szintjére emeli.

Régebben ilyesmi bizony nem történhetett volna meg, mert a közösség az élet minden fontosabb mozzanatán rajta tartotta a szemét, erkölcsileg szabályozta. De vannak-e még a szó igazi értelmében vett közösségek? Hiszen az is, amit társadalomnak nevezünk, egyre inkább atomizált egyének amorf tömegének a képét ölti...

Súlyos értékválságban élünk. Ami nem is csoda. Ahol Mammonnak hódol a nagytöbbség, ott nemigen nyílik mód az erények gyakorlására. Új Dzsingisz kánként törünk előre „győzedelmesen”, egy buldózer érzéketlenségével.

Mammon pedig úgy döntött, hogy birodalmában mindent megenged alattvalóinak. Parancsba adta: ne legyenek korlátok, illetve ahol fel-felbukkannak, kíméletlenül le kell dönteni. Az olyan ideákat, mint a rend, a fegyelem, a kötelesség, egyszerűen kilúgozta birodalmából.

Ilyen módon természetes, hogy a liberalizmus/libertinizmus jegyében és jogán az egyén istenülni akar. Korlátozhatatlannak képzelvén magát, elvet minden bevett szokást, rendet, mértéket. Csakhogy mérték híján a dolgok elvesztik minőségüket, a rend anarchiába csap át.

Ilyen ethoszból hogy szülessenek tisztító erejű katartikus művek!?

A művészetben az egyéniséget mindinkább a különcködés, a feltűnősködés váltja fel. Olyan ügyeskedők törnek fel, akik munkáikkal ezt sugallják: lám, én ezt is tudom, ezt is merem!

Minden kor művészete saját korának a kifejezője. Ez igaz ugyan, de csak úgy, ha hozzátesszük: elsősorban, mindenekelőtt. Mert a hiteles művészi alkotás nem csak saját korához szól, nem csupán annak a lenyomata. A saját korára utaló elemek, üzenetek mellett tartalmaznia kell valamennyit az egyetemes emberiből is. És ez az, ami igazán értékállóvá teszi. Ezért kimeríthetetlenek, ez okból szólhatnak minden kor emberéhez a remekművek. És emiatt kerülnek hamarabb vagy később a történelem sülyesztőjébe a fércművek.

Minden kor művészete saját korának a kifejezője. A mi korunk kifejezetten durva, erőszakos. Ha ez így van, rajta, heroizáljuk a művészetben is az erőszakot! – mondják e törekvés hívei. Aki az amerikai filmek zömét illetően ennek ellenkezőjéről meg tud győzni, mélyen megemelem előtte a kalapom. Jellemrajz nincs, csak puffogtatás. Horribile dictu! – még a gyermekfilmek legtöbbszörében is az erőszak dominál.

Agyongépesített világunk rohanó, zajos. Nosza, lúgozzuk ki a zenéből a dallamot, a bársonyos békés hangzásokat. Agyaljunk ki helyette valami mást: teremtsünk új és modern hangzásokat, amelyek sajátosan „maiak”. Helyettesítsük a dallamot utcazajjal, géppuskaropogással, hazudjunk ősi gyökereket valamiféle álprimitivizmus nevében. Írjunk egymás mellé ötletszerűen fel-le ugráló hangjegyeket, költsünk „korhú” zeneműveket, amelyek bár az ég egy adta világon semmit sem mondanak, és meg se mozgatják a lelket, de a nagyérdemű megtapsolja, elismeri, mint értékeset. Mi ez, ha nem képmutatás!?...

Aknázzuk ki a hangszerek minden technikai lehetőségét, gyártsunk – a hiteles művészi alkotások fényében sütkérezve – furábbnál-furább zeneti tornamutatványokat. Hogy az ilyen zenék csak a fülekig jutnak el, istenem, kicsire nem adunk, nem zavartatjuk magunkat ilyen csekélységekkel. Pedig Adyval szólva „A vers csak cifra szolga”. Az alkotónak művével üzennie is kéne valamit. De mit, ha az alkotók jó részének nincs jövőképe? Így marad az öncélú játék, új és üres hangzások, technikai bravúrok.

Nem jobb a helyzet másutt sem. Ha a világ durva, erőszakos, miért ne állíthatnánk ki véres lepedőket, húscsafatokat, horribile dictu!: fekáliát művészi alkotások gyánánt?

Hogy katarzisz helyett a befogadó borzongni kezd, attól nem szabad visszariadni, majd csak megszokja. Sokkolni, sokkolni, sokkolni – minden formában és minden mennyiségben! Ez a modern! Ez a menő! Ez a jövő! – mondják ennek az irányzatnak a hívei.

Az elképesztés kezd napi gyakorlattá válni. Ahhoz, hogy becsalják a jóhiszemű publikumot, hogy megfogják a közönséget, nem maradt más eszköz, mint az érzelmek csigázása. Így éreztetek, gondolkoztatok, lássatok, halljatok, mert ez a korszerű! – hirdetik. – Minden egyéb szégyellni való anakronizmus, értéktelen kacat, amiről a történelem már rég kimondta az ítéletet.

Igen ám, de az ember természete nem változik olyan gyorsan, mint a külső világ formái, jelenségei manapság. Szókratész lényegében ugyanúgy érzett és gondolkozott, mint mi, mai maradékok.

Mondják, hogy a művészet, közelebbről a zene a lélek balzsama, gyógyító erejű. Sehogy se tudom elképzelni, hogy az olyan zeneművek, amelyek jószerével hörgésekből, sikoltásokból, vinnyogásokból, üvöltésekből vagy dobhártyarepesztő dübörgésekből állnak össze, mellékesen gyógyító hatást fejthetnének ki.

Úgy tudtuk, a festőművész alapvetően ábrázol, kifejez. Ez a gyakorlat idejemúlt! – hirdeti az új törekvések élharcosa. A festmény ne ábrázoljon, hanem csak sejtessen valamit! Ne hegyeket, ne a pusztát, a fényt, az embereket ábrázolja. A művész fessen csak színes vonalakat, egyeneseket meg görbéket. Vigyen fel a vászonra ilyen-amolyan színes foltokat, és nevezze el művét honvágynak, vagy holdra szállásnak, vagy lepényhálnak, mindegy. A befogadó úgy is „elhiszi”, azt lát bele, amit ő, az alkotó szuggerál neki. De ha mégse, ez azt jelenti, hogy a néző még nem nőtt fel a kor színvonalára.

Ez csalás! A művészet nem a spekulációk, kiagyalások terrénuma. A ráció birodalma a filozófiáé és a szaktudományoké. A művészetben ravaszkodásoknak, csalásnak nincs helye. Itt az őszinteség, a meggyőződés, a hit alapvető követelmény. Egyszerűen nélkülözhetetlenek. Ha nem hiszek abban, amit teszek, erőfeszitésem eleve kudarcra van ítélve. A művésznek hinnie kell abban az eszmében, amit képvisel; hinnie kell annak az ügynek az igazában, nagyszerűségében, amelyért síkra szállt. Meggyőződéssel vallom, hogy az íróknak nem szövegeket kell írni, hanem mély emberi-erkölcsi üzeneteket hordozó műveket.

A művésznak kell, hogy legyen meggyőződése, hivatás- és küldetésstudata, erőteljes belső motiváltsága. Bármennyire anakronisztikusan hangzik is: az alkotóművésznak hinnie kell az emberben. Abban, hogy a dolgok jobbra fordíthatók. Ha a világ nem megváltható is, az egyes ember talán mégis. Őneki ebben a megváltásra irányuló munkában részt kell vállalnia. És ebben a gyötrelmes sziszifuszi, de szépséges és mélyen emberi küszködésben őt épp hite, meggyőződése, elkötelezettsége fogja ösztökélni, lökni abba az irányba – akár akarja, akár nem. Ebben a küzdelemben persze sokan belerokkannak vagy belehalnak, kivételes-ritka esetekben némelyek megdicsőülnek. Lehet, hogy egy rozsdás petákot se fognak kapni érte fizetségül senkitől. Ám nekik – művészeknek – így is meg kell tenniük, amire talentumuk révén predestináltak.

Aki a művészetben számíthat, spekulál, az egészen biztosan holtvágányra tévedt. Magára vessen!

A többit kiforogja az idő!

PSALMUS HUMANUS

... Igen, az idő. A teremtést és az elmúlást egyként magában hordozó. És bár tudjuk, hogy e furcsa csatározásban ő lesz a végső győztes, farkaszemet nézünk vele: a mulandóság ellenében – a múlhatatlant állítjuk.

Nemcsak az emberélet útjának felén, hanem esztendőök fordulóján is magunkba szállunk. Elmerengünk túnt idők történésein, és enyhén szorongunk, ha a jövőre, az ismeretlenre gondolunk.

Vajon mit hoz a holnap? Ha valamikor indokolt volt ekként kérdezni, úgy most különösen nyomós okok kényszerítik ki. Hisz tagadhatatlanul bebizonyosodott, hogy az emberiség jövője nem megtervezhető. Egy ház igen, és legfeljebb Európáé. (Bárcsak a vátesz beszélne belőlem!).

De én azért vagyok annyira idealista és naiv, hogy megőrizsem hitem az emberben. Aki – meggyőződésem szerint – másképp is tudja. Ha akarja. És akarnia kell. Ha másképp nem, a körülmények kényszerítő hatalma folytán. Ha kell, hát fogcsikorgatva, de mindenképpen gyarapítania kell azt, amit eleink – esetünkben ez a sokat szenvedett nemzet – ezerszáz esztendő alatt, ezen a helyen, mint legnemesebbet, kigyöngyözött magából.

A csodavárások történelmi ideje lejárt. Miért váránk megadóan, beletörődőn, hogy bármi bekövetkezzen, ami megtörténhet velünk? Vannak idők – ilyen a mienk is –, amikor a cselekvő élet egyértelműen előbbre való és üdvösebb a szemlélődőnél.

És ne higgyük, hogy annyira védtelenek vagyunk. Vannak örök értékek, erények – mint a tisztesség, a becsület, az emberség... –, amelyek biztos fogódzók a meglehetősen rövidre szabott élet küzdelmeinek dzsungelében.

Ha ebben az agyonanyagiasodott világban százszor kinevetnének is, vallom: akkor élünk értelmesen, okosan, szépen, ha a saját és az emberiség bevált értékei mentén haladva tesszük a magunk dolgát. Nincs időszerűbb, mint ennek az örök-emberi követelménynek a jegyében tevékenyen élni.

Tüzek lobognak körülöttünk.

Nem rózselángok, hanem az esztelenség gyilkos tüzei. Oltogatjuk, oltogatják a fel-felcsapó lángokat.

Oltalmat nyújtunk, menedéket adunk rászorulóknak.

Katonáink vigyázzák házunk táját.

Megilletődve, hálával gondolunk rájuk.

Illesse tisztelet és mindnyájunk megbecsülése a strázsán vigyázókat!

TARTALOM

„VERSENYFUTÁS AZ ÁRA”	7
ELŐJÁRÓBAN	8
AZ ERKÖLCSI KÓDEXEK TERMÉSZETÉRŐL	10
„...SZABADSÁG! TE SZÜLJ NEKEM RENDET!”	12
SZISZIFUSZ MÉLYSÉGISZONYA	13
VÁLTOZÁSBAN IS ÁLLANDÓSÁG	16
AZ ÉRDEK – MINDENEKFÖLÖTT!	18
TÖRVÉNYES, DE ERKÖLCSILEG KIFOGÁSOLHATÓ	24
„MINT TITKOS BÁNYA MÉLYÉBEN...”	27
SZENTESÍTI-E A CÉL AZ ESZKÖZT?	30
A TEHETSÉG AZ ÉLET DÍSZE, A JELLEM A KORONÁJA	35
FELELŐSEN	43
A TISZTA KÉZ POLITIKÁJA – ÖRÖK ÓHAJ	44
BÚN ÉS FELMENTÉS	45
BUMERÁNG	47
EGYÉNI ÉS KOLLEKTÍV BŰNÖK	55
AZ IGAZAT MONDD, DE HOGYAN?	57
HALÁLFÉLELEM	59
FARIZEUSOK VÉGNAPJAI	61
AVATATLAN SZAVAK A VALLÁSERKÖLCSRŐL	64
MENTS MEG, ISTENEM!	67
NYOMOT HAGYNI MAGUNK UTÁN	71
A SZERETET SOHA NEM FOGY EL	72
MÉCSVILÁGGAL A POLITIKA ÚTVESZTŐJÉBEN	79
SZÜKSÉGLETÜNK – A REMÉNY	87
SOHA NE ADD FEL!	91
SOLILOQUIUM	95
EGY OTTHONTALANNA VÁLT DILEMMÁI	100
A SZOKÁS – HATALOM	104
MENEKÜLÉS A SEMMIBE	108
TÖPRENGÉS AZ ERKÖLCSI SZABADSÁGRÓL	112
AZ ÁRULÁS „BÉRE”	115
EMIGRÁNS SZINDRÓMA	121
VÁGYAKOZÁS	125
LEVÉLVÁLTÁS	128
A SZOLGÁLAT, MINT ELKÖTELEZÉS	132
AMÍG LEHET	139
ELŐÍTÉLETEK	143

SZENVEDÉLY	145
FELMENTÉS-E A TUDATLANSÁG?	146
HÁRMAS SZÖVETSÉG: DEMOKRÁCIA, SZABADSÁG, FELELŐSSÉG	148
„MENT-É ELŐBBRE?...”	151
SORSTÜKÖR	153
KULTÚRÁT – MINDENKINEK!	157
RANGSOR NÉLKÜL	159
A MŰVEK UTÓÉLETE	165
ALKOTÁS ÉS FELELŐSSÉG	174
MŰVÉSZET ÉS SZABADSÁG	179
AZON TŰNŐDÖM,	183
MŰVÉSZET ÉS ALKUSZSZELLEM	185
PSALMUS HUMANUS	194

A borítólapot Szalai József grafikájának felhasználásával Árkossy István készítette.

A szerző eddig megjelent kötetei:

A filozófia műhelyében (Kriterion Könyvkiadó, 1978.)

Forgószélben (Intermix Kiadó, 1994.)

Tanúságtevők (Nis Kiadó, 1995.)

Mintha már virradna (Közdok Kiadó, 2000.)

Magyar sorskérdések Erdélyben (Kairosz Kiadó, 2001.)

Maradj önmagad (Közdok Kiadó, 2001.)

Gyertyagyújtók (Közdok Kiadó, 2001.)

Oldott kéve (Közdok Kiadó, 2003.)

Mélységiszony (Közdok Kiadó, 2006.)

Zimankó (Közdok Kiadó, 2008.)

A visszatérő Nyirő (Közdok Kiadó, 2009.)

Látvány és ihlet (Közdok Kiadó, 2010.)

Légszomj (Közdok Kiadó, 2011.)

Magyar színész vagyok Erdélyben (Nagyvárad, 2014.)

Színe és visszája (esszék) – (Közdok Kiadó, 2014.)

Csillagösvényeken (esszék, mélyinterjúk) (Bp. Közdok Kiadó, 2015.)

A könyv címlapján látható rajz az évtizedekkel ezelőtt Erdélyből elszármazott, ma Svájcban élő kiváló festő és grafikusművész Szalai József Szemben című alkotása. Nem véletlenül került ez a Janus-arcú kép a kötet borítójára, ugyanis igencsak lényegbevágón fejezi ki a kétarcúságot, a képmutatást, a látszat és valóság eltérő voltát, vagyis éppen azt az alapgondolatot, amely az itt olvasható írásokon végigvonul. Öt idézzük:

„... Még most is összeszorul a gyomrom, ha rágondolok, mit éreztem, amikor bő ötven évvel ezelőtt első nekirugaszkodás után 'elvéreztem'... Kéthetente kellett találkoznom a szeku összekötő tisztjével. Látva, hogy nem megy velem semmire, bő fél évvel később K. 'nagylelkű' ajánlatot tett: Ha maga segít nekünk, mi is segítünk magának bejutni Kolozsvárra, a Képzőművészeti Akadémiára. Majdnem szembe röhögtem. Olyan biztos voltam magamban, mint egy isten! Meg se fordult a fejemben, hogy kibukhatok...

Hatszor futottam neki Kolozsvárt, és mind a hatszor kibuktattak. Hetedszerre átkeltem a Kárpátokon, és Bukarestben fölvettem a 'Nicolae Grigorescu' Főiskolára. Bukarest főváros, sok munkával és gyakran szerepeltem a kiállításokon, amiket külföldi diplomaták is megtekintették. Meghívtak fogadásokra. Jártak nálam otthon. Vásároltak is. Kikísérve, az egyik nagykövetet az utcán arra kértem, küldjön a nevemre, lakcímemre egy pecsétes meghívást egy kiállításra, mert én itt már nem bírom tovább. A lakásban ilyesmivel nem merem előhozakodni az esetleg beszerelt poloskák miatt. Két héttel később pecsétes meghívó érkezett Belgiumból egy galériatulajdonostól...

Svájc. Genf. Nem tudom miért, de itt se érzem igazán otthon magam... Nem jókedvemben dobbantottam, hanem mert kiutáltak, kiteszítottak Romániából.”

Árkossy István grafikus- és festőművésznak Szalai József életmű-albumát lapozgatva ilyen gondolatai támadtak:

„...Művészsors. Erdélyi művészsors anno. Beborult ég, grafit szürkére satírozott fojtogató kilátástalanság, majd szívszorítóan sorsfordító pillanat egy nehezen megszületett kényszerű döntéssel, vándorbatyúval, félve titkolt, esetleg nyilvánosan meghurcoltatott és kibőjtölt elindulással. Aztán felsejlik a remélt újhaza délibábos képének számtalan ismeretlen árnyalata. És az új világban máris újtára indul a hosszan visszafojtott érzelmek papírlapokat elborító ábráinak buzgó áradata, miközben a születő műveket vagy csodálat minősíti, vagy meg nem értés; hektikus szerencsével kézen járó hangos siker, vagy néma közömbösség. Előbb-utóbb váratlanul előtöppan a hol jótékony hatású, hol pedig félelmet sejtető magányosság eladdig ismeretlen élménye is, és kezdődhet a messzire hagyott drámai események újra meg újraértékelésének felgöngyölíthetetlen folyamata...”

